

Кад мој ум тражи смисао и оправдање живота — а чији ум то не тражи, кад моје срце тежи за вечном срећом — а чије срце за тим не тежи, кад моја воља и савест траже вечну доброту и подршку у борби против греха — а ко такву борбу у себи не осећа, — то онда значи цела моја душа, и душа сваког човека, тражи управо религију, јер све то само религија може пружити. То значи да душа сваког човека уствари тражи Бога, вапије за Богом, као Псалмопевац који каже: „Једна је душа моја Бога, Бога живог”.

РАЗГОВОРИ О ВЕРИ

Др Лазар Милин

РАЗГОВОРИ О ВЕРИ

АПОЛОГЕТСКА ЧИТАНКА

ТРЕЋЕ ПРЕСЛИКАНО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД 1985.

Др Лазар Милин
РАЗГОВОРИ О ВЕРИ

Издаје:
*Свети архијерејски синод
Српске православне цркве*
Београд, 7. јула 5

Уредник
Градимиr Станић

Рецензент
Милан Богдановић, протојереј

Тираж: 5.000 примерака

Штампа: Београдски издавачко-графички завод, Београд,
Булевар војводе Мишића 17

САДРЖАЈ:

Неколико речи о овој књизи	7
РЕЛИГИЈА ФИЛОСОФИЈА	
Потреба религије и наличје атеизма	9
Дијалектика и скептицизам	23
БОГ ПОСТОЈИ	
Како треба и да ли треба излагати доказе о постојању Божјем	49
Видљиво јављање невидљивог Бога	67
Да ли је природна наука безбожна?	74
Васионски брод за три милијарде путника	86
Шта ми знамо о Богу?	95
Јављање и дејство Свете Тројице у свету	103
Катихетин одговор — ко је Бога створио?	113
У каквом облику замишљамо Бога?	119
Једно бесмислено питање	121
ПРОМИСАО	
Да ли постоји судбина?	123
Ученикова досетка	133
Разговор о прому.	139
СТВОРИТЕЉ	
Одговор ученику на питање о постанку света	143
Шта нам природне науке и Библија говоре о постанку света	151
Стварност анђелског света	166
Постоји духовни свет	174
Рај и пакао	184

Откуда жива бића на земљи?	194
Човек и мајмун	206
Шта каже Свето писмо о души?	219
Да, постоји бесмртна људска душа	227
Пророштво и слобода људске воље	240

ГОСПОД ИСУС ХРИСТОС

Надин Божић	253
Ко је то Исус Христос?	267
Искуљење и спасење људског рода	274
Разговор о Васкрсењу Христовом	293
Свет у светлости Васкрсења Христовог	306
Зар се може још увек веровати у Вознесење Христово?	316

ЗАЈЕДНИЦА СВЕТИХ

Црква Христова	333
Зашто славимо Свету Богородицу?	356
Да ли су светитељска тела балсамована?	364

ЕСХАТОЛОГИЈА (О ПОСЛЕДЊИМ ДОГАЂАЈИМА)

Догма о васкрсењу мртвих	369
Очекујем васкрсење мртвих	389
Свеопшти суд Божји	401

ПРАВОСЛАВЉЕ У СРПСКОМ НАРОДУ

Личност и теологија Светог Саве	411
Православље у српским народним песмама	423
Три Видовданске истине	434
Једна славска честитка	443

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ОВОЈ КЊИЗИ

По својој садржини ова књига чини изузетак. Обично се пише или уџбеник, или збирка чланака, или збирка беседа, или расправе и дискусије, или писма. Међутим ова књига има од свега тога по мало. Има у њој и чланака, и прича, и писама, и беседа, и дискусија. Та мешавина је учињена намерно, да би књига била лакша за читање. Јер, ма колико стил неке књиге био лаган, ипак ако је само уџбенички, или само беседнички, он читаоца замара својом једноличношћу. А различита врста чланака у овој књизи, претпостављам, представљаће читаоцу неку врсту одмора.

Ова књига садржи углавном написе који су већ били објављени или у „Православном мисионару“, или у „Гласнику Срп. прав. цркве“. Према томе они за редовне читаоце тих часописа неће представљати никакву новост. Но пошто су многобројни читаоци „Мисионара“ више пута изразили жељу и нагласили потребу једне овакве збирке у виду апологетске читанке, то је појава ове књиге остварење њихове жеље.

А циљ књиге је да се они наши православци који су слабо упућени у вери, а пуни су жеље да о њој дискутују и доносе своје судове, да се с њом бар нешто више упознају.

Не кријем, интимна и ватрена жеља би ми била да ова књига образложи и појача веру код оних који веру имају, да отклони сумње код оних који се у вери колебају, и уз помоћ Божје благодати да пробуди веру код оних у чијим је срцима вера заспала. Ако се буде нашао макар један такав случај, онда је вредело трудити се око ове књиге.

Дај, Боже, да ово сејање не буде празно и узалудно!

*у Београду
на Митровдан 1970.*

Писац

**РАЗГОВОРИ
О ВЕРИ**

Потреба религије и наличје атеизма

(Беседа држана у Саборној цркви у Београду на вечерњу у Недељу Православља 6. марта 1955. г.)

Иконоборство и православље

ДАНАШЊИ ПРАЗНИК, Недељу православља, посвети да је Црква успомени на победу Православља над иконоборством и осталим јересима.

Кад бисмо могли да вратимо ток времена за 13 векова у прошлост, па да ослушнемо разговоре тадашњих људи, чули бисмо и видели да су се тадашњи људи жучно препирали око питања да ли треба сликати иконе светих лица и указивати им поштовање, или је то грех идолопоклонства који је Бог забранио у својој II заповести.

Тадашњи јеретици, иконоборци, који се беху дочепали власти у православној Византији, и на чијој страни беху Јевреји и муслимани, крваво су гонили православне скоро 150 година. То питање о иконама била је тема ондашњег времена.

Међутим данас, та је тема далеко од тога да би била тема дана. Нема данас ниједног истински логичног и искрено побожног човека који би се спотицао још и на том питању. То питање можете чути још једино од суботара и других секташа којима нас запад обасипа као каквом мећавом. Иначе, ко год зна Свето писмо, зна и то

да Бог не само што није забранио сликање икона (забранио је *обожаванье* икона, а ми то и не чинимо), него је Мојсију непосредно заповедио да у храму начини *кинове* херувима (II Мојс. 25., 18), а на храмовним завесама да буду извезени *ликови* херувима (II Мојс. 26, 1).

И ко год зна психологију, ко год познаје људску душу, зна и то, да сваки човек жели да има уз се било фотографију, било портре, било аутограм, или ма какву другу успомену од оних лица којима указује особиту љубав и поштовање.

И најзад, ко год има очи да гледа, може видети да у свакој кући стоје слике домаћина и његове чељади, у свакој канцеларији слике шефа државе и његових помоћника, у свакој школи слике великих просветитеља тога народа и у свакој другој установи, било културној, спортој, и свакој другој, слике особа које су специјално заслужиле за ту установу.

Па кад је све то тако, зашто би онда баш црква морала остати без ликова оних светих бића којима смо заиста дужни указивати и љубав и поштовање? Зашто, кад то захтева животна пракса? Зашто, кад то захтева људска природа? Зашто, кад то захтева сам Бог кроз Свето писмо?!

Уосталом, на шта би се свела историја уметности да је Црква послушала диктаторски захтев јеретика и забранила религиозно сликарство? Да није било религиозног сликарства и наших средњовековних фресака, шта би наши савременици, од којих неки по својим уџбеницима историје пишу да је иконоборство „напредан“ покрет, шта би спаковали да понесу у Париз на светску изложбу?

Зато сваки истински логичан и искрено побожан човек не само што ће усвојити одлуку светих отаца VII

Васељенског сабора којом се иконоборство осуђује као јерес, него ће такву одлуку и поздравити. А та саборска одлука погађа не само ондашње јеретике иконоборце, него и све данашње јеретике секташе који вас пресећу на улицама, пијацама и парковима, или вас посећују у вашим кућама, наговарајући вас да напустите Православну цркву.

Разговор у возу

Па као што се у оно време расправљало о оправданости или неоправданости иконопоштовања, тако се данас свуда, и у дневној штампи и при путовањима, говори о потреби или штетности религије. Недавно сам при путовању присуствовао једном таквом разговору између једног младог човека и једног старца. Опустите, молим вас, што ваш дух у овом свечаном моменту преносим из овог светог места у један купе друге класе, да чујемо разговор између младића и старца о потреби религије и наличју атеизма.

Воз је преко ограда Фрушке Горе и сремских равница јурио од Новог Сада ка Београду. У купеу су били присутни путници из разних крајева: Срема, Баната, Бачке, Шумадије, Босне. Старац, сазнавши да у купеу има и Сремаца и Банаћана и Бачвана, започео причу како се некад цела српска Војводина орила од песме „Срем, Банат и Бачка при срца јуначка“.

О, не само то, додаде младић, него се певало и „Оро кликће“ и „Радо иде Србин у војнике“ и „Књигу пише краљ Србије“ и „Србијанци и Босанци“. Сећам се, био сам дете, али знам да се србовало као у доба романтизма.

Хе, а шта смо данас? упита старац.

Како, „шта смо?“ упита младић: Што се мене тиче ја сам и данас православни Србин. А шта сте Ви, то не знам.

Гле! — изненади се старац. А шта ти значи оно „православан“?

Значи да верујем у све оно што се на литургији чита као Символ вере, почевши од „Вјерују во јединога Бога“ па све до „И живни будућгаго вјека“ одговори младић.

Гле, гле! — учини старац са прикривеном подруглавицошћу. А шта имаш од тога што верујеш?

Имам све оно, што би атеисти увек желели да имају, а никад немају, рече младић. Имам непомућени душевни мир, имам радост у срцу, имам смисао живота, имам ослонац у искушењима, имам утеху и наду у страдањима, па шта ћу више! А знам да свега тога атеисти немају.

Откуд ти то знаш? упита старац.

Опиданите у позориште да гледате комад „Злочин и казна“. Па кад будете видели Раскољникова, онда ће Вам бити јасно чега безбожници немају.

Уосталом, ако Ви мислите да је то само роман, ево Вам баш и стварног примера. У Сарајеву је пред рат постојало једно тајно удружење присталица безбожне Шопенхауерове философије, која је учила људе да живот није дар Божји, него бесмислен паклени вашар, и посао који ни прошкове не подмирује. Ти људи, углавном младићи, поставили су самоубиство за циљ свога живота, и као по каквом договору вршили су самоубиства скачући са једне високе стене зване Јекавац. Тадашња дневна штампа је о томе много писала.

Ја сам о њиховом случају размишљао, продужи младић, и дошао сам до закључка да је њихов поступак апсолутно логична последица не само њихове, него и сваке друге атеистичке философије. Јер, ако је живот само ово

што ми на земљи доживимо и преживимо, ако нема никаквих других вечних и непролазних вредности, онда је не само мој живот, него и живот и весеље целог човечанства исто што и лумперај осуђеника над којим супра треба да се изврши смртна пресуда.

Ви старче, продужи младић, живите на земљи већ око 70 година. Замислите да Вам је неко пре Вашег рођења, пре него што сте осетили у своме бићу нагонску жељ за животом, да Вам је у каквом чаробном огледалу могао показати цео Ваш будући земаљски живот са свима патњама и бедама које су Вас у ових 70 година снашле. Ви, рецимо, видите како све Ваше шесторо деце гине у усташким логорима као што сте нам мало пре испричали. И тада чујете глас: Ето, ако доћеш у земаљски живот, то ће те снаћи. Живећеш и мучићеш се 70—80 година, а да не клонеш, усадиће се у твоју природу жељ за вечним животом која ће те цела века пратити, тешити, морити и варати, али је никад нећеш моћи задовољити. Јер, пошто вечног живота нема, твој земаљски живот ће се после 70 година уз врисак и јаук угасити у вечном ништавилу, тако да од тебе ни на земљи, ни у васиони, ни на небу, неће остати ни трага ни гласа кроз целу вечност.

Признајте, старче, рече младић, зар не бисте Ви томе гласу одговорили: О, ако је то све, онда хвала лепо на понуди. Не примам улазницу у овај свет. Ето, старче, то Вам је живот без религије, живот једног атеисте.

А замислите сада обратно, рече младић. Замислите да Вам тај глас каже: Истина је, у земаљском животу ћеш имати велике невоље, али не бој се, јер земаљски живот је само мост преко кога мораш прећи да би стигао у царство вечне лепоте, вечне добротe и вечне истине. И знај, ја ћу те пратити преко тог моста да ти живот буде лакши и слаби, и да никад не заборавиш шта је коначни

циљ твога живота. Па Вам онда као у каквом чаробном огледалу, или у каквој визији, покаже крајњи циљ Вашег живота.

Да ли би Вам, старче, тада живот изгледао бесциљан, беомислен и непожељан? Да ли бисте тада вратили улазницу? Ја лично не бих, рече младић. А уверен сам да не бисте ни Ви. Ето, то Вам је живот са религијом. Зато кад мој ум тражи смисао и оправдање живота — а чији ум то не тражи?!; кад моје срце тежи за вечном срећом — а чије срце за тим не тежи?!; кад моја воља и савест траже вечну доброту и подршку у борби против греха — а ко такву борбу у себи не осећа?!; по онда значи цела моја душа, и твоја старче, и душа сваког човека, тражи управо религију, јер нам све по само религија може пружити. То значи да душа сваког човека уствари тражи Бога, вапије за Богом, као Псалмопевац који каже: „Једна је душа моја Бога, Бога живога“.

Уосталом, продужи младић, нисам ја једини сведок овога. На мојој страни је цело човечанство. Јер, вредност религије није у томе што ће ми она пружити утеху, што ће створити у мени само *илузију* среће. Вредност религије је у томе, што она служи за основ баш *правој стварној* срећи не само појединаца него целог друштва. Јер, ако нема Бога и религије, онда нема разлике између греха и врлине. А на шта би се свео живот у друштву које не би признавало никакву разлику између греха и праведности? Признајте, старче, да бисте се Ви као поштен човек врло брзо заситили таквог живота, макар покаткад и уштинили нешто од његових варљивих сласти.

Осим тога, на шта би се овела уопште људска култура ако се порекне и избаци утицај религије на њу. Избацили ли њен утицај из културе, вратићете се у примитивно

стање. Избацили ли њен утицај из књижевности, остаћете без великих ремек-дела, па понегде чак и без писмености, јер религије су стварале прва писма и азбуке. Избацили ли њен утицај из музике, остаћете чак и без нотног система. Избацили ли њен утицај из сликарства, остаће вам само шаре модерних сликара за које никада нећете бити сигурни шта представљају.

Знате, старче, кад би религија била особа која може да говори, онда би као некад Спаситељ Јеврејима, довикнула данашњим људима: „Ако речима мојим не верујете, делима мојим верујте“. Јер, ја, религија, дала сам вама културу, и уметност и философију и науку и морал и утеху и све чиме се одвајате од животињског света. Па за које од тих дела бацате камење на мене, ви површна децо XX века?! — Да, тако би проговорила религија кад би била особа и кад би имала уста, рече младић.

Најзад, кад религија не би била насушна потреба људске душе, кад би безбоштво било макар мало утешније за људско срце и привлачније за људски разум, онда се религија са својим моралним оптерећењем човека не би уопште могла ни појавити у роју људском, а камо ли постати свеопшта појава. А ако би се каквим чудом и појавила, човечанство би је давним давно стресло са себе као какву окужену и прљаву хаљину. А гле, иако је у историји било покушаја да се религија насилно избаци из човековог срца и да се на њено место унесе безбоштво, ти покушаји нису доносили човечанству никаква добра него само мучеништво, после чега се човечанство опет враћало Богу, заврши младић своју реч.

Старчев отпор

О, брате, дете, рече старац, свашта ми наприча! Али, послушај мој трезвени савет. Јер, као што видим ти си неки фанатик!

Ти кажеш да тежиш за истином, лепотом и добротом, моралом и срећом, и тврдиш да то и теби и чак целом људском роду религија даје. Окани се тога. Није то тачно. То су голе поповске приче. Кома је стало до истине, пружиће му је наука и философија. Осећа ли човек потребу за лепотом, ту је уметност да му је пружи. Треба ли нам материјална срећа и благостање, ту су техника, економија и право да га остваре. Зато је религија потпуно излишна, уколико пре што је наука доказала њену неистинитост.

Уосталом, није истина што си ти, дете, рекао да је религија свеопшта појава у човечанству и да постоји у свачијем срцу. Има у свету нас атеиста врло много, и чак се због свог атеизма осећамо врло срећним. Јер, атеизам доноси праву и потпуну слободу личности. Ви верници, ви сте слуге Божје. Вас ваља Православна црква тако и назива „раб Божји“. Међутим атеизам нас разрешава од ропства Богу и од свих обавеза које вама верницима религија намеће.

Најзад, религија ништа не доприноси моралном усавршавању човека. Јер, не заборави, младићу, да има и нас атеиста врло поштених људи, као што има и вас верника врло покварених. Зато ја потпуно усвајам оно напредно гледиште да је религија сасвим излишна, и чак штетна појава — заврши старац своју реч.

Младићев одговор

Слушајте, старче, рече поново младић. Далеко сам од сваке намере да Вас врећам, јер ми забрањује и моја вера и моје васпитање. Али, надам се да ми нећете замрсити ако Вам искрено кажем шта мислим о тим Вашим речима. — Све то што сте Ви, старче, рекли о религији,

све су то прастаре, већ изобледеле и допрајале пароле, искрзане и смежуране, и много старије и ћелавије од Вас.

Ви ми, старче, кажете да ће ми наука и философија пружити истину о свету и животу и одговорити ми на питање ко сам, шта сам ја у овом свету, и шта је мој крајњи циљ и ујес.

Истина је, наука и философија моћи ће да ми пруже одговор на та питања, али само онда ако буду религиозне, ако се споје са теологијом, специјално са хришћанском. Без тога, ако оне буду атеистичке или бар агностичке, ја од њих одговор нећу добити. Оне ће ми причати како се крећу звезде, како расте трава, како живе шкољке и пужеви; или ће ми о вредности и циљу живота дати онај мало пре поменути Шопенхауеров одговор. А тада, старче, неће нам остати ништа друго него да се ухватимо за руке па да одемо до Сарајева да питамо постоји ли тамо још увек оно друштво шопенхауероваца, нека нам кажу где је стена Јекавац.

А Вашу тврђњу, старче, да су техника, право и економија довољан услов и извор људске среће, ту Вашу тврђњу искуство никад не потврђује. Отидите у који хоћете биоскоп, погледајте који хоћете филм и видећете да људи чак и у највећој раскопи осећају патњу, бол, терет и врше самоубиства. А тако је то не само из филмском платњу него баш и у стварном животу.

Да ли сте се, старче, кадгод запитали откуд та појава? — Свакако отуда, што су истините оне еванђелске речи да и зло и блаженство излазе из срца људског, и да блаженство није нешто спољашње што се види, него је оно унутра у нама, у срцу нашем. А то, старче, значи да извор среће није само у техници, праву и економији — они су само добри прилози људској срећи — него је потребно

људско срце очистити од преха и зла, оплеменили га и испунити га царством небеским. А то — признаћете — може учинити само религија.

Па даље, старче, ја као културан човек врло ценим све врсте уметности, али далеко сам и од помисли да би икоја уметност могла потпуно накнадити изгубљену религију. Просто зато, што нам ни једна уметност не даје одговор на она основна питања о вредности, циљу и смислу живота. И још зато, што уметност може оплеменили човекову душу само ако је та уметност религиозна. Па ни тада она сама по себи, без религије, не може злочинца обратити у праведника. Ако сте, старче, гледали филм „Жан Валжан“, а свет је препун таквих типова као што беше Жан Валжан, могли сте се уверити да је он постао од разбојника добар човек само под утицајем оног дивног хришћанског владике. Иначе никаква уметност нега не би могла препородити. Најзад, уметност је заиста диван декор овог живота. Али пред чињеницом смрти тај декор пада у прах. А само је религија та која човеку разведрава хоризонте и видике пред чињеницом смрти.

Само још једно питање, старче! Кад сте Ви мене запитали шта ми то значи бити православан, ја сам Вам одговорио. Смем ли сада и ја Вас запитати шта то значи бити атеист, безбожник?

Ако Вам то значи да Ви немате ни свести о Богу, онда ја такву Вашу изјаву не могу никад сматрати истинитом, јер нити има нити је икад било на свету човека који није имао никакве свести и никаква појма о Богу. Зар бисте могли порицати постојање некога или нечега о коме или о чему немате ни најблеђе свести и појма!? Па то је апсурд!

Могућно је, међутим, нешто друго. Можда Ви само мрзите Бога, па се Ваш атеизам заправо састоји у Вашем пркосу Богу. Сећам се једног љутитог младића који је предамног провао Бога. Упитао сам: Зар ти верујеш у Бога!? Не верујем, одговори он љутито. — Па што га онда осујеш? — Зато што га мрзим, рече он.

Ако је и Ваш атеизам, старче, излив Ваше мржње на Бога и бунта против Бога — а то управо и сачињава психичку суштину атеизма — онда Ви нисте ни приметили, као ни онај млади саговорник, да Ви управо верујете у Бога, верујете душом, љутитом и заробљеном душом, несвесно, но ипак стварно. Јер, кад у дубини душе не бисте веровали да Бог постоји, не бисте га ни мрзели, не бисте му ни пркосили. Оно чега нема, не може се мрзити, нити се може пркосити некоме за кога мислите да га нема.

А колико људи могу ма и несвесно да буду религиозни, сведочи чињеница да су многи од оних који се најгрлатије изјашњавају као атеисти, заправо често врло сујеверни, а то и не примећују. Од мноштва примера, навешћу Вам, старче, само један.

У јесен 1937. године неки опаки разбојник, Борђе Совиљ, побио је секиром 6 душа у једној кући, у Брезик-Ламинцима, крај Бања Луке. Осуђен је на смрт. На суду је изјавио да је атеист и да му не треба ни свештеник ни причешће. — А знате ли шта је још изјавио?

Рекао је судијама: Знао сам да ћу бити ухваћен! Јер, када сам после убиства бежао из те куће, приметио сам једну звезду како је прелетела преко неба, и одмах сам помислио: Борђе, бићеш ухваћен!

Та његова мисао била је чисто сујеверје, зар не! А признаћете, сујеверје је само извитоперени облик религије. Тај разбојник, тобож није веровао да постоји Бог. Али је ипак веровао да мртва и неразумна звезда — или

можда Неко изнад звезда! — зна његово тајно недело, и чак његову будућност, па му својим падом то наговештава.

Зар не видите, старче, колико сабијене и искривљене религије има у тој једној јединој његовој помисли! Па кад тако стоји ствар са једним окорелим и превејаним злочинцем, колико би тек религије могао пронаћи човек у души оних самозваних атеиста који ипак нису загазили у злочин!

Најзад, старче, чуди ме како нисте приметили једну своју противречност, која иначе свакоме бode очи. Рекли сте, наиме, да Вас је атеизам учинио срећним јер Вас је ослободио ropcтва Богу и разрешио свих оних обавеза које религија намеће нама верницима. И одмах сте затим додали да је атеизам исто тако солидан ослонац морала као и религија.

Не могу обе ове тврђе бити тачне. Оне се искључују. Јер, нама верницима религија не намеће никакве друге обавезе осим моралних дужности. Па кад Вас је атеизам тих обавеза разрешио и ослободио, како самни рекосте, како онда можете тврдити да атеизам помаже морал?!

Осим тога, ако атеизам може икога учинити истински срећним, откуд онда да се удружење самоубица заснује баш на једној атеистичкој, а не на религиозној философији?

Него, ипак, признаћу Вам старче, нешто. Истина је што кажете да и међу атеистима има поштених људи, као и међу религиознима што има покварених. Нити су религиозни људи све сами сведи Божији, нити сви атеисти моралне хуље и пропалице. И једних и других има помало на обе стране. Али разлика је у томе, што је поштење једног верника директан плод његове религије, а

поштење једног атеисте није плод његовог атеизма. Напротив, ако хоће да буде прави, доследан атеист, он не сме ни себи ни другима постављати апсолутно никаква ограничења ни у чему, па ни у моралним поступцима. Ви сте, као и Жан Пол Сартр, сасвим правилно схватили атеизам, кад сте тврдили да вас је он разрешио од свих обавеза које религија људима намеће. Па зато ако се неки атеист по доброту људске природе још увек придржава моралних обавеза, онда је он сам себи недоследан, јер га његов атеизам од свега тога разрешава.

Исто тако, ако неки верник греши, онда он греши не зато што га томе учи његова хришћанска религија, него по искварености људске природе која постоји у свим људима. И, разуме се, то је његова недоследност. А човеку је по природи дата слобода одлучивања и могућност да сам себи буде недоследан. Зато нико и ништа не може човека натерати нити да буде грешник, нити да буде праведник. У последњој линији то човек одлучује својом вољом. Не може се постати грешник без слободног пристанка, нити праведник без личног напора воље. Зато ни религија ни атеизам немају на човека неко механичко присилно дејство, него га само подстичу или на испуњење моралног закона, или на „ослобођење“ од њега. У том погледу предност без икаква колебања и деобе припада искључиво религији. Атеизам „ослобађа“ човека, а религија „заробљава“ човека намећући му моралне обавезе. Али тога „ропства“ ми се ни мало не стиждимо, као што ни ви атеисти немате рачуна ни разлога да се поносите „слободом“ онако схваћеном као што сте нам изложили. Јер наше „ропство“ значи испуњење моралног закона, а ваша „слобода“ значи слободу од моралног закона. Тако дакле, Ваша тврђа, старче, да је атеизам добар ослонац

моралу, стоји у директној противречности са тврђом да Вас је атеизам ослободио од религијског пројекта.

Зато, старче, ја све Ваше тврђе против религије учтиво, али одлучно одбијам, јер су и нетачне и штетне и још одавно застареле, заврши младић своју одбрану.

Тада се умешаше у разговор остали путници с питањем: Шта си ти, младићу, и откуд ти то знање и таква схватања?

Казао сам Вам, рече младић, да сам православни Србин. А такво знање и схватање добио сам од својих родитеља и од свога капихете, вероучитеља.

Драги слушаоци, морам да вам се извиним што сам вас тако дуго задржао у вагону друге класе, а ви сте дошли у цркву да прославите Недељу Православља. Зато, оставимо воз нек јури од Новог Сада ка Београду, а ми се духом пренесимо у овај храм где су и наша тела. Само, ја бих вам успут поставио једно питање, али да одговорите на њега стварно и искрено!

Да ли бисте ви волели и желели да је ваш син могао да одговори као тај младић? Одговорите: да, или не! (Једногласан одговор из цркве: „да“!)

Врло добро сте одговорили. А знате ли да вам Православна Црква врло лако може ту жељу испунити?! Ето, чим стигнете кући, напишите на хартији само једну реченицу: „Желим да мој син учи веронауку.“ Узмите изјаву у руку а дете за руку и дођите своје свештенику. И нека вам не пада на памет помисао: Јао, па то је страшно! Зар ми то смемо?! Смете, дабоме да смете. По уставу и закону то је ваше право, а по вери то је ваша

дужност. И не заборавите да сви неправославни већ одавно то право користе. Шта ви чекате?! Зар нећете пожурити да одгајите православну омладину која ће унећи духовну снагу и духовно здравље у духовно и телесно **измождени организам српског православног народа?** Пожурите! Историја не чека, а Бог позива и благосиља.

Дијалектика и скептицизам

Дијалектички материјализам приказује се философском и научном свету као једино истинита и једино могућа философија и наука. У свим областима природе, и у свим областима људске активности, почевши од чисто философских размишљања о суштини света и природи ствари, па преко разних научних области, све до економије и политике, свуда се траже и проналазе примери и докази његове истинитости. Остављајући далеко по страни економску и политичку област, погледајмо какве су његове позиције у философији и науци, специјално на питању философског скептицизма.

Суштина скептицизма

Свима је познато да према учењу скептицизма не постоји никаква истина. А и кад би постојала, ми људи немамо могућности да је сазнамо, па према томе, она за нас ипак не постоји. Човек, дакле, треба и мора у све да сумња. У томе је суштина философије апсолутног скептицизма.

Одавно су прокујала времена кад је ико могао такву философију сасвим озбиљно заступати. Додуше, класички

скептици античког доба: Пирон, Карнеадес, Секстус Емпирикус и други, имали су у доба ренесанса своје далеке духовне издајке и следбенике, као што беху Мишел Монтен, Франц Саншез, Пјер Шарон и други, али све је то морало дефинитивно пасти и испљезнути пред јасном и несумњивом Декартовом констатацијом: *Cogito, ergo sum* (Мислим, дакле постојим.) Уосталом та је истина још пре Декарта била позната Томи Аквинском и Блаженом Августину, па и сваком другом разумном човеку, само што је нико није изрекао тако језовито, јасно и кралко као Декарт.

Треба ли, можда, и ту Декартову истину објашњавати?

Па ту је објашњење толико просто, да је управо излишно! Ето, зар може икоји скептик сумњати у постојање своје сумње? А ако постоји моја сумња, свакако постојим и ја који сумњам. Но, ако сам свестан и сигуран да постојим, онда не могу уједно тврдити и да не постојим. То је истина која и најфанатичнијем скептику мора бити јасна. Постоје, дакле, извесне истине које можемо несумњиво сазнати. Скептицизам је, дакле, очигледно чист апсурд.

То зна свако, разуме се и дијалектичари, па зато и не покушавају да отворено заступају и бране скептицизам. Но при свем том скептицизам с потпуном логичком нужношћу следи из дијалектике. То управо и јесте теза коју ћемо покушати да изложимо и образложимо у овом чланку.

Има ли вечних и апсолутних истина?

Философи су одавно запазили да постоје две врсте истина: искуствене или позитивне, и вечне или апсолутне истине.

Трава је зелена. Вода је течна. Тела се на топлоти шире, а на хладноћи скупљају. Све су то истине до којих долазимо чулним опажањем и које изражавају чињенично стање. Оне јесу такве какве су, али *не морају* бити такве. Ми можемо да замислимо, па каткад чак и да остваримо њихову супротност.

Али кад кажемо: $A=A$, $2+2=4$, троугао има три стране и три угла, неразумно биће не може разумно делати — кад то кажемо, тада смо рекли истине које изричу не само неку голу могућност, или чињенично стање, него оне изражавају апсолутну нужност, којој се супротност не да ни замислити, ако не желимо да паднемо у они гледан апсурд. То су вечне или апсолутне истине. Оне су јасне саме по себи и наш разум не може друкчије, него да их замисли кроз сву вечност такве какве су.

Трава јесте зелена, али она не мора увек да буде таква. Може да буде и жута, или мрка. Вода може да буде у течном стању, али не мора. Може да буде чврста (лед), или гасовита (пара) па је ипак то у хемијском смислу речи права правцата вода (H_2O). Да се тела на топлоти шире а на хладноћи скупљају, то је *физичка* нужност, али не и *логичка, метафизичка*, јер је то појава која се не разуме сама по себи, него за њу знамо само из искуства. Уосталом ако воду хладимо испод $+4^{\circ}$ Целзијусова, она томе правилу пркоси, па уместо да се скупља, она се шири.

Међутим, троугао *мора* да има три стране и три угла. Неразумно биће *не може* разумно делати. $2+2$ мора бити 4, и то увек: јуче, данас и сутра, кроз сву прошлост, садашњост и будућност: кроз сву вечност. Не постоји људски ум који би те истине могао оспорити.

А признаје ли дијалектика такве истине? — Погледајмо!

Основни закони дијалектичког материјализма

Три су основна закона на којима почива цела философија дијалектичког материјализма. Први закон, или први принцип дијалектике гласи: квантитет се претвара у квалитет и квалитет у квантитет. Други став гласи: Ствари се развијају дијалектички: теза, антитеза, синтеза, или: афирмација, негација и негација негације. При том ваља нагласити да синтеза није обична првобитна теза, него један сасвим нови квалитет. Нема никад повратка на старо. Не може се у исту реку двапут загазити, рекао је још Хераклит. Трећи став дијалектике гласи: супротности се прожимају.

Погледајмо сада доказе за истинитост тих принципа, и вредност тих доказа.

Претварање квантитета у квалитет

Кад воду запремамо, тада се мења количина њене топлоте и висина температуре. У извесном моменту топлота ће порастати толико, да ће се вода претворити у пару. Појавиће се, дакле, један сасвим нови квалитет: пара уместо течне воде. Слично ће се десити ако је хладимо испод нуле. Претвориће се у лед. Добиће, дакле, опет један нов квалитет. Квантитет се, дакле, у оба случаја претворио у квалитет.¹

Ево још једног примера. Кад се електрон издвоји из састава атома, па се сам креће, он у почетку има облик савршене лопте. Повећањем брзине кретања мења се његов облик. Он постаје прво јајаст, па ваљкаст, па као штапић, док се најзад не претвори у потпуно безоблично

¹ Лука Вукмановић, Материјалистичко и хришћанско схватање историје, Скопље, 1940. стр. 48.

таласно кретање, у енергију. Ето квантитета који се претворио у квалитет!²

Дугине боје су такође пример претварања квантитета у квалитет. Црвена боја има најмањи број трептаја у секунди, односно најдуже таласе. С скраћивањем таласне дужине, добијају се остале боје редом: наранџаста, жута, зелена, плава, индиго-плава и љубичаста, која има највећи број трептаја, а најкраће таласе. Дакле, променом квантитета (таласне дужине, или броја трептаја) добија се нов квалитет, друга боја.

Још само један пример из геометрије. Квадрат коме укосимо странице претвориће се у ромб. Дакле, добијамо један сасвим нов визуелни квалитет и један нов квантитет, јер ће површина добијеног ромба бити мања од површине претходног квадрата. И тако редом кроз све области науке траже се и наводе слични примери за потврду овог дијалектичког принципа.

Погледајмо да ли наведени примери заиста потврђују тврдњу да се квантитет претвара у квалитет. Пре свега, ако је закон о претварању квантитета у квалитет заиста неки основни и општи закон природе који прожима сву стварност, онда би он морао да важи и за етичко-правну област људске делатности. То тим пре, што по материјализму наша етичка и правна свест, и уопште свест човекова, није нешто суштински духовно, него се она у крајњој линији своди на физиолошку функцију мозга, дакле на материју. Зато би поменути дијалектички закон морао важити без изузетка и у области етичко-правне делатности и свести. Покушајмо да га применимо!

² Павле Савић, О структури материје, Београд, 1951. стр. 16.

Убити човека, па још добротвора, па још са преду-мишљајем, то је ван сваке сумње догађај негативног квалитета и у епизици и у праву. — Колико таквих убиства ја треба да извршим, колико људи добротвора треба да убијем, па да се тај нови квантитет претвори у један сасвим нови, друкчији квалитет, супротан ономе првом, као што је, рецимо, зелена боја супротна црвеној, а плава жутој? Другим речима, кад ће се ту квантитет претворити у квалитет, злочин у добро дело?

Очигледно је да нас на овом пољу закон претварања квантитета у квалитет води до апсурда.

Можда ће нам дијалектичари приговорити да је овај наведени пример само обичан софизам једног „метафизичара“. Не верујем да би они тај приговор могли и доказати. А чак и да га докажу, они још увек остају дужни објашњење како се у области права и етике квантитет претвара у квалитет и обратно. Јер, не заборавимо: свест је по њиховом убеђењу у основи ипак материјалне природе, па зато овај закон треба да важи и за њу.

Погледајмо сада да ли, можда, напред наведени примери који су узети као докази за истинитост овога закона, не садрже у себи софизме, или бар паралолизме.

Запревањем, кажу, вода се претвара у пару, а хлађењем у лед. То је тачно. Али, какав се квантитет ту претворио у квалитет? Количина воде је остала апсолутно иста у сва три случаја (лед-вода-пара), и то до последњег молекула. Додуше, вода је заиста променила свој физички квалитет. Али она га није променила зато што се тобож променио њен квантитет — видели смо да је он остао до последњег молекула исти — него је тај нови квалитет настао због промене температуре. А та промена температуре послужила је само као УЗРОК промени агрегатног стања воде. Иначе, нити се вода претворила у

температуру, нити температура у воду, нити икакав квантитет у икакав квалитет. Ту имамо најобичнију природну појаву односа узрока и последице, а не претварање квантитета у квалитет. Квантитет воде ми можемо повећавати до максимума и смањивати до минимума, до једног јединог молекула, она увек остаје само вода, и никад јој се због те промене квантитета неће променити ни физички а још мање хемијски квалитет. Овај пример, дакле, не може да докаже тачност дијалектичког закона претварања квантитета у квалитет.

О томе закону, у овом случају, може се говорити само у извесном метафоричком значењу речи, а никако у буквалном. Наиме, јасно је свакоме да је боље имати на расположењу читав речни водопад него само једну чашу воде. Па и у том случају правилније је рећи да је квантитет заменио, или *накнадио* квалитет, него ону класичну формулу дијалектике да се квантитет *претвара* у квалитет. Већа количина угља лошијег квалитета може понекад да замени или накнади мању количину угља бољег квалитета. И то је све. Па и то не увек, зависи од пећи и од других услова.

Исте примедбе погађају и онај други пример електрона који се услед убрзаног кретања претворио у енергију. Као што је у предњем примеру температура била само УЗРОК промене агрегатног стања воде, тако је и овде кретање само УЗРОК промене електрона у енергију. Никакав квантитет ту није претворен у квалитет, јер у енергију се претворио сам електрон, а не његово кретање. А према теорији кванта квантитет електрона је остао исти чак и после његовог претварања у енергију. И кад бисмо тај добивени квантум енергије поново претворили у електрон, добили бисмо квантитативно ни мањи ни већи него исти толики електрон колики је био и пре претварања у енергију.

А боје, зар оне не доказују тачност принципа да се квантитет претвара у квалитет?

Не! Не доказују. Има људи далтониста који немају осећај за боје. Не разликују чак ни зелену од црвене, а камо ли зелену од плаве, или црвену од жуте. Где је ту онда квантитет претворен у квалитет? Но, и без обзира на далтонисте, боје су као психички доживљај нешто субјективно. Као објективни физички феномен оне нису ништа друго него таласно преперење. Оне, дакле, као физичка појава независна од нашег очног живца и свести нису никакав квалитет него само квантитет. А квалитетом оне постају тек на духовном плану, тек кад постају осећај.

Уосталом, има још једна чињеница која говори у овом случају против претварања квантитета у квалитет. Наиме, између црвене и љубичасте боје далеко је већа квантитативна разлика него између црвене и плаве, или црвене и зелене, а међутим, између црвене и љубичасте далеко је већа квалитативна сличност него између црвене и плаве или црвене и зелене. Ако се квантитет овде претвара у квалитет, то откуда онда већа квантитативна разлика да изазове мању квалитативну разлику?!

Најзад, принцип претварања квантитета у квалитет не може се доказати ни оним наведеним примером ромба и квадрата. Сваки почетник из геометрије зна да површина квадрата не зависи од његовог визуелног квалитета него од дужине његових страна, односно од величине основице и висине, ако је у питању површина ромба. Ту, дакле, имамо обичан однос функције јер површина квадрата је функција његове стране — а никакво немамо овде претварање неког квантитета у квалитет.

Тако, дакле, примери који су наведени за потврду овог дијалектичког принципа потпуно су промашили циљ. Не зато што су, можда, несрећно изабрани, него зато што се њима хтело доказати нешто што не постоји.

Негација негације

Други основни став дијалектике гласи: свака теза има своју антитезу а обе налазе своје јединство у синтези. То јест, ствари се у свету развијају по шеми: теза — антитеза — синтеза, или: афирмација — негација — и негација негације. Смемо ли то рећи српским речима: тврђња, противтврђња и порицање противтврђње. За потврду овог закона наводе се многи примери из живота.

Класичан је Енгелсов пример зрна³⁾ кога непира стабљика која из њега изникне, а њу опет непира клас са много зрна која баш зато што су многа представљају један нови квалитет, јер се „квантитет претвара у квалитет“. Тако, дакле, зрно је теза или афирмација, стабљика је антитеза или негација, а клас је синтеза, или негација негације.

Енгелс налази чак и у математици пример за негацију негације. Ево тог Енгелсовог доказа: $(+a) \bullet (-1) = (-a)$. Ово је, као што видимо, негација једне афирмације изражена алгебарским начином. Ако сада ту добијену негацију $(-a)$ непирамо, то јест ако је помножимо са $(-a)$ — као што то чини Енгелс — добићемо $(+a^2)$, јер $(-a) \bullet (-a) = (+a^2)$. Дакле, тачно по дијалектици! Нисмо се вратили на ону првобитну тезу $(+a)$, него смо добили нешто сасвим ново $(+a^2)$. Разуме се, то је новост

³⁾ Жорж Полицер, Основни принципи филозофије, прев. др Борислав Благојевић, Београд, 1951. стр. 123.

у смислу квантитета. А пошто се „квантитет претвара у квалитет“ то онда ова квантитативна новост представља новину и у смислу квалитета. Значи добили смо једну сасвим нову стварност.⁴⁾

Додајмо свему томе још и чињеницу да многи дијалектичари за потврду овог дијалектичког принципа наводе и обичне примере из живота, као: јаје — kokoш — много јаја која kokoш снесе. Или други пример; паралелан првом: син је негација оца.

Ако се дубље унесемо у наведене примере, видећемо да ни они нису срећније руке од оних првих. Ни они не постижу жељени циљ, да докажу тачност закона о негацији негације.

Стабљика је, кажу, негација зрна, а клас је негација стабљике. У којем то смислу? У смислу уништења? Па зар је стабљика једини начин да се зрно уништи или непира!? Зар зрно неће бити још радикалније и темељније непирано ако га самелемо, или ако га птице поједу?

Исто то се може рећи и за пример јаје-kokoш-јаја. Да је пиле негација јајета, то још некако и видимо. Али, да је јаје негација kokoшке, то ни коме није јасно. Како је то kokoшка непирана својим јајетом? И ако је kokoшка у своје животу снела 250 јаја којим је јајетом она била непирана? А петао, молим, је ли и он био непиран, и кад?!

Паралелно овом примеру јајета и kokoшке наводе се понекад и пример оца и сина. Син је негација оца.

А на који сам начин ја непиран у своје сину? И у којем сину или кћери, ако сам их имао више? И ако је син моја негација, или антитеза, шта и ко ће онда бити наша синтеза? Унук? Ја то не видим. Мени се чини да би

⁴⁾ Лука Вукмановић, Наведено дело, стр. 41.

он пре био биолошка синтеза свога оца и мајке (мога сина и снаје) него свога оца и деде. Најзад, где пише да мој син мора имати деце! У том случају остадосмо без икакве синтезе!

Уосталом, зар моја смрт неће бити далеко радикалнија и потпунија негација моје личности него што би то могао бити мој син? Па ако по природи ствари у чијој основи лежи дијалектички развој по шемаи: теза — анти-теза — синтеза ја ипак морам доживети негацију своје негације, на који ће начин то бити могуће? Да ли реинкарнацијом? Или можда васкрсењем у преображеном телу, јер то би заправо била потпуна негација негације која ток ствари не би вратила на старо него би донела једну сасвим нову стварност: „ново небо и нову земљу“, како каже Библија? Али, материјализам неће да чује ни за једно ни за друго, иако тврди да постоји дијалектички развој ствари.

Мртва природа, физика и хемија овом закону не дају ни толико концесије колико жива природа. Јер, кад је реч о примерима из живе природе, онда се о том закону ипак може говорити макар у извесном метафоричком смислу речи — наиме, јаје је буквално и потпуно непирано само кад га неко поједе или згњечи, а пиле је његова негација само у метафоричном смислу речи. Међутим у мртвој природи не може се о овоме закону говорити чак ни у преносном смислу речи. Узмимо један пример.

Ако имамо пред собом чашу воде, па ту воду електролизом раставимо на водоник и кисеоник, ми смо је тада уништили, непирали, она више нигде не постоји као хемијско једињење (H₂O). Но, ако смо у епрувети сачували онај водоник и кисеоник који смо добили електролизом воде у чаши, па ако их поново сјединимо, добиће

мо и квантитативно и квалитативно, чак и нумерички ону исту воду коју смо мало пре у чаши електролизом уништили.

Вода је теза, електролиза антитеза, поново спајање је синтеза. Све је то тачно, само где је нови квалитет и нови квантитет?! Где је ту развој у спирали како захтева овај дијалектички закон? Нема га!

Али, математика је ипак најсигурнији сведок. А зар онај математички доказ Енгелсов у корист овог закона баш ништа не доказује?

Да, баш ништа не доказује! Јер, на том примеру Енгелс је погрешно употребио алгебру. Постоји, наиме, само један једини начин на који се нека количина у алгебри, или неки алгебарски израз може негирати. То је, да се помножи са (-1) . И да би негирао моном $(+a)$, Енгелс је савим правилно поступио, помноживши га са (-1) . Тако исто требало је да поступи кад је негирао негацију монома $(+a)$. То јест, негацију $(-a)$, требало је да негира тако што ће је помножити са (-1) , јер је то једини начин негирања. И да је тако поступио, никад не би добио резултат $(+a^2)$, него би се по математичкој нужности морао вратити на почетну тезу $(+a)$. А то је сушта супротност дијалектичком развоју у спирали, да негација негације никад није исто што и првобитна афирмација.

Прожимање супротности

Но све ове недоследности дијалектичког материјализма ипак нису баш тако смртоносно страшне. Међутим, оно што дијалектику чини потпуно немогућном и апсурдном, оно што је срозава на позиције чистог скептицизма, то је њен трећи закон о прожимању супротности. Тај закон је заправо порицање сваке логике, основних ста-

вова логике: става идентитета, противречности и искључења трећег.

Па ипак и за његову истинитост дијалектичари наводе примере који треба да послуже као доказ. Ево неколико таквих примера.

Зар овај свет представља нешто статично, непроменљиво, нешто што је за целу вечност дато такво какво је?! Зар није он сав у промени и покрету од тезе ка антитези! И у тој промени, теза и антитеза се додирују, прожимају. Кад кажем: напољу пада киша, зар је то нека непроменљива истина?! Дешава се да киша стане пре него што сам и завршио реченицу којом констатујем да она пада.⁵⁾

Па онда, процес живота и умирања живих бића, шта је друго него прожимање супротности? Живо биће живи умирући.

Исто тако закони појединих природних наука стално се мењају. Многи од тих закона, каже Полицер, сматрани су за истине па су се у извесном моменту, на основу напретка науке показали као заблуде. Ето, дакле, примера како се истина и неистина прожимају, како се једна претвара у другу!⁶⁾

Још је Енгелс у своје време, говорећи о дијалектичком схватању природе, писао: „За дијалектику нема ничега коначног, апсолутног, светог; она на свему и у свему открива пролазност и ништа пред њом не може постојати сем непрекидног процеса настајања и нестајања.“⁷⁾ Па даље каже: „Ако при испраживању увек пола-

⁵⁾ Жорж Полицер, Наведено дело, стр. 120.

⁶⁾ Жорж Полицер, исто дело и страна.

⁷⁾ Ф. Енгелс, Лудвиг Фојербах и крај немачке класичне филозофије, стр. 12. Жорж Полицер, Наведено дело, стр. 107.

зимо с тог (дијалектичког А. М.) гледишта, онда једном за увек ишчезава захтев за коначним решењима и вечним истинама”.⁹⁾

Деборин, поучен овим Енгелсовим примером, такође тврди да „дијалектика негира егзистенцију апсолутних истина.”¹⁰⁾

А Жорж Полицер целу ту тврдњу сажима у врло језровиту, и за дијалектику врло карактеристичну тврдњу: „Јединство супротности нам показује да афирмација није никад афирмација, пошто садржи у себи и један део негације.”¹⁰⁾

Осврт на изнесене тврдње

Тачно је да у свету постоји низ промена, и да природа није нешто статично и непроменљиво за сва времена и све векове. То је чињеница коју признају апсолутно сви, а не само дијалектичари. Та истина, дакле, није неки специјални проналазак дијалектике и дијалектичара, него је она одувек позната свима и свакоме. Али је врло погрешно извести из те чињенице оне законе које нам сервирају Енгелс, Деборин и Полицер, у име дијалектике.

Пре свега Полицеров пример са научним законима који тобож сведоче да се истина претвара у заблуду, очигледно је погрешно протумачен. Никад се ни једна истина не претвара у заблуду, него само људско мишљење на основу стеченог искуства открива своје раније погрешке, и то је све.

⁹⁾ Жорж Полицер, Наведено дело, стр. 127.

¹⁰⁾ Сима Марковић, Прилози дијалектичко-материјалистичкој критици Кантове филозофије, Београд, стр. 84.

¹⁰⁾ Жорж Полицер, Наведено дело, стр. 129.

Уосталом оставимо на страну сваку полемику око изнесених дијалектичких доказа! Признајмо и без њих и без икаквих других доказа тачност дијалектичког закона о прожимању супротности. Речимо заједно са Енгелсом и Деборином: „дијалектика негира постојање апсолутних истина”. И објаснимо по Полицеровом тврдњом: „афирмација није никад само афирмација, пошто садржи у себи и један део негације”.

Зар је тиме речено нешто ново, што већ није био рекао стари Пирон и остали скептици?! Покушајмо тај закон да применимо на егзактне науке. Хемичар, на пример, каже: молекул воде састоји се из два атома водоника и једног атома кисеоника. То је теза, афирмација. Но пошто по Полицеровој интерпретацији дијалектике афирмација никад није само афирмација, то онда ни хемичарева тврдња да обична чиста вода има два атома водоника и један атом кисеоника, није несумњива и цела истина. Исто тако и математичар, ако би хтео да поведе рачуна о дијалектици, морао би рећи: Равнострани троугао има три једнака угла и три једнаке стране. То је моја теза, моја афирмација. Али, пошто по дијалектици ниједна афирмација није само афирмација него садржи и један део негације, то ми онда немојте веровати без икакве резерве и остатка, јер можда тај троугао има и петнаест, или хиљаду, или можда само једну страну и само један угао, шта га знам! Историјар пак, морао би рећи: Године 1389. 15. јуна погинуо на Косову српски кнез Лазар. То је теза, афирмација. Но, пошто, по дијалектици афирмација није никад само афирмација, него и негација, то онда немојте у ову моју тезу веровати без икакве резерве. Може бити да је он мало погинуо, а мало и није, јер супротности се прожимају!

И тако редом, кроз све научно утврђене и доказане чињенице! Какве користи може имати дијалектика од тог сукоба са свима наукама и свима утврђеним чињеницама на свету? Зар то није исто, што и апсолутни скептицизам чију исправност нико у философији не сме отворено да брани?

Али оно што дијалектику потпуно и дефинитивно своди на скептицизам то је примена овог трећег закона дијалектике на саму дијалектику. Погледајмо и тај пример.

Квантитет се претвара у квалитет. То је теза, афирмација. Но, пошто је свака афирмација уједно и негација јер се супротности прожимају, то онда на основу саме дијалектике овај први закон дијалектике није нешто доказано и несумњиво, него га на основу саме дијалектике можемо и оспорити, па и одбацити.

А потпуни апсурд ћемо добити ако тај трећи закон применимо на њега самог. Афирмација је увек помало и негација. То је наша теза, рецимо. Али пошто свака теза садржи у себи и своју антитезу, бар помало, то онда ни сам тај закон није слободан од своје супротности, па у њега можемо сасвим слободно да сумњамо. А то нас савршено живо потсећа на јуну стару логичку шалу: Сви Крићани лажу, рекао је један Крићанин.

Зато, ако је тачан став о прожимању супротности, па још онако како је изразио и формулисао Полицер, онда нити постоји икаква истина, нити смо је ми кадри сазнати баш и кад би постојала. А то је чисти пиронизам, окићен само многим наносима набаченим на њега кроз историју философске мисли. Можда и намерно прикривен скептицизам, да би се теже препознао и лакше усвојио. Зато дијалектика, свеједно да ли је у питању

материјалистичка или идеалистичка, треба да дели судбину чистог скептицизма.

Вечне истине и дијалектика

Али, има материјалиста дијалектичара који о постојању вечних истина и могућности њихова сазнања друкчије мисле него Полицер, Деборин и Енгелс. Тако, на пример, Борис Зихерл и др. Сима Марковић отворено тврде и признају да је „са гледишта дијалектичког материјализма истина не само објективна, него и апсолутна”.

Истина је — вели др Сима Марковић — у објективној реалности конкретна и апсолутна, али је њена слика у нашој глави мање-више апстрактна, то јест само приближно верна, јер је историјски условљена.”¹¹⁾

А Борис Зихерл тврди да дијалектичари признају постојање вечних истина, и чак нам на примерима даје објашњење шта је то вечна истина по материјалистичко-дијалектичком схватању.

„Вечита истина је таква истина — вели Борис Зихерл — која у будућности не може бити оповрњута. Ту спадају разна факта, чињенице које се не могу мењати. Ако кажемо — вели даље Зихерл — у таквим условима одређени елементи дају овакве и овакве спојеве, онда је то истина која се не може оповрњнути. У овакве истине спадају историјске чињенице — вели Зихерл. На пример тврдања да је Лењин умро 21. јануара 1924. године, да је црвена војска у заједници са трупама Народно-ослободилачке армије Југославије 20. октобра 1944. године ослободила Београд, да је V конгрес КПЈ одржан у

¹¹⁾ Сима Марковић, Наведено дело, стр. 83—84.

јулу 1948. године, то су истине које никада неће бити оповргнуте, то су вечне истине. За њих се не може постављати питање да ли ће их тек пракса потврдити."¹²⁾

Скоро исте примере вечних истина и исто схватање тога проблема наводи и Илија Косановић, иако он сматра „да је потпуно очигледно да људска свест не може обухватити и одразити без остатка целокупну стварност и давати неке апсолутне истине које ће важити за сва времена."¹³⁾ По њему је „свака истина и релативна и апсолутна“.¹⁴⁾

Осврт на дијалектичко схватање вечних истина

Као што се види, питање постојања вечних истина задаје дијалектичарима велике неприлике. Јер, ако се Енгелсове изјаве о вечним истинама узму у обзир онако праволинијски како су дате и како их претира Деборин и Полицер, онда се иде директно у чисти скептицизам чија је апсурдност, па зато и безвредност очигледна. Ако се пак покуша са Марковићем, Зихерлом и Косановићем да се призна постојање вечних истина, онда неминовно пред нас искрсава питање које је од та два гледишта ортодоконије, које боље и правилније тумачи и погађа Енгелсову мисао. Додуше, тај проблем није за нас хришћане ни од каквог интереса, нас се то не тиче. То је унутрашња идеолошка и дисциплинска ствар самих дијалектичара и ми у њено решавање не улазимо. Али оно што је за сам однос дијалектике према скептицизму од

¹²⁾ Борис Зихерл, Дијалектички и историјски материјализам I и II део, Београд, 1952., стр. 275—276.

¹³⁾ Илија Косановић, Дијалектички материјализам, Сарајево 1956. стр. 219. и 229.

¹⁴⁾ Илија Косановић, Наведено дело, стр. 221.

битне важности, то је недовољна једногласност наведених трију дијалектичара, и још више њихов пад у агностицизам, бар делимитичан агностицизам.

Јер, ако је тачна Косановићева тврдња да разум не сазнаје неке истине које би биле апсолутне и важиле за сву вечност, шта онда да урадимо са примерима вечних истина које покрај Зихерла наводи и сам Косановић?

Ако нема баш ниједне истине коју бисмо ми могли потпуно сазнати, шта онда да радимо са несумњивим резултатима егзактних наука, шта са математичким истинама, шта се основним ставовима логике? Најзад, шта да радимо са истинама саме дијалектике? Зар ни њих не знамо сигурно, јасно и поуздано?!

Сасвим је тачно да наш разум није свезнајућ. Но ако ја не знам баш све постојеће истине и чињенице, то још не значи да не знам баш ни једну, и да нема ниједне истине која је јасна сама по себи и коју ми схватамо у целини. Ко и у то сумња, тај је ипак скептик, па ма колико се он одупирао томе епитету. Па кад је тако, због чега онда, и с којим правом, материјалисти-дијалектичари критикују Канта због агностицизма, сматрајући га савезником религије, као што то чине др Сима Марковић и Илија Косановић?

Уосталом, ако вечне истине постоје објективно, а ми немамо могућности да их икад потпуно сазнамо, како онда можемо тврдити да оне уопште постоје? И како, на основу чега се може тврдити да ми ни једну истину не можемо сасвим јасно и потпуно да сазнамо? Зар ја заиста нисам сигуран да сам ја, Ја, и да нисам Ти или неко други, или нешто друго? Ако неко чак ни то не зна сигурно, јасно и потпуно, онда његово психичко стање и здравље није у реду.

Међутим наведени примери вечних истина имају и других недостатака осим малопре поменуће сумње да ми вечне истине можемо потпуно сазнати. Наиме, ми ћемо се радо сложити са Зихерлом да наведене истине, нарочито оне из области хемије, не може нико оповргнути. Али, тиме се ништа не доприноси тези да постоје вечне истине. Јер, ако се вечна истина дефинише тако како је то учинио Борис Зихерл, то јест да је вечна истина она која се никад у будућности неће оповргнути, онда је заправо свака истина вечна, јер права истина не би била истина кад би могла бити оповргнута.

Осим тога, шта треба да учинимо с вечним истинама, ако сходно дијалектичкој тези о јединству супротности оне већ саме у себи садрже своју негацију? Како ће онда наш разум изгладити, како премостити ту противуречност? Хоће ли жртвовати вечне истине или дијалектички принцип?

Радо бисмо ми усвојили и Зихерлову тврђу да оне вечне истине које је он навео у својим примерима не треба тек пракса да потврди. Али, шта ћемо онда са дијалектичким принципом да је пракса мерило истинитости? Осим тога, Зихерл превиђа да је те истине које он наводи као примере вечних истина пракса заправо већ потврдила! Јер, он нам је навео примере истина из хемије и историје. А шта то хемичар може знати по самом здравом разуму, ако се не ослони на експеримент и искуство, дакле на праксу? Нема тога хемичара, ма како генијалан био, који ће моћи априори, без икаква искуства и експеримента да каже каква ће једињења дати ти и ти елементи у оваквим и оваквим условима. То хемичар може да сазна само после дужег експериментисања, дакле пошто пракса провери његове тврђе. Исто тако нема ниједног историчара на свету који би без ослањања на историјске изворе могао, онако просто по здравом

разуму, рећи кад се десио који историјски догађај и како је текао.

Те истине, дакле, које наводи Зихерл као пример вечних истина нису јасне саме по себи, као што је јасно да лопта мора бити округла а троугао да мора имати три угла и три стране. А вечна истина мора бити јасна сама по себи, мора бити логички нужна и безусловна. Нама је само по себи јасно као дан, да троугао мора увек, без икаква услова и без икаква изузетка имати три стране и три угла. Та јасност и нужност и безусловност, то је карактеристика вечних истина. Међутим емпиричке истине које наводи Зихерл, па и она да ће „ли и ти елементи под таквим и таквим условима дати оваква и оваква једињења” јесте једна условна истина, што се види већ из самог израза „под таквим и таквим условима”. А ако се ти услови не остваре, шта ће онда бити од наше „вечне” и „апсолутне” истине?

Још мање је препоручљиво наводити историјска факта као пример вечних истина. Јер, вечна и апсолутна истина је наше најнепосредније и најпоузданије знање, а не тек веровање. Међутим, историјска факта сазнајемо на основу историјских извора у чију истинитост ми само верујемо. Та вера може у многим случајевима бити потпуно оправдана и свака сумња искључена, па ипак она по својој извесности никад не може бити равна некој математичкој и логичкој очигледности, па чак ни емпиричкој извесности. Нема никакве сумње о томе да постоји велика разлика у степену извесности између оног ко је неки историјски догађај баш доживео учествујући у њему и оног који је за тај догађај само чуо преко историјских извора. Онај први баш зна да се то десило (рецимо Милош Обилић баш зна своју улогу у косовском боју), а други, који ту нису учествовали,

само верују изворима који нас о томе обавештавају. А онај ко за тај историјски догађај није ни чуо, тај о њему нема ни појма ни свести, па су за њега те „вечне“ и „апсолутне“ истине без икакве практичне и теоријске вредности. Оне за њега просто не постоје ни као вечне ни као временске, ни као факта ни као измишљотина. Оне су за њега просто равне апсолутној нули.

А не треба губити из вида чињеницу да не само поједини људи, него и човечанство као целина, многе ствари релативно врло брзо заборавља. Нешто се у човечанству свакако дешавало и пре милион година (ако је човечанство заиста толико старо!). А ко би нам са сигурношћу једног очевидца могао испричати и описати шта се то тада дешавало?! Те тадашње историјске истине, које би по дефиницији Бориса Зихерла требало да буду „вечне“, за нас, данашње људе, равне су потпуној нули. Оне за нас не постоје.

И обротно. Садашње истине које ми данас знамо као историјска факта постоје за нас. Али ко нам може гарантовати да ће неко и после милион година знати кад је био косовски бој, или V конгрес КПЈ?! Јер, ако случајно у каквој свеопштој катастрофи, или по каквој природној нужности нестане човечанства са земље, шта ће онда бити са наведеним „вечним“ истинама? Где ће оне онда постојати? Нигде! Њих заиста тада нико неће моћи да оповргне, али то неће бити ни потребно. Њих ће оповргнути сам заборав, или ће ишчезнути заједно са човечанством, и гада их нигде неће бити. А кад узмемо у обзир још и то да историјска факта као истине имају свој временски почетак, онда како се може рећи да она представљају вечне истине! Где су оне биле пре свога постанка, и где ће бити после евентуалног потпуног ишчезнућа из свести човечанства? Нигде! Тај закључак сле-

ди баш и из саме дијалектичке дефиниције истине, као што ћемо то одмах показати.

Дефиниција истине

По тврдњи Бориса Зихерла „ван човечанства, као што знамо, нема умске спознаје“.¹⁵ То, разуме се, није само његово лично мишљење него општеспозната материјалистичка тврдња. Ако, дакле, из свести и памћења човечанства ишчезне нека истина, или ако нестане и самог човечанства, јасно је онда да самим тим нестаје и „вечних“ истина. Тај закључак још јасније следи из дефиниције истине коју даје Борис Зихерл у име дијалектичког материјализма. По тој дефиницији „објективна истина је садржај нашег знања који одговара спољном свету, правилно га одражава“.¹⁶

Овакву дефиницију истине сваки хришћанин може оберучке прихватити. А схоластичари би могли чак рећи: па то је наша дефиниција! Ми још од вајкада знамо и тврдимо да је истина подударанје нашег разума са стварношћу (*Veritas est adaequatio intellectus et rei*).

То даље значи: без разума, без свести, нема истине, као што нема ни огледања без огледала. Јер, ако нема нигде никаква разума, никакве свести, онда стварност неће имати у чему да се одражава ни правилно ни неправилно. А пошто по материјалистичкој тврдњи нема свести и разума ван човечанства, то онда пре него што се појавио човек на земљи није постојала никаква истина, нити ће постојати кад једног дана ишчезне човечанство. Додуше, дијалектичари то не кажу отворено, али то са свом логичком нужношћу следи из напред наведених

¹⁵ Борис Зихерл, Наведено дело, стр. 273.

њихових дефиниција. То је разлог више што се напред наведене истине не могу сматрати вечним истинама, јер имају и свој временски почетак и временски свршетак.

Праве вечне истине и вечни Разум

Иако оне истине које је Зихерл навео као пример вечних истина нису вечне чак ни по дијалектичком материјализму, ипак то не значи да вечних истина нема. Има вечних и апсолутних истина. То су истине које су саме по себи јасне, којима наш разум не може ни замислити супротност и које ни најмање не зависе од људског разума, а још мање од људске воље и жеља. Те истине ми не можемо да замислимо нити са временским почетком, нити са временским свршетком. Кад кажемо: $A = A$, $2 = 2$, $7a + 3a = 10a$; или кад кажемо: неразумно биће не може разумно делати, тада смо рекли истине које важе независно од нас људи. Нико не може замислити њихов временски почетак или свршетак. За њих нико не може казати: те истине нису постојале пре мога рођења, а неће постојати ни после моје смрти. Тако шта не може казати ни један човек посебно, а ни човечанство као целина. Њима се ван сваке сумње и дискусије мора признати вечно важење.

Вратимо се сада за часак на дијалектичку дефиницију истине као правилног одражавања стварности у нашем знању, у нашем разуму. Тачност те дефиниције је неоспорна. Само, изгледа да материјалисти дијалектичари нису приметили куда нас она води. Наиме, ако постоје вечне истине, а истина је правилно одражавање стварности у разуму, то онда мора постојати и вечни Разум, вечна свест, јер без тога нема вечних истина. А ко је тај вечни Разум?!

Плеханов је, критикујући Кантову тврдњу да су простор и време само форме нашег опажања, поставио кантовцима врло духовито питање: „А чије су форме опажања били простор и време у мезозојско доба (тада још није било људи на Земљи, А. М.) Археоптерикса? Ихтиозауруса?“¹⁷⁾ (Археоптерикс је најстарија птица из мезозонка, а ихтиозаурус једна врста огромних животиња из истог доба).

Исто питање, без намере да бранимо Канта, постављамо и ми дијалектичарима: У чијој се свести одражавала вечна истина пре него што су постали људи на Земљи, рецимо у мезозојско доба? И у чијој ће се свести она одражавати кад једном нестане људи са Земље?

Вечна истина заиста не може бити без вечног разума у коме се она од вечности одражава. Лајбницу је то било сасвим јасно, па ту чињеницу употребљава као доказ постојања Божјег. Јер, тај вечни разум у коме се кроз сву вечност огледају вечне истине, на свим словенским језицима зове се Бог. Филолози чак кажу да та реч долази од санскритске речи „багда“ што значи знање.

**
*

Стара је црквена догма да се Бог налази свуда и на сваком месту. Ту дубоку и тешко схватљиву, али ипак неосумњиву истину Псалмопевац је поетски изразио речима: „Куда бих отишао од духа твојега и од лица твојега куда бих утекао? Да изађем на небо, ти си ондаје. Да сиђем у пакао, ондаје си. Да се дигнем на крилима од зоре, и преселим се на крај мора, и ондаје ће ме рука твоја водити и држати десница твоја“. (Пс. 139, 7—10).

¹⁶⁾ Исти писац, дело и страна.

¹⁷⁾ Сима Марковић, Наведено дело, стр. 79.

Заиста, Бог је свуда. Људски разум, само ако хоће и уме, може Га наћи и у свету чистог духа и логике, и у неизмерним васионским просторностима, и у тајанственом гласу људске савести, и у дубинама људског греховног пада (дакле у аду), и у морским дубинама и планинским висинама, и у историји човечанства и судбинама појединих људи, и на рушевинама скептицизма, па чак и под магловитим и расклиматаним темељима дијалектичког материјализма.

Јер, и сами материјалисти признају да постоје вечне истине. А ако постоје вечне истине као правилан одражај стварности у разуму, то онда мора постојати и вечни Разум, дакле Бог. Према томе, дијалектички материјализам има да бира: Или ће порећи постојање вечних и апсолутних истина па тиме себе потпуно изједначити са скептицизмом чија је безвредност и апсурдност толико очигледна да га ни дијалектички материјалисти не смеју отворено да бране, или ће признати постојање вечних истина, а самим тим, вољно или невољно, и вечни Разум, то јест Бога.

Како треба и да ли треба излагати доказе о постојању Божјем?

ПОЗНАТО ЈЕ да теолози и философи имају тројак однос према доказима за постојање Божје. Једна група сматра да се постојање Божје може разумом доказати. Други сматрају да се постојање Божје не може баш стриктно доказати у правом смислу речи, али се може *доказивати*; могу се наводити *разлози за веру* у Бога. Трећа група сматра да су рационални докази за постојање Божје апсолутно немогући, и исто тако непотребни. Човек верује без икаквих рационалних доказа, просто зато што *хоће* да верује, а не верује просто зато што *неће* да верује. Ни за једно ни за друго нема никаквих доказа. Поменимо најзад, још и четврту групу, не теолога, него философа антирелигиозно расположених, који из тврдање да се Божје постојање не може доказати, изводе напречац закључак да онда Бога и нема. Као да Бог зависи од наше вере, или чак од наших доказа!

Ја вас овде нећу замарати дискусијом, која од ових група има право. Та дискусија више припада апологетици и њу ће до ситница слушати студенти теологије. А тема мога вечерашњег предавања више припада методици религијске наставе.

Ја вам овде нећу износити ни нека правила из методике, чија би примена морала донети у сваком случају

* Предавање одржано београдским вероучитељима у сали Вазнесењске цркве у Београду. 24. јануара 1963. године.

успех 100%, него ћу вам наводити примере свога личног искуства из кога се могу извести извесне поуке шта треба избегавати а шта примењивати у излагању доказа, како износити доказе.

Но, пре него што пређем на само излагање, морам вам рећи свој лични став према доказима. То главно питање, могу ли се навести рационални докази за постојање Божје, ја бих рашчланио у три потпитања. Прво потпитање гласи: да ли су докази, који се наводе за постојање Божје, логички исправни, и да ли су засновани на несумњивим чињеницама? На то питање ја одговарам позитивно. Докази су логички потпуно исправни и засновани на тврдим и несумњивим чињеницама. Нико, наиме, не може порећи чињеницу да у свету постоји закон каузалности, да је свет телеолошки уређен, да у свету постоје природни закони који се могу математички изразити, да је најзад свет једна контингентна појава, то јест да свет не мора бити такав какав је и да чак уопште не мора постојати. А из свих тих чињеница по свим правилима формалне логике следи само један закључак: Ако је свет контингентан, он може бити производ само једне свемоћне воље. Ако је свака ствар у свету проузрокована, онда и свет као целина мора имати свој узрок. Ако је свет уређен целисходно па још на принципима математике, онда узрок света може бити само једно савршено интелигентно, дакле свезнајуће биће. То Биће са свемоћном вољом и свезнајућим разумом ми зовемо — Бог. Знам, има људи који се до агоније муче да избегну тај закључак, али све што се против њега износи, звучи као бајка, понекад врло пакосна бајка, и своди се или на инат, или на софизам, или на неспоразум. Зато ја на оно прво питање одговарам позитивно: *Докази за*

постојање Божје постоје. Они су логички потпуно исправни и засновани на несумњивим чињеницама.

Друго потпитање у вези са могућношћу доказа гласи: да ли ти докази морају код свакога изазвати религиозно убеђење и признање да Бог постоји? На то питање ја бих одговорио полупозитивно, полунегативно. Могу да изазову и религиозно убеђење, и признање да Бог постоји, и чак религиозно одушевљење. Примера има безброј, нарочито међу великим научницима. Али, то не мора увек да се постигне. Има такође безброј примера на које докази не остављају очекивани утисак.

Треће потпитање у вези са ефикасношћу и могућношћу доказа гласи: да ли докази о постојању Божјем морају човека натерати да живи по Божјој вољи, ако га претходно убеде да Бог постоји? На то питање бих одговорио потпуно негативно: не могу. Могу га само подстакнути, и то врло моћно, али га никад не могу приморати. Човеку је од Бога дата слобода да буде себи доследан или недоследан, па зато и дубоко религиозан човек може да буде велики грешник.

Кратко речено, судбина доказа о постојању Божјем потпуно је равна судбини сејачевих зрна из познате Спаситељеве приче о семену и сејачу. Зрна су једра и здрава. Сејач их вредно и вешто сеје. А да ли ће донети очекивани род, то зависи не само од зрна и сејача, него и од терена на који зрна падну. Чак и она која падну на плодну земљу, доносе различит принос: 100%, 60% и 30%.

Зато, да би докази о постојању Божјем имали жељени успех, мора се водити рачуна о интелектуалним условима, психолошким и моралним условима. Чак и кад су у питању остале науке, рецимо математика, мора се водити рачуна бар о интелектуалним и психолошким условима. Ако професор математике жели пред бацама да

изведе формулу за израчунавање површине кружног

$$\text{исечка } P = \frac{r^2 \Pi \alpha}{360}$$

он мора претходно код Ђака пробу-

дити пажњу и изазвати интересовање за проблем који им излаже. Осим тога он тај доказ мора изводити само пред Ђацима који већ имају претходну интелектуалну зрелост и претспрему. Они морају претходно знати формулу за дужину лука и за површину троугла. А пре тога морају знати шта је то кружни исечак, шта је то кружни лук, шта је то полупречник круга, шта значи угao „алфа”. Па морају знати претходно квадрирање, делење, множење, одузимање и сабирање. Ако професор математике не буде нашао код Ђака све те услове, онда његов доказ неће имати никакав успех. А за доказе о постојању Божјем такође треба испунити и интелектуалне и психолошке и још уз *то моралне услове*. Јер, може дете бити интелигентно, може поседовати сва потребна знања, рецимо за номолошки доказ, може Ђак знати и логику и физику и хемију и астрономију, може чак његова пажња бити окупирана катихетиним излагањем. Али, ако је он васпитан у средини која му је као какву фиксидеју наметнула мисао да је све то што долази од попа чиста превара, марифетлук и баксузлук, ефекат доказа ће због недостатка моралног услова бити врло слаб, па можда и никакав.

Да потврдим ово примерима из искуства. Као млад катихета у Шапцу сам у VI разреду гимназије држао угледно предавање. Тада се у VI разр. учила догматика. Изабрао сам за наставну јединицу онтолошки доказ. Доживео сам потпуни крах, иако су ме деца волела, и чак им било жао што то предавање није успело. Какву сам

ја то попрешку учинио? — Огрешко сам се о онај први услов, интелектуалне предспреме. Онтолошки доказ је сам по себи врло апстрактан. Њега, као и психолошки доказ, могу схватити само људи који одлично познају логику. А моји шестошколци ће логику учити тек у осмом разреду. Уосталом, паметни људи који су састављали програм веронауке, нису ту јединицу уопште ни предвидели у програму. Ја сам је узео на своју руку, и ето на овоју бруку.

Следи ли из те чињенице нека поука за методiku религијске наставе? Свакако. Она гласи: онтолошки и психолошки доказ не излагати без велике нужде и потребе ни великим Ђацима, а малима никако. То је за њих тврда и сува храна.

Предавао сам и у једном одељењу у коме нису постојали психолошки услови. И због недостатка психолошких услова, успех је био слаб. Али, било је и одељења где су се стекла сва три услова. Успех је био просто бриљантан.

Да наведем неки пример отсуства моралних услова. Нашао сам једном приликом на једног инжењера који је био римокатолик, па се страшно разочарао у своје учитеље и постао ватрени атеист. Из њега је избијала мржња превареног и разочараног човека. Ма колико да сам га доводио у ситуацију да просто опита бесмисленост свога става, он није попустио. Остао је и даље упоран. Недостатак моралних услова, онемогућио је успех доказа.

Други пример. Знам једну врло интелигентну сељанку којој сам пре рата као гимназист и као студент излагао доказе о постојању Божјем, и она их је одлично схватала, и чак сам примећивао на њој религиозно одушевљење. Горела је од православља. После рата у једном сусрету причала ми је овако:

Где је тај Бог? Ко је Њега видео? Што се не појави? Ја сам му се пре рата молила и веровала у Њега, па шта сам имала: своју мотику и туђу њиву! Сада нит га верујем нит му се молим, а опет имам свега. Где је он био кад сам се ја на газда-Матиној и Буљкешевој њиви знојила од 4 изјутра до 9 увече за банку?

Ја сам јој понављао доказе од пре рата, са понеким савременим објашњењима. Она их није директно побилжала, али је инсистирала на питању своје мотике и туђе њиве, и то тако енергично да се очигледно видело да она Богу управо пркоси. Онда сам је запитао: добро, да ли ти баш заиста *не верујеш* у Бога, или се само *љутим* на Њега што није сишао на газда-Матину њиву, па твоју мотику утрапио у шаке газда-Мати, а његову сермију, или бар један део салаша и винограда преписао на тебе, грунтовно?

Она је као интелигентна жена осетила тежину мога питања, па пркосно одговори: не, не љутим се ја на њега, него просто не верујем у њега. Па онда дода: Ја се Бога и не бојим. Погледао сам је продорно и приметио да јој је том приликом брада дискретно задрхтала, а на врату се појавише велике црвене флеке. После краћег ћутања одговорио сам јој. Твој став је двоструко правилан. Прво, ако Бог не постоји, бесмислено је бојати га се, јер је он раван нули. А нуле се нико не боји. Ако Бог постоји, ти си праведна жена, зар не, и немаш разлога да Га се бојиш.

Растали смо се свако са извесном поуком. Ја верујем да је она сасвим сигурно схватила да је једини разлог који је она износила против мојих доказа, била њена љутња на Бога који по њеном мишљењу није довољно праведан ни социјалан. Али, свакако је несумњиво била свесна тога, да ко се на Бога љути, не може онда рећи

да заиста не верује у Бога. И још јасније је схватила, да онога ко се Бога баш заиста не боји, не облива ругање нити му дрхти брада при тој изјави.

А ја сам у целом том случају још једном доживео потврду овога правила које сам вам изнео: да би се изнудило сабеседнику признање да Бог постоји, није довољно износити само чињенице и логичке закључке. Потребно је да сабеседник покаже и моралну снагу да призна истину. Јеврејски свештеници су познавали васкрслог Лазара из Витаније, за васкрсење Христово чују вести из прве руке, од стражара очевидаца. Они против тих чињеница нису могли да изнесу никакав стваран приговор. Али њихово срце није имало моралне снаге да призна и објави народу те чињенице и они се фанатично боре против свога бољег убеђења. У томе се и састоји прех против Духа Светог. У том случају и логика и чињенице искуства треба да уступе место молитви.

Примера бих вам могао наводити још врло много. Али налазим да је и оволико довољно да бих пред вама оправдао свој став према доказима о постојању Бога.

Из изнесених примера следи уједно и позитиван одговор на питање да ли доказе о постојању Божјем треба користити за освежење, продубљивање, па чак и стварање религиозног убеђења. Свакако треба. Остаје ми још да одговорим на питање како их треба излагати.

Одговор на то питање није једноставан. Начин њиховог излагања зависи од много околности. Друкчије ћете их излагати у дискусији, друкчије у предавању, друкчије у беседи. Друкчије високом интелектуалцу, друкчије нешколованом човеку, друкчије детету. Друкчије у школи, друкчије у цркви, друкчије у приватном разговору.

Користећи ваше стрпљење и благонаклону пажњу, изнећу вам неколико различитих примера. Најпре при-

мери из дискусија. То је најосетљивији и најбесплоднији терен. Кад два играча играју шах, или два тима фудбал, побеђени честита победоцу. У дискусијама се тако шта ретко дешава. Оне се најчешће изводе у свађу. Зато хришћанин на том терену мора бити врло опрезан. Што се мене тиче, ја се у дискусијама придржавам овог правила: Не треба никад према сабеседнику заузети надмени став, као да сам ја до неба висок, а он црв који нити шта зна, нити се уопште разуме у моју струку. Такав став само изазива психички отпор код сабеседника и озбиљно омета успех дискусије. Ја сам имао доста дискусија о постојању Божјем, и већина од њих биле су врло успешне. Али као пример навешћу вам једну неуспелу дискусију коју сам имао са оним мало пре поменутиим инжењером. Навешћу вам је врло скраћено, али скоро буквално. Започео сам је ја.

„Господине, ја сам Вама рекао своју професију, а Ви мени нисте рекли своју. — Ја сам инжењер, рече он.

— То значи Ви сте одличан математичар.

— Па, знате како је, без математике нема технике.

Знам, знам. И не само технике, него ничега не може бити без математике: ни трговине, ни економије, ни хемије, ни физике, ни астрономије, чак ни музике. Математика просто прожима целу стварност. Зар не?

— Тако је, потврди он.

— А ја продужим: и пошто математика прожима целу стварност, а не може да буде математике без разума, какав ми онда закључак саветујете да изведем из те чињенице? Да ли да кажем: природа је прожета математичким законима, дакле природа зна математику. Или ми предложете овакав закључак: Пошто је природа заснована на математичким законима, а сама не зна математику, то онда несумњиво над природом влада неки

разум чије се дејство испољава кроз математичке законе на којима сама природа почива. Шта ми дакле, предложете?

— Изведите закључак онако како мислите да је логично, одговори ми он.

— Па, искрено да Вам признам, рекох ја, чини ми се чист апсурд тврдити да звезде, молекули, атоми и електрони знају математику. А пошто се понашају као да је знају, то онда ја не видим куда да побегнем испред Разума који васионом управља и који ја зovem Бог.

— Ха, господине, па то је чист софизам, рече ми он уз осмех у коме су помешане иронија и усмиљена благонаклоност.

— Софизам, господине, значи намерну злоупотребу логике да би се сабеседник довео у заблуду. Софизам је дакле директна превара. А ја вас уверавам, господине, да немам ни најмање разлога ни намере да Вас варам. Према томе ако је мој закључак погрешан, он се у логици зове паралогизам, и Ви ћете, надам се, као рационалист и математичар врло брзо и лако указати у чему се састоји моја логичка погрешка. Ево ме, спреман сам да вас чујем и да своју погрешку признам.

Он је подуже ћутао, а затим рече: па ето, појам Бога је нешто апсурдно. Бог је свемогућ, а не може да створи камен који не би могао подићи. Нити може да трешти. Каква је то свемогућност?! — рече он једним оштрим тоном који не трпи противљење.

Ето! А ја баш хтео да кажем да ми Ваш приговор личи на софизам. Јер, ако дозволите да логички анализирам Ваш захтев упућен Богу, Ви заправо питате ово: ако је Бог свемогућ, *може ли Он и да не може?* На то питање, ја без околишења одговарам: Бог не може да не може. А не моћи не моћи, то управо и значи све мо-

ћи, баш исто онако као што у математици „минус“ пута „минус“ даје „плус“.

Уосталом, чак и кад би Ваш приговор против Божје свемоћи био оправдан, ја не видим по чему би он доказивао да је онај мој закључак чисти софизам. Најзад, ако и не можемо потпуно да схватимо сва Божја својства, то је зато што је Бог бесконачно биће, а наш разум је ипак ограничен. Он нас одлично служи док се крећемо у области коначних величина. Чим се отишемо у област бесконачног, он се губи у противречностима било привидним, као што је случај са Вашим приговором против Божје свемогућности, било стварним.

Све су то само теолошке приче, одговори ми он.

А шта ћете рећи ако ја тим „причама“ дам математичку основу и обучем их у формуле?

— Ех, тога се најмање бојим. То је немогућност, одговори он.

А колико износи 19 подељено са бескрајно? —

— Нула, одговори он.

— А 22 милијарде подељене са бескрајно?

— Опет нула.

Па зар су та два броја међусобно једнака? Вама је као добром математичару свакако познат доказ из геометрије да је права линија део крута чији је пречник бескрајно велик. Нас математичка логика просто нужно води ка томе закључку и дефиницији, иако је она апсурдна. Јер, пречник, већ зато што је пречник, не може бити бескрајан. Видите, дакле, да она моја тврђња коју сте Ви мало пре прогласили за теолошку причу, није баш само „теолошка прича“. Нашли смо је и у математици.

То је софизам, опет ће он.

— Верујте ми, господине, ја ћу врло радо признати да је то софизам, само ако ми докажете у чему се са-

стоји логичка погрешка тога набећеног софизма. Чини ми се да сте до сада били прилично шкрти у доказима такве врсте.

— Па ваш софизам је у томе што бескрајност не постоји. На пример, бесконачан низ бројева не постоји конкретно, него само потенцијално. То јест његова бесконачност се састоји у томе што сваког момента додајем нову јединицу. А сам низ је увек докрајчен баш том последњом јединицом.

Слажем се с вама, одговорих ја. Та ми је чињеница била позната. Али из ње не следи да је мој закључак софизам, а још мање да је појам бескрајности апсурдан. Јер, оно што је апсурдно, то не постоји никако; ни фактички ни потенцијално. Кликер на три ћошка је апсурдан појам. И као што знамо таква ствар не постоји ни конкретно ни потенцијално, чак ни у фантазији.

Али, господине, повиси он тон, зашто ја уопште да верујем у Бога? Зашто?! Знам, причаћете ми о некаквом првом узроку у ланцу узрочности. Фићукам ја на то! Не постоји никакав први узрок. Знате ли, *не постоји*. То је апсурд. То је тај софизам око кога се Ви стално крећете.

Добро, господине, рекох ја, ако баш желите, слажем се с Вама да не постоји први узрок у ланцу узрока. А постоји ли други узрок? А трећи? А четврти? А пети?

Па шта хоћете с тим, упита ме он мало нервозно?

— Па то, ето, хтео бих да знам како може постојати пети узрок ако нема четвртог, како трећи, ако нема другог, а како други ако нема првог? А ако нема свих тих узрока, нема онда ни шестог, ни седмог ни стотог, ни свих осталих. Онда нема ни самог ланца узрочности, па чак ни нас двојице који смо такође само обичне карике — ко зна које по реду — у томе ланцу узрочности. Има-

те ли смелости да заиста повучете овакве консеквенце из вашег става?

Не, господине, рече ми он мирно. Претерујете у својим изводима, Ја не поричем ланац узрока. Ја признајем његову стварност. Ја само тврдим да је узрочни ланац бескрајан, и да према томе нема првог узрока. То је све.

Ви, дакле, признајете да не може постојати четврти узрок, ако нема трећег. Али може постојати други, ако нема првог! Преслишајте се ви још једном, да ли тај Ваш бесконачни низ узрока ипак није исто што и порицање ланца узрочности.

Не, није, рече он одлучно. Низ узрока је бесконачан.

— Али, господине, зар ми нисте мало пре доказивали оно што сам и без Ваших доказа знао, да бескрајан низ бројева не постоји конкретно, него само потенцијално?!

— Он ћути.

Ја продужујем: Уосталом, господине, чак и ако признамо да је број проузрокованих предмета конкретно бескрајан, тај закон узрочности чак и у том случају сведочи да Бог постоји.

— Како то смете тврдити, зачуди се он?

— Па на основу математичке аксиоме да целина никад не може бити већа од збира својих делова.

Та ми је аксиома јасна и позната, рече он, али не видим какве везе има са Богом.

— О, има још како тесне и непосредне везе, рекох му ја. Признајете ли ви, господине инжењеру, да је свака ствар у овом свету проузрокована?

— Разуме се, одговори он.

А ако је свака ствар у свету проузрокована, можете ли онда тврдити да је свет као целина без овога узрока?

— Па, можда бих и могао, одговори он.

— Е, то је заиста интересантно! То значи, ако је свака тачка на једној површини зелена, Ви бисте могли тврдити да та површина као целина ипак није зелена, него црвена. Не би ли таква тврдња била и логички и математички и физички апсурд? Зато, видите господине, ја сматрам да ако је свака ствар у свету проузрокована, онда и свет као целина мора бити проузрокован, па макар број проузрокованих ствари био и конкретно бесконачан. А тај узрок света као целине мора заиста бити једно силно и моћно, рецимо слободно, свемоћно биће. То биће ја називам Бог.

А откуд знате да је тај узрок баш Бог, упита ме он. Да ли није, можда, сама вечна природа?

— Па чекајте, господине, да се још једном споразумемо. Ви сте мало пре признали да је природа проузрокована. Ако је проузрокована, онда не може бити вечна него створена. А ако је створена, онда сасвим сигурно знам да није могла сама себе створити јер би морала деловати чак и пре свога постанка. А тек то је апсурд! Зато ми не остаје ништа друго него да узрочника овог света зовем Бог.

Он се на све то снисходљиво смешкао, подуже ћутао, а онда рече: све су то теолошке приче и софизми.

Добро, господине, рекох му ја, ако Вам се тај суд о мојим доказима баш толико свиђа, усвојићу га. Све су то софизми, или бар паралогизми. Правих доказа за постојање Божје нема. Али, ето, ја и без доказа верујем да Бог постоји. У чије име ми можете оспорити то веровање?

У име разума, у име науке, одговори ми он.

— Значи ли то да разум и наука имају позитивне доказе да Бог не постоји? — упитах га. Истину да вам признам, ја за тим доказима трагам откако знам за себе,

и нико ми их још до данас није дао. Смем ли се надати да ћу их чути од Вас? Ви сте чак и обавезни да их изнесете. Ако не мени, оно самом себи. Ја бих их само прислушкивао. Ево, спреман сам да их чујем. Ви сте ми више пута поновили да сте рационалист, усто математичар и техничар. Молим, дакле, један једини доказ да Бога нема; било логички, било математички, било експериментални, физички. Не заборавите, Ваша је дужност да то изнесете. Ево, слушам Вас.

Настаје једно ћутање дужије од пет минута.

— Дакле? — прекинух ја тишину.

Па, што су Вам ти докази потребни, упита ме он.

— Ја сам вам то већ објаснио, одговорих му. Они су потребнији Вама него мени.

— Он се кисело осмехну и рече: Ех, не познајете Ви атеизам.

Овде сам преко свога обичаја прешао већ у чисту иронију, па његову изјаву дочеках питањем: Зар ни после тако обилних доказа које сам од вас чуо? Уосталом, господине, ја не живим у Ватикану, ни Јерусалиму, ни Меки, ни Бенаресу, ни Ласи, нити у колеџи икоје религије. Ја живим у Београду.

Тако се, ето, наш разговор завршио без икаквог видног позитивног резултата. Шта ће он о целој тој дискусији у себи мислити, није ми познато.

Тај исти материјал, као и материјал осталих доказа за постојање Божје, ја сам ученицима гимназије и богословије излагао знатно друкчије. Држао сам се обично правила: После неколико уводних реченица у којима упознавам ученике са називом и општом одликом доказа, као што би им представио неку докле непознату личност, прелазио сам на логичку конструкцију доказа, претпостављајући да они, бар у богословији, знају логику бар

толико, да знају шта је силогизам. Затим сам прелазио на изношење чињеничног материјала којим се потврђују премисе доказа, које обично напишем на табли да би их ученици боље учили. Пошто тако изложим доказ, поновим га радећи са целим разредом. Затим прелазим на приговоре који се чине томе доказу. Ту партију обично обрађујем следећег часа, да не претоварим баке. Напослетку баки постављају слободна питања у вези са изложеним доказом. Успехом сам био скоро редовно сасвим задовољан. У богословији је, чини ми се, пролазио глатко чак и онај фамозни онтолошки доказ. Десило ми се да ме је један ученик после изложеног онтолошког доказа запитао: Господине, ја не видим како бих тај доказ могао користити ако разговарам с неким који ми каже да не верује у Бога. Дао сам му овакав савет: Пре свега морате добро погледати с ким имате посла. Да ли има икакве наде да он онтолошки доказ уопште схвати. Ако тог изгледа нема, немојте му га ни излагати, као што ни професор математике неће своје баке из првог разреда учити једначинама. А ако има изгледа да вас сабеседник може разумети, изложите му тај доказ овако:

Човек ако може цела века да не мисли баш ништа о Богу, нек и не мисли. Али такав случај је конкретно немогућ. Човек мора макар некад да мисли о Богу, чак и у случају да не верује у Његово постојање. А кад већ мисли о Богу, онда, да би његов појам одговарао предмету на који се односи, мора замислити Бога самобитним. Јер, биће које није самобитно, није Бог, као што ни слика која није савршено округла није круг. Самобитно, или апсолутно биће не може се замислити друкчије него као постојеће, јер самобитно биће које не постоји, није самобитно, као ни круг који не би био округлао што не би био круг. То је логички нужан суд. А по-

што логички нужним судовима увек одговара и објективна спољашња стварност, то онда и самобитно биће постоји не само као логички нужан суд у мојој глави, него баш и објективно. Може се десити да он све то ипак не схвати. Није свако обдарен и расположен за суву логику. Али се никад неће десити да он те закључке ваљано прокритикује и с разлогом одбаци.

Међутим, ако се пред нама налази сабеседник или скуп који није баш много упознат са природном науком, нити са чистом логиком, онда сви ови напред изложени космолошки и онтолошки докази неће имати великог, скоро никаквог ефекта. То знам из искуства. Једном приликом сам у Ружици излагао телеолошки доказ, јер ми је у циклусу предавања на њега био ред. Слушаоци су били различитог интелектуалног нивоа. Они са најмањим познавањем природе дискретно су прокоментаришали: Шта он ту нама прича о бубицама и пчелама и цвећу! Али кад истим слушаоцима излажем библијски облик моралног доказа са примерима Божјег благослова и Божјих казни, онда се просто растопе од побожности па само уздицу и крсте се. А некад, кад је пример Божје казне изразито оштар, онда се чује и понеко спонтано осветољубиво: „Аха!”

А деци, треба ли њима износити доказе, и како их њима изнети? Јасно је да се са децом мора поступати бескрајно пажљиво. Радећи са њима, ја сам бирао материју која може бити њима позната и приступачна. Најчешће сам то изводио у виду тобож ненамерног, случајног разговора, било директно са децом, па сам се у том случају често служио унакрсним питањима, а још ефикасније је кад то изводио са неким сабеседником али тако да деца ослушкују па онда сами поставе питање које их интересује. Тај поступак сам примењивао у раз-

бистравању религијских појмова код своје деце. Тај „случајни” сабеседник била је моја жена, или неко од саме деце. Ипак је боље поштедети децу тих доказа.

Али, некад сама деца просто натрче на тај терен. Мала Весна, пита једног дана бабу: Бајка, је ли мене мама родила?

— Па да.

— А ко је родио ону прву маму? — упита дете.

Други пример. Мали Пећа, запитала једног дана свога оца који је љуштио свеже донесеног шарана: Тата, одкле риба?

— Па ја донео из Дунава.

— А откуд риба у Дунаву?

— Допливала из мора.

— Ама, откуд она прва риба?

Као што видите из ова два примера, а сигуран сам да их се може навести још врло много, докази нису далеко чак ни од децје логике. Само што и код њих има различитих интелектуалних способности. Ја међу садашњим својим бацама имам једног малишана који живо учествује у раду на веронауци. Али, шта ли је он разумео од свега тога, нека илуструје овај пример. Ја сам им целе јесени, од 3. новембра до Божића причао о рођењу Христовом и празнику Божића. За Божић добијем од њега буквално овакву честитку: „Драги Лазо, да ти честитам Ускрс и уједно Нову годину. Христос се роди?” — Кад сам га првог часа после Божића запитала који смо то празник славили, он је саосвим озбиљно са правим децјим изразом одговорио: „Ушкрш”.

Вреди ли ту излагати икакве доказе? Ја мислим не. Уосталом није ни потребно. Његова вера је толико жива, да је он сада, о Св. Јовану, по оној међави, дошао у Ружицу на литургију. Али, иако не верујем да би он

могао рационално учествовати у доказима, макар и дечјег калибра, имам утисак да он у поме ипак ужива, и гори од задовољства кад тај део ма и у најкраћим потезима радим са осталим баџима. Тада се и он отима да учествује у разговору колико уме.

Ако се докази излажу у беседама, онда се мора поступати савршено друкчије. Пре свега предмет беседе не сме ни бити неко директно доказивање постојања Божјег као што је то случај на часу, или у приватном разговору, или у дискусијама. *Постојање Божје је за беседника истина од које он већ полази, а не нека теза коју он треба тек да пронађе и утврди.* Но ипак има момената кад се тај доказни материјал може, па чак и мора, и у беседи употребити. Не због самог беседника, него због слушалаца који се каткад налазе у прилици да њихова вера долази у разна искушења. Па ни тада беседник не сме баш директно доказивати онако као на часу, него мора пронаћи начин да тај материјал доказа ненаметљиво изнесе слушаоцима. Уз то мора увек сачувати ауторитет своје вере и излагати истину без икаква патоса, али врло свечаним тоном.

Према свему изложеном, на питање које смо поставили као наслов овог предавања можемо кратко одговорити: докази о постојању Божјем постоје. Они су логички исправни. Њих захтева људска, чак и дечја мисао. Али пошто они на разне људе остављају разне утиске, то их према разним приликама треба различито и износити.

Видљиво јављање невидљивог Бога

— Беседа на Богојављење —

ЕВО ПРАЗНИКА ГОСПОДЊЕГ који пружа беспрекоран одговор свима нашим савременицима који гордо и пркосно излазе пред нас с питањем: Ко је видео Бога? Јеси ли га ти видео?

То старомодно и искрзано питање служи им као једини доказ и оправдање њиховог неверовања. Јер, пошто они мисле да Бога баш нико никада ни на који начин и ни у ком облику није видео, то онда, по њиховом мишљењу, Бога и нема. Они дакле сматрају да су очи људске једини доказ и мерило истинитости.

О православни, знајте и верујте да од таквог мишљења нема површнијег и погрешнијег. Та очи људске, ма колико да су нам корисне у обичном животу, ипак су најлажљивије чуло које човек има. Оне су чак и у народној песми назване „лажљивим очима”. То је истина коју можемо и без велике школе видети на сваком кораку. Желите ли примере? Ево их.

Јесте ли кадгод посматрали небо? Састаје ли се оно са земљом? Цело искуство и цела људска наука кажу: не, не састаје се! А око као заинат искуству и науци каже: да, састаје се. И ту лаж оно нам стално намеће као окорели лажљивац који неће да се окани своје омиљене лажи чак ни онда кад му је непобитно докажете и у лице баците. Да ли сте се кадгод запитали какво је и колико је ово Сунце које нас сваког дана преје? Цела астрономска наука и сви астрономски рачуни тврде да је оно на милион и тристохиљада пута веће од Земље.

А око као јогунасто дериште тера инат научним рачуницима и стално нас уверава да је Сунце обична сјајна лопта, нешто већа од дечје играчке, и да посведневно трчи око Земље. Ето прубе лажи којом нас очи наше ва-рају сваког дана и сата и секунда.

Али не само што око уме тако прубо да слаже. Оно уме понекад да оћути као највећи незналица. И кад би се људи у тим случајевима ослонили само на оно што им очи кажу, тада нити би била могућа наука, нити би људско знање било ма и за длаку веће од животињског, јер и животиње такође имају очи, и то много пута да-леко оштрије и видовитије него човек. Ако сте се кадгод запитали: Зашто је пвожбе тврдо? Зашто падне на земљу кад га испустимо? Зашто се прилепи уз магнет? Научници ће вам на та питања дати овакво објашњење: Гвожђе је, као и сваки други материјалан предмет, састављено од ситних *невидљивих* делића које држи на окупу једна такође *невидљива* сила. Зато је тврдо. А па-да на земљу зато што га привлачи једна такође *невидљива* сила земљине теже. А приљуби се уз магнет зато што га привлачи опет *невидљива* сила магнета. Тако је, ето видите, објашњење физике, те најконкретније и нај-материјалније науке, засновано све на *невидљивим* си-лама, а не на нечему што бисмо ми могли сваког часа видети и гледати. Зар нас, дакле, не уче и природна на-ука и свакидашње искуство да је природа око нас пуна *невидљивих* сила, па како онда неко може рећи: Веру-јем само у оно што видим?! Зар су такве речи заиста мударе и разумне и научне?! И најзад, ко се од данас живих људи може похвалити да је баш својим очима видео Караџорђа, или Наполеона, или, рецимо, Карла Маркса? Та нисмо видели ни очевидце њихових очеви-даца! Треба ли онда порећи историјску стварност њихо-

вог живота и рада, тек зато што их нисмо својим очима видели?!

О, како су очи наше несигуран сведок. Час нам, час лажљив. Па ипак богоборни људи, због недостатка икак-вих других доказа, морају да се ослоне на тога јединог и најлажљивијег сведока, тражећи од њега да сведочи и оно што је ван његових моћи и домашаја. И још се тиме поносе! Тобож, наука и искуство су на њиховој страни! Ми православни никада не треба да се поносимо једном тако сумњивом хвалом.

Нек нико не помисли да ми православни потцењује-мо вредност људских очију за овоземаљски живот. То не. Него смо ми само далеко од тога да очи људске про-гласимо за главно и чак једино мерило истине. Јер, по речима Св. писма, ми *вером* живимо а не гледањем. Па тако и јесте. Ми увече лежемо с вером да ћемо ујутру устати живи и здрави. Ко од нас може то својим умом унапред знати и својим очима унапред видети? Зар је мало људи који омркну а не освану. Седамо у воз, лабу, авион, трамвај, тролејбус, с *вером* да ћемо стићи куда смо наумили. Ми тада полажемо живот свој у руке љу-ди које нити познајемо нити видимо. Узимамо лек у апотеци и колаче у посластичарници и намирнице на пи-јаци с *вером* да то није затровано. Показујемо своја документа и легитимације у надлештву где радимо и примају их с *вером* у њихову исправност. Долазимо кући с *вером* да нас ту чекају наши прави природни родите-љи, да ми нисмо потсвојчад или случајно замењена деца у породилишту. Питамо маму кад је наш рођендан, и *верујемо* њеном одговору. И тако редом у бескрај. Нај-обичније чињенице из живота, за које мислимо да су потпуно ван сваке сумње, ми примамо на веру. Живот је заиста такав да вером живимо а не гледањем. Зато

и вера наша у Бога кога не видимо телесним очима није никаква неприродност нити изузетак у једном свету у коме би иначе све друго било видљиво и очима доступно.

Али ако се Бог не може видети телесним очима, може срцем. Сам Спаситељ је то посведочио. У Еванђељу није окатима обећано да ће видети Бога, него онима који су чиста срца. То је и природно. Јер, Бог је љубав. А љубав може обитавати само у чистом и непокованом срцу, као што мржња живи у злом и покованом срцу. Зато људе не треба ни делити на верне и безверне, јер сви људи подједнако знају за Бога, па чак и верују у Њега, само што Га једни љубе и ти Га срцем гледају, а други Га мрзе, па Га зато не виде ни срцем ни очима. Али кад се срце њихово окупа у сузама покајања, тада њихово горопадно богоборство прелази у ватрену веру и топли побожност. Живот је препун примера који о томе сведоче. Ево их неколико.

Два пријатеља шетају крај Саве препирући се о вери. Онај који је нападао веру, да би дао више израза својој мржњи на Бога, изговарао је врло богохулне речи. Кратко време затим, услед његовог неопрезног руковања, бомба којом је ловио рибу ранила га је по очима и прсима. Имао је времена да се још пар дана пре смрти искрено покаје и Богу помоли. Лично сам видео богоборна младића коме је бомба, опет услед неопрезног руковања, растргла руку, баш на дан св. Николе. Јао, помози свети Никола, викаше несрећни младић.

Нису ови примери наведени зато да би неко ликовало над страдањима заблуделих и повраћених синова Православне цркве, већ да се покаже како људи и без очију могу Бога видети. Јер, кад раскајано срце и пробудена савест проповоре, онда је то доказ очигледнији и опипљивији

вији од сваког телесног гледања. Свакако зато, што срце и савест претстављају далеко важнији део људског бића него очи. Зато се Бог далеко радије настањује у нашем срцу ако је оно иоле чисто, него што би стао пред наше телесне очи, па макар оне биле и најбистрије.

Уосталом, ако неко не може да види Бога ни срцем, чистим срцем, нек се бар постара да Га види умом, бистрим и смиреним умом. Историја науке сведочи нам да су људи најјачег ума и најбогатијег знања падали ничице пред величанством Божјим. Није ни чудо што је то тако. Јер, ко макар једанпут озбиљно погледа величину неизмерне васионе и види у њој безбројне милијарде звезда које као каква златна острва плаве по њој муњевитом брзином, а по математички строго прорачунатим путањама, ко завири у атом материје па и у њему види математичку сложеност кретања електрона, тај или се мора дубоко поклонити пред бескрајним умом Створитељевим, или пасти у најдубље сујевеље, тврдећи да звезде и електрони знају физику, математику и геометрију па су сами себи одредили и прорачунали правац и брзину кретања. Нема тога човека који би био толико моћан и учен да одреди и израчуна путање и брзине свим небеским телима и електронима тако да постане овако складан свет са природним законима. Ако то не би могао учинити ни један астроном нити сви људи заједно, још мање су то могле учинити несвесне и неразумне звезде и атоми. А неко је ипак то морао прорачунати, јер видимо да је прорачунато. Неко, ко је несравњено умнији од свих људи и свих звезда. Тај Неко, то је Господ Бог наш, Кога не видимо телесним очима, али Га видимо умом, и то не само у васиони, већ свуда, на сваком месту, у свакој стварчици. Шта мислите колики је напор људског ума био потребан да се начини једна фабрика шећера, или мирисног

уља, или лекова! А гле, биљке земаљске у томе надмашују сваку људску фабрику. Јер, људске фабрике само прерађују шећер, уље, мирисе и лекове које добијају из биљака, а биљке све то баш производе из земље, воде, ваздуха и светлости. Па кад се ми дивимо људским фабрикама, то колико више дивљења заслужује онај недостижни Ум, који је створио биљке као природне фабрике! Заиста, било да човек посматра небо, или земљу, свака стварчица својим немаштним а ипак разумљивим језиком говори о Богу и слави Бога. Природа нам на сваком кораку и у сваком тренутку показује своје Богојављење. И кад неко при свем том ни умом својим не види Бога, онда се ми само можемо чудити безочности оних који траже да им Бог видљиво, материјално, стално лебди пред очима.

Најзад, кад Бог нађе за потребно, Он се и видљивим начином јавља људима, али не онима који изазивачки вичу: стани, Боже, пред мене па ћу веровати да постојиш, него онима који се по премудром суду Божјем те изузетне части и славе удостојише. У Библији пише да се Бог јавио Мојсију на Синају, и да је ту Мојсије видео славу Божју, разуме се онолико, колико то жив човек може поднети и издржати. Јер, сам Бог рече Мојсију: „Не можеш видети лице моје и остати жив.“

Па тако и јесте. Јер, ако човек не може да гледа светлост Сунца, нити да види електрицитет и космичке зраке, а још мање да издржи сву њихову силу па да остане жив, како би онда могао телесним очима гледати суштину и сву славу Божју и остати жив?! Зато Бог, знајући немоћ нашег људског бића спрам Његове силе и славе, служи се разним видљивим или чујним знацима. Јавља се или у виду светлости као на Синају, или у виду огња као при-

ликом силаска Св. Духа на апостоле, или у виду голуба и јеку гласа који се разговетио чује, као што беше на данашњи дан Богојављења, или оваплоћен у људском телу Господа нашег Исуса Христа. Зато се у првим вековима хришћанства Божић и славио заједно са Богојављењем као један празник. Јер сам Спаситељ каже: Ко виде мене, виде Оца“. „Ја сам у Оцу и Отац у мени“. „Ја и Отац једно смо“. А приликом преображења Спаситељ је изабраним ученицима показао не само овој земаљски изглед, него им се показао у небеском сјају славе своје уколико су они као смртни људи могли тај сјај поднети и остати живи. Најзад после васкрсења показао се својим ученицима, а специјално Томи, тако да су га могли не само видети него и опипати.

Ето, православни, тако наша Црква одговара свима онима који постављају дрско и богохулно питање: Ко је видео Бога?

Па видео Га је сваки човек чиста срца, и бистра и смирена ума, и чисте савести. А телесним очима видели су Га на извештан начин само они који су се те изузетне части удостојили. Кажем изузетне, јер ни земаљски властодршци не иду од човека до човека да се сваком свом поданику лично претставе. С којим правом то онда можемо тражити од Бога, Господа неба и земље?! Зато ми православни никад и не помислићемо да постављамо Богу онај грешни и богохулни захтев: Стани, Боже, пред нас да те видимо — кад и херувими заклањају лице своје од неизмерне славе Његове — него у чистоћи срца и смирености ума свога певамо: „Господе, пошаљи нам светлост Твоју и истину Твоју. Оне ће нас поучити и привести во свјатују гору Твоју“.

Да ли је природна наука безбожна?

СВАКО ДОБА у историји човечанства има своје пароле за којима се поводи, без обзира да ли су оне истините или не. И наше доба има једну такву паролу која гласи: Природна наука је противник сваке вере у Бога. Она сваког човека, који се с њом упозна, неминовно води у безбоштво. Зато културан човек, у име науке и културе, треба да прекине сваку везу са Црквом и уопште са религијом.

Грдно ћете се преварити ако помислите да је та парола нека модерна истина и новост. Она се, додуше, тако приказује, као млада и свежа, а у ствари она је већ оседела и онемоћала од старости и застарелости. Ево већ скоро двеста година како та парола, кренувши са запада, лута кроз Европу, па и кроз цео свет, као ноћна утвара, плашећи срца малOVERних. И где, још увек има људи чија вера просто замире пред том паролом, иако јој стварност на сваком кораку противречи. Јер, глас огромне већине научника свих струка, свих времена и свих земаља, и то глас оних најкрутнијих, најученијих, који су своје убеђење израђивали потпуно самостално и слободно, оних који су својим генијалним проналасцима обогатили науку и највише допринели њеном напретку, глас тих научника стоји одлучно на страни вере.

Извињавам се што ћу морати вашу пажњу да заморим са неколико чињеница и статистичких података, које на-

---

(Беседа држана на прослави Недеље Православља у Саборној цркви у Београду, 1952.).

воде западни научници: Ејмије, Цеклер, Денерт, Табрум и Кнелер. По њиховим подацима проценат високих научника-атеиста није ни 3%. Денерт, на пример, од 300 научника највишег ранга, из разних времена људске историје, зна само 5 атеиста. А према анкети коју је извео Робер д' Флер, бивши директор листа „Фигаро“, 1926. године, међу тадашњим члановима Француске академије наука, од 88 чланова ниједан се није изјаснио као атеист.

Небојте се, нећу вам наводити свих 300 имена које помиње Денерт и остали испитивачи религиозних убеђења великих научника. Па ипак, неколико славних и опште познатих имена не смем прећутати. Ви који познајете математичку, покушајте да из ње избаците Платона и Пигорору, Декарта и Паскала, Лајбница и Ојлера, Гауса и Коши-а, и све њихове проналаске на пољу математике; покушајте, па ћете видети да ће вам од целе математике тада остати само корице и евентуално рачунаљка за децу. А где, сви они и још многи други непоменути, били су дубоко религиозни!

Исте чињенице можемо срести и на пољу других наука: астрономије, хемије, физике, биологије. Та ко је био религиознији од Њутна који ни име Божје није помињао, а да претходно не скине капу, или од Пастера који рече да баш зато што се бави испитивањем природе, верује искреном вером Бретонског сељака! А оба су били врло умни и врло учени. Уз њихова имена могу се набројати читаве стотине славних научника-проналазача, укључивши ту и велике научнике-физичаре XX века, као што су: Милликен, Едингтон, Макс Планк, Нилс Бор, Јордан, па биолози Бавник, Дриш, Флеминг (проналазач пеницилина) и мноштво других великих научника свих струка и свих народа.

Уосталом исто тако стоји ствар и код нас Срба. Зар има, питам вас, међу нама Србима икоји дубљи филозоф од Његоша? (У доба Његошево Црногорци су се сматрали и осећали као део српског народа.) А гле, он је сав био прожет вером у Бога! И ту веру он је продубио и утврдио баш посматрањем природе, јер о себи каже да је по звездама учио и богословију. И још вас питам да ли је ико међу нама Србима тако дубоко и широко познавао природу као Тесла, Пупин, Руџер Бошковић, Јосиф Панчић, Јован Цвијић? А гле, сви они беху исто толико побожни колико и учени!

Сведочанство саме науке

Али не само што научници тврде да наука није противна вери у Бога, него што је још несравњено важније, то сведочи сама природна наука, сама природа. Учинимо, зато, једну кратку шетњу кроз разне области природне науке, да бисмо ту на лицу места видели и осведочили се да ни једна од природних наука није безбожна, нити води безбоштву, него, напротив, да се Божји трагови налазе упечаћени свуда, у целој природи, како живој тако и неживој, баш као што се и пева у црквеним песмама, да су пуни небо и земља славе Господње.

Хемија и физика

Почнимо хемијом и физиком. Оне су љубимице и мезимице нашег времена. Прво што нам те две науке показују, јесу строги природни закони по којима се управља цела природа, па чак и најмањи делићи материје, такозвани атоми. Ови закони, по којима се управља цела материјална природа, толико су логични, да се могу изразити у математичким формулама. Један честит уџбеник

хемије и физике не може се ни замислити без математике. А где је математика, ту је логика. А где је логика, ту је разум. Дакле, или ови малени атоми и молекули, као каква разумна бића, знају математику и логику, или је те законе и тај ред међу њима прописао један моћан и разуман Законодавац природе, кога ми зовемо Господ Бог. Пошто је очигледно да атоми заиста не знају математику, то ваљда ни у шали неће тврдити ни један безбожник, а понашају се као да је знају, пред том чињеницом онда, нема другог паметног излаза без признања врховног и разумног законодавца, Бога.

Ако хоћете, физика и хемија нам могу пружити још и очигледнија сведочанства о Богу. Природњаци су пре нешто више од седамдесет година пронашли у природи такозване радиоактивне материје које испуштају из себе три врсте невидљивих зракова, па се тиме постепено претварају у олово. На основу тога су дошли до несумњивог закључка да материја није вечна, јер кад би од вечности постојала, тај процес би се морао већ одавно завршити. Шта више, на основу тога процеса научници израчунавају старост васионе! А то значи, ти научници без околишења признају да васиона има свој почетак, па дакле и свога Створитеља, јер сама себе свакако није могла створити.

Али сведочанство физике и хемије о Богу не би било ни из далека потпуно кад не бих поменуо један свима познат пример који је по својој целисходности управо чудесан.

Физика нас, наиме, учи да природом владају природни закони који се не мењају нити знају за изузетке. По једном таквом природном закону сва се материјална тела на топлоти шире а на хладноћи скупљају. Међутим тај закон за воду важи само делимично. Ако је хладите, она ће

се као и свака друга материја скупијати, али само до +4 степена Целзијусова. Хладите ли је и даље, она се, као за инат природном закону, шири! Услед тога лед је специфично лакши од воде па плива на њеној површини и као такав природни покривач чува топлоту воде у морима.

Како је то срећан изузетак! Јер, да је и вода потчињена овом природном закону окроз, то јест да се стално скупиља при хлађењу, тада би лед био тежи од воде, тонуби на дно мора, и за кратко време сви океани и мора и реке и језера претворили би се у ледене пустиње које ни летње сунце не би могло растопити. А све живо на копну и у мору угинуло би.

Ко ли се то сетио тако срећног изузетка?! И ко се уопште могао успротивити природним законима, ако не неко ко је јачи од природе и њених закона, и ко је био свестан циља и последица таквог изузетка?; Ето, видите, то је онај глас Господењ на водах који нас сваког момента позива да се испунимо духом разума, и премудрости и страха Божија!

Астрономија и географија

Потражимо ли од астрономије и земљописа сведочанства о Богу, величанствена васиона са безбројним милионима небеских тела која се кроз њу крећу по математички строго утврђеним путањама и брзинама, пружиће нам толико јасно и речито сведочанство, да би човек морао бити духовно слеп и глув да не види и не чује величанствену химну коју небеса певају своме Створитељу.

Моје речи су исувише слабе да бих вам могао описати и милијардити део те небеске величанствености. Најбоље, посматрајте небеса сами својим очима и својим умом. Али, да бих вам макар колико-толико дочарао сву вели-

чанственост васионе, предлажем вам да код куће напишете један геометријски ред бројева:

сваком броју 0, 3 6 12 24 48 96 192 384 итд. додајте 4: +4 +4 +4 +4 +4 +4 +4 +4 +4

Саберимо:	4	7	10	16	28	52	100	196	388	Ако
сваки овај број поделимо са 10, добићемо:	0,4	0,7	1	1,6	2,8	5,2	10	19,6	38,8	

Тиме смо добили приближну удаљеност планета од Сунца, изражену у такозваним небеским метрима. Просто као да се неко поштрао математичких реbusа са сунчаним системом!

Ви старији се сигурно сећате да се 1910. године била појавила на небу једна репата звезда, коју астрономи зову Халејева комета. Њена путања се сече са Земљином у једној тачки. Кроз врло кратак временски размак и комета и Земља прођу кроз ту тачку. Кад би једна од њих двеју пожурила или друга закаснила оне би се ту неминувано судариле, и ко зна шта би се том приликом десило са живим бићима на Земљи! Милијарде година оне понављају ту трку по истој стази, милионима пута су пролазиле кроз исту тачку, а никад се не сударише! Колика тачност!

Да би нам слика те тачности била јаснија, начинимо једно поређење. У Београду се крећу неколико стотина возила Градског Саобраћајног Предузећа у разним правцима, и разним брзинама, највише око 15—20 километара на сат. Па кад видимо како се та возила правилно крећу, никад не закашњавају (претпоставимо да је тако!)

и никад се не сударају (претпоставимо и то!) из те чињенице сваки логичан човек извешће закључак да се те неразумне машине крећу под вођством једне разумне руке, по плану и распореду који им је претходно одредио неко врло уман и стручан. Тај закључак је неминован и необорив. У томе ћемо се ваљда сви сложити.

А гле, колико више тачности и сложености и брзине има у кретању небеских тела! Овде су у питању само неколико стотина возила, а тамо стотине милијарди небеских тела! Овде је брзина само 15—20 или 30 км. на сат, а тамо су вратоломне брзине. Земља у једном секунду пређе 29 километара јурећи око Сунца. А има у васиони маглина које лете и преко 60.000 километара у секунди! Па при свем том овде доживљујемо и закашњења и сударе, а тамо нема прешке ни за секунду. Не заборавите да ми своје најтачније сатове дотерујемо према кретању небеских тела! Заиста, небеса казују славу Божју, као што пише у Св. писму!

Али, не само небеса, него и Земља говори о слави Божје мудрости. Њена удаљеност од Сунца, њен положај, кретања око Сунца и обртања око осовине, њена величина и густина таман су такве да је на њој омогућена појава и опстанак живих бића. Да је она близу Сунцу, као што је близу Месецу, све би на њој изгорело. Да је далеко од Сунца као што су удаљени Уран, Нептун и Плутон, све би се на њој посмрзавало у вечном леду. Да је на њој више копина него мора, не би било довољно кише за наводњавање па би се све претворило у пустињу. Да је њена осовина положена у равни њене путање, тада би на једној њеној страни било вечито лето а на другој вечита зима па живота не би могло да буде ни на једној ни на другој страни. Да је Земља велика као Јупитер, обичан човек био би на њој тежак неколико стотина

килограма. Зар би наша тела могла издржати толику тежину! Да на Земљи нема ваздуха, то баш и кад бисмо могли издржати без дисања, не бисмо могли издржати ону силну топлину којом би нас пржили сунчани зраци дању, нити ону велику хладноћу (—273 степена) којом би нас обасипала тамна васиона ноћу. А ни дању ни ноћу ништа живо на Земљи не би могло издржати ултраљубичасте и космичке зраке квиј уништавају све живо.

Видите, дакле, колико је било потребно удељавати околности да би се на Земљи могла појавити и одржати жива бића! Ко ли је то тако мудро и целисходно удељавало? Да ли драги случај?

Ако вам се такво решење проблема чини логично ви га прихватите. Што се мене тиче, ја сам непоколебиво уверен да је тако смишљено и премудро деловање могло потећи само од премудрог бића кога ми Срби зовемо Бог.

Сведочанство биологије

Најзад, од природних наука остала нам је још само биологија која проучава жива бића, у природи. Њена сведочанства о Богу толико су многобројна, да је човек просто у недоумици који пример пре да наведе.

Јесте ли гледали како дабар гради свој стан, и пчела саће и мрави мравињак? Све те животиње користе се савршено архитектонским и математичким принципима као да су негде учили архитектуру, и законе физике и технике. Постоји у свету инсеката једна мала бубица чије нас „знање“ математике и метеорологије просто запањује.

Ја знам да многи од вас, ако нису математичари и техничари, не знају ни шта је то еволвента и еволута. Рећи ћу вам само толико да су то појмови из више мате-

матике, и да чак ни стручњаци не могу одмах тај проблем да реше док се не подсети из књиге.

А гле, има једна бубица, велика само неколико милиметара, која тај проблем практично реши на брезинином листу за тили час, кад од тога листа направи кукучицу у коју снесе јаја. Шта више, та бубица има и извесне метеоролошке способности. Ако осети да ће бити суво и топло време, она лист препризе тако да кукучица коју је начинила падне на влажну земљу да јој се јаја не би на сунцу осушила. А ако осети да ће бити хладно и влажно време, она запризе лист слабије, тако да кукучица остане на дрвету, јер би на земљи у великој влази пропала. Па њој би могле позавидети све метеоролошке станице на свету, а и многи математичари који су помало заборавили еволвенте и еволуте! А где је, питам вас, та бубица учила вишу математику и метеорологију? А таквих и сличних примера има у природи безброј.

Најзад, кад већ говоримо о биологији као сведоку Божјем, онда не смем прећутати два питања. То је питање појаве живих бића, и питање организације њихових телеса. Него, да вас не бих замарао опширним излагањем тога проблема, ја ћу вам навести само један пример који сви знате. Ако је нека конзерва меснате или биљне хране добро прокувана и затворена у лимену кутију, у њој, ма да се налазе многе врсте органских и неорганских материја, никад се неће појавити живот; ни саморабањем како су то веровали стари материјалисти, ни еволуцијом материје како то верују модернији материјалисти, нити „дијалектичким скоком“ како то верују дијалектички материјалисти. Она, докле год је цела и херметички затворена, остаје во вјеки вјеков мртва конзерва.

А по тврђи науке наша Земља је у том погледу потпуно слична једној огромној конзерви. Она је била некад

саставни део Сунца, у усијано-гасовитом стању. Она је, дакле, била кувана и варена на милион пута јачој ватри него што је икоја фабричка конзерва. Она је одасвуд опкољена неизмерним и хладним васионским простором у коме је хладноћа 273 степена испод нуле, и кроз који струје космички и ултраљубичасти зраци који уништавају сваку живу материју. Земља је, према томе, као какво острво живота одасвуд опкољено царством смрти, васионским простором, неупоредиво дебљим него што је лимени зид једне конзерве. Па кад је тако, а јесте тако, како се онда уопште појавио живот на Земљи?

Ми можда не знамо хемијски пут и начин како је мртва материја оживела, јер кад бисмо то знали, и ми бисмо у хемијским лабораторијама то могли поновити. Али, једно знамо сасвим сигурно. Знамо да мртвац не може сам од себе оживети. Знамо сасвим сигурно да нико не може ни себи ни другоме дати оно што ни сам нема, дакле ни мртва материја није могла сама себи дати живот. Па кад је тако, онда живот на Земљи никако није могао потећи сам од себе из мртве материје, као што ни река не може потећи из суве камене пустиње, него је потекао из једног животног извора, кога ми називамо Господ животворјашчи.

И не само појава, него и организација живих бића сведочи о Богу Створитељу. Јер, као што су зграде састављене од цигала, тако су и жива бића састављена од ћелија. И као што ни једна зграда не може настати случајним спајањем цигала, тако ни тела живих бића нису могла постати случајним спајањем ћелија, без икаквог плана, циља и смисла. Кад би то тако могло бити, онда би сви ми личили на монструме и чудовишта.

А гле, сваки орган животињског и биљног тела представља остварење једног вешто смишљеног плана. Који

је то технички изум (ооим точка) који је човек пронашао, а да већ на милијоне година пре тога није постојао у природи остварен далеко савршеније.?! Ми се хвалимо проналаском фотографског апарата. А зар око није далеко бољи и савршенији фото-апарат од свих марака на свету! Човек је изумео лабу и подморницу. А зар тело оног пачета које се јутрос излегло, или рибице која се јуче појавила у мору нису далеко савршенија лаба и подморница од сваке људске лабе. Они су само мањи и слабији од људске лабе, али по примени техничких принципа они су савршенији, јер их никаква бура не може преврнути и потопити. И тако редом. Ништа људска техника није створила принципијелно ново, што већ пре ње није било остварено у природи у милијардама примерака и варијанти.

Па као што је за појаву људских техничких справа и изума нужно учешће људског ума, тако је и за појаву животињских и биљних тела и органа нужно учешће једног премудрог ума који ће у природи слатати атом на атом, хелију на хелију, док не изатка живо биће.

Знам, људи који не желе да изговоре име Божје, да би избегли овај закључак, тврде да жива бића нису ништа друго, него само нарочито организована материја на једном вишем ступњу природног развоја.

Браво! То је објашњење! Али, иако не сматрамо да је баш сасвим тако, пристанимо зачас на то објашњење. Само, тада нам се свом силом намеће питање: ко је организовао ту материју? Где постоји организација, ту безусловно мора постојати и организатор. Замислите неку школу, или пошту, или банку, или које било предузеће у коме раде све сами стручни и паметни људи. На шта ли би лично њихов посао, да нема неког управитеља који изводи распоред радника и организацију посла? Па кад је

организатор неопходан на тим примерима где су упоследни разумни и стручни људи, то колико је више потребан организатор да би се неразумне честице материје организовале тако, да постане живо, па још разумно биће као што смо ми људи!

Човек који познаје све ове чињенице, и још мноштво других, мора у њима видети дејство Божје. А ако га ипак заиста не види, онда је он сличан Бачету које одлично познаје свако слово у своме буквару: и Б и О и Г, али кад му кажемо нек прочита сва три слова заједно да види шта то значи, оно вас са чуђењем гледа, као да би хтело рећи: шта, па зар ја нисам добро погодио како се она слова зову!

Него да завршим! Ове наведене примере ја вам нисам изнео зато да бих доказао постојање Божје. О, то никако! Господ је себе показао и доказао далеко пре него што је постао на свету икоји теолог, икоји човек. Јер, као што каже Св. писмо, „од постања свијета могло се познати и видјети на створењима и његова вјечна сила и божанство“ (Рим. 1, 20).

Да! Бог сам себе доказује кроз видљиву природу, кроз људску савест и кроз судбину појединих људи и народа. А ово неколико примера које сам вам навео, имају за циљ само то, да докажу сву лажност оне застареле и већ онемоћале пароле да је природна наука безбожна.

Зато нека се не плаше душе ваше и нека не стрепе срца ваша! Жив је Господ Бог наш! Жив и непобедив, и пун су небо и земља славе његове. То је парола наша хришћанска. То је парола свих учених људи. То је парола целе видљиве природе. Парола увек иста и увек истинита: јуче и данас и сутра и во вјеки вјеков! Амин.

Васионски брод за три милијарде путника

А о њиховом комфору и да не говоримо!

ДЕДА Арсу пензионера, старог професора, познавали су сви студенти у нашем крају, а и он је познавао многе студенте. Није ни чудо. Волео је да разговара са студентима, да им излаже своја схватања, углавном антирелигијска, и да се скоро редовно хвали како је још из младићских дана читао Бихнера, Фојербаха, Хекела, Васу Пелагића, Брану Петронијевића и многе друге атеистичке писце који су га ослободили верског „мрачњаштва“ и религијског мистицизма и изградили у њему један „здрав и паметан поглед на свет“. Тај поглед на свет он је врло радо излагао студентима.

Једног ведрога и сунчаног мајског дана поће он по своје обичају у Топчидерски парк да ужива у свежини ваздуха и лепоти природе. Око једног дрвеног стола ограђеног клупама у порти Топчидерске цркве примети пруглу младића и девојака, студената, како слушају са грамофонске плоче неку музику. Приближивши им се у намери да им уз музику изложи штогод и од својих антирелигијских схватања — стара професорска навика! — он стаде запањен. Па ови слушају црквену музику, препозна је деда и запрепасти се!

Хеј, омладино, викну им деда Арса полушалаљивим полупрекорним тоном, у ком веку ви живите?! Гле, данас кад људи на васионском броду лете кроз васиону, ви се искупавате око грамофонске плоче да чујете Мокрањчево „Тебе Бога хвалим“! Не варајте се, нема у васиони никаквог „Превечног Оца“ о коме вам пева грамофонска плоча. Нико га од васионских путника није тамо видео.

Један од младића, препознавши деда Арсу, заустави грамофон и обрати се старцу весело:

Па знамо ми, деда Арсо, у коме веку живимо. Знамо и то да Бога никад нико није видео. Тако се пева у цркви, а пише и у Светом писму*. Знамо и да су људи летели на 300 километара изнад земље кроз васионски простор. А да ли си, деда Арсо, ти кадгод летео кроз васиону, упита га младић?

Деда Арса изненађен овим питањем не знаде да ли да то схвати озбиљно или као штегање обесних младића. Ипак, сасвим озбиљно одговори: па, ја лично нисам био у васиони, али има ко је био. Цео свет зна за Гагарина и Шеперда.

Па да, рече младић. Знамо то и ми. А знаш ли ти, деда Арсо, да смо и ми летели кроз васиону, и то заједно с тобом?

Деда Арси већ прекипе па љутито одговори: Ја сам мислио да сте ви само сујевјерни мрачњаци, а ви сте још и дрски, па чак и лажови. Шта ме правите будалом, као да у васиону може одлетети ко год хоће! Мој синовче, тамо се не иде без васионског брода који мора путнике однети у васиону и штитити их од многобројних смртоносних утицаја из васионе. Ти као интелектуалац знаш, или бар треба да знаш, да у васионском простору нема ни ваздуха ни воде, а без тога ни човек ни ти које живо биће не може опстати. У васиони је температура апсолутне нуле, то јест 273 степена Целзијусова испод нуле на нашем земаљском термометру. Зар нико може издржати толику хладноћу! Кроз васиону струје космички зраци,

---

* Бога нико није видео никад: једнородни Син који је у наручју Оченом, он га јави! (Св. Еванђеље по Јовану 1:18: — видети још и Мат. 11:27, Јован 6:16, I Јов. 4:12.)

па ултраљубичасти зраци, па „икс“ зраци, а и једни и други и трећи уништавају све живо. Осим тога у васиони постоје многобројна небеска тела, па ако васионски путник не прорачуна тачно путању свога васионског брода, налетеће на неко од тих тела, па у њему изгорети ако је то тело усијано као Сунце, или се о њега разбиће у парампарчад ако је то тело хладно и тврдо као Месец. Зато су конструктори васионског брода морали да реше многе математичке, физичке, хемијске, биолошке и техничке проблеме. Ту се морала предвидети свака ситуација. Погрешка за хиљади део милиметра или хиљади део секунда, већ може да буде катастрофална. Да, тако стоји ствар. И кад помислим да су људи својом науком савладали толике тешкоће и постигли толики успех, ја се заиста свему томе неизмерно дивим. Искрено да додам, жао ми је једино што — ако је веровати допионику „Политике“ — Гагарин није понео никакав апарат или филмску камеру да из васионе сними Земљу па да и ми можемо видети каква она оданде изгледа. Не знам да ли је то била обична заборавност или каква техничка немогућност, тешко ми је веровати и једно и друго, али ми је заиста жао.

Видиш, дакле синовче, шта је све потребно за лет у васиону! Зато кад ми ти кажеш да сте сви ви летели кроз васиону, па чак и ја с вама, онда ја те речи не могу друкчије да схватим осим као шегачење, или као чисту лаж и фантазију.

Све је то тачно, деда Арсо, што си нам испричао о васиони и васионском броду, рече студент. Узгред буди речено, ми смо то знали и без твога предавања. Није тачно једино то, да ми лажемо или да се шегачимо. Ми говоримо чисту истину и то сасвим озбиљно. Ми смо сасвим озбиљно летели кроз васиону, и то не 19 минута нити

два сата, него откад знамо за себе. Наш васионски брод лети око 29 км. у секунди. Сада носи на себи око три милијарде путника, а може их понети и много више. За ове путнике је обезбеђен најудобнији комфор. Брод има своју одређену путању и никад се још није сударио ни са једним небеским телом у васиони, иако лети кроз њу милионима година. Путници су савршено добро заштићени од велике васионске хладноће и смртоносних васионских зракова. Светлости има у преобилу. Светлост и тама се аутоматски смењују у таквим временским размацима како је то за путнике најподесније, да могу и радити и одмарати се и уживати. Температуру путници могу да бирају у целој скали колико то људски организам може да издржи, од —70 Целзијусових степени до +50. Кисеоника има у толиким количинама, да се нико од путника не мора бојати да ли ће једног дана остати без њега. Шта више, у том броду постоје природне хемијске лабораторије (биљке) које ваздух пречишћавају, тако да се количина кисеоника у броду никад не може исцрписти. Воде има у неисцрпној количини, тако да служи и путницима и њиховим пратиоцима (животињама и биљкама) и за пиће и за храну и за освежење и за чистоћу и за уживање, па неким чудом чак и за заштиту од мрза. Јер, кад се вода смрзне, лед је — *противно свим природним законима и очекивањима* — лакши од воде, па плива на њеној површини и тиме је штити од даљег замрзавања, а животине у води па доследно и људе на броду, од потпуног уништења. Хране и биљне и меснате има толико, да је путници не могу никад потрошити. И што је нарочито важно, тога има у свежим неизмерним количинама. Брод је снабдевен природним хемијским лабораторијама које не само што пречишћују ваздух, него прерађују разне материје у најразноврснијим облицима, тако да брод са милионима сво-

јих „Лајки“, „Бјелки“, „Стрелки“ и милијардама путника-људи може да лети кроз васиону милионима година без икаква квара и недостатка. Верујеш ли ти то мени, деда Арсо?

Ма чекај, младићу, да се споразумемо, рече деда Арса. Јеси ли ти какав фантазер чија фантазија прелази чак и Жил Вернове романе, или мене сматраш за будалу, да могу веровати што год ми ко каже?

Нити сам ја, деда Арсо, фантазер, нити тебе држим за будалу. Ја сам обичан студент, а по своме убеђењу православац. Према томе ни моја вера ни моје достојанство не дозвољавају ми да лажем ни да фантазирам нити да тебе врећам и залуђујем. А такви су и ови моји другови и другарице. А ако ти, деда Арсо, заиста желиш да се нас двојица споразумемо, ево ме, ја сам готов, иако — искрено да признам — не могу да се начудим како то да ме не разумеш о чему говорим. Па где ти, човече, живиш?!

Па на Земљи, свакако, а не на Марсу, одговори деда Арса мало увређено.

А зар се Земља не налази у васиони?! Зар она не лети кроз васиону милионима година носећи на себи — као какав опроман васионски брод — и тебе, деда Арсо, и мене и безбројне милијарде људи и осталих живих бића? И за свакога има и места и ваздуха и воде и светлости и топлоте и хране у највећем изобиљу. Да, да, деда Арсо, сви смо ми космонаути — а не само два човека — и то не неколико сати ни неколико минута, него целог века. Је ли тако?!

Деда Арса се прво љутну мало на студента што је тако дуго околишио, а мало и на себе што није раније схватио о чему је реч, иако законетка беше сасвим провидна. Но ипак се одобровољи и насмејнувши се рече:

Вешто си ту шалу извео, синовче. Али ја мислим на онај прави, оригинални васионски брод, што су учени људи направили. Зар се ти томе успеху људске науке и технике и смелости ни мало не дивиш? И није ми јасно како после свега тога можеш да слушаш религиозну музику и да се њоме заносиш!

Теби, деда Арсо, никако не иде у главу мисао да ја говорим сасвим озбиљно, а не у шали. Земља је заиста прави, правцати васионски брод. И зашто ти мислиш да је брод кога су људи начинили „прави“, „оригинални“, а Земља па није! Да није, случајно, Гагаринов васионски брод послужио коме као мустра за стварање Земље? Или је он можда старији од Земље, а?

Уосталом, ја још како високо ценим научна достигнућа и техничке успехе па, разуме се, и тај подвиг људи који су успели да се одвоје од Земље у васиону и да се врате оданде. Али, ако постоје мале васионске лађе способне да за неколико минута или сати однесу једног човека на висину од 185—300 километара, то није никакав разлог да превиђам и поричем нашу планету као неупоредиво већи и успешнији васионски брод. И није никаква шала или погрешка, ако ја Земљу назовем васионским бродом, иако је између ње и вештачких васионских бродова огромна разлика. Јер, кад ти, деда Арсо, одеш у радњу играчака да купиш своје унучићу брод или авион, ти ћеш ту играчку назвати апсолутно истим именом као и прави авион и прави брод, иако знаш да је међу њима опромна разлика, али нећеш играчку сматрати правим, оригиналним авионом. Према томе ја нисам учинио никакву шалу, нити грешку што сам Земљу назвао великим васионским бродом. И није она један једини брод те врсте у васиони. И кад се сетим да су се вештачки бродови удаљили од земље само 300 километара, а да Земља кру-

жи око Сунца на удаљености од око 150 милиона километара, а да је од других звезда удаљена на милионе па чак и милијарде светлосних година, смем ли ја онда зажмурити пред тим величанственим цифрама и призорима, да бих стајало причао о оних 185—300 километара?

Још једном наглашавам, деда Арсо, ја сам високо усхићен и дубоко задивљен успехом људске астрономије. И то сасвим озбиљно. Али ја никад не могу уздићи играчку изнад оригинала.

Него, да ја тебе, деда Арсо, нешто запитам. Ти знаш да и најпростији чамац мора имати свога мајстора који га је начинио. Тим пре је Гагаринов васионски брод морао бити дело необично учена човека, зар не?!

Свакако, одговори деда Арса. Зна се чак и његово име.

Слажем се рече студент. Али ако је тако, зар није онда и наша планета Земља, као велики васионски брод, морала имати свога мајстора? И тај мајстор из чијих је руку она изишла, очигледно је морао бити врло моћан кад ју је могао избацити да се толиком брзином креће око Сунца. И морао је бити савршени зналац и математике и архитектуре, и технике, и физике, и хемије, и биологије кад је све то тако тачно до најситнијих ситница предвидео и остварио, зар не?!

Хоћеш ли ми рећи, деда Арсо, молим те, ко је тај свесилни и премудри градитељ васионе и њених неизбројних васионских лаба, међу којима је и наша Земља?

Па сама природа, ко би други био, рече деда Арса.

Ја, деда Арсо, кад кажем реч „природа“, ја под тим изразом не мислим ништа мистично и ништа друго него баш овај видљиви овет: земљу, воду, брада, шуму, светлост, топлоту, магнетизам, електрицитет итд.

Добро си рекао, синовче, упаде деда Арса. И ја под речју природа разумем баш то што си набројао.

Па то онда ти, деда Арсо, тврдиш да је природа сама себе створила!

Сасвим тако, рече деда Арса. Све ово што видимо створила је природа.

А можеш ли ти деда Арсо сам себе створити, упита студент.

Не могу, рече деда Арса. Јер, да бих сам себе створио, морао бих сам већ постојати да бих могао стварати, и уједно не постојати да бих могао бити створен. А то је, разуме се, немогуће.

Деда, то си рекао паметно, рече студент. Ево још једне тачке у којој се нас двојица потпуно слажемо! Само, ако је све то тако — а заиста јесте тако — онда ни природа није могла сама себе створити!

Осим тога, очигледно је да је цела васиона а особито наша Земља конструисана врло целовитно, врло разумно, баш као и Гагаринов брод. Нас двојица смо се већ сагласили у томе, да је онај ко је начинио Земљу знао и математику и физику и хемију и биологију. Ако је природа створила Земљу и васиону, онда је та „Природа“ неко разумно биће које зна математику, физику, хемију, биологију и технику. Можеш ли ти, деда Арсо, тврдити да је то биће вода, или шума, или електрицитет, или магнетизам, или ишта од свега оног што смо обојица заједнички назвали природом?

Не могу, рече деда Арса.

Па ако не можеш, онда значи признајеш да је погрешна твоја тврдња да је природа створила овај велики васионски брод који зовемо Земљом. Ко је онда, дакле, њен мајстор, њен инжењер, њен Створитељ?

Слушај, синовче, рече деда Арса. Брука је и штета и срамота да ти, један студент постављаш таква бедна и

бесмислена поповска питања! Наука зна сасвим сигурно да свет уопште и није створен него постоји од вечности.

А, тако?! Па што ми то ниси одмах рекао? Додуше та тврдња је мени позната, али као врло застарела. У њу су веровали још твоји учитељи из прошлог века, Хекел, Бихнер, Фојербах и остали. Данас, цела физичка и астрономска наука тврде да васиона има свој временски почетак. Те разне цифре о старости васионе можеш наћи у свим новим физикама и астрономијама па чак и у дневној штампи. Ено пре десетак дана (3. V. 1961.) изишао је у „Политици“ чланак једног професора који тврди да је васиона стара само пет, а не десет милијарди година. Он чак каже и да је васиона имала моменат свога стварања. Но при свем том, где чуда, он ипак верује, и то не наводећи никакав стварни логички или научни доказ, да је васиона вечна. Штета што нам ту загонетку није ничим ни објаснио ни доказао.

Али оставимо професора на миру. Пристанимо без икаква доказа на његову, па и на твоју тврдњу, деда Арсо, да васиона тобож постоји од вечности и да је у једном моменту експлодирала па се створила ова величанствена садашња слика васионе у којој плове безбројни васионски бродови, па међу њима и наша Земља. Да ли је та претпостављена експлозија била сасвим случајна? Да ли се у тој експлозији овај наш велики васионски брод, кога зовемо Земљом, формирао сасвим случајно са свим милијардама својих разумних и неразумних путника? Ако ти то, деда Арсо, заиста можеш веровати, ја онда не видим зашто ти тврдиш да је Гагаринов брод морао имати свога мајстора који га је саградио. Зашто не би веровао да је и он постао случајно. То је утолико лакше веровати, уколико је тај брод мањи од Земље. А ако све то није дело некоег пуког, слепог случаја, онда те, деда Арсо, ја сасвим озбиљно сматрам великим својим дужником. Ду-

жан си ми, наиме, одговор на питање: ко је традатељ васионе, или бар Земље, тог нашег заједничког великог, правог и оригиналног васионског брода! Кога да славимо и кога да хвалимо за њено постојање?

Остали студенти су врло пажљиво пратили разговор свога колеге са деда Арсом, с муком се савлађујући да се и они не умешају у разговор и да по својој младалачкој бујности не додаде деда Арси какву увредљиву досетку. Али кад студент постави ово последње питање, и кад осетише деда Арсино нелагодно ћутање, једна девојка пусти заустављени грамофон, и са плоче се разлегоше величанствени акорди прекинуте химне Богу:

*„... Тебе, превечнога Оца, велича сва Земља,
Теби сви анђели, небеса и све силе,
Теби херувима и серафими непрекидно кличу:
Свет, свет, свет, Господ Бог Саваот,
Небо и Земља су пуни величанствености славе Твоје!“*

Деда Арса, чувши продужење песме која је њему за љубав била прекинута, окрену се љутито, и млатарајући рукама отиде, понављајући полугласно: Мрачњаци! Опскуранти! Фанатици! Сујеверни! И они ми проводе своју младост у двадесетом веку! Срамота!...

Шта ми знамо о Богу?*

МНОГИ НАШИ САВРЕМЕНИЦИ, чак православни, нити имају правилан појам о Богу, нити правилну примену

* Беседа говорена у Саборној цркви на молебну; прештампања је из „Гласника“ 12/63.

своје вере у Бога. То је разлог што излазим пред вас са једном бескрајно сувопарном темом, ризикујући чак да вам будем врло досадан; са темом: *Шта знамо о Богу?* То је тема из хришћанске догматике и катихизма, тема коју многи од нас нису одавно чули, а многи и никако.

1) Несумњива је чињеница да Бог постоји. То је истина коју видимо на сваком кораку.

1) Бог постоји! То сведочи цео људски род. Јер, откад је света и века никад нико није на целом глобусу Земљином пронашао ни једно племе, ма колико било дивље и непросвећено, чије срце не би било испуњено религијом, макар и искривљеном. А сведочанство које потиче из дубине душе и срца свих племена и народа израз је саме људске природе, па зато не може бити лажно.

2) Бог постоји! О тој истини сведочи нам већ и сама чињеница што имамо свести и појма о Богу. Јер, човек не може имати свести о нечему што баш никако, ни у ком облику и ни на који начин не постоји. Може се десити, и стварно се често и дешава, да постоје многе ствари о којима ми немамо појма. Али се никад не дешава обратан случај: да имамо појам о нечему што никад ни где ни у каквом облику и ни на који начин не постоји. Ево вам један пример! Ви знате да су кукуруз, дуван и кромпир пренесени у Европу из Америке. Пре него што су донесени, они у Европи нису постојали, и нико од Европљана није имао ни најблажег појма о њима. Па дабоме! Човек не може имати појма о нечему што никако не постоји. Како пак сви људи имају појма о Богу, чак и они који Га поричу јер иначе не би имали шта да поричу, то онда по сили људске логике, остаје чињеница да Бог постоји.

3) Бог постоји! О томе сведочи наш разум којим посматрамо овај свет. Ми видимо да свака ствар у овом

свету има свој узрок. А ако свака ствар и појава у овом свету имају свој узрок, онда и свет као целина мора имати свој узрок, овога Створитеља. А то је Господ Бог. Не видим ко би други то могао бити.

4) Бог постоји! О томе промогласно сведочи савремена природна наука, која на основу распадања радиоактивних елемената, а и других чињеница, прорачунава старост васионе. Јер, ако васиона има своју старост, онда је као дан јасно да има и свој почетак. А ако има и свој почетак, онда по математичкој, логичној и физичкој нужности има и овога Створитеља.

5) Бог постоји! О томе нам сведочи свака звезда небеска. Јер, ако се безбројне милијарде звезда крећу кроз васиону по математички прорачунатим брзинама и путањама, а саме не знају математику, онда је очигледно да им је брзине и путање одредио један неизмеран разум кога зовемо Господ Бог, Господар и Сведржител васионе.

6) Бог постоји! О томе сведочи свака жива душа у биљном и животињском свету. Јер, ако некад није било живих бића на Земљи, а знамо сасвим сигурно да их није било, и ако живо биће ни на који начин није могло постати само од себе из мртве материје, а сви научни експерименти и јасна логика сведоче да је то заиста немогуће, онда је као дан јасно да се оно прво живо биће могло појавити само чудесним дејством Господа Животворног.

7) Бог постоји! О томе сведочи целисходно уређење природе и живих бића у њој. Где, сваки орган биљног, животињског и човечјег тела има одређену сврху којој служи. Очи су створене за гледање а уши за слушање итд. А сврху и циљ може одредити само разумно биће а никад слепи случај. Како пак сасвим сигурно знамо да живе клице из којих се рађају биљке, животиње и људи нису разумна бића, а наша тела су уређена још како це-

лиходно и разумно, то онда њихов Створитељ може бити само Господ Животворни, Који зна и физику и хемију и технику и механику неупоредиво боље од свих научника.

8) Бог постоји! То сведочи савест сваког човека, нарочито у оним моментима кад она, рањена прехом, — макар грех био и тајно учињен, почне тако силно да рида и риче у души човековој, да овај нигде у целом свету не може да се скраси и нађе мира и покоја.

9) Бог постоји! О томе сведочи судбина многих људи и народа који су на себи очигледно осетили прст Божје казне и награде.

10) Бог постоји! О томе најзад сведоче чудесна дела Христова којих има и данас по целом хришћанском свету и великим хришћанским светињама. А нарочито о томе сведочи васкрсење Христово за чију су стварност очевици васкрслог Христа главе давали.

Рецимо кратко: Бог постоји. То је најнесумњивија истина о којој громогласно сведочи цела видљива и невидљива природа.

II) Али тиме смо дошли до границе онога што нам људски разум може рећи о Богу. Ако бисте ме питали даље да вам објашњавам суштину бића Божјег, на то вам не бих могао ништа рећи. И не само ја, него нико од људи. И не само нико од људи, него нико од анђела. Јер, биће Божје је толико узвишено над сваким створењем, да *не постоји ни један ум који би Га могао схватити*. Св. писмо каже да херувими и серафими заклањају лица своја пред Богом, јер Бог живи у светлости којој се не може приступити.

Зато су свети људи препоручивали други пут и начин за наш ближи додир са Богом. То је наше срце, чисто срце пуно љубави, и реч Божја, непосредно откривење

Божје. Уместо празних и бесплодних логичких разглабања треба *Бога примити у срце*. Треба од свога срца начинити престо Божји. Тада нам Бог неће бити ни далек, ни туђ, ни хладан, ни непојмљив, него ћемо Га осетити као нешто најближе, најприсније, најплодније, најопипљивије. Јер, искуство светих људи каже: *Бога познајемо, колико Га волимо*.

III) А има још један пут за наш сусрет са Богом. То је вера у оно што нам Бог сам о себи говори преко Св. писма. Ево једне такве истине из које потичу многа знања о Богу. Та истина гласи: *Бог је дух*.

1) Бог је дух! Како је то проста и јасна и узвишена истина. Бог је дух. То значи пре свега да *Он не подлежи нашем телесном гледању нити икојем чулном испитивању*, осим у изузетним случајевима када се Бог неким видљивим или чујним знаком јави људима, као што је било приликом јављања Божјег на Синају, или на гори Хориву, или на Тавору или Јордану приликом крштења Спаситеља. Но ни тада људи нису видели баш Божју суштину, него само онај чулни знак којим је Бог посведочио своје присуство на том месту у том моменту.

2) Бог је дух! То значи нема у себи ничега материјалног, па према томе ничега пролазног ни променљивог, него је вечан и неизменљив. Зато је бескрајно бесмислено питање: *ко је Бога створио. Бог који је вечан, не може бити створен*. А биће које је створено, не може бити Бог као што планина није песма него је планина. Зато питати ко је Бога створио исто је тако бесмислено као питати: *ко је отпевао Авалу?*

3) Бог је дух! То значи за њега не важи физички закон непробојности коме су потчињена сва материјална тела. Тај закон не важи чак ни за природне силе, а камо ли за Бога. Желите пример? — Ево имам у руди један

гвоздени предмет — кључ. На том истом месту не може у исто време бити и неки други материјални предмет. Е, али мој кључ је намагнетисан. И где, материјалност мога кључа ни мало не смета магнетној сили да буде у исто време на истом месту на коме је и кључ. Ево још један пример. Ваше мисли, упркос закону непробојности налазе се на истом месту где и ваша глава. А могу за тили час да се створе и на стотину других места. Њих не вежу закони простора који важе за материјална тела. — Још један пример. Безброј пута у животу ви сте рекли: Имам времена, или немам времена. Да ли сте се запитали где се налази то време за кога рекосте да га имате? Да ли у вашем цегу? Веровали или не, оно се налази у свакој тачки простора целим својим нематеријалним бићем, независно од закона непробојности. Тако и Бог. *Својом духовном суштином Он се налази свуда и на сваком месту целим својим недељивим бићем.* Велика је то и несхватљива тајна, али као што видите, то је уједно и несумњива чињеница. Зато Бог говори кроз пророка Јеремију: Може ли се ко сакрити на тајно место да га не видим? Не испуњавам ли ја небо и земљу? А ап. Павле осећајући свуда присуство Божје говори да Бог није далеко ни за једног од нас, јер у Њему живимо, крећемо се и јесмо. А пророк Давид поетски заносно узвикује: „Куда ћу отићи испред Духа Твога, Господе, и од лица Твојега куда ћу побећи? Ако изиђем на небо. Ти си тамо. Сиђем ли у ад, и онде ћу те наћи. И кад бих узео крила од зоре да се посадим на крај мора, и тамо би ме нашла рука Твоја”.

4) Бог је дух! То значи он није нека бесвесна и неразумна сила као што је електрицитет или магнетизам, него је Он чиста бесконачна свест и неизмерни свезнајући

разум. Он све види, све чује, све зна. Пред Њим нема никакве тајне, него је све наго и откривено пред очима Њевим.

Вама то, чини ми се, изгледа невероватно, као прича за децу. Е, да живите у XVIII веку, још бисте се некако и могли правдати. Али у наше доба порицати те истине, то значи опрештити се о техничка достигнућа нашег века, јер савремена техника нам показује слику Божјег свезнања.

Човек скривен у четири зида своје собе свира нешто врло тихо на клавиру. Мислите ли ви да њега нико не види и не чује? Та види га и чује цела васиона, иако је скривен у соби. Ако ми не верујете, унесите у његову собу емисионе радио апарате или телевизијску камеру и уверићете се да је тако. Ништа у свету не пропада. Све што се дешава у материјалном свету, свака мисао, свака слика, свака реч, одражава се као одјек у етеричком и у надматеријалном свету, духовном свету. А Дух Божји који је свуда присутан све то посматра и одражава у себи као какво чаробно огледало.

5) Бог је дух! Он дакле, није нека мртва безосећајна маса као што је Земљина или Сунчева лопта. Он није ни само хладна безосећајна логика. Не! Он је биће које има осећање и вољу. Његова воља је света, праведна и свемоћна. Његовој сили и вољи ништа се не може одупрети. *Сва јелика восхотје Господ сотвори, на небеси и на земљи, в морјих и во свјех безднах пева се у псалму.* У Бога је све могуће што рече, каже св. архангел Благовесник св. Богородици. Да, Божја воља је света, праведна и свемоћна, а Божје осећање је савршено блаженство и чиста љубав и милосрђе. О томе говори цело Еванђеље. *Бог је љубав. Бог је тако заволео свет да је и Сина свога јединороднога дао да свако који га верује има живот вечни.*

И те свете речи потврђене су свакодневним искуством. Јер да није тако, тешко нама. Кад не би било милосрђа Божјег, одавно би овај свет по нашим гресима и правди Божјој био претворен у прах и пепео. Ако људе посматрамо својим људским знањем онда нам се чини да смо сви праведни. Уствари, многи од нас праведни су само због недостатка супротних доказа. А пред оком Божјим ти докази наше грешности нису скривени. И ако се овај свет још држи, држи се само милошћу и љубављу Божјом која даје сунце и кишу и праведнима и неправеднима. Неоспорна је истина оно што каже реч Божја: *Шчедар и милостив Господ, долготрпљив и многомилостив.*

Ето дакле јасне истине којој нас учи хришћанска догматика! Бог наш није неко безлично, бесвесно, безосећајно и неразумно биће као што то тврде понеки философи. Не! Бог наш је живи Бог. Он испуњава небо и земљу. Он је толико велик да Га ни сва небеса не могу обухватити, и толико мали да сав може стати у наше срце. Он зна за нас. Он нас види, Он чује нашу молитву. Он види наше мисли и тајне жеље. Он се стара о нама као Отац о деци. Он нам даје и сунце и ваздух и кишу и снег и храну и воду и живот и здравље. Његово свевидеће око прати нас и после наше телесне смрти. Он је једини Бог достојан молитве и обожавања. Њега осећа и обожава сваки човек кад затвори очи пред светским вашаром и остане на само са својом савешћу. Њега признаје и исповеда свако људско срце и кад је пуно среће и кад је пуно бола. Пред Њим трепте звезде, Њега славе небеса и све силе, Њему херувими и серафими непрестано кличу: Свет, Свет, Свет, Господ Бог Саваот, пуни су небо и земља славе Твоје.

То је Бог наш коме су служили оветитељи. То је Бог наш у кога се уздаху оци наши. То је Бог наш за чију веру су гинули дедови наши. Томе Богу свемоћном, пра-

ведном и милосрдном Богу припадају и наша срца, сад и увек и кроз све векове.

Јављање и дејство Свете Тројице у свету

(Беседа држана у цркви Свете Тројице на Први дан
Духова 1970.)

Хришћани сваку своју молитву и свако своје дело почињу знаком крста изговарајући свете речи: „У име Оца и Сина и Светога Духа“.

Зашто ми то тако чинимо? — Зато, што Света Тројица својом помоћу прати свако наше дело, а својим дејством испуњава цео свет. Без Божје помоћи и благослова, или бар без Божјег допуштења, сваки наш труд би остао празан и неплодан. Ето, о томе јављању и дејству Свете Тројице у Свету хтео бих данас да вам кажем неколико речи. То је заправо свакидашња тема. Јер, ни у Светом Писму ни у природи ни у историји ни у свакидашњем животу нема ништа тако видљиво и опипљиво као што је дејство Свете Тројице.

Наш разум пред тајном Свете Тројице

Знам, многи ће од вас у себи помислити: Ох, Света Тројица! Па то је тако велика и дубока тајна, да пред њом људски разум и људска уста преба само да ћуте.

Збиља, право кажете. Света Тројица је заиста преубока тајна. Али то још није разлог да о Њој баш никад ништа не кажемо. Говорићемо о Њој са најдубљим спрахопоштовањем и љубављу бар толико, колико нам је само

Света Тројица себе показала природним путем, и колико чак и немушта природа показује јављање и дејство Свете Тројице. Јер, као што уметник стави на своје дело свој потпис, или бар иницијале, или макар неки знак као своју шифру, тако и Света Тројица, као Створитељ овога света, оставља свој дискретни печат на творевини.

Шта, ви тражите доказе за ту тврдњу? — О, па то је бар лако!

Цео свет се налази у простору и времену, зар не? А нико ни од живих ни од покојних људи не зна ни суштинску простора ни суштинску времена, баш као што не познајемо ни бесконачну и недокучиву суштинску Свете Тројице. И ето, тај простор у коме се сви налазимо, има три димензије: дужину, ширину и висину. Свака од тих трију димензија је по својој природи простор, прави правцати простор. И оне су суштински неразделиве једна од друге, иако је свака од њих то што јесте. Па, па, ипак нису три простора, него један једини чије је три димензије сачињавају једну једину суштинску простора у коме се димензије могу разликовати али се не могу разделити и једна од друге одвојити, јер кад бисмо то могли онда бисмо уништили простор.

Свет се не налази само у простору него и у времену, зар не? — А где, време чију суштинску такође нико од људи не зна као ни суштинску простора и као ни суштинску Божју, има прошлост, садашњост и будућност. И прошлост и садашњост и будућност имају исту суштинску: *време*, у коме се из прошлости рађа садашњост и исходи будућност на начин који се људским језиком не може описати ни схватити умом, баш као што се и у јединственој неразделивој и недокучивој бесконачној суштини Божјој од Оца рађа Син и исходи Свети Дух.

Ми људи смо по своме телу материјална бића, зар не? — Погледајмо зато мало боље извесне облике материје

па ћемо и у њима видети нешто што макар из врло велике даљине подсећа на Свету Тројицу. Из воде се, на пример, рађа лед и исходи пара. И све то троје има једну и исту хемијску суштинску. То ће вам потврдити сваки хемичар и физичар. Тако, ето стоји ствар са водом.

Узмимо сада за пример њену супротност, ватру. Највећа ватра је заправо Сунце. Из Сунчеве масе рађа се светлост и исходи топлота, а све троје сачињава једну јединствену суштинску: Сунце!

Ми људи нисмо само материјална бића, него смо по својој души и духовна бића. По тој својој духовној природи човек управо и јесте слика Божја, како вели Библија. А где, у тој једној јединственој и неразделивој суштини људске душе ми имамо разум, осећање и вољу. Из разумног сазнања истине рађа се осећање радости и исходи воља да по тој истини живимо. Ето како је душа људска слика Свете Тројице!

Бог је љубав, зар не? — Тако каже и Еванђеље, а тако каже и људски разум, јер по разуму Бог је савршено биће, а љубав је нешто најузвишеније у моралном смислу. Но савршена љубав не може постојати где је само један субјект, јер би то била нека врста самољубља. Да би се љубав могла савршено испољити мора постојати пуноћа лица: „ЈА“, „ТИ“, и „ОН“. Тако дакле Бог није само пуноћа бића или „дигрома“, како кажу философи, него и пуноћа лица. Он је Света Тројица. Тиме нас већ и људски разум доводи до подножја надразумне тајне о Светој Тројици.

Немојте ме криво схватити! Нису ови примери наведени зато да бисмо *објаснили* тајну Свете Тројце. То не! Тајна *увек* остаје тајна. А наведени примери нам показују само то што смо напред и тврдили, да и природа има својих тајни дубоких као што је и тајна Свете Тројице,

и да се дискретни печат Свете Тројице као Створитеља света опажа врло често у природи, само ако се потруди-
мо да га приметимо.

Свето писмо о Светој Тројици

Али Света Тројица се не ограничава само на то да нам у природи и у нашем уму покаже бледе слике и магловите описке. Не! Када нађе за сходно, Света Тројица се јавља људима на изванредан видљиви начин онако и оно-
лико како и колико то људи могу да приме.

У далекој прошлости, кад је цело човечанство било занемарило своје везе са Богом, живео је у Уру Халдејском један праведан човек по имену Аврам. Тај човек је имао толико тврду веру у Бога и толико жарку љубав према Богу, да је сасвим озбиљно био спреман и свога јединца сина да жртвује Богу за љубав. Да бисте схватили јачину те вере и величину те љубави, ставите се у његов положај.

Једну тако силну љубав и тврду веру Бог није оставио без награде. Изабрао је Аврама за праоца свих оних који верују у правог Бога живог. Обећао је Авраму да ће потомство његово бити многобројно као звезде небеске и као песак морски, и да ће се кроз једног његовог потомка излити благослав Божји на све народе на Земљи (I Мојс. 12, 1—3; 18, 18; 22, 1—18).

И још нешто! Пошто се Бог Авраму јављао више пута и на разне начине, јавља му се једном приликом у виду три путника (I Мојс. 22, 1—18). И где чуда! По опису Библије, *Аврам види да су пред њим три лица, а обраћа им се као једном*. Није то била ни Аврамова забуда, нити нека случајност, него је то био стварни сусрет великог старозаветног праведника — можда и јединог у оно време — са Светом Тројицом. А да овде није у ши-

тању само једна побожна прича из прастарих времена, него да је то стварност, сведочи нам једна очигледна чињеница. Наиме, обећања дата Авраму испунила су се! Замислите само колико данас има, колико је до сад било и колико ће од сада бити, у свету хришћана, Јевреја и муслимана. Све су то било телесни, било духовни потомци Аврамови. Зар се, дакле, није обистинило обећање дато Авраму да ће потомство његово бити безбројно као песак на обали морској! Из Аврамовог племена, знамо сигурно, родио се Господ Исус Христос кроз кога се благослов Божји излио на цело човечанство. Ето два пророштва која стоје пред нама као видљиве и опипљиве чињенице!

2) Једног дана Спаситељ је пред излазак на своју јавну проповед отишао на реку Јордан да га тамо св. Јован крсти. Тај догађај, који се тада на Јордану десно, није ништа тајно, у четири ока између њих двојице. Не! Ту је било мноштво народа који је такође хитао Јовану да се крсти. Да смо и ми тада били на Јордану, видели бисмо јављање Свете Тројице као што то описују еванђелисти у неколико снажних реченица. Видели бисмо Друго лице Свете Тројице, Сина Божјег, где се у Јордану крптава. Чули бисмо речи Првог лица Свете Тројице, Бога Оца, који сведочи за Божанство Христово. Видели бисмо — што је иначе по природи невидљиво но ипак стварно — присуство Духа Светог у виду голуба, за сведочанство присутном народу.

Као што видите, дакле, Света Тројица не само што оставља свој печат у видљивој природи, него се као живи Господ јавља људима на извесне подесне начине, када је то јављање у складу са плановима Божјим.

Стално дејство Свете Тројице

И још више! Ова два видљива јављања Свете Тројице били су изузетни догађаји. Они су се десили само у једном историјском моменту, и ми данас не можемо да видимо Свету Тројицу на овај начин како је то доживео Аврам или присутан народ на Јордану приликом Спаситељева крштења. Али стално дејство Свете Тројице ми можемо видети на сваком кораку.

Дејство Свете Тројице је увек јединствено, пошто је и Бог један. То јест, у сваком акту неразделиво делују сва три лица Свете Тројице. Али кад се то дејство посматра људским очима и људским разумом, онда нам се извесним делима више и очигледније испољава дејство Бога Оца, у извесним дејство Бога Сина, а у извесним моментима и делима дејство Светога Духа. То је као кад посматрамо равнострани троугао. Његове стране су једнаке, али најбоље видимо ону страну која нам је окренута непосредно, док друге две видимо само у пројекцији.

Где ћемо најбоље видети дејство Бога Оца? — Па, ето, посматрајте видљиву природу и видећете да је она уређена тако да се на сваком кораку види брижно старање Оца небеског за створена бића, а нарочито за човека. Ви сте свакако видели на телевизији или у биоскопском журналу васионске лабе којима космонаути лете на Месецу. Свакако сте морали остати задивљени пред величином труда и брине и прорачуна који је морао бити уложен да би лаба била начинена и способна за летење и удобна за летаче. А гле, наша Земља је непоредиво већи, савршенији и удобнији васионски брод од сваког брода који су људи начинили. И то брод створен не за једног или за два човека, него за безбројне милијарде живих бића. О томе сведочи свака звезда ва-

сионска, свака птица небеска, свака травка пољска. Погледајте звезде васионске како без знања логаритамских таблица и аналитичке геометрије, без зеленог жутог и црвеног семафора, беспопрешно јуре кроз васиону, па ако из њиховог треперења не будете прочитали име Оца небеског, онда сте дефинитивно пали на испиту из логике. Погледајте птице небеске које нити сеју нити жању, па их ипак храни Отац ваш небески. Погледајте на миљане пољске који нити плету нити преу, па ни Соломон у свој својој слави није одевен као један од њих! И заиста, кад све то видимо, кад се над свим тим чињеницама озбиљно замислимо, морамо са црквеним песником ускликнути: ...„Тебе превјечнаго Оца свја Земља величајет!”

Где ћемо видети дејство Бога Сина? — Посматрајте историју човечанства и ту ћете најочигледније видети дејство Другог лица Свете Тројице, Бога Сина. Ако студирате религије старих културних народа, ако читате Св. писмо Старог завета, и ту и тамо, видећете да се кроз историју човечанства провлачи као каква црвена нит заједничка тежња целог човечанства изражена у вапају: „О, Небо, пошаљи једног стварног Спаситеља који ће нам донети милост и истину, мир и правду!” А има ли у људској историји икоја личност у којој се „милост и истина сретеше, а правда и мир пољубише”? Има! То је само личност Господа Исуса Христа.

У књизи пророка Данила има једно пророштво о судбини светских царстава која ће се смењивати. После четвртог светског царства, доћи ће према томе пророштву једно духовно царство, Христово царство, које ће се раширити по целој свету (Дан. 2, 1—45). Ми у наше дане већ скоро две хиљаде година гледамо то пророштво остварено као готову чињеницу. То је Црква Христова.

А у новозаветној историји видимо да се то царство шири као пожар кога све адске силе гасе и не могу да га угасе. Спаситељ је прорекао да ће основати Цркву своју коју ни врата ада неће савладати (Мт. 16, 18). И шта ми видимо у новозаветној историји? Кроз скоро две хиљаде година Спаситељева личност је предмет најватренијег обожавања у срцима милиона и милиона верних. А исто тако у целом том временском периоду Његова личност је предмет најфантичније мржње и најкрвавијег гоњења. На Њему се свакодневно испуњава пророштво које је побожни старац Симеон рекао за Њега кад Га је као четрдесетодневно дете почео примати у Јерусалимском храму рекавши: „Ево знака пропавши кога ће се поворити“ (Лк. 2, 34). Све клевете које је могло да измисли пакосно људско срце бачене су Христу у лице. Па кад све то није помогло, онда су „научно“ утврдили да није ни постојао. Природно би било да се онда скрасе и смире. Међутим, они и после тога поново „научно“ констатују да је дошао на Земљу васионским бродом са неке друге планете, иако је „научно“ констатовано да није ни постојао! На тај начин Га нехотично проглашавају централном личношћу историје, што Он заиста и јесте.

Исто тако и Црква Његова је централни предмет историјских збивања. Најфантичнији цареви, властодарци, философи, уметници, војсковође, јуришали су на њу у току две хиљаде година, и падали пред њом. И дивљи и културни народи срљали су на њу као стршљенови, и утапали се у њој. Болници су тражили лека својим бољкама и невољама и налазили га у њој. Философи су вечито тражили смисао живота и ако су га икад нашли, нашли су га у њој. Револуционари су је окривљавали за сва зла у свету, тукли је немилосрдно свим и свачим, па кад истуње своје младићске фантазије, и кад у зре-

лијим годинама увиде да „крива Дрина“ остаје и даље то што је била, понекад чак и кривља, онда су са Црквом тражили модус вивенди“. Јеретици су са сатанском лукавошћу покушавали стопинама пута да је изнутра минирају и разруше, па ништа! Она увек остаје светла и чиста. Њена наука, њена утеха, њен живот, служи напаћеном човечанству као неопходни мелем на безбројним ранама. Она је заиста центар историје, па хтели то људи признати или не. То је тако!

Кад се пред свим тим чињеницама загледамо озбиљно и дубоко, онда у њима заиста морамо видети дејство другог лица Свете Тројице, Сина Божјег, и задивљени ускликнути заједно са Томом који је, видећи и додирнувши пред собом васкрслог Христа, ускликнуо: Господ мој и Бог мој!

Најзад где ћемо видети дејство Трећег лица Свете Тројице, Духа Светог?

Посматрајте свој душевни живот и ту ћете га видети најнепосредније. Свакако сте бар једном у животу имали прилике да видите неки предео толико чаробно леп, да пред том величанственом лепотом просто паднете у једно дубоко побожно одушевљење хвалећи Бога. Знате ли где је прави извор тог вашег одушевљења? То Дух Свети делује кроз природу на вашу душу, дочаравајући јој красоте Божје. Јесте ли осетили у себи кадгод неку изненадану моралну снагу којом се успешно одупрете преху? Јесте ли о Божићу или Богојављењу или Ускроу осетили мистичну и тоглу радост тога празника? Јесте ли после искрене исповести-покајања и причешћа осетили неку неисказану духовну радост? Јесте ли приликом богојављенског водо-освећења осетили да вам срце поиправа од неког силног узбуђења, да вам се груди надимају, да вас подузима неко блажено расположење, да вам сузе навиру на очи? Ако сте све то доживели, онда

можете знати шта је извор свих тих осећања. То се у вашој души остваривала реч црквене песме: „Свјатим Духом свака душа живитсја и чистотоју возвишајетсја”.

Да ли сте читали животе светитеља Божјих? Видесте ли колику силу они показаше над грехом, над страстима, над материјом уопште? Ко им даваше ту снагу? Дух Свети. Познато вам је из Библије да постоје многа пророштва. Нека од њих навели смо мало пре и видели да се она обистинјују. Ко је пророцима дао силу знања будућности, ако не Дух Свети који је — како каже символ вере — говорио кроз пророке.

Свакако сте често чули да се каже: „такав је данас дух времена”. Значи свако време, сваки период историје човечанства испуњен је неким духом. И заиста, тако јесте. А да ли сте опазили разлику између Духа који је испуњавао прву хришћанску општину у Јерусалиму и духа којим је био прожет Неронов двор и Нероново царство? Да ли сте приметили разлику између духа којим је Свети Сава препородио српски народ и духа француске или руске револуције? Онај први дух, који освећује људе, који уноси благост и топлину и ведрину и слогу међу људе, то је несумњиво Дух Свети, за разлику од духа који уноси у људе мржњу, крвопролиће, прабеж, осветољубивост чак до пранице сто за једног, распојасаност, силеџиство и ову каљугу безбројних преха.

Да, дејство Свете Тројице заиста можете видети свуда око себе и осетити у своме срцу и души. Зато ми на свакој литургији из дубине душе певамо: „Достојно и праведно јест поклањатисја Оцу и Сину и Свјатому Духу, Тројице једносупчњеј и нераздјелњеј” (Достојно је и праведно клањати се Оцу и Сину и Светоме духу, Тројици једнобитној и нераздјеливој). Амин.

Катихетин одговор — ко је Бога створио?

У ЈЕДНОМ ДРУШТВУ које је прослављало двадесетогодишњицу матуре био је присутан покрај осталих професора и бивши катихета те матурске генерације. У једном моменту, кад је некако настала тишина, један од присутних обрати се свом бившем катихети.

Матурант: Господине М., смем ли да Вам поставим једно питање које ме још из Бачког доба мучи, а које као ђак никад нисам смео да Вам поставим, јер сам се бојао да ћу због тога добити двојку или казну?

Катихета: А што Ви, Господине С., мене тако брукате под старе дане? Ја се не сећам да сам икад икога од својих бивших ђака казнио због тога што ми поставља питање, иако су ми ђаци — опростите на изразу — постављали често врло несмотрена питања. Ја мислим, да се ви сви добро сећате да сам вас увек потстицао да ми постављате питања из веронауке ако вам нешто није било довољно јасно или довољно убедљиво. Зар није било тако?

Тако је било, одговорише сви углас.

Матурант: Слажем се, тако је заиста било. Али ја, ето, ипак нисам смео да поставим то питање. Не знам ни сам зашто. Бојао сам се у подсвести да на њега нећете моћи ништа да одговорите, да би Вас та нелагодна ситуација изнервирала и наљупила, па бих ја као ђак ипак извукао дебљи крај. А питање је заиста врло тешко, необично тешко, и исто толико важно колико и тешко. Многи кажу да им на то питање нико није дао задовољавајући одговор. И чак кажу, кад би добили паметан одговор на то питање, тада би поверовали у Бога. А, заиста, ни мени никад нико није на то питање дао честит одговор.

Катихета: О, па то Ви, Господине С., претите мени неким питањем тежим и опаснијим од хидрогенске бомбе. Ја нисам свезнајући, па кад на то питање толики свет — претпостављам паметан и учен свет — није могао да одговори, једва смем помислити да ћу и ја на њега моћи да дам неки паметан одговор. Дакле, да ли ћу на то питање моћи да одговорим, видећемо, засада то не знам. Али једно знам сасвим сигурно. Знам да су Вас преварили сви они који су тврдили да би постали религиозни, ако би им неко одговорио на то питање. Као да је озбиљна и дубока религиозност плод само једног тешког питања и евентуалног паметног одговора! Колико је беспрекорних одговора дао Христос својим савременицима, па су Га ипак распели!

Но ипак, то питање ме живо интересује, а судећи по изразима лица присутних колега видим да и они једва чекају ту „бомбу“ која по Вашим изјавама прети некога да уништи: или религију, или атеизам.

Матурант: Господине М., ево тога питања! Реците нам *ко је створио Бога?*

У друштву настаде жамор. Неки се још више заинтересоваше очекујући нестрпљиво шта ће катихета одговорити. Међутим, већина разочарано одмахну рукама. Па овај пита којешта, рекоше. То су детињска питања. Неки му чак и добацише: Па зар ти још из школске клупе до данас ниси нашао ништа паметније да размишљаш и решаваш?! Но, кад се жагор стисао, С. опет рече:

(Матурант): Није то никакво детињско питање. Зар сте га ви једампут у животу поставили? Ено и сам Кант, филозоф светског гласа, пише о томе овако: (при том извади из нотеса прибелешку и стаде читати цитат из Кантове „Критике чистог ума“) „Биће које ми себи претстављамо као најсавршеније од свих могућих бића (тј.

Бог) говори, тако рећи, само себи: ја постојим из вечности у вечност; изван мене не постоји ништа друго већ само оно што је по мојој вољи ту. Али, откуд сам ја? Овде се вели Кант, почиње колебати све под нама, те највеће савршенство слично најмањем, лебди без икаквог ослоњца пред спекулативним умом кога ништа не стаје да пусти да и једно као и друго ишчезне без икакве препреке.”

Господо, ваљда нећете рећи да је Кант био детињаст и да је постављао детињаста питања, заврши своју реч С.

Катихета: Да сте Ви, Господине С., поставили мени то питање као ђак на часу веронауке, будите уверени да бих Вам дао само одговор, и никакво зло не би Вас снашло. А овако, кад ми га постављате сада, ја Вас нећу назвати детињастим као што су то учиниле Ваше колеге, али Вам овде јавно дајем четири дебеле јединице, и то: из православне веронауке, из атеистичке веронауке, из логике и из права.

Сви се присутни од срца насмејаше а онда се претворише у уво да чују како ће то катихета објаснити и оправдати свој став. А он продужи:

(Катихета): Сав свет, осим Вас Господине С., зна да је по православној догматици Бог вечно биће. А оно што је вечно, то по најочигледнијим законима логике не може бити створено. Бог који би био створен, самим тим не би био Бог о коме на основу Библије говори православна догматика, а на основу разума свака здрава филозофија. Такав створени бог, био би само обичан идол или фетиш. Како, међутим Ви то не знате — јер да знате не бисте питали — а то треба да зна сваки православни човек, то ми онда, драги мој С., не остаје ништа друго него да Вам из православне веронауке дам чисту јединицу. И то би

тако учинио не само ја, него свака испитна комисија, макар била и најблажа у оцењивању.

Сав свет, даље, зна да је основна догма атеистичке вере да Бог не постоји. Јер, као што ми верујемо да Бог постоји, тако атеисти верују да Бог не постоји. Ако је то њихово веровање тачно, и ако га евентуално Ви лично усвајате, онда је Ваше питање потпуно бесмислено, класичан пример за бесмисленост! Јер, за оно чега нема, нико паметан неће питати: ко га је створио. То је најочигледнија логичка истина, јасна свакоме ко уме да мисли. Зато, драги мој С., морате добити јединицу, и то чисту, овејану, и из атеистичке веронауке, пред свим атеистичким форумима.

А пошто сте се Ви овим питањем најпрубље огрешили о најјасније принципе логике, и то двоструко; и са православног и са атеистичког гледишта, то онда морате понети јединицу и из логике, иако сте као Бак можда имали петицу из логике. И то баш код мене, јер колико се сећам овој генерацији ја сам предавао логику и психологију.

Најзад, и ја ћу Вас, Господине С., нешто упитати.

Имате ли Ви право да на некога натоварите терет или обавезу коју он није дужан да прими, јер њему то не припада?

Матурант: Јасно је да немам, ни ја нити ико други. Ја као правник са петнаестогодишњом праксом знам да би то било гажење основних правних принципа.

Катихета: А ви сте, Господине С. баш то учинили. Ви сте мене питали ко је створио Бога. Да ли сам вам ја икада на часу говорио да је Бог створен? Да ли сам ја икад тврдио да треба да верујете у створеног Бога?

Матурант: Не, нисте никада.

Катихета: Ето, а Ви сте на мене навалили терет и обавезу који мени апсолутно не припадају. Према томе Ви

сте, драги мој С. прекршили основне правне принципе као да никад нисте ни чули за њих, па ја иако нисам правник, морам крај све Ваше петнаестогодишње правне праксе да Вам дам из права чисту јединицу. А ако Вас и даље заиста интересује питање ко је Бога створио, онда то питање поставите ономе ко Вам је рекао да је Бог створен. Што се мене тиче, ја никад нисам ни помислио да тако шта тврдим, нити у таквог бога верујем.

Толико као одговор Вама. А што се тиче Канта он је одавно покојни па му не вреди давати никакве оцене. Али ћу Вам у вези с њим поставити једно питање:

Која река протиче испод дунавског моста?

Матурант: Па јасно је, Дунав. Ја се управо чудим томе питању. Изгледа ми као да терате шегу или са мношвом или са Кантом, или можда са обојицом.

Катихета: А зашто се толико чудите моме питању, и зашто Вам се чини да ја терам шегу са Вама или са Кантом?

Матурант: Ви ме, Господине М., терате да будем искрен па да кажем да ми се Ваше питање чини потпуно бесмисленим, јер је у самом питању већ дат и одговор.

Катихета: Врло добро. Слажем се с Вама, и чак Вам због тако логичног и искреног одговора поправљам ону јединицу што сте мало пре добили из логике. А кад Вам Кант каже да савршено Биће (Бог) тврди о себи да је вечно па ипак тобож пита само себе: „одакле сам ја”, зар није то иста таква бесмислица? Зар није у томе питању већ дат одговор? Зар може вечно биће које је свесно своје вечности — као што Кант у приложеном цитату отворено и признаје — питати себе: одакле сам ја?

Пред толиком нелогичношћу једног великог филозофа човек може само да зине од чуда. Јер кад какво дете постави питање ко је створио Бога, њему се може опро-

стити, јер још нема јасан појам о Божјим својствима. Оно зна да је његову лутку и тенк морао неко начинити, па мисли да је и Бога неко морао од какве материје направити. Детету се дакле није чудити, дете је. Али кад такво исто бесмислено питање — опростите, сами сте рекли да је то питање бесмислено! — постави један филозоф, Кант, па му још многи аплаудирају на томе како је мудро прокритиковао и „оборио” доказе за постојање Божје, онда се логичан човек ту само може чудом чудити и крстом крстити.

Ви знате, господо, — продужи катихета — да сам ја вас после сваког предавања питао за сапаоност; има ли неко шта да примети, да пита, да тражи објашњење. Мени је увек било стало до јединомислија са овојим ђацима. Не кријем да ми је до тога стало и овом приликом. Има ли неко шта да примети у вези са овим излагањем и објашњењем? Имате ли бар Ви, Господине С., још штогод да питате у вези са свим овим разговором?

Матурант: Иако сте ми вечерас дали толике силне јединице, ипак се осећам дужним да Вам се на одговору топло захвалим и да изјавим да заиста немам шта да приговорим. Не знам да ли је то мишљење и мојих колега, али верујем да јесте, јер се после Вашег питања нико није јавио за реч. Сећам се да сте нам на часовима веронауке често понављали једну црквену песму која каже — отприлике, не сећам је се више тачно, давно је то било — *да се богатство богопознања постиже само уз помоћ Духа Светог, кроз смирено умовање.* А као што знате, ја сам по својој веселој и бујној младићској природи био увек далеко од те врлине. Зато, иако сам као ђак имао петицу и из веронауке и из логике, а Правни факултет сам завршио са десеткама, ипак сам доживео да ми данас сасвим оправдано забележите толико силне и дебеле је-

динице. Али, с обзиром да сам данашњу Вашу лекцију добро запамтио и к срцу примио, надам се да ћете ми те рђаве оцене ипак поправити. А кад бих још увек знао ону песму о Духу Светом коју сте нам толико пута цитирали и коју смо на часу певали, верујте да бих је сада први запевао.

Тада Зорка, која се увек истицала и знањем црквених песама и знањем веронауке, заиста поче певати антифон четвртог гласа, а остали присетивши се после толиких година исте песме, прихватише, и дворана забруја: „Свјатим Духом боговједенија богатство, зрјенија и премудрости. Свја бо в њем отеческаја вељенија Слово откривајет”, — тј.: *Од Светог Духа је богатство богопознања, виђења и премудрости, јер у Њему Син открива Очево заповести (о вери).*

У каквом облику замишљам Бога?

ЧОВЕК је не само духовно него и телесно биће. Због тога човек чак и духовним бићима приписује телесне просторне облике. Тако човек поступа не само у религији, него и у најконкретнијим наукама као што је физика. Какав облик, на пример, има електрицитет? Физичар нацрта преломљену стрелицу, муњу, коју видимо на трансформаторима и то нам означава просторну слику електрицитета, иако природном електрицитету као целини не можемо дати буквално такав нити никакав други облик.

Уметници сликају разне духовне појмове у материјалном облику. На западним универзитетима, ја сам на пример видео у Берну и Хајделбергу, приказане су поједине

науке као људске личности. Теологија као девојка која чита Библију. Медицина као девојка која цеди отров из змије. Право као девојка везаних очију са вагом или са мачем у руци итд.

Тако исто уметник кад хоће на видљив начин да прикаже Свету Тројицу, употребљава видљиве слике као симболе. Бога Оца слика у виду Старца са белом косом и брадом, али са младим лицем, чиме хоће да изрази Божју вечност. Бога Сина, Господа Исуса Христа представља у виду људске личности која држи крст, а Бога Духа Светог у виду голуба. При том светлост зрачи из лица Свете Тројице а као подножје Божје види се лопта која представља Василиону. Постоји још један начин приказивања Свете Тројице на иконама. И то је старији, православни начин. Света Тројица се јавила праоцу Авраму у виду три путника код дуба Мавријског (1. Мојс. 18, 1—10).

Тако, дакле, на иконама људи сликају Бога у виду разних симболичких слика и знакова. Али те слике нису само произвољна машта уметника, него постоје и стварни разлози и догађаји зашто је машта уметникова упућена баш на такво а не на неко другачије представљање. Ево тих разлога.

Бог зна да смо ми људи телесна просторна бића и да све што замишљамо и опажамо, замишљамо и опажамо у извесном телесно-просторном облику. Знајући нашу телесно-просторну природу, Бог кад хоће да пружи људима неки видљиви знак своје присутности, служи се извесним знацима које наша људска чула, очи и уши могу опазити. Отуда се Бог јавља или у виду светлости, као на пример на Синају (2. Мојс. 19, 15—25), или у виду огњених језика, као што беше видљиви знак силаска Светог Духа, или у виду голуба, што је такође био видљиви знак присуства

Св. Духа (Дел. ап. 2, 1—4; Мар. 1, 10—11), или у виду гласа који се чује, као што се јавио Бог Отац приликом крштења Спаситељева.

Све те појаве, као примери Божјег јављања људима, биле су стварне, а не привидне, као да су какве обмане чула. Па ипак, не треба заборавити да оне не изражавају саму суштину Божју, него само моменталну, видљиву или чујну појаву Божјег бића.

Једно бесмислено питање

ИМА једно бесмислено питање које није никаква новост, већ најобичнији софизам, и то врло застарео. Чули смо га сигурно сви. Ево како то питање гласи: „Ако је Бог свеомогућ, може ли створити камен толико тежак да га не може подићи?”

Ако се то бесмислено питање удостоји пажње и одговора, шта треба на њега одговорити?

Одговора има више. Али један који би за сваког човека који зна логику био најкраћи и најјаснији састоји се у томе:

Кад је Бог свеомогућ, може ли он и да не може? Одговор је потпуно лак и јасан. Бог, баш зато што је свеомогућ, не може не моћи. А не моћи не моћи, управо и значи све моћи, као што не бити нигде отсутан значи бити свуда присутан, или као што не бити невечан значи бити вечан, или као што у математици „минус“ пута „минус“ даје „плус“.

А лудих и празних заштиткивања клони се, знајући да рађају сваће.

(II посл. Тимотеју 2:23)

Знање и дрвена грађа не би требало да се много употребљавају док нису сазрели (О. В. Холмс).

Да ли постоји судбина?

(Одговор на једно питање упућено
„Правословном мисионару“)

НА ТО ПИТАЊЕ могу да вам одговорим и „да“ и „не“, зависи од тога што ви схватате под речју судбина. И баш зато мој одговор мора да буде мало опширнији.

Стари многобожачки философи веровали су да постоји „фатум“, нека судбина, или неко слепо предодређење коме се ни богови не могу одупрети. Муслимани верују у „кismet“, судбину, коју је Алах свакоме предодредио. Калвинисти верују у „предестинацију“, безусловно Божје предодређење неких људи за вечно блаженство а неких за вечну пропаст. Ако се под речју „судбина“ схвати једно од то троје, ако судбина значи неко безусловно Божје предодређење или чак неку нужност којој се ни сам Бог не може одупрети, онда хришћанин — и не само хришћанин него сваки човек који логично мисли — у такву судбину не може веровати. А ево зашто.

1) Човек је најнесумњивије свестан да многа своја дела изводи сасвим слободно, без икаквог спољашњег или унутрашњег приморавања. Изводи их просто зато што хоће, а не зато што мора. Ја сам, на пример, потпуно свестан да на ваше питање не морам да одговорим. Могао сам ћутати, као да ми питање није ни постављено. Према томе, ако има дела која зависе од мога слободног избора и хтења, таква дела, значи, нису предодредена

нити „суђена“. А таквих дела несумњиво има, и то врло много.

2) Кад би Бог безусловно одређивао судбину људи, онда би то било у највећој супротности са Божјом правдом. Јер, ако је некоме Мирку „суђено“ да погине од Раткове руке, онда је исто тако и Ратку „суђено“ да убије Мирка. А ако му је то било суђено, он тај злочин није могао избећи, пошто га је на то приморао сам Бог судбином коју му је одредио. Да ли би га после свега тога Бог ипак могао казнити као прешника? Увиђате ли дакле, колико је вера у судбину нелогична и богохулна?

3) Бог је несумњиво свемогућ и свезнајућ, па осим Њега нико и ништа у свету не постоји што би могло предодредити ток догађаја тако да се нужно морају догодити. За сваки догађај који се деси, ми смо неопосредно сигурни да се није морао десити баш тако, да је могло бити и другачије; да уопште није ништа морало бити.

4) Кад би Бог предодређивао безусловну судбину, онда би молитве биле потпуно излишне и бесмислене.

5) Свето писмо као реч Божја не износи нам ни један пример неке неминовне и неизбежне судбине као последице безусловног Божјег предодређења.

Према томе ако верујемо да постоји Бог праведан, милостив, свемогућ и свезнајући, ако верујемо да постоји слободна људска воља, (а ове чињенице говоре да је та наша вера апсолутно истинита) онда не можемо веровати да постоји судбина као неко апсолутно и неумитно и непроменљиво Божје предодређење свих догађаја до последње минуте.

6) И ми хришћани говоримо често о судбини и употребљавамо ту реч, па чак и верујемо у њу. Али, ми под речју „судбина“ не схватамо неко слепо предодређење,

„фатум“, коме се ни Бог не би могао одупрети, као што су веровали многобошци; нити ми реч „судбина“ схватамо као неко безусловно Божје предодређење, као муслимански „кismet“ или калвинистичку „предестинацију“. Не. Ми под „судбином“ разумевамо скупи свих оних околности које човек не може ничим изменити, нити зависе од човекове воље. На пример: хоће ли ове године бити суша, глад, земљотрес, помор или бериђет. Да ли ћу се ја родити од богатих или сиромашних родитеља; да ли као Србин или као Јапанац; да ли леп или ружан; интелигентан или приглуп; здрав или рецимо слеп; са даром за математику или за сликарство или музику; да ли ћу се родити у селу Павловцима или у Београду; да ли 1941. године или 1933. или чак у доба Св. Саве; и још много других околности које не зависе од нас а од којих зависи правац и ток нашег живота — све те околности сачињавају за човека његову судбину. Оне не зависе од нас и ми их не можемо изменити, и утолико су оне наша „судбина“. Али, оне у потпуности зависе од Бога, и Бог их може остваривати и удељавати како год хоће по својој благој, премудрој и свемоћној вољи. И то дејство Божје воље у свету није „судбина“ у оном мало пре поменутом буквалном смислу речи, у смислу неког безусловног Божјег предодређења, него је то Божји промисао. Разлика између судбине и промисла је у томе, што би судбина, кад би постојала, била изнад Бога, она би и Њега обавезивала и Он би био њен роб. А тако шта богохулно је и бесмислено чак и помислити. Јер, Бог је Дух (Јн. 4, 24), а где је Дух, онде је слобода (2. Кор. 3, 17). И заиста, ако је ико у свету апсолутно слободан, Бог је слободан. Зато Он не може бити роб никаквог фатума, никакве судбине. А међутим промисао Божји није неки господар над Богом као што би била судбина, него је промисао разумно

и благо и премудро дејство воље Божје у свету, која руководи се Божјим свезнањем предвиђа шта се у ком случају може десити па подешава ток догађаја онако, како је то у складу са крајњим циљем постојања овога света.

7) Ми смо људи бескрајно далеко од могућности да испитамо тајне Божјег промисла. Те тајне ми сазнајемо само вером, и то онолико, колико нам их Бог открије.

Ако покушамо да ми својим бескрајно малим умом колико-толико претставимо себи дејство Божјег промисла у свету, онда морамо поћи од ових чињеница: а) Бог у своме свезнајућем разуму има општи план целог света и тока светске историје. Њему је познато све, до најмањих ситница. Ни зрнце песка у мору није скривено од Његовог ока, нити икоја људска мисао и жеља (Јевр. 4, 13; Јов. 28, 23—24). б) Остварење тога плана који је потпуно познат само Богу, изводи Бог из сарадњу свих створених бића. И анђели и људи, и животиње, и биље, и стене, и земља, и вода, и ваздух, и киша, и бура, и мраз, и ветар, и небеска тела, једном речи цела видљива и невидљива природа делује у остварењу историје света. Тако, дакле, историја света личи на једну врло, врло сложјену ткањину чије су све нити и шаре и потка и основа познате једино Богу, а нама људима само врло, врло делимично.

У једној богојављеној стихирџи та мисао је изражена дивно, песнички. „Господи, исполнити хотја јаже уставил јеси от вјека, от всеја твари олужители тајни твојеја пријал јеси. От ангал Гаврила, от человек Дјеву, от небес Звјезду и от вод Јордан”.

Разуме се да свака ствар у свету остварује промисао Божји онако и онолико како то лежи у њеној богомданој природи. Свесно-слободна бића (анђели и људи) свесно,

животиње нагоноски, а мртви предмети несвесно. Ток мртве природе, молекула и небеских тела, одређен је природним законима и мртва тела немају могућности да се сама по себи тим законима одупру, него их испуњавају по физичкој нужности. Отуда је могуће да фабриканти унапред знају какву ће материју произвести у својој фабрици, и астрономи да унапред прорачунају помрачење Сунца или Месеца.

Али, то не значи да мртва природа нема више никакве везе с Богом и Његовом вољом. Ако се укаже потреба за непосредним испољавањем Божјег дејства у природи, онда Бог увек нађе и пута и оредства и начина да своје чудесно дејство и свој промисао људима очигледно покаже, било преко самих природних сила и закона, удешавајући њихов ток тако да се покаже очигледно Божје дејство људима; било потчињавањем дејства природних сила непосредно својој вољи која је јача од свих природних сила; било извесним непосредним натприродним дејством. На пример. Стварање света је несумњива чињеница. Како је пре света постојао само Бог, то је онда стварање света најнепооредније Божје деловање, јер је свет створен једино силом Божје воље, без икаквих средстава спољашње помоћи. Претварање воде у вино у Кани Галилејској (Јн. 2, 1—11) је такође чудесна чињеница. Њу није могао остварити ниједан обичан човек. Она је заиста резултат само натприродног дејства Божјег. Али, ту је сарађивала и постојећа материја, јер вода је већ постојала и била наливена у судове. Да се једна врста материје у другу може претварати, то је по тврђењу данашње природне науке сасвим могуће уз извесне услове. Како ти спољашњи природни услови у Кани Галилејској нису постојали, а вода је ипак претворена у вино, то значи Бог је на нама непознат начин непосредно потчинио

дејство природних сила и закона својој вољи да се појави овај чудесни догађај. Небеска тела се крећу по строго утврђеним законима и путањама. Али, ако је потребно да једна од небеских звезда навести мудрацима рођење Христово, онда Бог може или унапред да прорачуна путању и брзину неког небеског тела да се креће баш тако и баш том стазом, да се у време Христовог рођења појави на хоризонту и да га мудраци примете. Ту је дакле материја и звезда садејствовала Богу, несвесно испунила Његову Вољу. На молитву пророка Илије, паде огањ с неба и спади постављену жртву (I Цар. 18, 31—39). Тај „огањ с неба” свакако је била муња. Муња је природни електрицитет и она је сасвим природна појава. Али је право правцато чудо да она падне баш као последица пророкове молитве. Бог је дакле удесио стицај природних сила и закона тако, да се муња појави баш онда кад је била потребна као сведок Божје силе. Ето како мртва материја и природне силе без икаквог отпора испуњавају вољу Божју; било уобичајеним природним начином, било необичним чудесним путем. То је доказ више да ни „судбина” мртвих тела у васиони, иако је одређена природним током и законима које је Бог поставио у природи, није нека неумитна и непроменљива судбина која би опраличавала Божју моћ и слободу, јер Бог уопште није морао створити овакву васиону. Могао је створити и сасвим другачију.

Па кад је тако у мртвој природи која нема могућности слободног деловања, онда је судбина, као нека неминуовност, још више искључена у области људског и анђелског деловања јер су и људи и анђели обдарени слободом воље па могу слободно одлучивати шта хоће а шта неће да чине. А ако ми нешто чинимо зато што *хоћемо* тако да чинимо, и ако смо сасвим свесни да то *нисмо морали*

учинити, онда је несумњиво јасно да нас Бог ни на шта не приморавља и да према томе не постоји судбина као неко неумитно Божје предодређење. А како осим Бога и покрај Бога нико други не постоји као управитељ овога света, то онда нема судбине као неке неминуовности.

8) Али, ако постоји човеково слободно деловање, како се онда могу остварити планови Божји о свету? Зар не може човек својим слободним намерама и делима покварити планове Божје? Зар је мало људи који директно пркосе и Богу и свим Његовим плановима?

Коначни план Божји човек не може покварити. Прво зато, што је Бог свезнајући, све предвиђа, па и то човечје противљење је већ урачунао у свој план. Оно Бога нимало не изненађује као каква непредвиђена појава. Он то унапред зна и узима у обзир. А друго, човек мери време свога рада годинама, а Бог вечностима. Народ је то схватио и изразио речима: *можеш како хоћеш, али не можеш докле хоћеш*. Јер, 60—100 година човечјег земаљског рада нису ништа спрам Божје вечности. Пред Богом је хиљада година као један дан и један дан као хиљада година (2 Петр. 3, 8). Замислите два играча шаха. Један од њих зна само како се која фигура зове и како се по шаховским правилима на табли креће. Други је велемајстор. Онај први ће слободно по својој вољи кретати фигуре по табли. Но, може он чинити штогод хоће, коначни план велемајсторов неће осујетити.

Ево вам још један пример. Погледајте на земљописну карту Европе. Посматрајте њену јужну обалу. Тамо у углу Бискајског залива, на самој граници Француске и Шпаније, налази се место Сан Себастијан. На крајњем истоку Балканског полуострва, тамо на обали Црног мора, налази се бугарски град Варна. Два брата у Сан Себастијану разговарају о очевој жељи и наредби. Отац

им је наредио да иду на исток у Варну, где их он очекује са напредом за њихов рад. Старији седа у авион и одмах правом линијом иде на исток директно у Варну. Млађи уопште не верује да у Варни живи његов отац. А још мање верује у очеву поруку. Уосталом он баш и не жели да види оца. Живео сам, вели, без њега толико, па могу и даље. И зато за инат креће не на исток него на запад, уз морску обалу. Но пошто је морска обала врло кривудава, пут га је водио — као што се види из мапе — у свим могућим правцима. На крају, после многих крућних и ситних кривудања и мењања праваца, морска обала ипак га је довела у Варну. Она основна линија обале у правцу запад—исток била је јача од свих његових ситних и крућних кривуља које је он потпуно слободно усвајао и изводио. Та линија обале је управо слика наших слободних дела којима пркосимо вољи Божјој и плановима Његовим, а које ипак на крају крајева не можемо да ометамо ни осујетимо. Народи то знају из свога многовековног искуства па зато код многих народа постоји она изрека: Човек каже, а Бог располаже. Јосифова браћа су хтела Јосифа да убију, а Бог је својим промислом учинио да их Јосиф у Египту спасе од глади! (I Мојс. 37; 39—46). (У немачком језику је она још изразитије речена: Човек мисли, а Бог управља).

Божје управљање светом зависи каткад од догађаја који се нама чине сасвим безначајни и сасвим случајни, јер не схватамо њихову улогу у целини светских збивања. Македонски краљ Филип, разгњевивши се на свога сина Александра, појурio је да га убије. Но „случајно“ саплете се о тепих и падне. Да није тога било, он би сина убио. А јасно је да би историја света изгледала тада сасвим другачија, јер не би било Александра Великог. Један тепих, дакле, утицао је на стварање историје!

Уочи Видовдана 1389. године услед силних киша Лаб и Ситница излани су се из својих речних корита па тиме омили успешно развијање српске војске у косовском боју. Да није тога било, Срби вероватно не би изгубили косовску битку, па би историја српскога народа и околних држава била сасвим другачија. Једна киша, запечатила судбину једног народа (разуме се покрај многих других услова)! Шпански краљ Филип II послао је своју „непобедиву армаду“ у рат против Енглеске. Бурна олуја су је уништили пре него што се она и срела са Енглезима. И тада је био почетак наглог пропадања шпанске поморске моћи. Једна олуја, дакле, заувала једну моћну империју! Француски краљ Луј XVI покушао је да побегне из револуционарног Париза да прикупи све европске владаре за борбу против француске револуције. На граници задржи се да поткује коња. Ту га препознају, врате у Париз и погубе. Једна потковица, дакле, оборила краља и његову краљевину! И тако редом. Бог има безброј начина, путева и средстава да оствари своју вољу и своје планове, не одузимајући човеку слободу коју му је дао.

9) Знаш. Пашће вам на памет још једна недоумица. Ако не постоји судбина, онда не може бити нити Божјег свезнања, нити пророштва. Како и једно и друго неосумњиво постоји, то онда самим тим постоји и судбина. Јер, ако Бог кроз пророке прориче будуће догађаје, то значи Он унапред зна шта ће се десити. А ако унапред зна, онда се то и мора десити, јер иначе Његово предзнање неће бити тачно. А оно што се мора десити, то је суђено. Судбина, дакле, постоји.

Е, није тако. Ова ваша мисао која изгледа врло логична, полази од окроз погрешне претпоставке да су предзнање и предодређење иста ствар. А то није тачно. Ево

каква је разлика између предзнања и предодређења. Кад би постојало Божје безусловно предодређење као неумитна судбина, оно би нас просто приморало да поступамо тако како поступамо. А Божје предзнање нас ни на шта не приморава.

Кроз прозор своје собе посматрам човека за кога сасвим сигурно знам да иде на железничку станицу. Да ли то моје знање њега приморава да иде на станицу? Да ли он иде на станицу зато што ја знам да он тамо иде? Ни говора о томе! Такво тврђење било би најбесмисленије. Астроном зна тачно кад ће бити помрачење Сунца. Да ли ће то помрачење наступити зато што то астроном зна? Ни говора о томе! Његово предзнање не приморава небеска тела да се крећу тако како се крећу. Св Јован Дамаскин наводи овакав пример. Лекар зна да ће неки болесник умрети. Хоће ли тај болесник умрети зато што лекар зна? Да ли је лекарево знање узрок болесникове смрти? Ни говора! Тако и Божје предзнање није узрок наших дела, као што би то било предодређење или судбина, кад би она постојала. А ако Божје свезнање постоји и без судбине, као што и постоји независно од ње, онда могу постојати и пророштва без судбине, јер пророштва су израз Божјег свезнања и обећања, а не некаквог безусловног предодређења. Уосталом кад Бог унапред зна шта ће се десити, Он зна да ће се то и то десити по нашем слободном хтењу а не по Његовом предодређењу. Према томе постојање пророштва и Божјег свезнања нису никакви докази да постоји и судбина као безусловно предодређење.

Да завршим. Веровати у Бога, то значи веровати у Божју правду, Божји промисао и моћ молитве. А веровати у све то, то значи не веровати у слепу судбину, јер се то међусобно искључује. А пошто постоји и Бог, и Божја правда, и Божја милост, и моћ молитве, и слобода

на људска воља, и Божји промисао, то онда у хришћаниној души нема места за веру у слепу судбину.

Ученикова досетка

У СЕЛУ М. постоји на брду школа а одмах до ње, само неких педесет метара удаљена дивна црква у српском стилу. Просто доминира читавим селом и украшава целу околину. Непосредно пред други светски рат ту је учитељавао учитељ Панта, млад човек, пун полета и пун љубави према деци. Никад их није кажњавао телесним казнама, па чак ни градио. Имао је ванредно добре педагошке методе па и успехе. Баци су га силно волели. Сваке године у јуну при крају школске године доносили су му „репације“ — разне поклоне у намирницама које су му свесрдно поклањали. Али он те поклоне није хтео да прими баш од сваког бака. Од неког прими, а од неког неће нипошто, па онај постићен мора да врати поклон кући. Једног лепог јесењег дана, одмах некако после почетка нове школске године држао је ученицима четвртог разреда предавање из познавања природе. Говорио им је о муњи, прому и промобрану. Деца су пажљиво слушала и пошто је он ствари објашњавао мајсторском вештином, све су разумела и запамтила, и на његова питања приликом понављања лекције тачно одговарала. То је учитеља Панту одушевило, те намисли да искористи прилику за извођење једног плана. Каквог плана?

Учитељ Панта је био безбожник. И то врло фанатичан. Али пошто се помало устручавао да овој атеизам отворено намеће бацима, то је решио да деци не говори

против Бога у своје лично име, него у име науке. Али то треба да буде изведено тако да деца његове разлоге схвате и усвоје, а не да им он својим учитељским ауторитетом нареди, или заповеди, да не верују у Бога. Знао је још и то, да су многи његови другови отворено проповедали атеизам по свим школама од основне до Универзитета и да никоме није ни длака с главе фалила. То га је још више охрабрило. А знао је и то да је село врло побожно, чисто српско-православно, да та деца сваке недеље иду у цркву, певају на литургији и да су искрено побожна. Зато је морао да чека и згодан тренутак и згодну прилику и згодан начин да нападне на веру својих бака и њихових предака. Та му је прилика овог пута дошла као поручена. Он се обрати бацама с питањем:

Децо, шта ви видите кроз прозор наше учионице?

Цркву, одговоре деца.

А шта видите на цркви?

Крст, рекоше деца углас.

А шта видите на крсту?

Громобран, одговорише бацаи.

А зашто су попови ставили громобран на цркву, упита учитељ случајно, баш пошину ћерку Љубицу?

Дете, сећајући се још увек свежег учитељског предавања, објасни: Црква је висока праћевина па се још налази на врх брда. А пошто пром по правилу удара у високе предмете, то је постављен на цркви громобран да не би гром ударио у цркву.

Одлично, рече учитељ. Седи, Љубице, рече, и продужи да пита.

А да ли је црква дом Божји?

Јесте, одговорише деца углас.

Па зар ће Бог ударити промом у своју кућу? Који би од вас бацао огањ или бомбу на своју кућу, запита

учитељ, и сугестивно погледа децу својим продорним погледом?

Деца се збунише и занемеше. Осећала су да нешто ту није у реду, али не умеју да се искобелају из софистичких замки у које је учитељ уплео и себе и њих.

Та збуњеност и тајац нису потрајали сувише дуго. Мали Бранко, један од најбистријих и најбољих бака у разреда, јави се за реч, подиговши два прстића.

Но, Бранко, шта желиш да кажеш? Реци слободно!

Господине учитељу, рече Бранко, ја сам врло дуго размишљао и никако нисам могао себи да објасним зашто сте Ви примили „реграције“ (поклоне) од свих нас, а само сте Станкову „реграцију“ одбили, иако су и он и његов таја донели најлепши и најбогатији поклон, и живо Вас молили да га примите. Да је Станков отац сиромашан, ја бих помислио да сте одбили да примите поклон зато да га не оштетите. Али пошто су они најбогатији у селу, за њих тај поклон не представља никакво оптерећење, нити би се то њиховој сермији уопште познало. Зашто сте дакле одбили Станкову „реграцију“?

Учитељ, иако изненађен оавквим преокретом у теми разговора, ипак из чисто педагошких разлога искористи прилику да деци објасни свој став и рече.

Видите, децо, ви знате да ја примам довољну плату и да немам никакве потребе да живим од ваших „реграција“. А ако их ипак примам, ја их примам само зато што знам да ми их доносите као израз ваше чисте љубави према мени као вашем учитељу и можда у знак захвалности што сам вас научио многим стварима које ће вам у животу бити потребне. И пошто сте ме целе године пажљиво и усрдно слушали, пошто сте испуњавали моје наредбе и упутства, то сам примањем ваших поклона хтео да изразим своју благонаклоност према вама, те да

вам тиме ставим до знања да ценим и вашу љубав и вашу пажњу и вашу захвалност, па према томе и ваше поклоне. То је био прави правцати разлог што сам ваше поклоне примио.

А погледајте овога Станка, продужи учитељ. Има ли прљавијег дечка од њега, не само овде у разреду него у целој околини? Видите његове нокте какви су и колики су! Погледајте његову косу, није јој равно ни вранино пнездо. Па где његовог носа и образа! Има ли ишта мусавије и прљавије од тога? А тек његова бачка књижица! Све јединица до јединице и казна до казне! А зар нисам ја целе године говорио: — ево сви сте ви сведоци. — Станко, умивај се. Станко, чешљај се. Станко, пери руке и сеци нокте. Станко смири се. Станко, учи! Аја! Све је то Станко на једно уво примио, а на друго пустио. Осим тога, ја сам сазнао како се он хвалио: Ах, што да учим!? Ја ћу налето учитељу дати једну маџну „реградију“ и моје сведочанство ће опет бити најбоље! Станко, јеси ли то рекао пред чича Милованом?

Станко, поцрвене, устаде и једва чујно промрља: Јесам.

Ето видите, продужи учитељ. Зар је такав дечко достојан да ја од њега примим поклон?! Зар ћу ја због њега мењати основне законе којих треба да се држи овако? Је ли ти, Бранко, сада јасно зашто сам остале поклоне примио, а Станков нисам?

Потпуно ми је јасно, Господине учитељу, рече Бранко. И чини ми се, да сте нам тиме орговорили и на питање зашто пром удари у цркву.

Сви се забезекнуше од изненађења, а учитељ највише. Како то, упита учитељ Панта.

Па ево како, продужи Бранко. Колико сам ја схватио веронауку коју нам је предавао господин попа, мени се

чини да је однос Бога према људима врло сличан односу учитеља према бацама. Као што сте Ви нама пружили многа корисна знања и многа паметна упутства и наредбе, тако и Бог људима даје многа добра у овоме свету и поставља наредбе-законе и за људе и за целу природу, тражећи од људи да се тим законима покорављују. Неки то чине, неки не чине, него мисле да ће својим жртвама и поклонима Богу успети да Га подмине, као што је Станко мислио да може Вас. Али Бог не прима свачији поклон и свачију жртву. Њему ти наши поклони заиста нису ни мало потребни као ни Вама наше „реградије“. Чак и далеко мање. Бог не живи од наших поклона. А ако ипак нечију жртву и поклон прими, а нечије не прими, то значи да је према овом наклоњен а према ономе није. Свакако зато, што један испуњава Његове наредбе, као ми Ваше, а други не испуњавају, као ни Станко Ваше савете, мислећи да ће ту своју непослушност накнадити жртвама и поклонима Богу. Сви ми из веронауке знамо да је тако Бог примио Авељеву а одбацио Кајинову жртву.

Међу многим законима које је Бог дао и прописао за мртву природу, па и за електрицитет, један гласи: гром најчешће удара у високе предмете. А људима кроз њихов разум Бог заповеда: зато ако хоћете да се сачувате од грома, ставите на сваку високу зграду громобран. Ето, дао сам вам и закон и наредбу и могућност како да се одбраните од грома. Зато, кад већ имате све то, немате право да тражите од мене да вас још и чудом спасавам. Немојте пражити преко леба погаче. Као што сам вам дао природне лекове да се браните од болести, тако вам дајем громобран да се браните од грома. Тако се мени чини, рече Бранко, да нам Бог говори кроз наш разум и кроз природне законе.

А црква, заиста јесте дом Божји. Само, она није дом Божји као што је наша кућа *наш* дом. Ми смо кућу себи

прадили зато што без ње не можемо. Она нам је нужно потребна, па зато нико паметан неће бацити бомбу на своју кућу. Међутим, црква као грађевина је наш *поклон* Богу. Тим поклоном, који је иначе Богу мање потребан него вама наше „репрације“, ми Богу исказујемо своју љубав, оданост, захвалност и покорност. А ако ми заиста тим поклоном желимо да изразимо Богу сва та осећања, онда треба пре свега да испуњавамо све наредбе Божје, па и ону коју нам је дао кроз природни закон о промобрану и електрицитету. Не испунимо ли то, ми приносећи Богу цркву на дар, заправо му пркосимо, и желимо некако да га подмитимо. Као да бисмо тиме рекли: ево, Боже, ми ти поклањамо цркву, а Ти се окани својих закона и наредба. Имамо ли ми право да од Бога тражимо и захтевамо да Он тај наш дар безусловно прими и да се одрекне својих закона који су и свети и праведни и разумни? Свакако немамо. Зато, пошто сте ми објаснили зашто нисте примили Станкову „репрацију“, мене више не чуди ако Бог пуштивши да пром удари у цркву тиме нам каже: не примам ваш поклон док не испуните моје наредбе. Друга је ствар била пре него што је Бог дао људима могућност да пронађу промобран. Тада је Он својим промислом бранио и људе и куће и нарочито велике цркве од прома. Јер, сви знамо да су високе цркве постојале и пре промобрана и да су оне ипак остале поштеђене. Ко их је сачувао, ако не Онај који промовима управља, и Који, ако то Његова правда и воља захтевају може наћи начина да тресне промом чак и у оне зграде које наместе промобран.

Пошто је Бранко завршио своје излагање, деца су живнула и одахнула, а учитељ остаде пренеражен. Можда би он и продужио свој атеистички мелдан са децом,

али га је у томе прекинуло школско звонце које је најавило свршетак часа и почетак великог одмора. Деца су весело појурила у двориште, а учитељ Панта у своју канцеларију да размишља о доказној снази овога „научног“ атеизма. Успут до канцеларије запитао је Бранка откуд су му пале на памет све те ствари које је изговорио, и откуд он све то уопште зна.

Чуо сам од нашег попе, рече Бранко. Сутра је наша Слава, св. Тома, па попа био јуче код нас да освети славску водичу. А мој брат Тома, студент права, заокупио попу да пита баш то о громобрану што сте Ви нас данас питали, и попа му објаснио тако као што сам Вам испричао. Док сам слушао попино објашњавање, пало ми је тада на памет да Ви нисте примили Станкову „репрацију“, па сам тада решио: чим дођем у школу питаћу учитеља зашто није примио „реграцију“ од Станка. Ваше предавање и ваша питања само су ме још више подсетили на ту моју одлуку и на јучерашњи попин разговор са Томом.

Разговор о гromу

М.: Да ли је то баш тачно што Црква учи да св. Илија грми по небу, бацајући на земљу муње и промове?

Л.: То је двоструко нетачно! Нити св. Илија има икакве везе са грмљавином, нити наша православна — па ни икоја друга вера тако што учи!

М.: Па зашто се онда у народним песмама св. Илија назива промовником?

Л.: Тај назив нема никакве везе са нашом вером, нити са црквеним учењем о св. Илији. Њему такву улогу не приписује чак ни црквена поезија. И ако је можда неко рекао да Црква тако учи о св. Илији, као да је он

промовник, да баца на земљу муње и котрља по небу кола и промове, онда те је преварио или из незнања, или намерно.

М.: А зашто је онда на црквеним иконама св. Илија приказан како се вози на опљеним колима и коњима, окружен муњом и промовима?

А.: То није једини начин приказивања св. Илије у црквеној иконографији. А и када се тако прикаже, та икона не значи то што народно песничка машта опредељује светитељу, — неко управљање муњама, промовима и грмљавином, — него је то само уметнички израз оног виђења описаног у Библији, како је преображење и узношење св. Илије у небески свет видео и саопштио његов ученик пророк Јелисеј. (II књига о царевима 2, 11 и 12).

М.: Па шта су онда муња, пром и грмљавина по веровању и учењу Цркве?

А.: Исто што и по учењу природне науке. Муња: електрична варница атмосферског електрицитета, пром: нагло електрично пражњење, а грмљавина силовит шум и одјек у ваздуху, који настаје услед тога пражњења. Уосталом, питање о прому, муњи и грмљавини и нису никаква верска или догматска питања да би црква морала на њих да одговара. То су чисто научна питања и научне одговоре на њих Црква без икакве диокусије усваја као научне истине, знајући да су и пром и муња и грмљавина, и уопште електрицитет творевина Божја, као што је то и цела природа.

М.: Па то онда излази да су пром и муња, на крају крајева, ипак дела Божја. Њима додуше не управља баш св. Илија, али они су на неки начин ипак у руди Божјој као и цео свет.

А.: Сасвим тако! Потпуно тачно!

М.: А ако је баш сасвим тако, шта ће онда промобран на цркви?

А.: Без сумње зато да гром не удари у цркву.

М.: Па зар Бог не може и без промобрана да заштити цркву од грома?

А.: Разуме се да може. И не само цркву, него и сваку друпу зграду; и твоју кућу и тебе лично. И то на безброј начина који нама људима нису познати. Али тамо где је могуће нешто постићи природним путем и начином, чудеса су излишна. Ако се удар прома може спречити природним путем, громобраном, излишно је и прешно тражити чудесну Божју интервенцију, као што је бесмислено употребити целокупну снагу да би се уклонио с пута комадић хартије.

А сада ћу ја теби поставити неколико питања, надајући се одговору.

У које предмете пром удара најчешће, управо по правилау?

М.: У највише предмете.

А.: Које су зграде у градовима, а поготово у селима највише?

М.: Свакако да су то цркве. Додуше, данас у градовима има много других врло високих зграда, али до пре 100—200 година цркве су биле далеко највише зграде и у великим градовима, а поготову у селима.

А.: А кад је пронађен промобран?

М.: Громобран је пронашао Бенџамин Франклин 1750 године.

А.: Па ко је онда сачувао од прома толике многобројне цркве и остале зграде кроз толике дуге векове, од толиких многобројних промова пре него што је пронађен промобран?

М.: Па ваљда случај.

А.: Какав је то случај који се безброј пута понавља? Ко не признаје Божје управљање природним стихијама,

па и муњом и промом, тај заиста не може дати бољи одговор, иако „случајем” нико ништа не може објаснити.

Постојање промобрана на цркви не треба никад употребљавати као неки доказ против вере у Бога као што си ти покушао. Јер када би громобран пружио такав доказ, онда би проналазач громобрана, Бенџамин Франклин, морао бити најбезбожнији. А међутим он је био тако дубоко религиозан, да су на његовом надгробном споменику исписане, по његовој жељи, овакве речи:

„Овде лежи тело Бенџамина Франклина, једног штампара, (као корице једне старе књиге, из које је садржина извађена и са које су узели натпис и позлату), храна црквама; али ипак само дело неће пропасти, него ће се, као што он тврдо верује, поново појавити у новом, лепшем издању, препреданом и поправљеном од самог Аутора.”

**

*

Ако нас дакле ко пита о св. Илији, гromу, муњи, громобрану, ми хришћани имамо на основу Св. писма и логичног гледања, јасан поглед на те ствари, па нас ни у какву забуну не може довести схватање сујеверног света о св. Илији, нити постојање промобрана на цркви.

Одговор ученику на питање о постанку света

ДРАГО ДЕТЕ, па ти си баш сасвим озбиљно на великој муци и раскрсници! Питаш; коме да верујеш: професорима који тврде да је свет постао сам од себе — мешањем органских и неорганских материја, како си ти то у свом писму навео — или родитељима, који кажу да је свет створен свемоћном вољом Божјом.

Добро је и потребно је и корисно, а по заповести Божјој чак и обавезно, да човек поштује и слуша своје родитеље. Исто тако је добро и потребно и корисно, па чак и обавезно, да ђак слуша своје учитеље и професоре кад га уче ономе што је добро и истинито. Ти си тога свестан, и баш зато се мучиш коме у овом конкретном случају треба више да верујеш. Одговор је врло лак: Веруј чињеницама!

Ти си разборит дечак, то видим из твога писма. Зато у овом случају не треба да мислиш туђом главом, него својом. И ово што ћу ти даље написати, не пишеш ти да бих ти наметнуо своје мишљење, па да мислиш мојом главом уместо главом својих професора или родитеља. Не! Мисли баш својом главом на основу чињеница које ћу ти изнети и чију ћеш стварност и сам моћи да утврдиш.

Прва чињеница. Ни ти, ни ја, ни твоји родитељи, ни твоји професори, нити ико од обичних живих или мртвих људи није својим очима посматрао стварање света.

Закључак: Према томе нико ни од живих ни од покојних обичних људи не може ти говорити о стварању света као какав очевидац. Нико од обичних људи не може о себи рећи: „Ја сам видео кад је и како је свет постао“. То даље значи, да људи о начину формирања овога света не могу говорити на основу неког научно утврђеног знања, него на основу разних мишљења и веровања.

Па ипак има извесних чињеница које несумњиво знамо. Ево их:

Друга чињеница. Ни твоја свеска ни твоја капа, ни твоја оловка, ни твоја лопта, ни лутка твоје сестре, ни дугме на твојој кошуљи нити икоја друга ствар, ма она била и невидљиво мала, није могла постати сама од себе. Је ли то чињеница? Па разуме се да јесте! Изразимо је кратко: Ништа не може постати само од себе.

Закључак. Према томе, ако је свет икада постао, то није могао постати сам од себе, него је морао имати свога Створитеља. Да ли ти је тај закључак јасан и несумњив? Надам се да јесте, јер ти си — то сам већ из твог писма видео — разборит дечак.

Остаје нам сада само да видимо да ли је свет заиста имао почетак свога постојања, или је беспочетан, вечан. Ко ли ће нам на то питање одговорити?

Чујмо и овом приликом шта кажу чињенице! Оне су најбољи учитељ.

Трећа чињеница. Ако је сваки зид твоје учионице бео, онда је и цела учионица бела. Ако је свака травка на ливади зелена, онда је и цела ливада зелена, без обзира да ли је ограђена плотом и јендеком, или се простира у бесконачност. Ако је овака ствар у овом свету проузроко-

вана, а рекли смо да је то чињеница, онда и свет као целина мора бити проузрокован, створен од неког моћног Створитеља. А оно што је проузроковано, не може бити вечно.

Закључак: Свет, дакле, није вечан, него има свој почетак. А пошто није могао постати сам од себе, он дакле има и свога Створитеља кога ми Срби зовемо Бог.

Четврта чињеница. Свет се мења. Број тих промена врло је велик, али није бесконачан с обзиром на прошлост.

Закључак. Пошто низ промена у свету не може бити бесконачан у прошлости, то ни свет не може бити вечан. Значи, он има свој почетак, дакле и свога Створитеља, јер сам себе није могао створити.

Објашњење. Зашто број светских промена у прошлости не би могао бити бесконачан? Зато што је то просто математички немогуће. Ево како: ако почнеш да бројиш од један до бескрајно, да ли ћеш ти икад завршити то бројање, да ли ћеш икад добројати до бескрајно? Никад! И обратно, ако би почео да бројиш из бескрајности, да ли би икад добројао до један? Никад! Зато кад би порекао почетак света, ти би промене у овом свету морао бројати из бескрајности и, разуме се, тада никад не би у том бескрајном низу промена добројао до оне промене која претставља наше, садашње, стање света, што би значило да ми заправо још не постојимо. А то је као што видиш противно најочигледнијој чињеници, јер ми ипак стварно постојимо. Зато променљивост света сведочи против његове вечности. Оно што је променљиво, не може бити вечно. А што није вечно, то може бити само створено. Свет је дакле створен силом свога Створитеља.

Пета чињеница. Сунце и звезде испуштају из себе огромне количине светлости и топлоте. Они се хладе. То

значи једног дана, после многих милиона година, они ће се потпуно охладити ако се њихов природни ток буде развијао неометано, као што се охладила Земља, Месец и многа друга небеска тела.

Закључак. Према томе ниједно од небеских тела није вечно, јер кад би била вечно, била би до сада потпуно охлађена.

Шеста чињеница. Сунце и звезде испуштају из себе у васионски простор огромне количине светлости и топлоте. Одакле им толика количина светлосне и топлотне енергије? Отуда што оне своју материју претварају у светлосну и топлотну енергију. На тај начин њихова материја (маса) све се више смањује, као и свећа кад догорева или санта леда кад се топи.

То је чињеница коју ја не могу тако непосредно и очигледно да ти покажем као што је то било могуће са претходним чињеницама које смо набројали. Али за стварност те чињенице сведоче сви савремени научници без изузетка.

Закључак. Кад је то тако, онда ни Сунце, ни звезде, ни уопште васионска тела не могу бити вечно него имају свој почетак, јер кад би се тај процес развијао од вечности, до сада би морао бити одавно завршен. То нам је тим јасније што знамо да је количина целокупне материје у васиони толико мала спрам неизмерне величине васионског пространства, да је материја у васиони заправо изузетак.

Седма чињеница. У свету постоје такозване радиоактивне материје. Оне се распадају саме од себе претварајући се у олово. На основу те чињенице научници савсим сигурно тврде да васиона несумњиво има свој почетак. И не само што тврде да васиона има свој почетак, него на основу те чињенице они израчунавају старост ва-

сионе процењујући је на неких шест до десет милијарди година. Те цифре можеш наћи и у појединим уџбеницима и у појединим научним студијама, па чак и у дневној штампи.

Закључак. Ако научници израчунавају старост васионе, онда она несумњиво по схватању научника заснованом на чињеници радиоактивности има свој почетак, па дакле и свога Створитеља, јер сама од себе није могла постати.

Објашњење. Тебе можда чуди толико велика старост Васионе. Десет милијарди година! Ко то може схватити и израчунати! Да, то је страховито велик временски размак кад се упореди са дужином једног људског века. Али кад се то упореди са вечношћу Створитеља, онда су тих десет милијарди година исто што и један тренутак, баш као што каже Св. писмо да је пред Богом један дан као хиљада година и хиљада година као један дан — (Псал. 90:4, II Петр. 3:8).

Змај Јова нам у једној својој песми врло сликовито приказује неизмерност вечности и пролазност ма и најдужег периода времена. Ево како то песник замишља и изражава:

*Там, далеко преко мора
Има много разних гора.
Има једна сива стена,
Сива стена од камена.*

*Дугачка је стена сива
Триста и три дужи њива.
Толико је и широка,
А толико и висока.*

*Сваког тристатрећег лета
Једно тиче на њу слета,
Па је тринут кљуном кљуне,
Три се мрве тад откруне.*

*Па кад тако по времену
Тиче смрви целу стену,
Тад је прош'о, Боже м'прости,
Један минут од вечности.*

Ето ти какви су тих десет милијарди година спрам вечности! И још нешто ти морам рећи. Да ли је васиона стара баш целих десет милијарди, или коју милијарду више или мање, то за питање о коме нас два разговарамо нема никаква значаја. Важно је да васиона по признању научника има почетак свога постојања, па макар тај почетак био далеко од нас и милијарду милијарди година. Он постоји, то је главно. А чим свет има почетак свога постојања, тада несумњиво мора имати и Створитеља, јер сам од себе није могао постати. То је јасно!

Осма чињеница. Христос је васкрснуо. Знам. Ту чињеницу не могу ставити на длан да ти је покажем тако да је видиш и опипаш. Али то није могуће учинити ни са једном историском чињеницом. Но ја могу учинити нешто друго. Могу те упутити на сведоке који су очевици васкрслог Христа. Замисли да пред тебе стану мироносице и апостоли: Петар, Јован, Лука, Клеопа, Тома и остали. Додај томе још и ап. Павла који је од најљућег гонитеља хришћанства постао најватренији проповедник. Замисли да покрај њих стане пред тебе и цела једна група од пет стотина првих хришћана, и сви заједно изјаве: „Христос је васкрснуо. Ми то знамо јер смо видели и Његов празан гроб и Њега лично, пошто нам се више пута јавно после васкрсења. Ми смо Га видели, говорили

с Њим, јели с Њим, чак смо Га могли и додирнути”. А за истинитост те своје тврдње, сви су они претрпели страшна гоњења, а многи од њих и саму смрт! Удуби се, дете, у суштину тога сведочанства и видећеш да смртан човек ни у ком случају не може дати јачи доказ за истинитост своје тврдње него што је тај. Васкрсење Христово је, дакле, чињеница потврђена виђењем, чувењем и додиром Васкрслога.

Закључак. Кад је све то тако, онда васкрсли Господ Исус Христос није само обичан човек, него и Бог, Богочовек, као што учи Црква на основу Његових дела и Његових изјава о себи. Према томе, ако ико зна нешто о почетку света, ако ико може о себи рећи да је видео почетак света, то заиста може рећи о себи једино Он. А Он заиста недвосмислено тврди да свет има почетак (Мат. 25:34), да је створен. Та истина је управо прва реченица у Библији: „У почетку створи Бог небо и земљу”.

Додатак. Јасно ми је, тебе ће можда радозналост натерати на питање кад је свет створен, пре колико година, којим редом и којим начином. Та питања није могуће обрадити у једном кратком писму као што је ово. Осим тога на многа од тих питања и потпитања људи и не могу дати коначан одговор, јер као што смо већ у почетку писма констатовали нико од људи није то посматрао. Ипак, многе податке о прошлости Земље пружа нам историска геологија коју ћеш учити у вишим разредима или можда на факултету. Добро промери и провери њене резултате, и ако из ње будеш извојио недоказане хипотезе а будеш задржао само чињенице, — а тих чињеница у геологији има много — видећеш да то у општим потезима наводи и библијски шестоднев стварања света. Али ипак, то је једна врло широка тема која се не може исказати у неколико реченица овога писма. Засада држи као несум-

њиву и у овом питању најважнију истину: Свет није вечан, нити је могао постати сам од себе, него заиста има свога Створитеља, јер „*сваку кућу треба неко да сагради, а онај који је све створио, то је Бог*” (Јевр. 3:4).

Најзад, пошто си ме пажљиво слушао, испричаћу ти за напраду једну причу. Један чувени астроном имао је пријатеља који је увек тврдио да је васиона постала сама од себе мешањем разних материја, без икаква дејства Божјег. Једном приликом тај пријатељ виде у астрономовом кабинету нов глобус и упита: „откуда овај глобус овде?” Астроном му одговори: „Као што знаш, било је овде у кабинету разног материјала: плеха, гвожђа, боје, туша, хартије; дунула је силна промаја, усковитала све то, и из мешавине свега тога постаде овај глобус”. „Хајде, не терај шегу са мном“, рече онај пријатељ. „Ваљда нисам дериште да могу и у тако шта поверовати!” На то ће астроном: „Ако ти верујеш да је цела васиона могла постати случајним мешањем разних материја, зашто на такав исти начин не би могао постати и овај глобус?!”

А сад ја тебе питам: Је ли могао глобус постати сам од себе? Свакако не! Још мање је онда могла постати васиона сама од себе без свога вечног Створитеља.

Ето, драго дете, то што сам ти изнео, то су суве чињенице, од којих многе можеш и сам врло лако проверити. Не тражим од тебе да мислиш мојом главом, него очекујем да ти сам из тих чињеница извучеш правилне, разумне, логичне закључке. Ако то будеш учинио, нећеш се више мучити у недоумици да ли да верујеш родитељима или професорима, јер *твоја вера биће заснована на чињеницама и разумном схватању тих чињеница*, и ништа неће моћи да је збуну или ослаби.

Благодат Духа Светог нек увек обасјава твој ум, води твоју вољу у храбри твоје срце!

Шта нам природне науке и Библија говоре о постанку света

СКОРО на сваком кораку чујемо да природна наука и Библија уче противречно о постанку света. Циљ овога чланка је да оспори тачност те тврдње позивајући се на чињенице.

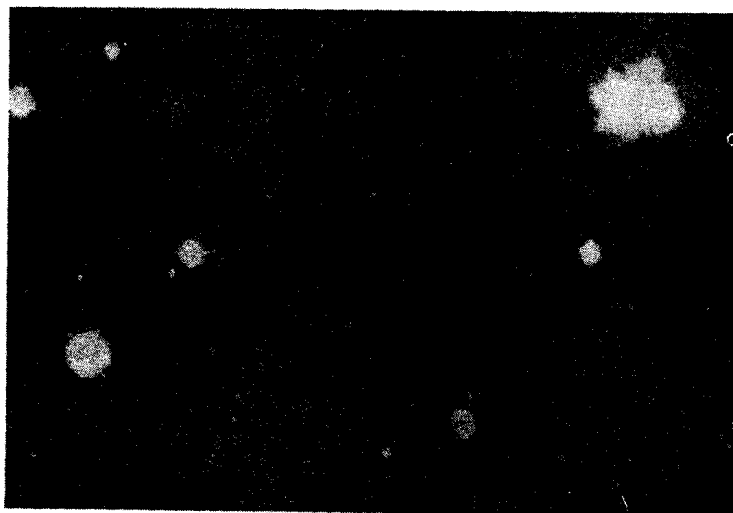
Из ранијих чланака видели смо да нас наука несумњиво уверава у старост света, што значи да нас она мутућује на то да свет има почетак свога постојања, дакле, да је створен. Поменимо овде само две несумњиве и очигледне чињенице. То су променљивост света и распадање радиоактивних материја. Оно што је променљиво то је и пролазно. А што је пролазно не може бити вечно. А што није вечно, а ипак постоји, мора бити створено. Тако каже здрава и неоспорно логична философија. Исто тако, ако се на основу радиоактивних материја може израчунати старост васионе, а физика нас у то непоколебиво уверава, онда самим тим васиона мора имати свој временски почетак, дакле и свога Створитеља. Ту је сагласност између философије, науке и Библије потпуна.

Но друго је питање о начину и поретку формирања васионе и Земље. Покушаћемо да на овом питању сучинимо библијско и природнонаучно казивање, узевши у обзир само несумњиво утврђене и доказане чињенице и — разуме се — закључке и хипотезе које из њих логички нужно произилазе.

Према природно-научним теоријама и чињеницама могли бисмо историју васионе укратко овако приказати.

Први, најстарији период, васионе представља њено хаотично стање, кад није било данашњих звезда и пла-

нета са одређеним путањама, него је у празном и тамном васионском пространству лебдела несређена безоблична маса васионске материје као какав таман облак васионске прашине, каквих и данас има у васиони. Та се материја из неког непознатог нам природног узрока усијала (рецимо, можда из какве спонтане ланчане атомске реакције) и као светао облак протезала кроз неизмерно, тамно васионско пространство.

Тамна маглина „Коњска глава” у Ориону

Други период захвата доба кад су се из те хаотичне масе почела издвајати и формирати данашња небеска тела. Разне научне хипотезе управо се и своде на то да објасне како се, и због којих природних узрока, из те хаотичне масе формирао данашњи свет.

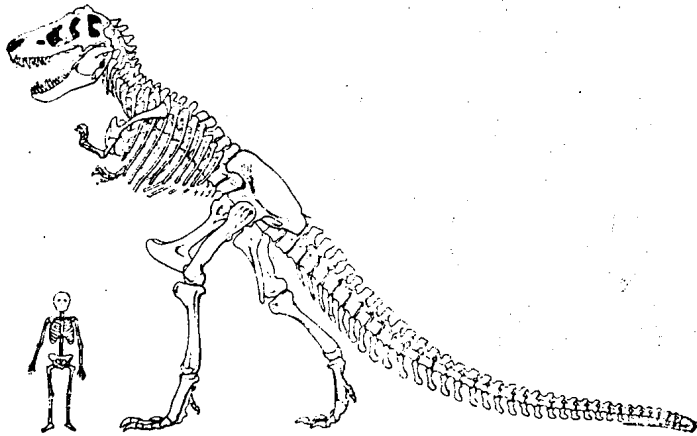
Трећи период обухвата историју појединих небеских тела, а ако хоћемо да пратимо баш планету Земљу, наћи ћемо се у њеном прастаром добу кога научници зову архајско доба. Земља се тада као усијана лопта постепено хладила, док се на њој није ухватила кора која је, услед стегања због хлађења и услед вулканског дејства, прскала и поново се хладила. Ваздух је сав био испуњен вулканским пепелом, прахом и воденом паром, јер целокупна количина земаљске воде, т.ј. све реке, баре, језера, мора и океани, све је то лебдело у виду густих облачина које су одашуд обмотавале Земљу. Сличну слику пружа нам данашњи изглед планете Венере. Кад се Земљина кора охладила испод 100 степени Целзијусових, из тих облака је пала силна киша од које је постало право море које се још увек пушило од испаравања. Вулкани и земљотреси су створили неравнине — брда и долине — па се вода слила у удубљења, а ослободила брда, и тако постадоше копно и море.

Из тога доба нема никаквих трагова живота на Земљи. Зато научници тај део архајског доба називају азојским периодом. Тек негде пред крај тога периода видимо остатке графита и танких слојева угља, што сведочи да је већ и тада било биљног света, само не знамо какав је изгледао. Ваздух је још увек пун водене паре и тешких дебелих облачина, а температура скоро на целој Земљи једнака, све док се нешто касније није ваздух прочистио, облаци разишли, и са Земље су се први пут могла угледати небеска тела, Сунце Месец и звезде.

После тога настаје једно доба у историји Земље које научници називају палеозојско доба. У новим условима јављају се нова жива бића и то најпре у мору. То су безбројне милијарде ситних живих бића која поврвеше по морској води. Ту су разне врсте медуза, радиоларија,

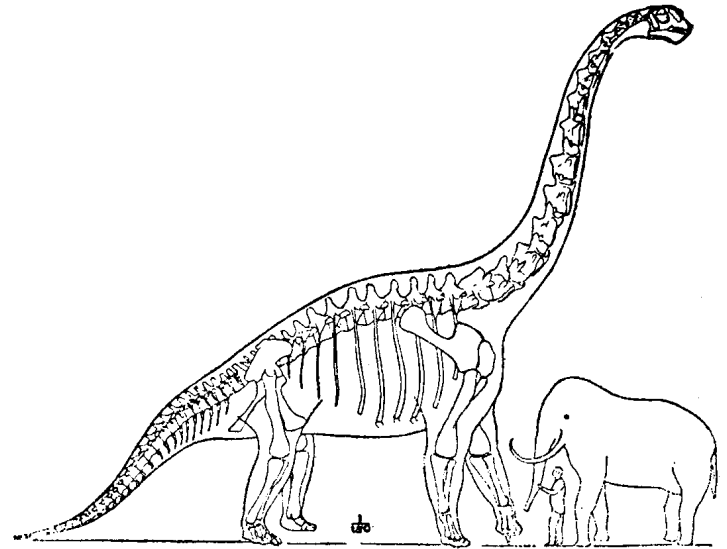
фораминифера, трилобита, граптолита, шкољки, а касније и рибе. Из тога палеозојског доба, нарочито из карбонског периода, остале су нам велике наслаге угља као сведочанство врло бујног биљног света тих времена.

После долази такозвано мезозојско доба, када се јављају у мору и на копну велики гмизавци и опромне животиње дуге по 20 до 30 метара, чији се откопани костури могу и данас видети у музејима великих европских градова. У то доба се такође јављају и прве птице.

Скелет „Краља тиранозаура” упоређен са скелетом човека (По Осборну)

Најзад долази такозвано кенозојско, или ново доба, кад се јављају све данашње сувоzemне животиње, а напослетку и човек.

Брахиозаурус (Гигантозаурус), слика 180 пута мања но што је животиња. Оставио је своје кости у Горњој Јури. Тежак је до 4.000 кгр. Сродници су му бронигозаурус и диплодокус. За упоређење дат је поред слона и човека.

То је, ето, у најкраћим и најоштријим потезима оно што наука зна о постанку и формирању света. — Погледајмо сада шта нам о томе каже Библија!

„У почетку створи Бог небо и земљу”. Те речи „небо и земља” по смислу Библије означавају целокупну творевину, све што постоји, сав невидљиви и видљиви свет. Невидљиви духовни свет назван је небом, а видљиви, материјални свет, дакле целокупна материја, земљом. Па даље вели:

„А земља беше без обличја и пуста и тама беше над безданом и Дух Божји дизаше се над водом.“

Дакле, првобитна материја била је „без обличја“, то јест није имала свој стални облик, дакле није била у чврстом стању. Јер, чврста тела морају имати сталан и одређен облик. Првобитна материја није била таква, него је као таман облак васионске прашине лебдела у тамном васионском простору који нема дна, па се зато назива безданом над којим се носио Дух Божји.

И рече Бог: „Нека буде светлост! И би светлост, и виде Бог светлост да је добра и растави Бог светлост од

таме и светлост назва Бог дан а таму назва ноћ, и би вече и би јутро дан први.“

Та безоблична маса на реч Божју усијала се, блеснула је, и светлост је први пут обасјала мрачне дубине васионског пространства.

Та светлост била је расута по тамном васионском простору баш као и материја из које је светлост зрачила. Тако је она изгледала „домешана“ са васионском тамом као што нам и данас изгледа бледуњава светлост далеких маглина. На реч Божју светлост се одвојила од таме, то јест, та светла материја се разбила и скупила у поједина светла небеска тела која су сасвим јасно била одвојена од васионске таме, као што и данас видимо да је то случај са звездама, за разлику од поменутих маглина. Међу тим небеским посебним телима била је свакако и планета Земља.

Разуме се, кад Библија каже „рече Бог“, ту она не мисли да је Бог ту заповест природи изговорио српским или јеврејским или икојим људским језиком. То је само фигуративан, антропоморфистички начин изражавања. А речи Божје у природи су управо Његова дела у природи, моћ Његових закона којима Он регулише збивања у природи. По речима Св. писма Бог природне силе и предмете употребљава као своје слуге (Пс. 104. 4). Које су природне силе послужиле овде као „реч“ Божја или средство да би се првобитни тамни облаци васионске материје усијали и блеснули светлошћу, и касније да се поцепају и збију у посебна небеска тела, то управо и јесте оно питање које су Декарт, Кант, Лаплас, Ламетр и остали научници покушали да реше својим хипотезама о формирању васионе, Сунчева система и наше Земље.

Иначе из новозаветног Св. писма видимо да се изразу „Реч Божја“ даје један далеко дубљи теолошки смисао,

Геолошка временска подела		Приближна подела у милионима година	Дужина трајања појединих одељака	Појава живота и доба појаве главних животињских група
Кенозојска ера	Данашњица (Холоцен)	0,025		Модеран човек
	Плеистоцен	1	0,75 – 1,0	Човек каменог доба
	Плиоцен	14	14	Сисари и копнене биљке цветоноше
	Миоцен	35	20	
	Олигоцен	50	15	
Еоцен	70	35		
Палеоцен				
Мезозојска ера	Креда	120	50	Гмизавци
	Јура	150	30	
	Тријас	190	40	
Палеозојска ера	Перм	220	30	Водоземци и примитивне копнене биљке Рибе Бескичмењаци Први фосилни докази о изобиљу живота
	Карбон	280	60	
	Девон	320	40	
	Силур	400	80	
	Камбрија	500	100	
Архајска ера	Алгонкија Арханк	најмање 1,758		Оскудни остаци од сунђера и морских алга Нема потпуних фосила као трагова о постојању живота
Козмичка фаза	Негознати интервал			
	Постанак земље		најмање 2.000	

Преглед смењивања геолошких доба

управо суштински смисао, по коме је та Реч која беше у почетку, заправо Син Божји кроз кога је све постало (Јн. 1, 1—2; Кол. 1, 16).

„Потом рече Бог: нека буде свод посред воде, да раставља воду од воде. И створи Бог свод, и растави воду под сводом од воде над сводом. И би тако. А свод назва Бог небо. И би вече и би јутро дан други.”

Овде се говори о стварању неба. Али ког неба? Зар није оно створено већ првог дана? Ваљда неће Бог поново стварати оно што је већ створио?!

Реч „небо” има тројако значење. Пре свега то значи небески или духовни свет. (Енглези, на пример, то називају „хевн”). Затим реч „небо” означава васионско пространство, оно што је приликом стварања првог дана у Библији названо „бездан” над којим беше тама. (У енглеском се то зове „скај”). И најзад реч небо означава и овај плави свод изнад земље. То је ваздух, атмосфера. Кад на пример кажемо: наша авијација је господар нашег „неба”, ту се очигледно мисли на ваздушна прострaнства изнад нас.

Ето то небо, ваздушни омотач Земље, који као какав тврди свод раставља „воде под сводом”, то јест доње земаљске воде, од „воде над сводом”, то јест од оне воде које је у облацима, то ствара Бог другог дана.

Која је природна сила послужила као слуга Његове речи? Па свакако хладноћа. Услед хлађења пара у облацима претворила се у воду која је једним делом пала на врелу земљину површину и начинила прво море без обала, а други део воде је још увек био остао да лебди у ваздуху у виду дебелих и непрозирних облачића. Између њих је ваздушно „небо” које као какав свод дели воде „под сводом” од „вода над сводом”.

Да је таква појава у историји Земље заиста постојала, у то наука не само што не сумња, него то баш и изричито тврди. Ето, то је „други дан” библијског приказа стварања, „дан” који очигледно одговара оном најстаријем периоду историје Земље од њеног постанка па до формирања првог мора.

„Потом рече Бог: нека се сабере вода што је под небом на једно место, и нека се покаже сухо. И би тако... И опет рече Бог: нека земља пусти из себе траву, биље што носи сјеме и дрво родно које раба род, у којем ће бити сјеме његово на земљи. И би тако... И би вече и би јутро, дан трећи.”

Ако ове речи изговоримо језиком природне науке, видећемо да се налазимо још увек у оном најстаријем, архајском добу Земљине историје, у коме се ствара копно и море и из кога су нам остале најстарије стене графита и антрацита као несумњиви остаци биљног света из тога доба.

Овде не само да нема противречности, него је сагласност Библије са научним чињеницама управо очигледна. Јер, иако се у току Земљине прошлости биљни и животињски свет развијају паралелно и у зависности један од другог, ипак, биљке су мање зависне од животиња него животиње од биљака, па је зато биљни свет, макар делимично, морао постојати и пре животиња; бар оне биљке којима полен не разносе животиње него ветар, или се на било који други начин опрашују без учешћа инсеката. А број таквих биљних врста је заиста велики.

Осим тога, нарочито треба обратити пажњу да се ни по Библији, као ни по природној науци, не јављају све биљке истовремено, него по извесној прадацији: прво трава, дакле најниже биљне врсте, затим сложеније биље „које носи семе” и најзад дрво родно које доноси плод”.

„Потом рече Бог: нека буду видјела на своју небеском да дијеле дан и ноћ, да буду знаци временима данима и годинама, и нека светле на своју небеском да обасјавају Земљу. И би тако. И начини Бог два видјела велика, видјело веће да управља даном и видјело мање да управља ноћу, и звијезде. . . . И би вече и би јутро дан четврти.”

Ниједно место из Шестоднева није толико нападано као ово. И верни, а још далеко више неверни, питали су се: како је могуће да се светлост појави већ првог дана, а небеска светила тек четвртог?! Шта је светлело у том временском размаку? Затим, ако се узме да библијски дани не значе време од 24 часа него неке дуге временске периоде, како су онда без сунчане светлости и топлоте живеле биљке?

Има ли одговора на ова питања? Покушајмо да их нађемо!

Зар није материја већ првог „дана” била усијана? Бар тако тврде научне теорије, а тако смо схватили и смисао библијског текста из првог дана стварања. А ако је тако, онда је та материја морала светлети. Ето, дакле, светлости већ првог дана!

Зар није Земља у својој далекој прошлости била обавијена дебелим слојем облачина? Природна наука то изричито тврди, а и Библија каже за та давна времена да се „подизаше пара са земље да натапа земљу сву” (Пост. 2. 6.). Кроз тако густ облачни омотач није се могло видети Сунце, још мање Месец и звезде. Да је тада било људи на Земљи, — а Библија нам и приказује стварање света онако како би оно изгледало посматрано са Земље а не са звезда — тадашњи људи, да их је било, милиони-ма година не би ни слутили какве се небеске красоте налазе изнад вечно сивог и непробојног облачног свода.

Небеска тела изнад тога свода људи би могли угледати тек кад је испаравање са земље постало знатно слабије, кад су се облаци растањили и поцепали, и кад се небо над земаљским хоризонтом први пут разведрило. Да је тада било људи на Земљи, сигурно би се и они изненадили и побожно ускликнули: где начини Бог видеела на своју небеском да деле светлост од таме и да буду знаци временима, данима и годинама! На овакво тумачење упућује нас и сама Библија, јер она не каже да је Бог четвртог дана из ничега створио небеска тела, него да их је начинио, то јест од већ постојеће материје учинио да се са Земље виде.

Најзад, што се тиче биљног света и његовог односа према Сунцу, тачно је да има биљака које не могу да постоје без Сунца и његове јасне светлости. Али, ако се Сунце у току дугих векова није могло видети са Земље због пустих облака, то не значи да и његова светлост није баш ни мало могла допирати до земљине површине. Мога је, о том нема сумње. А она и толика колика је, иако није била много јака, уз обилну влагу и повољну температуру могла је бити сасвим довољна за ондашње биљне врсте.

Тако, дакле, немамо потребе да стрепимо од напред наведених приговора. Једино што ова метеоролошка појава нема својих одговарајућих слојева у Земљиној кори, што је и сасвим природно, па зато четврти дан стварања не можемо упоредити ни са којом геолошком периодом, него се слојеви Земљине коре који би одговарали петом дану надовезују непосредно на слојеве који би одговарали прећем дану стварања.

„Потом рече Бог: нека врве по води живе душе, и птице нека лете изнад земље под својом небески. И створи Бог китове велике и све живе душе што се мичу што

повреше по води и све птице крилате по врстама њиховим. И благослови их Бог говорећи: рабајте се и множите се, и напуните воду по морима, и птице нека се множе на земљи. И би вече и би јутро дан пети."

Ако ове речи Библије упоредимо са палеозојским и мезозојским добом, о којима нам говори природна наука, бићемо просто запањени подударношћу. Јер не само ред појаве живих бића на земљи, него и њихова чудовишна величина је поменута у Библији. Напоменимо да поједини стручнији преводи него што је Даничићев, ону реч: „створи Бог китове велике” преводи: „Створи Бог велика морска чудовишта која се вуку, које је породила вода по врстама њиховим”. Овде је подударност толико упадљива, да се неодољиво намеће питање: откуд је писац Шестоднева могао све то знати! Зар није то довољан доказ да је кроз њега заиста говорио Дух Божји, Створитељ света!

Најзад шестог дана, опште је позната ствар, појављују се звери пољске, ситне животиње и стока по врстама њиховим, а после свих тих бића, Бог ствара човека.

Тај поредак стварања који читамо у шестом дану, налазимо и у природнонаучном опису такозваног кенозојског доба, или најновијег доба у историји Земље.

Дакле, што се тиче поретка стварања, он је у главним потезима и по природној науци и по Библији апсолутно исти. Па ипак, између природне науке и Библије има и извесне разлике, само што та разлика не значи противречност.

Прва разлика долази од врхе и циља самог описа стварања. Природна наука поставља себи за циљ баш да нас извести о стварању света. Зато она то описује до најситнијих познатих јој података. Библији, међутим, то

није циљ. Она хоће да нам описом стварања света каже само ове религијске истине:

1) Свет није вечан, него је створен. 2) Свет није могао сам себе створити, него је он дело вечног, премудрог и преблагот Створитеља, Бога. 3) Пошто су све ствари и бића у свету само дела Божја, то човек не сме обожавати ни сунце, ни месец, ни звезде, ни биље, ни животиње, нити ишта осим Бога Створитеља. 4) Човек је створен по лику Божјем и зато не сме себе изједначити са бесловесним бићима, животињама. 5) Човек је створен да обожава и слави Бога, свога Створитеља. 6) У седмици један дан треба апсолутно посветити Богу. (У Старом завету то је била субота, као што је у Новоме недеља, дан Христовог васкрсења.) 7) Моногамски брак је света веза Богом установљена.

Ето, те истине Библија жели да нам саопшти кроз Шестоднев стварања, па нам само стварање света она и описује тек у најопштијим потезима, колико је за њену сврху довољно. Ту је разлика између Библије и природне науке као између уметника који би ваш лик нацртао само у неколико потеза, али верно да се познаје да сте то ви, и каквог фотографа који би својим апаратом насликао сваку борицу и сваку длачицу на вашем лицу. Разлика јесте, али противречност није.

Друга разлика између Библије и природне науке је у начину изражавања. Научник се изражава строго стручно. Његове изразе, ствари кованице које се не употребљавају ни у којем говорном језику, може разумети само стручно лице. Библија се, међутим изражава народски. Уместо научних кованица: фораминифере, белемнити, граптолити, трилобити, радиоларије и тд. Библија каже „живе душе што повреше по води”. Уместо: бронтозаурус, ихтиозаурус, игванодон и тд., она каже велика чу-

довишта која је породила вода. Уместо речи „период“, „епоха“, „ера“ и тд. — речи које сигурно нису ни постојале у тадашњем говорном јеврејском језику — она употребљава реч „јом“ која у буквалном смислу заиста значи дан од 24 часа, али која исто тако може да значи и период времена чија нам је дужина трајања непозната. На то нас упућује већ сама Библија кад каже да је један дан пред Богом као хиљада година, и кад нам тек од четвртог дана стварања говори о условима за рачунање обичних седмичних дана. Зато су већ многи од старих учених светитеља јеврејску реч „јом“ тумачили у смислу временског раздобља чија нам је дужина трајања непозната. И то на читавих 1500 година пре појаве савремене данашње науке и њених милионских цифара о старости Земље. Пред Богом је један дан као хиљаду година, каже Св. писмо.

Трећа разлика између природне науке и Библије је у објашњењу узрока природним појавама. Природњак полази од саме појаве и задржава се на њеном првом, непосредном узроку. Библија, међутим, све своди на крајњи, последњи узрок, а то је воља Божја, реч Божја. Тако, на пример, по природној науци вулкани су проузроковали неравнине на Земљиној кори, а тиме и појаву копна и мора. То је заиста тачно. То је био непосредни узрок. А Библија, свodeћи ту појаву на вољу Божју као крајњи узрок, не пориче дејство природних сила, него их само приказује као извршиоце речи Божје. Исто тако за појаву живих бића научник тражи узроке у повољној температури и влази тла, у повољном мешању разних материја у комбиновању њихових атома. Библија ништа од свега тога не пориче. И она све то признаје, чак и отворено каже да је земља „дустила из себе биље и животиње“ и да је вода „породила“ живе душе. Али, ни земља ни вода

нису то учиниле саме по себи и саме од себе, него тек на реч Божју. Оне су само дале материјал за жива Бића, а Дух је тај који је тај материјал формирао и оживео. Он је крајњи узрок свему.

Овде је разлика између науке и Библије таман толика, као кад би неко рекао да је неки велелепни храм градио инжењер, а други да су га градили радници и алатке. У ствари, радници, алатке и материјал су само саузрочници постанка храма, али сви су они били само средство у рукама прадитеља који је кроз њих извео своју замисао.

Ето, то је учење Библије, а такво је и учење природне науке о постанку и формирању васионе и Земље. Зато су велики учени и објективни природњаци често показивали бескрајно дивљење спрам Библије.

Истину је казао учени ботаничар Карутерс: „Ја не знам ниједну научну чињеницу која би се противила Библији правилано схваћеној.“

Напомена: Савремена теологија на целом том питању односа Шестоднева и природне науке има један далеко практичнији став. Она каже: Питање како је постао свет, како се формирала васиона и Земља, то је ствар природне науке. Библија се у то не меша. Библија кроз Шестоднев хоће једино да нам открије основне *религијске* истине о Богу, свету и човеку, онако како смо то изложили мало пре, у оних седам тачака говорећи о првој разлици између Библије и науке. Те истине су неоспорне, без икаква обзира шта ће природна наука данас или сутра казати о формирању света.

А добронамерном и логичном човеку то је заиста сасвим довољно.

Стварност анђелског света

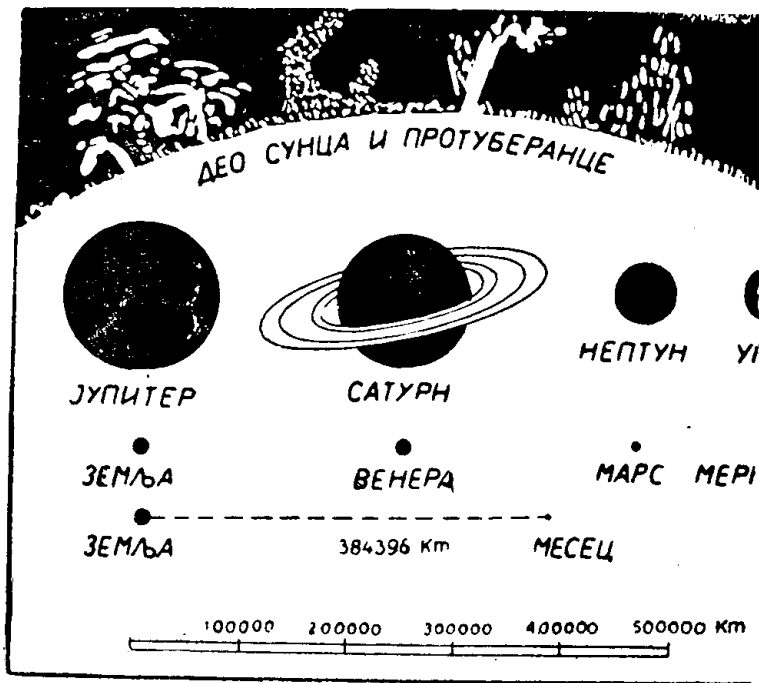
(Беседа држана у Саборној цркви у Београду на дан Св. Архангела Михаила 1952. год.).

ОДБАЦИМО бар за моменат све овоземаљске бриге, приче и новости! Приберимо све снаге наше душе! Смиримо и просветимо свој ум, очистимо срце и оснажимо веру, јер помоћу тих сила нашег духа можемо стићи далеко ван граница телесне видљивости и опипљивости, далеко ван граница материјалног физичког света, и наслутити неисказане лепоте небеса, где анђели Божји, чији дан данас слаavimo, прослављају Свету Тројицу.

Послужимо се најпре својим умом.

Посматрајући овај видљиви свет, и упоређујући његову величину са величином нашег тела, долазимо до закључка да је материјални свет неизмерно велик. Колика је само величина Земљине лопте спрам величине нашег тела! А тек Сунце! Оно је 1,300.000 пута веће од Земље. Међутим има у васиони небеских тела која су на хиљаде пута, можда и милионе пута већа и од Сунца. Како су то огромне количине материје! Многи философи, запањени пред толиком материјалном масом, помислили су и тврдили да у свету ничега другог и нема осим физичке материје, и пожурили да објаве свету као последњу истину своје „здраве“ философије да је материја једина стварност у свету. Само она постоји и ништа више.

Али, кад би неко све звезде и планете и комете и маглине и сву материју у васиони смесио у једну лопту, и сабио је онако како је материја сабијена у атомском језгру, и када би ту лопту целокупне материје упоредио — не са људским телом! — него са величином неизмер-

Упоредна величина Сунца, планета и даљине Земља — Месец

ног васионског пространства, онда би читав тај материјални свет био толико малецак, да би из опромних васионских даљина изгледао као једна једва приметна тачка. Тако мала тачка, да би целокупна материја у васиони представљала само један изузетак, као једна мушица у пустој и празној Европи. Таква је, ето, величина материје спрам величине целокупне васионе. То је истина за коју сведоче не само савремени астрономи, него коју својим очима можете видети кад под погледате у тамно ноћно небо, засејано ситним звездама као каквим тачкицама.

Па кад је тако, кад је материја само један изузетак у васиони, има ли онда чега што није изузетак? Има ли каквих нематеријалних духовних бића која су и многобројнија и важнија од мртвих небеских тела?

Ма, свакако да их мора бити. Шта, па ваља да се неће цела стварност састојати само из једног изузетка, материје! Бесконачна свемоћ Божја не може се исцрпети стварањем само материје која је крај све своје количинске отпорности ипак само један изузетак у неизмерном васионском пространству. Зато ми који верујемо у свемоћ и мудрост Божју, верујемо исто тако и у стварност анђелског, духовног света, јер је апсурдно и помислити да ће се неизмерна сила Божјег стварања зауставити само на једној трупци прашине каква је целокупна материја у сравњењу са васионским простором.

Ето, дакле, једног пута и начина којим нас наш ум доводи, такорећи, на границу духовног света!

А има још један пут којим нас наш ум може довести до границе духовног, анђелског света. То је посматрање разних степена савршенства у свету.

Гле, ако посматрате зрнце песка и човека, видећете да међу њима постоји огромна разлика. Та велика разлика је попуњена многобројним бићима разног степена савршенства. Ту су кристали, па ситна жива бића, па разне врсте биљака и животиња све до човека.

Али, ко сме рећи да је човек баш најсавршеније могуће биће! Зар није још далеко већа разлика између човека и Бога, него између зрнца песка и човека! Па ако је разлика између зрнца песка и човека попуњена онолико многобројним материјалним бићима разног степена савршенства, онда је још природније очекивати да и разлика између Бога и човека буде попуњена духовним би-

ћима разног степена савршенства, која су нижа од Бога, али виша од човека.

Уосталом, ако је потребно да се кроз стварање света испољи премудрост Божја, онда ће се она свакако боље изразити кроз стварање свесноразумних личних духовних бића, анђела, него стварањем несвесних и неразумних зрнаца прашине коју ми називамо материја.

Ето нам још једног разлога више којим нас наш ум може довести на праг духовног света, наслућујући, саввим логично, његову стварност.

Сведочанство срца и савести

Ако се коме овај пут којим нас води наша логика чини тежак, магловит и сувопаран, онда тај нека погледа у своје унутрашње чувство, нека се обрати своме срцу и савести, и они ће му показати духовни свет из знатно веће близине.

Зашто савест онако немилосрдно гони злочинца чак и онда кад је злочин учињен у потпуној тајности? Зашто такви људи не могу нигде да нађу мира и покоја? Зашто чак и после четрдесет и више година сами траже свештеника да му се исповеде, или чак сами оду да се пријаве суду? Каква их то сила гони? Да ли то човек сам себе кажњава за грех и злочин? Ја не верујем. Што би човек сам себе кажњавао за дела која нико од људи није видео, а која су њему учинила толико задовољство! Мени се чини далеко вероватније оно, што сам још као дете научио у основној школи на веронауци, да то анђео Божији делује на нашу савест, и виче и рида кроз њен продорни глас и њену неподношљиву пријучу.

Тајанствене појаве

А у извесним судбоносним моментима људског живота глас анђела може да буде толико продоран, да се чује чак и телесним ушима. Од преобила примера који су се десили у историји човечанства, у разна времена, код разних људи, народа и вера — јер не треба мислити да анђели постоје само за нас православне — него они постоје далеко пре него што су се људи појавили на земљи. Навешћемо неколико примера.

Блажени Августин у овојим „Исповестима” признаје да је пре преласка у хришћанство понекад падао у очајање, пубио смисао живота и помишљао на самоубиство. У једном таквом тешком моменту он се с плачем и ридањем поче молити Богу. И тада разговетно чује глас: „Узми и читај!” У недоумици шта то треба да значи, оде једном свом пријатељу, Алимпију, код кога на столу примети Свето писмо. Узе га и поче читати, и његова животна судбина била је решена. Постао је хришћанин и велики философ и светитељ Цркве.

Један од дневних београдских листова („Време” од 16. X 1936. г.) описао је овакав догађај. Неки ковач Смајо из Стоца, дакле муслиман, радио је у својој трошној ковачници. Наједном му се учини да га неко викнуо. Он изиђе, али напољу не беше никога. У том моменту сруши се читав кров његове прошне ковачнице у којој би сигурно попињуо да није на позив тајанственог гласа изишао напоље.

Сличан доживљај имала је мала чобаница Неранца која се, чувајући стадо, склонила од кише под једно дрво. Наједном она јасно и разговетно кроз олују чу глас:

„Неранца, бежи!” Тек што је дете побегло испод дрвета а гром свом снагом погоди дрво.

Православни руски епископ за Аљаску, Антонин, доживео је 1935. године у Беринговом мореузу бродолом. Успевши срећом да се докопа обале једног пустрог острва, провео је на њему у снегу и леду 13 дана. Десетог дана кад беше утонуо у молитву, чу глас: „Још при дана и бићеш спасен”. И заиста, трећег дана рибари са Алеутских острва дођоше и спасоше владику.

Библијска сведочанства

Да, да, безбројна су сведочанства нашег срца и савести и духовних доживљаја о стварности анђелског света. Библија нам наводи мноштво примера где се не само могао чути глас ангела, него чак и привремене њихове материјализације, тако да су за тај моменат могли бити виђени од особа којима их Бог шаље. Уосталом можда то и нису биле материјализације, али су ипак на нама непознат, али извесан видљиви начин присуствовали и говорили са појединим особама, којима их Бог шаље.

Лоту су били послати анђели у Содом да га оданде спасу. Гедеону се јавља анђео да га охрабри на борбу против безбожних Мадијана. Св. Богородици се јавља анђео о Благовестима. Витлејемским пастирима се јављају анђели приликом рођења Спаситељева, Мирноносцима о васкрсењу Христовом. Апостолу Петру кад га беше Ирод бацио у тамницу, јавља се анђео и чудесно га изводи из тамнице. Пророци Исаија и Данило, апостол Јован и апостол Павле имали су виђења анђелског света. Тако да је оно што ми својим умом мало пре наслутисмо, и оне гласове које су многи људи чули, библијским јављањима анђела потврђено до очигледности.

Где су и какви су анђели?

Радознао свет се често пита: Где су анђели?

Па, у духовном свету, или у „трећем небу”, како то вели њихов очевидац апостол Павле (II Кор. 12, 2—4), који о себи тврди да је био узнесен до трећег неба — не знајући да ли је то било у телу или ван тела — и да је тамо чуо речи које човеку није слободно говорити.

Какво је то „треће небо”? Шта то значи? Како то треба схватити?

По схватању и тумачењу светих и учених људи прво небо је ово ваздушно пространство, такозвано земаљско небо. То је предео васионе у коме се сви материјални предмети још увек покоравају законима Земљине теже и условима које им она намеће. Друго небо је звездано небо, предео васионе у коме су били космонаути који су ишли на Месец. То су далека пространства у којима се дејство Земљине теже не примећује и из кога се она једва види, или се чак и не види. У њему не вреде ништа наше земаљске мере времена и тежине и оријентације по странама света (исток—запад—север—југ), или „горе и доле”. Ту вреде само још они општи закони о материји и простору које смо учили у физици и геометрији. А треће небо је духовни свет. Оно по својој геометријској месту и пространству прожима ова прва два неба и обухвата сва звездана и ванзвездана васионска пространства, али на једном вишем, духовном плану. У њему губе важност чак и они закони простора и материје који још увек неприкосновено важе у првом и другом небу. То је царство чистог духа, који се према простору односи сасвим другачије него материјални свет.

Нашем уму који је навикао на материјално-просторни свет то је врло тешко, можда и сасвим немогуће, да

схвати и разуме, јер смо по својој телесној природи бића од овог света. Но, покушајмо ипак да наведемо бар извесно поређење не би ли смо се бар приближили томе схватању.

Очигледно је да наша мисао није материјалне него духовне природе. Исто тако је очигледно да она није везана за простор онако ропски као што је наше тело привезано. Тако, ето, ни анђели као духовна бића нису везани за ограничено место у простору, него за нас несхватљивом брзином савлађују отпор простора и појављују се онде куд их промисао Божји пошаље. Та мисао је дивно изражена у синоћној стихири посвећеној Св. Архангелу Михаилу: „... Михаиле первоангеле, невешчественим бо јестеством преходиши конци исполњаја повеленија свјех Творца”.

Такви су, ето, закони трећег неба! Закони невидљивог света. То је невидљиво небеско царство које просторно није далеко од нас, него се налази свуда око нас, прожимајући цео васионски простор. У њему су анђели. Не забравите да је сам Спаситељ рекао да царство небеско није далеко од нас, да је међу нама.

Најзад, радознао свет би желео да сазна какви су анђели, какав изгледа духовни, анђелски свет.

Знајте и верујте, докле год смо на земљи, ова наша жеља ће остати неиспуњена, јер је и само питање бесмислено. Као што нам ни један физичар и астроном не може људским језиком описати облик, нити земаљским бојама насликати силу Земљине теже, нити силу гравитације којом Сунце привлачи Земљу и остале планете, нити би нам икоји сликар могао земаљском бојом приказати какви су ултраљубичасти и инфрацрвени зраци, тако ни један људски језик, ниједна уметничка четкица, не може изразити лепоту анђелског света, јер она надмашује сва-

ку нашу боју, сваку нашу реч, сваку нашу представу и сваку нашу фантазију. Апостол Павле који је тај свет видео, каже да оно што око људско не виде и ухо људско не чу и у срце човеку не уђе, то је припремио Господ онима који Га љубе (I Кор. 2, 9). А песник то песнички лепо и философски тачно каже: „Све што блавној земљи принадежи, то о небу поњатија нема”.

Зато, ако заиста желимо да се вечно наслађујемо гледањем неисказаних лепота анђелског света, ослушкујемо и послушајемо глас савести, глас анђела хранитеља, призивајемо анђеле у својим молитвама, нарочито у свакој греховној напасти и животној невољи, па ће нас анђелска помоћ и Божја милост пратити у све дане живота нашега.

Постоји духовни свет

(Одговор човеку који верује у Бога, па чак и у Св. писмо, али не верује да постоји духовни свет добрих и злих духова, или анђела и ђавола).

ВЕЛИШ, да не сумњаш да Бог постоји. Верујеш, кажеш, и Св. писму чију етику цениш више од сваке филозофије. Али учење Цркве да постоје добри и зли духови у духовном свету, као лична, свесна, интелигентна бестелесна бића, сматраш за обично сугеверје које може да забавља децу и да страши непросвећене народне масе.

Наводиш чак и „доказе” свога неверовања.

1) Наука, кажеш, нигде није констатовала да постоји некакав духовни, било анђелски било демонски, свет. Астронаути су летели кроз васиону, а астрономи су сво-

јим телескопима прегледали бескрајна васионска пространства, и нико нигде није видео ни анђеле ни демоне. Кома су се они икад јавили?!

2) Човек не може да замисли ни где су ни како изгледају та духовна бића. Оно што нам сликари представљају као анђеле или демоне, то су само фантастичне, у најбољем случају симболичне слике, и ништа више.

3) Какве потребе има Бог у анђелима, и поготово у демонима? Зар Он не може сам да управља светом?

4) Немогуће је истовремено веровати и у постојање Божје и у постојање ђавола. Јер, ако Бог може да уништи ђаволе па неће, онда није добар, јер допушта њихово зло. А ако хоће да их уништа па не може, онда није свемогућ. У сваком случају излази као дан јасно, да не могу постојати и Бог и ђаво, него само један од њих, или можда ниједан.

Због свега тога у постојање некаквих духова могу веровати само примитивни људи, а човек који уме логично и научно да мисли, зна да је све то само обично сугеверје.

Пошто толико много волиш логику и науку, што је и мени особито драго, пристајеш ли онда да твоје доказе изнесемо пред суд логики и науке?

1) Од које науке ти тражиш да ти покаже анђеле или демоне? Од астрономије? Биологије? Хемије? Физике? Па питање о анђелима и демонима не спада у област њиховог проучавања! Да си од једног биолога тражио да ти прича о звездама и кометама, а од астронома да ти говори о коралима и пужецима, обојица би ти с правом рекли да си попрешио адресу. Исто тако прешао ако тражиш од које било природне науке да ти говори о анђелима или демонима. Природна наука не би била при-

родна кад би говорила о духовном свету, или о бићима која су за наш физички свет надприродна.

Кажеш: астрономи и астронаути нису у васиони видели ни анђеле ни демоне. Да ли ти ту чињеницу сматраш заиста правим доказом, или се само шалиш? Па, нису астрономи и астронаути видели у васиони ни кратке ни дугачке радио-таласе, ни силу правитације. Следи ли по твојој логици, онда, да све то и не постоји? Ако ти је заиста стало до научне озбиљности и достојанства културног човека, боље ће бити да се оканиш такве „логице“ и „доказа“.

2) Одушевљен сам твојом другом тачком. У њој се слажемо. Истина је да ми не знамо какви изгледају анђели и демони кад су у духовном свету. То каже и Св. писмо. „Оно што око људско не виде и ухо људско не чу и у срце човеку не дође, оно уготови Бог онима који га љубе“ (1. Кор. 2, 9). Осим тога и природно је да ми не можемо знати какав изгледа неки предмет који нисмо видели. Али та чињеница нимало не сведочи против постојања таквих бића. Ти знаш да у сунчевом спектру ми видимо само седам боја, од црвене до љубичасте. Но свако зна да постоје изнад љубичастог дела спектра ултраљубичасти зраци, а испод црвеног дела спектра инфрацрвени зраци. Хоћеш ли бити љубазан да ми на белом платну насликаш неку слику у којој ће покрај осталих седам боја обавезно бити заступљене још и ултраљубичаста и инфрацрвена? Не можеш?! Немаш представе о тим бојама?! Значи ли то онда да оне по твојој логици не постоје, јер ето нико нема визуелну представу како оне изгледају?!

Кажеш, не знаш где се налазе духовна бића, и то узимаш као доказ против њиховог постојања. Заиста, нико од нас не може одредити неко геометријско место у ва-

сионском пространству и рећи: ето, ту се налазе анђели, а тамо демони. Не заборави да је однос духовних бића према простору савршено другачији него однос материјалних бића и предмета према простору. Зато духовни свет може просторно да се налази на истом овом месту где смо сада и ми, материјални људи, па да један другоме не смета, баш као што се у истом геометријском месту налазе и кратки и средњи и дуги радиоталаси, па једни другима не сметају. Уосталом, ако је баш заиста потребно да они буду у неком посебном пространству ван материјалног света, па зар је васиона мала и тесна?! Зар заиста мислиш да у њој не може бити места и за њих?!

3) Слажем се и са твојом трећом тачком. Бог заиста нема никакве нужде ни потребе нити у анђелима, нити у демонима, нити у икојем бићу створеног света. Бог уопште не ствара овај свет зато што би му свет био потребан толико да он не може без света. Бог је љубав и слобода, па свет ствара по својој слободној одлуци из чисте љубави и намере да и друга бића пливају у радости егзистенције и блаженства. А у тој радости и блаженству учествују сва бића по мери своје природне способности. Разуме се, да анђели у томе учествују далеко више него минерали, јер су они свесни, а ови нису.

4) Не слажем се са твојом четвртом тачком. По твојој логици Бог, ако хоће да буде Бог, апсолутно и обавезно треба да уништи Ђавола. А јеси ли се кадгод запитио, чиме је Ђаво заслужио ту милост да буде уништен? Јер, уништење би за Ђавола била права напрада и добитак. Чиме је он то заслужио?

Ти си судија, па се надам да ћеш тим лакше схватити смисао мога питања. Имаш, рецимо, пред собом једног тешког злочинца који по свим принципима правде треба да искуси врло строгу казну: строг затвор доживотно.

Да ли би ти као судија њега избрисао из списка оптужених и на тај начин ослободио га казне која му по правди следује? Не верујем да би тако шта учинио. Можда и Бог из истих разлога не уништава Бавола, ни људе грешнике. Дабоме, ја не знам да ли сам овим примером погодио баш прави разлог зашто Бог трпи Бавола и грешнике, али логичност наведеног примера се не може оспорити. Једно је несумњиво: Бог који је могао сав свет да створи из ничега, може — ако хоће — сав свет опет да врати у ништа. Може, дакле, и Бавола да уништи. Али, то уништење није у Божјем плану. А план Божји о свету изложен је дивно у оној класичној Спаситељевој причи о пшеници и кукољу (Мт. 13, 24—30).

Према свему томе, драги мој, твоји разлози против постојања духовног света, анђела и демона, немају никакву логичну и никакву научну основу.

Знам, рећи ћеш ми: „Том критиком стигли смо тек на пола пута. Јер, ако разлози против постојања духовног света немају логичну и научну вредност, то још не значи да анђели и Баволи баш заиста постоје. Јер, исто тако као што нема ваљаних доказа *против* њиховог постојања, нема ни доказа *за* њихово постојање. Тако моје неверовање вреди исто толико колико и твоја вера”.

Ни овом приликом, драги пријатељу, не могу се с тобом сложити. Бар не потпуно. Слажем се с тобом само утолико, да ја заиста не могу ухватити анђела за крила, нити Бавола за рогове и изнети их пред тебе да их видиш. Али, у накнаду за то, ја могу изнети чињенице које оправдавају веру да постоји духовни свет, како добрих тако и злих духова.

1) Позната је чињеница да је количина материје у васиони толико мала спрам неизмерне васионске празнине, да је материја заправо изузетак у васиони. Џинс каже:

„Замислите да у пустој и празној Европи лете само три мушице. Још и тада би ваздух Европе био гушће насељен мушицама него васиона материјом”. Под претпоставком да нема духовног света, него да постоји само материја, онда би се заправо читаво стварност састојала само од једног незнатног изузетка: материје! Зар ти се не чини такво једно тврђење крајње невероватно, управо неприродно? У такво тврђење ја никад не бих могао поверовати. Напротив, изгледа ми далеко логичније веровати да материја не представља целокупну стварност, него да осим ње постоје безбројне милијарде разумних, интелигентних бића духовног света.

2) Кажеш да верујеш да Бог постоји, и да је Он Створитељ света. У томе се с тобом потпуно слажем. Али, ако је свет дело Божје, и ако свет треба да изражава величину Божјег ума и моћи, онда неминуовно треба веровати и да постоји духовни свет. Јер, Божја активност је увек умерена „ад максимум” и „ад оптимум”. А ма колико један атом, или једна звезда, били величанствени, и ма колико да се у њима изражава мудрост и моћ Божја, у једном анђелу као интелигентном духовном бићу изражена је мудрост и сила Божја далеко више него у целој васиони која би била састављена само од мртвих и несвесних атома скупљених у звезде. Зато ко верује да је овај свет дело Божје, као што ти кажеш да верујеш, тај онда апсолутно мора веровати и у постојање духовног света. Иначе неће бити до краја логичан.

3) Изгледа ти да би ови разлози сведочили само о постојању добрих духова, анђела. Али шта сведочи о постојању злих духова, демона?! Њихово постојање изгледа ти невероватно.

Не видим зашто би постојање анђела било вероватније од постојања демона. Па и демони су интелигентна бића,

још како! Демони се не разликују од анђела по духовности своје природе, него по моралном квалитету њихове воље, по њиховом односу према Богу. Ту је исти случај као и са људским душама. Ни оне се међусобно не разликују по квалитету своје духовне субстанције, него по моралним особинама и по односу према Богу.

Чуј једну анекдоту о Волтеру. Запитали Волтера, да ли је по његовом мишљењу свет могао постати сам од себе, без Бога. А он одговори: „Што више посматрам овај сат све више долазим до уверења да је морао постојати и механичар који га је начинио”.

Заиста диван, и логичан одговор! А претпостави да је тај сат био покварен. Зар не би било исто тако логично закључити, да покрај механичара који га је начинио, постоји и неко ко га је покварио? Применимо ту логику на стање овога света. Ми у њему не видимо Сатану. А сатанизам је толико плодан да га нико не може порећи. Прочитајте из светске литературе од Достојевског „Зли дуси”, од Селме Лагерлеф „Геста Берлинг”, од Ж. П. Сартра „Баво и Господ Бог” од Бовани Папинија Weltgericht и видећете колико сатанизма има у свету. Уосталом зло које постоји у овом свету толико је организовано и интелигентно вођено, да је тешко помислити да оно нема једног врло моћног и врло интелигентног инспиратора који преко људи остварује своје планове.

4) Кажеш да верујеш Св. писму. Па оно много пута говори и о анђелима и о демонима као стварним духовним личним интелигентним бићима. Останимо само код Еванђеља, чији морал ти тако високо цениш. Па у њему се говори и о јављању анђела (Мт. 1, 20; 2, 13; 28, 2—5; Мр. 16, 5—7; Лк. 1, 8—22; 26—38; Лк. 2, 9—14; 24, 4—5; Јн. 20, 11—13), а исто тако и о истеривању демона из опседнутих људи (Мт. 8, 28—33; Мр. 5, 1—16; 9, 14—29; Лк. 8,

26—36; Лк. 11, 14). Христос много пута говори о Баволу баш као о стварном духовном личном интелигентном бићу. Ако ти све то избациш из Св. пиома као фантазију и сујеверје, онда не видим чему има да се дивиш у једној толико лажној књизи као што је Еванђеље. А писци Еванђеља су били нормални и интелигентни и поштени људи.

5) Да ли си ти, пријатељу, макар малко упознат са окултизмом? Јеси ли чуо за такозване „црне мисе”? Људи који пишу о томе, кажу да учесници „црне мисе” доживљују баш стварни сусрет са сатаном у материјализованом облику.

Ја тако шта нисам видео, јер нисам ни био присутан таквим састанцима. Искрено говорехи, и не жалим. Чак могу радо пристати на тврђење да то што они ту доживљују као „сусрет са сатаном” није ништа друго него само халуцинација њихових болесних живаца. Али оно што они чине на „црној миси” то је — према описима — толико сатанско и сатантистичко, да сатана заиста нема никакве потребе да им се још и материјализован јави. Они су његови и без неког његовог видљивог јављања. Понекад и светска штампа пише о састанцима „сатаниста”, (на пример „Експрес Политика” од 6. II. 1967. стр. 5. Београд). Иако се можда на њиховим састанцима не јавља сатана баш у некој материјализованој форми, ипак, сатанизам је очигледан.

6) Да ли сте икад видели човека „опседнута” злим духом, као што су они несрећни људи о којима се говори и у Еванђељу? Немојте мислити да су такви људи измишљотина народне маште! Камо среће да је тако! Не, такви људи постоје. И многи од њих добијају исцељења у хришћанским светињама. Сведочанство оних који су то видели далеко више вреди, него сведочанство твоје и свих других који то нису видели. Јер, чињеница се утврђује

сведочанством очевидаца, а не сведочанством неочевидаца.

Немој мислити да је опседнутост исто што и епилепсија, или исто што и лудило. Не. Позната је чињеница да и тело утиче на душу и душа на тело. Само један једноставан пример: ако попијеш мало више алкохола, или неку опојну дрогу, то се очигледно одражава на твоје психичком стању. Дакле, утицај тела на душу. Ако доживљујеш тешку тугу, или страшну пријку савести, или се застидиш или се уплашиш, све се то одражава на твојом телесном изгледу. Дакле, утицај душе на тело. Код нервних обољења имамо онај први утицај, утицај болесног тела на духовни живот. Код опседнутости је обратан утицај. Утицај из духовног, демонског, света на тело човека. Јер, као што може јак хипнотизер да пренесе своју личну вољу и своје представе на хипнотисаног, тако у извесним случајевима нешто слично хипнози и сугестији може да доживи човек од стране злих духова, кад то Бог допусти. Еванђелисти су тачно разликовали „месечаре“ од оних који су имали „нечистог духа“.

7) Има још једна врста људи која може рећи да за постојање демона зна не само на основу какве логичке дедукције, нити туђег причања, него баш из личног искуства. То су велики светитељи и подвижници. Нама обичним људима који сваки дан грешимо, демони се не јављају. Немају ни потребе. Али великим светитељима, које не могу да наведу на прех унутрашњим искушењем, јављају се понекад на видљив начин, у визијама, да их или страхом натерају, или, још чешће, преваром наведу на грех.

Ето, драги пријатељу, све су то разлози због којих ја верујем да материјални свет није једина стварност, него да покрај њега постоје безбројна свесно-лична, интели-

гентна бића духовног света. Нисам ни песник ни сликар да бих речима или бојом могао описати како изгледају та бића. Али, на основу изнесених чињеница и логике знам да духовни свет постоји и да је по својим моралним квалитетима подељен у два табора: свет добрих и свет злих духова.

Да ли ћеш и ти признати исправност мога веровања, то остављам твојој логичкој проицљивости и твојој вољи. Једно знам сасвим сигурно: Ако и даље будеш порицао постојање сатане и злих духова, учинићеш му највећу могућу радост. Јер, то баш и јесте његова жеља. Он је борац против нас. А прво правило ратне тактике гласи: Увери непријатеља да не постојиш. Тада ћеш га најлакше победити.

Осим тога, човека који пориче постојање Сатане, Сатана нема више ни у шта да убеђује нити да га наводи на даље прехе, јер га је управо навео на онај најтежи грех, на хулу против Духа Светог. Јер, ако нема Сатане, то је онда Еванђеље, па и цело Св. писмо обична фантазија и лаж, пошто се о Сатани и његовој војсци говори у Библији врло често, и то као о стварним бићима. Ако нема Сатане, то нема ни прародитељског преха, па је боговаплођење и уопште долазак Сина Божјег на Земљу или фантазија, или потпуно бесциљна и излишна ствар. Ако Христос каже да Сатана и његова војска постоје као стварна духовна бића, а Сатане ни демона нигде нема, то је онда Син Божји или обична сујеверна незналица, или велика варалица. А ако неки човек, па још крштен, све то усваја, онда заиста чини Сатани највећу могућу радост.

Уз топао молитвени поздрав желим ти да те Божја благодат обасја, да ти отвори духовне очи и да те чува од сваке видљиве и невидљиве замке Лукавог.

Рај и пакао

Постоје ли, како изгледају, где се налазе?

ПИШЕШ МИ, драги учениче, да твоју веру доводе у искушење твоји сабеседници који ти постављају разна питања на која не можеш да им одговориш. Једно од тих питања је и питање о рају и паклу. Где се они налазе? Па пошто на то питање не могу да добију одговор, онда закључују да рај и пакао уопште не постоје.

Знам, многи праве шале и вицеове на рачун наше вере у постојање раја и пакла. Неозбиљни и злонамерни људи могу да терају шалу и вицеове са свим и свачим; како са најочигледнијим истинама, тако и са најсветијим стварима. На такве шале не треба уопште одговарати. Али пошто тебе лично то питање сасвим озбиљно интересује, то ћу онда покушати да ти дам неколико обавештења о тим питањима, и то у виду разговора. Пођимо најпре од једне тачке која је заједничка свим људима; како онима који верују у стварност раја и пакла, тако и онима који ту стварност поричу.

1) Да ли је пакао потребан?

Сав свет зна да има у историји света великих злочинаца који су на стотине и хиљаде па и десетине хиљада људи и жена и деце уморили најзверскијим начином. Ако судимо њихова дела строго по правди, да ли је смртна казна вешањем или стрељањем, па баш и мучењем, довољна да они отплате свој дуг пред неумитним законом правде? Да ли глава једног таквог злочинца вреди колико хиљаде и хиљаде невиних дечјих живота које је он зверски уништио? Оставимо за моменат настрану сваку милост, и људску и божанску. Говоримо само по закону правде! Како би ти одговорио на то питање?

Ја мислим да би, не само ти, него сваки човек рекао да глава и земаљски живот таквог злочинца нису довољни да отплати свој дуг пред законом правде. Јер цела људска природа се буни против таквог решења.

А ако је тако, а јесте тако, значи оваки човек просто по својој природи и осећању правде, несвесно, нагонски, осећа да треба да постоји примерна казна за такве људе; казна која би одговарала тежини њихових дела. А такву казну не даје земаљски живот. Може је дати само пакао.

Према томе сви људи, без обзира на то да ли верују или не верују у стварно постојање пакла, нехотично и невољно, по самој својој природи осећају да би пакао у овом случају био врло потребан, као најподесније средство за задовољење закона правде над оваквим људима. (Понављам: говоримо овде само у име закона правде, а не у име Божје или људске милости и хуманости).

И обратно. Има људи који су сав свој живот провели у самоодрицању и жртвовању за друге. Да ли је право сахранити их у исту раку са оним злочинцима? Ја кад кажем „у исту раку“ не мислим баш буквално бацати их у заједничку гробницу, него хоћу да кажем то, да су на крају крајева све земаљске раке једнаке, без обзира да ли су украшене цвећем и надгробним спомеником или не. Јер, ако је рака последња станица човековог животног пута, ако иза ње и после ње нема више ничега, онда је сасвим свеједно каква ће она изгледати. Онда ће највећи злочинац бити награђен сасвим исто као највећи добротвор.

Хајде, молим те, одговори ми по срцу и души и савести, да ли је право да то тако буде?

Па свако логичан одговориће да није право да то тако буде. А самим тим нехотично ће признати: *т р е б а* да постоји рај и пакао, јер без тога сви појмови о правди би-

ли би чиста бесмислица. У тој тачки, дакле, да *треба* да постоје рај и пакао слажу се сви људи, па нехотично чак и они који иначе не признају да рај и пакао заиста постоје.

2) А да ли рај и пакао заиста стварно постоје?

На том питању људи су подељени у две групе. Опромна већина људи *верују да постоје*. Једна незнатна мањина (у односу на целокупно човечанство) *верује* да рај и пакао *не постоје*, иако признаје да рај и пакао *треба* да постоје.

Ако их упитамо зашто *верују* да рај и пакао *не постоје*, нико од њих не може да наведе неке праве оправдане разлоге и доказе. Обично се оправдавају овим изговорима:

а) Човек се састоји само од тела. Оно се после смрти распада у земљи или у крематоријуму, па према томе бесмислено је говорити о икаквом рају или паклу. Рака је последњи чин у драми човековог живота. После тога нема ничега више.

б) Они мање озбиљни наводе и овакве изговоре за своје неверовање: Па *наука* је доказала да не постоје рај и пакао. Јер, небо није никакав тврђ свод на коме би се налазиле рајске баште или паклена мучилишта. Астрономи су телескопима прегледали васионско пространство, а астронаути су чак и летели по њему, па нигде ништа нису видели осим звезда, планета и маглина. И то је све.

в) Неки се чак направе милостивијим и од самог Бога па тврде да би постојање пакла било у супротности са осећањем милосрђа и човечности, заборављајући да су малопре нехотично признали да по закону правде ипак треба да постоје и рај и пакао.

Ни један од ових разлога није ни довољно озбиљан, а камо ли оправдан. Милост и хуманост, у име којих се људи праве милостивијим од Бога кад поричу пакао, има-

ју свакако своју вредност. Али оне ни Бога ни људе не обавезују да их се придржава и да их примењује. Ми можемо бити и према злочинцу великодушни ако хоћемо. И то је лепо, и племенито па чак и у духу Еванђеља. Али ни Бог ни људи неће се опрештити о захтев великодушности и милосрђа према злочинцу који сваку великодушност исмејава, а милосрђе не постоји ни у његовом уму ни у срцу ни у речнику. У том случају правда једина има реч. А већ омо се претходно сви сложили у томе да пакао није израз неког садизма и нечије зле воље, него захтев објективне правде. Зато је горњи приговор против постојања пакла, на основу тобожњег милосрђа сасвим неоправдан. Да ли ће Божја милост и прешнике и тешке злочинце најзад помилovati, није наше људско право да о томе доносимо одлуку.

Бојиш ли се ти штогод оног тобож научног приговора против постојања раја и пакла? Астрономи су, ето, прегледали телескопима целу васиону, а астронаути чак и летели по њој, па нигде не видеше ни рај ни пакао. Дакле, и нема их.

Такво умовање је страховито неозбиљно, јер је тро-струко неоправдано. Пре свега, сав свет зна да у васиони постоји сила правитације којом небеска тела једно друго привлаче. А да ли је њу копод од астронома видео и фотографисао? Затим, рај и пакао су намењени *душама* а не *телима* људским, па према томе они нису начињени од неке физичке материје, него су *духовне природе*. Према томе није никакво чудо што их људи својим очима и телескопима не могу видети нити фотографисати, баш као што то не могу да учине ни са силом правитације. Најзад, чак и кад би рај и пакао били видљиви за наше телесне очи, чињеница што их астронаути нису видели ништа не би сведочила против њиховог постојања. Јер,

онај простор који су астронаути прошетали по васиони удаљен је од Земље само неколико стотина километара, у најбољем случају неколико хиљада километара. А шта је то спреам неизмерног васионског пространства чији пречник износи, како астрономи прорачунавају, неких петстотина милијарди светлосних година! То је мање него мрав који би, изишавши из свога мравињака, уображавао да је прошетао по целој Земљиној лопти. Зато је, ето видиш, такав приговор против раја и пакла скроз наскроз неозбиљан.

Једини озбиљан приговор против постојања раја и пакла био би онај први, кад би био истинит. Збиља, ако човек нема бесмртну душу, ако је рака последња тачка у драми човековог живота, онда заиста не може бити говора ни о каквом рају и паклу. Али, није тачна тврђања да човек нема душу која је духовне природе, различите од тела. Овде ти нећу наводити све доказе о постојању душе. Једино ћу ти скренути пажњу на очигледну чињеницу да постоји битна разлика између неког човека док је жив и његовог леша кад умре. А та разлика потиче само отуда што у живом телу постоји душа која га оживљава, а у лешу ње нема.

Па пошто душа постоји, а најнесумњивија тврђања науке јесте закон о неуништивости супстанције — то јест ни најмањи дељић ни материје ни енергије не пропада у ништавило — то онда ни људска душа не пропада смрћу тела, него на неки начин продужује своје свесно постојање и после смрти тела. А пошто смо се сви сложили у томе да пакао и рај *треба* да постоје, то онда не видим зашто би било нелогично веровати да душа која и иначе продужује да живи после тела, живи у онаквим околностима које одговарају њеним моралним квалитетима, то јест праведни у пријатним околностима и усло-

вима, а али у непријатним околностима и условима. Они први осећају духовну насладу и блаженство због своје врлине, а ови други жалост, тугу и прижму савести која их пече као што ватра пече тело. У *томе се заправо и састоји духовни рај и пакао*. И једно и друго, и рај и пакао, човек може да носи у својој души. То нарочито јасно и живо осећају тешки прешници и велики покајници. Знаш ли да има људи који не могу да умру док не исповеде тежак грех? О томе има безброј примера, чак и у дневној штампи. „Политика“ од 2. јула 1960. године на 7. страни доноси један кратак допис под насловом: „Злочин откривен после 70 година“. То откриће није овог пута учинила полиција, него сам злочинац Ранко Ерић на самртном часу је признао да је пре 70 година убио Милицу Чолић из Љубичевца код Страгара, мајку петоро деце, и то из користољубља. Тај човек за време тих 70 година није био у паклу. Био је на земљи. Али је пакао био у њему!

Тако ето, драги мој, говоре чињенице, и логика. А оне су упорне и тврдоглаве. Оне никога не питају да ли ти верујеш или не верујеш. Да ли хоћеш да признаш истину или нећеш. Оне просто тврде: то је тако, без обзира да ли ти се то свиђа или не!

Покрај свих тих чињеница ми религиозни имамо још и разлог више за веровање да рај и пакао стварно постоје. Тај разлог је Божја праведност. Онај „закон правде“ за кога се сви сложили да захтева праведну казну прешника и награду праведника, није никакав слепи безлични закон. Он је управо израз воље Божје која је праведна и која нам се открива кроз нашу унутрашњу природу.

Најзад, ми хришћани имамо и посебно сведочанство Св. писма да рај и пакао заиста постоје, и да су у њима душе покојника. Св. Јован Богослов видео је у визији душе праведника (Откр. 6,9.—10). Св. Петар, поучен сва-

како од самог Спаситеља, обавештава нас да је Христос, док му је тело још било мртво на крсту и у гробу, проповедао душама старозаветних људи (1. Петр. 3, 18—21). Сам Спаситељ, висећи на крсту, обећава покајаном разбојнику да ће још тога дана с Њим бити у рају (Лк. 23, 42—43). А изнесећи нам случај неког немилосрдног богаташа и неког сиромаха Лазара (треба обратити пажњу на чињеницу да Спаситељ то износи као стваран догађај у виду приче, а нигде ни Он ни еванђелист не кажу да је то обична поучна прича попут приче о сејачу и других еванђелских прича!), Спаситељ изричито тврди да је богаташ после смрти био у мукама а Лазар у блаженству (Лука, 16, 19—31).

Право је чудо од недоследности кад адвентисти (суботари) заједно са материјалистима поричу постојање раја и пакла и заробни живот свесне људске душе, иако тврде да верују у оно што каже Св. писмо!

3) Какав изгледа рај, а какав пакао?

На то питање ни људски језик ни људска памет не могу да пруже никакав одређен одговор. Јер, човек може знати спољашњи изглед само онога што види телесним очима. Како нико од нас није био ни у рају ни у паклу, то га нико од нас не може ни описати. Као што ти физичар не може описати каква изгледа кохезија, како изгледа електрицитет, и као што ти професор географије не може описати какав изгледа Лондон, ако га пре тога није видео бар на слици, тако ето ни ми немамо одговарајућих израза у нашем земаљском језику да опишемо рај и пакао. Све што о њима можемо рећи, да се сажети у неколико речи: *Рај је духовно блаженство, а пакао мучење душе*. У чему ће се то ове конкретно састојати, не

знамо. Видећемо тек онда кад томе дође време. А за сада се држимо речи Св. писма: *Што око не виде, и ухо не чу, и у срце човеку не дође, оно уготови Бог онима који га љубе*" (1. Кор. 2,9).

Св. писмо знајући да ми људи не можемо имати одређене видљиве представе о рају и паклу које нисмо видели, употребљава различите називе који се нипошто не могу схватити у буквалном смислу речи. Тако, на пример, оно рај назива „наручјем Аврамовим" (Лк. 16,22), а пакао се назива „пећ огњена". Очигледно је да оба та назива имају само преносно, фигуративно значење, јер ако би сви праведници у рају почивали у наручју Аврамовом, колико би дугачке те руке морале бити? Исто тако ако је душа духовне природе, а јесте, њу онда не може да жеже материјална ватра. Исто тако и оно што црквени иконописци сликају као рај и пакао има се схватити само као уметнички израз људске фантазије која хоће да нам помоћу материјалних симбола на видљиви начин дочара оно што је невидљиво.

4) А где се налазе рај и пакао?

Ако се рај и пакао схвате само као стање душе, онда се може рећи да се рај налази у душама праведника а пакао у душама грешника. А ако се рај и пакао схвате баш као неко посебно место у васионском пространству, онда на то питање не може нико дати одређен одговор, као ни на оно претходно, о изгледу раја и пакла. На то питање разни људи разво одговарају, и то без икаква доказа. Ево неколико примера.

Многи стари народи веровали су да се царство мртвих налази под земљом. Неки верују да душе мртвих путују на небо. Неки мисле да је њихово станиште далеко на

истоку, а други да је далеко на западу и да се тамо душе пењу на небо на зрацима сунца. Невероватно звучи, али сећам се врло добро да сам пре рата код адвентиста чуо једну песму врло лепе мелодије која почиње речима: „Где налази душа свој покој и мир?“, а свака строфа се завршава рефреном: „Домовина душе на небу је там“. Ето, чак и они, који иначе поричу запробни живот душе, певају да душа после смрти иде на небо.

Но, разуме се, све су то примитивна људска схватања из доба када се веровало да небо постоји као какав тврди свод. Међутим ако питате за савет *Св. писмо*, видећете да оно уопште никада не одређује неко одређено место у васионском пространству куда би се сабирале душе после смрти. Исто тако и црквено погребно песничтво и молитве нигде не одређују геометријско место где бораве душе покојника. На опелу и парастоју певамо: „Са светима упокој. Христe, душу слуге својега; тамо где нема болести ни путе ни уздаха, него где је живот вечни.“ А свештеник чита молитву да Господ упокоји душу слуге свога „у месту светлости, свежине и покоја, одакле побеже болест, туга и уздисање“. А бакон у заупокојеним јектинијама чита молитву да Господ упокоји душу слуге својега „в недрах Аврама, Исака и Јакова“.

Као што се види, Црква на основу *Св. писма* верује да су рај и пакао не само стање душе после смрти, него баш и извесно одређено место. Али, геометријски и астрономски одредити где се то место налази, није нам могуће, јер су и пакао и рај духовне природе, па не подлеже нашем телесном посматрању. За наше душе они су исто тако реални и конкретни као што је материјални свет реалан и конкретан за наше тело. Осим тога логично је да и људска душа, пошто није по природи свуда

присутна, борави у извесним спољашњим околностима које одговарају њеној моралној вредности.

Најзад, треба напоменути да је однос духовних бића према простору сасвим другачији него што је однос материјалних предмета према простору. Па иако не знамо ни суштину простора ни суштину материје ни суштину духовног света, једно знамо сасвим сигурно. Знамо, наиме, да онај физички закон непробојности важи само за материјална тела, а не и за духовна бића, па према томе духовни свет може да се са материјалним прожима, налазећи се заправо на истом просторном месту, само на једном вишем плану постојања него што је физичка материја. Као што се светлост налази у стаклу кроз које пролази, а ипак није истоветна са стаклом, тако се и материјални и духовни свет могу прожимати налазећи се на истом месту.

А пошто је васиона неизмерно велика, и пошто је у тим неизмерним васионским празнинама материја управо изузетак, толико је она по својој количини малецна спрам васионског пространства, не видим ко би могао неким озбиљним разлозима порећи могућност да у том празном васионском пространству, у коме нема материје, постоји царство чистог духовног света. Ја то, разуме се не могу потврдити никаквим доказима, — тим мање што постоји иста таква могућност да се духовни свет налази и у овом нашем материјалном пространству прожимајући га — али кажем само то, да једну такву тврдњу нико не може озбиљним разлозима оспорити.

Но за нас хришћане, и уопште за све људе, далеко важнија је чињеница да рај и пакао *стварно постоје*, него питање какви су и где се они налазе.

Са топлоом жељом да ти Господ пошаље анђела чувара који ће те кроз овоземалски живот чувати, а кроз духовни свет пратити све до престола Спаситељева где нема бола, туге и уздицање, топло те поздрављам.

Откуд жива бића на Земљи?

(Одговор једном читаоцу Православног мисионара)

КАД БИ ВАШЕ ПИТАЊЕ било чисто и искључиво биолошко питање, не бих на њега ништа одговарао него бих Вас упутио биолозима. Али Ви сте цело то питање довели у везу са религијом, у везу са хришћанством, са Библијом, и жалите се како су Вас ваши саговорници збунили и речима и књигама, тврдећи да је биологија доказала да Бога нема, јер ето прво живо биће, прва жива ћелија постала је сама по себи из мртве материје, а из те прве живе ћелије развио се, еволуцијом, цео биљни и животињски свет, па и човек. Зато питате каква став треба да заузме један православан хришћанин, нарочито интелектуалац, према томе питању, то јест према питању постанка првог живог бића, постанка разних биљних и животињских врста и постанку првог човека на земљи.

Одговор је врло лак. Православни хришћанин, без обзира на то да ли је образован човек или није, треба да се држи онога што кажу чињенице, јер оне су најбољи учитељ истине. Пokuшајмо да изнесемо познате чињенице у вези са вашим првим питањем, о појави првог живог бића.

Прва чињеница.

Ми знамо сасвим сигурно да постоји битна разлика између живих бића и мртвих предмета, на пример, између једне праве руже из баште и вештачке руже из излога, или између живог јагњета и киша јагњета, или између живог детета и лутке коју дете држи. Додуше овако од тих бића и предмета састављено је од материје, и у томе је њихова сличност. Па ипак, живо биће се не може свести само на материју и на процесе који су у њој. Јер, кад бисмо то учинили, онда бисмо порекли сваку разлику између живог бића и мртвог предмета. А разлике ипак постоје, и то очигледне, битне и многе.

Пре свега жива бића су способна да мењају свој материјални састав, узимајући нов материјал а избацујући стари (асимилација и десимилација) А мртви предмети немају ту особину. Друго, жива бића могу да расту изнутра по једном унапред одређеном плану који је дат (само од кога дат?!) у клици. Мртви предмети то не могу. Они ако расту, расту нагомилавањем материје споља, као на пример грудва снега. Треће, жива бића крај све своје променљивости материјала услед асимилације и десимилације, и крај све своје променљивости облика услед растења и старења, ипак остају истоветна сама себи, то јест имају своју индивидуалност и идентитет. Неки храст у стотој години исто је биолошко биће као и она младица или жбир из кога је он пре сто година изникао. Исто тако и човек у осамдесетој години исто је оно биће које се пре 76 година као четворогодишње дете играло у врту, иако су и у храсту и у човеку ко зна већ по који пут измењени сви материјални делићи за то време. Он, додуше, није више исти *онакав*, али је исти *онај* који беше пре 70 година. Четврто, жива бића могу да се размножа-

вају, а мртви предмети то не могу. Пето, код живих бића постоји очигледна целисходност у њиховом саставу. Сваки орган живог бића служи постизању извесне сврхе: очи за гледање, прсти за хватање итд. Анатомија живих бића, и поготово физиологија, и нису ништа друго него науке које нам излажу целисходност живог бића. Шесто, жива бића имају способност осећања, а мртва материја ту способност нема. Најзад, седмо, материје које сачињавају живо биће не само што немају међусобну тежњу за сједињавањем (афинитет), него напротив по природним својим особинама оне теже разједињавању. Зато чим у живом бићу престане животни процес, леш трули, разлажући се на своје хемијске састојке. То значи да су материје које сачињавају живо биће натеране на јединство неком силом ван њих самих, силом самог живота.

Све су то, дакле, познате истине. А кад је тако, онда живот није исто што и материја, нити исто што и хемијски процеси у материји. У односу на саму мртву материју он је један додатак, један „плус“, једна непозната нам суштина која се у овом свету пројављује кроз материју.

Друга чињеница

Живи свет на Земљи има свој временски почетак. Откуда то знамо? — Па знамо по томе што ни сама Земља није вечна, него има свој временски почетак. Осим тога ми знамо и нешто више. Знамо да је Земља некад била без иједног живог бића на себи. Беланчевина је та материја која је носилац живота. Она престаје да буде *жива материја* већ на температури од 60—100 Целзиусових степени. А ако је Земља некада била усижана лопта са температуром од неколико хиљада степени, онда је јасно да на њој није могло бити живих бића нити живе материје, беланчевине, пре него што се охладила испод 100, можда

и испод 60 степени. Да је Земља некада била без живих бића на себи то потврђује и геологија. Знамо сасвим сигурно, а не тек на основу разних хипотеза, да у земљиној кори има геолошких слојева из такозваног азојског доба у којима нема никаквих прагова живих бића. Живот на Земљи има, дакле, свој почетак.

Трећа чињеница

Експериментима које је вршио још у 18. веку италијански научник Лазаро Спаланцани, а затим још строжим експериментима које је извео у 19. веку француски научник Луј Пастер доказано је да живо биће не може да постане из мртве материје, него само од већ готовог живог бића. *Све што је живо, постаје од живог*, то је природни закон који је за биологију исто толико важан и несумњив, као што је за физику важан закон о одржавању енергије.

Кад знамо те три чињенице, наине, *да је живо биће битно различито од мртве материје, да некада на Земљи није било живота, и да се живо биће рађа само од готовог живог бића*, онда је сваком који хоће да размишља без предрасуда и без предубеђења, лако одговорити на питање откуда живот на Земљи. А тај одговор гласи: као што вода не може потећи сама од себе из суве камене стене него из подземног извора, тако живот није могао потећи сам по себи из мртве материје него из једног Животворног Извора, кога ми Срби зовемо *Бог*, кога и Библија назива Бог, кога Црква у осмом члану Нишкејско-цариградског симвала вере назива Господ животворни.

Тај одговор, као што свако може видети из изложеног, потпуно је логичан. Не може му се у име логике и разума учинити ни најмања оправдана примедба. А што је

још важније он је не само логичан него заснован на претходно изнесеним несумњивим научним чињеницама. То је одговор Цркве на Ваше питање. Она га је дала не јуче ни прекјуче, нити после дугих лутања и бесплодних хипотеза, него га је изразила још у светоотачко доба кроз осми члан симбола вере у коме Духа Светог назива Господом Животворјашчим (Господом који живот даје), а и у својим песмама које можете чути на богослужењу, а у којима се каже о Духу Светоме да је Он „Живот и животворјај“ (стихира на вечерњу на први дан Духова), да „в њем же свја живут и движутсја“, да „Свјатим Духом всјака душа живитсја“. А све то Црква је сазнала из Библије која, знајући да жива бића нису била на Земљи већ од првог дана Земљиног постанка и да мртва материја не може сама из себе родити живот, каже: „... рече Бог: нека пусти земља из себе траву, биље што носи семе, и дрво родно“ (Пост. 1, 11), и још: „... нека земља пусти из себе душе живе по врстама њиховијема“.

Тако, дакле, по нашем православном веровању, заснованом на Библији и логици и научним несумњивим чињеницама, жива бића су постала из земље и воде, али не сама од себе, него премудрим дејством Божјим. У појави живих бића свакако учествује и земља и вода и светлост и цела видљива природа. Она учествује пасивно, дајући материјал из кога ће се формирати тела живих бића. Али сама та пасивна компонента није довољна. Потребно је да постоји и једна активна компонента. Потребно је да онај који је Извор живота споји са материјом оно „нешто“, онај „длус“ који мртва материја нема а жива има. То „нешто“, тај „длус“, то управо и јесте оно што мртву материју оживљава. Научници тај „длус“ називају различитим именима. Још стари Аристотел, а и савремени научници такозвани неовиталисти као на пример Ханс

Дриш, то називају „ентелехија“. Француски философ Бергсон то назива „елан витал“. А Библија то назива *душом*, која по њеној тврђи постоји не само у човеку, него у сваком телу „у ком има душа жива“ (Пост. 1, 30). Разуме се, као што постоји опромна разлика између тела једног човека и тела једне амебе, или радиоларије, или травке, тако постоји још већа разлика између душе живе која оживљава једног човека, и душе живе која оживљава једну амебу, или радиоларију, или травку. Но у сваком случају и овде код човека, и тамо код радиоларије или травке, постоји оно „нешто“, онај „длус“, онај „елан витал“ који ту просту физичку материју организује, уједињује у органску материју и оживљава је. Овај наш закључак из датих чињеница исто је тако логичан и тврђ као и закључак неког физичара кад каже да у камену постоји сила кохезија која његове молекуле држи на окупу, јер кад ње не би било, молекули би се расули и стена распала.

Ето, толико знамо, и толико нам је јасно. Но при свем том не треба мислити да ми православни знамо баш све што се тиче појаве првих живих бића, и да за нас православне сад више нема никаквих тајни и проблема у питању постанка живих бића на земљи. У Библији је казано: „... рече Бог да поврве живе душе“. Ех, оно „рече“, то је за нас тајна. Јер, тај израз не можемо схватити буквално у човечанском смислу речи. Бог *јесте* „рекао“ да постану жива бића, али Он то свакако није рекао српским, нити црквено-словенским, нити латинским, нити грчким, нити старојеврејским, нити икојим људским језиком. Његова реч у природи, то су управо Његова дела, Његово дејство на материју. Тај начин Његова дејства свакако се огледа у дејству разних хемијских закона које је усадио у природу материје, а и у непосредном делова-

њу на материју. И то Његово дејство, то је за нас велика тајна, до сада још нерешена, а ко зна, можда и нерешива за наш ум и за наше људске експерименте. Јер, кад научник испитује живу материју он је хемијски анализира. Но чим изврши хемијску анализу, чим је растави на њене састојке, она престане да буде више жива. Да ли ће наука кадгод пронаћи подеснији начин експериментисања који би могао и извршити анализу и очувати живот, не знам. Али, све оно што било православни било неправославни научници експериментом желе да сазнају о начину, хемијском начину постанка првог живог бића, све је то за сада непрозирна тајна, која се своди на то да одгонетнемо библијски израз „рече Бог“, то јест да сазнамо како је то Бог рекао материји да оживи, које хемијске законе и која дејства је Он при томе применио? Ето, то је та тајна која голица све научнике без обзира да ли су побожни или непобожни, и чије је решење за сада ујасно далеко и од једних и од других. Да ли ће је кадгод одгонетнути, да ли ће успети да у лабораторији произведу вештачким путем живо биће?... то оставимо будућности.

Разне хипотезе и нагађања

Дубоко сам уверен да је на основу изложених чињеница Вама потпуно јасно да је наша вера апсолутно истинита и на оспорајивим чињеницама тврдо логички заснована, те да се више нећете збуњивати ни посртати пред налетом Ваших саговорника. Баш да видимо каква су то страшила која су Вас за тренутак збуњила!

Хипотеза саморађања

Људи који не желе да признају постојање Божје немају шта да приговоре нашем претходном извођењу и доказивању, осим да им је то доказивање „мистично“, тако рећи „волшебно“, чудесно, јер ето живот није нешто природно, него натприродно. И да би избегли ту „мистику“ и „волшебност“ и натприродност, постављају разне хипотезе тј. претпоставке. Но пре него што их изложимо, поменимо да је претходни приговор, да је наше схватање „мистично“ и „волшебно“, потпуно неоправдан. Ми смо већ видели да је наше схватање потпуно јасно и логично, а да је „мистично“ или тајанствено само на оним питањима на која нема одговор нико од научника без обзира да ли је религиозан или није. Ту тајанственост и мистику за сада, према садашњем стању науке, просто није могуће избећи, ни нама ни њима. Зар они знају хемијске законе по којима се појавило прво живо биће из мртве материје? Ако то ико од људи зна, што их не примени, што не начини вештачким путем живо биће?! Уосталом каква је то страхота не знати оваку тајну? Ако им се овића да нас сматрају и називају „мистицима“, нека то и чине, али нека не забораве две ствари:

прво, да нам не могу пребацити никакву нелогичност нити сукоб са каквом чињеницом,

а друго, да питање шта је онај „плус“ који оживљава мртву материју, и каквим је хемијским путем постало прво живо биће из мртве материје не знамо ни ми религиозни ни нерелигиозни,

и да смо, према томе, на том питању подједнако „мистици“.

Најзад, није тачна тврдња да ми живот сматрамо нечим натприродним. Натприродан је само начин постанка

првог бића утолико уколико нам је јасно и очигледно да се оно само по себи из мртве материје није могло појавити. Али када се већ једном појавило, онда је живо биће члан целокупне видљиве природе, иако жива бића представљају један виши природни степен него што је мртва материја, дакле је за њу ипак надприродан. Кад би један атом угљеника, кога иначе има у телима свих живих бића, умео да мисли, и кад би чуо да осим њега постоје жива бића, која могу да се хране, да расту, да се множе, да осећају, да мисле и да хоће, све те чињенице биле би за њега права правцата чудеса, натприродна ствар у дословном смислу речи.

Постанак живота из мртве материје

Научници старог и средњег века сматрали су да су се жива бића развила сама од себе из мртве материје. Од пустињског песка развили се, тобож, мишеви, од камења лавови, од блата први итд. Данас нико више у то не верује. И помињемо то старо бесмислено мишљење само зато да би се видело шта су све људи кадри да крсте именом науке! У 19. веку, иако су Лазаро Спаланцани и Луј Пастер експериментом доказали да се из мртве материје не може развити живо биће само од себе, ипак су материјалисти механистичког правца, такозвани биомеханисти, тврдили да се живот развио сам по себи из мртве материје путем такозване „архигоније“. Хексли је у дубинама океана био пронашао неку пихтијасту масу за коју је тврдио да је то та првобитна материја која је представљала средњи степен између живе и мртве материје. И у част свога једномишљеника Хекела, назвао је ту материју „батибиос Хекели“. Хемијском анализом те материје утврђено је да је то био обичан гипс. У наше доба Опарин сматра да су такозване коацерватне капи-

це прелазни облик из мртве материје у живу. Оне су постепено оживеле. Но како, и зашто да оживе? То управо и јесте проблем.

Све те тврдње потпуно су једнаке вредности. Наиме све се оне сукобљавају са експериментално констатованом научном чињеницом и основним законом биологије да се све живо рађа од живота. Све се оне сукобљавају са логичком аксиомом да из ничега не може ништа ни постати само од себе ни самозачећем, ни саморазвојем (архигонијом), нити неким „дијалектичким скоком из мртве материје у живу. Где ништа нема, ту се ништа не може ни зачети, ни развити, ни скочити. Ако, дакле, у мртвој материји није било никаква живота, онда је као бели дан јасно, да се живот из ње није могао никако сам појавити, јер ко ништа нема, не може никоме ништа ни дати. И још нешто! Многобројни научници су покушавали да произведу живо биће у својим лабораторијама. Па ништа! Успели су да начине само органску материју, али мртву. Пружили су тиме и нехотично само један доказ више да је живот ипак нешто друго него органска материја. Па ако живот није могао да постане сам од себе из мртве материје уз помоћ учених хемичара, то је тим мање вероватно да је могао постати сам од себе без те помоћи.

Али ако научници једног дана ипак успеју да вештачким путем начине живо биће, шта ће онда бити од свих доказа против тврдње да се живот развио из мртве материје сам од себе?

Да ли ће научници успети да вештачким путем произведу живо биће, то не знамо. За сада је то чиста вересија без јемца. Можда хоће, а можда, богме, и неће. Али ако и учине, они неће тиме ни за длаку оборити наше напред изнесене доказе да је прво биће ипак створено од Бога.

Јер, као што се то предпостављено вештачко биће неће моћи појавити без сарадње неког великог научника, тако се ни прво живо биће није могло појавити без дејства једног неизмерно моћног ума, Божјег ума.

Ево још једног бесмисленог приговора. Живо биће не може да постане из мртве материје *данас*. Али раније су биле друкчије околности у природи, па је и то могло да се деси да живо биће постане само од себе из мртве материје.

Ова одбрана личи на зид од паучине. Какве су то повољније околности? Влага? — Па ње има и данас на претек. Топлота? — и ње има у свим градацијама потребним за живот. — Светлост, кисеоник, угљеник, вода? Та свега тога има у слободној природи као и некада. Свега, само нема појаве живих бића из мртве материје. А ако је то некад било могуће по природним хемијским законима, онда би то апсолутно морало бити могуће и данас, јер природни, у овом случају хемијски, закони су неизменљиви. Њих би могао променити само Творац природе и нико више. Тако, дакле, принцип *све је живо од живог* не означава тек једну моментану, привремену чињеницу, него баш природни, логички закон. Јер, никад мртвац не може сам од себе оживети, јер нико не може дати себи оно што сам нема. А материја баш и јесте тај вековни мртвац.

Живот је дошао на Земљу из васионе

Било је у 19. веку научника који су увиђали бесмисленост сваке тврдње да се прво живо биће развило из мртве материје. А не желећи да признају дејство Божје при стварању првог живота измислили су решење: Прво живо биће дошло је на Земљу из васионе! И то, према научнику Рихтеру жива бића из васионе, такозвана „кос-

моза” дошла су на Земљу са неким метеоритом који је на земљу пао из васионе, а по шведском научнику Архениусу животне клице стигле су на земљу из васионе под притиском светлости.

Браво! А одакле живот тамо? — Уосталом откуд знате да га има у васиони. Додуше, није ни мало искључена могућност да у васиони постоје многа небеска тела са околностима сличним као на нашој планети, па да и на тим планетама постоје некаква жива бића. Да ли их заиста има или нема, то не знамо. Али могућност није искључена. Али је искључена могућност да клице са тог другог тела дођу на земљу. У васиони је температура — 273 степена. Које живо биће може издржати такву хладноћу?! Метеорит кад пролази кроз нашу атмосферу усипа се до неколико хиљада степени. Које биће може издржати толику топлоту?! Кроз васиону струје космички зраци који уништавају све живо. Тако дакле нити у самом празном васионоком пространству има живих клица, нити би оне могле доћи на Земљу са неког другог тела баш ако их на томе телу и има, нити би тиме био решен проблем постанка живота. Он би само био пренесен са Земље на неко друго небеско тело. А како се појавио на томе телу, о томе нека лупају главу тамошњи научници, зар не!

Тако, дакле, драги мој православче, нека Ваша вера ни мало не замире и не стрепи пред празним страшилима. Прво питање из области биологије, питање о постанку првог живог бића на земљи, не само што није никакав доказ против постојања Божјег, већ напротив, чињенице које су нам у вези са њим познате, громогласно сведоче да постоји духовни извор живота, Господ животворни, чија мудрост и благодат нека Вас прати и чува кроз цео живот.

ИЗ ТВОГА ПИСМА, драго дете, видим да је твоја вера у великом искушењу. Учитељ ти је навео чињенице које по његовом мишљењу сведоче да је човек постао од мајмуна, или бар да има с њим заједничког претка. Ти се потајно бојиш да би таква наука могла уништити твоју веру у Бога као створитеља света и човека, па зато не делиш учитељево мишљење о пореклу човека, а не умеш да своју веру одбраниш од учитељевих доказа, те зато питаш шта ће на све то рећи хришћанска апологетика.

Пре свега хришћанска апологетика се никада не бори против чињеница. Кад је нешто утврђено као чињеница, онда је то уједно и истина. А борити се против познате истине, то је прех против Духа Светог, прех који се по речима Спаситељевим не опрашта ни на овом ни на оном свету (Мт. 12,32). На чињенице никад не треба јуришати, нити се доказане истине бојати.

Осим тога, могу те подсетити да је баш на то питање, које тебе интересује, објављен један чланак у „Православном мисионару“ бр. 3 од 1958. год. Но пошто си ти тада имао вероватно тек 2—3 године, а тај број „Мисионара“ се више ни у редакцији не може добити, то ћу онда покушати теби посебно да одговорим на питање које те мучи. Разуме се, сасвим укратко, јер о томе питању писане су безбројне књиге и студије, а проблем заиста може да се растегне врло широко, па је природно да у једном писму не може бити обухваћено све што је о томе писано. Зато ћу ја цео одговор свести само на неколико тачака.

Шта каже Библија о природи и постанку човека?

У Библији се о постанку човека не говори много. У новозаветним књигама скоро ништа, осим неколико алузија на старозаветно казивање Библије о постанку човека. А Св. писмо Старог завета каже:

„Потом рече Бог: да начинимо човјека по својему обличју, као што смо ми, који ће бити господар од риба морских и од птица небеских и од стоке и од цијеле земље и од свијех животиња што се мичу по земљи. И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га; мушко и женско створи их. И благослови их Бог, и рече им Бог: рађајте се и множите се и напуните земљу и владајте њом, и будите господари од риба морских и од птица небеских и од свега звјериња што се миче по земљи. И још рече Бог: ево, дао сам вам све биље што носи сјеме по свој земљи, и сва дрвета родна која носе сјеме; то ће вам бити за храну.“ (1. Мојс. 1, 26—29).

„А створи Господ Бог човјека од праха земаљскога, и дуну му у нос дух животни и поста човјек душа жива“ (1. Мојс. 2, 7).

Ето, то је све што каже Библија о природи човека и о његовом постанку. У том казивању видимо следеће библијске тврдње о човеку:

1) Човек није производ неког пуког случаја, случајне игре природних сила, нити случајног нагомилавања материјалних атома, нити производ неке слепе природне нужности, него је човеково биће производ и дело Божје љубави и Божје премудрости.

Да ли је та библијска тврдња о човеку тачна? Апсолутно је тачна, и очигледно истинита!

Да човек није производ неке следеће нужности види се по томе, што нигде у природи не пише да се човек баш морао појавити на Земљи. Земља је дуго времена постојала без људи на њој, што значи да не постоји никакав природни закон по коме би се дало закључити да људи баш морају постојати на Земљи. Могу постојати, и постоје. Али не морају. Њихово постојање није никаква природна, још мање логичка нужност. Чак ако пристајемо и на тврђу да се човек појавио на Земљи путем закона еволуције без икаква утицаја Божјег, чак ни у том случају појава човека на Земљи није никаква неминуовност ни нужност, јер се еволуција — ако је оставимо саму себи без утицаја Божјег — могла развијати у бескрајно много праваца од којих је само један довео до појаве човека. Човек, дакле, није производ никакве следеће природне нужности.

А да ли је можда производ пуког случаја? О, још мање! Па то је бар очигледна немогућност. Човек има разум, зар не. Оставимо настрану питање да ли је разум својство човекове душе или производ његовог мозга. Ни у једном ни у другом случају тај разум није могао постати случајним спајањем слепих и неразумних атома мртве материје. Ти знаш да постоји такозвани електронски мозак. Нико паметан неће тврдити да је један такав апарат постао случајним спајањем атома, него дејством разумног научника који је то конструисао. А људски разум — без обзира да ли је он својство духовне душе или материјалног мозга — свакако представља далеко већу вредност од електронског мозга. Према томе ни он не може бити дело случајног спајања атома, него само дело разумног бића које је и мудрије и моћније од човека. То биће ми зовемо Бог. Човек је, дакле, дело Божје стваралачке љубави и премудрости.

И не само постојање разума човековог што сведочи о разумном Створитељу човека, него тако исто убедљиво сведочанство о Створитељу пружа нам и људско тело. Претпостави да човек има само живо тело, без разумне душе. Чак и у том случају тело својом премудром и целисходном конструкцијом сведочи о разумном Створитељу. Ако будеш студирао медицину или биологију учићеш анатомију и физиологију људског тела и гарантујем ти да ћеш зинути од чуда пред многобројним примерима целисходног и разумног уређења људског тела.

Ево, да поменемо само неке најочигледније примере, за које није нужно студирати медицину да би их човек уочио. Њих види свако. Јесу ли ти очи дате за гледање, а уши за слушање, а срце за растеривање крви по целом телу, а ноге за ходање а руке за рад? Свакако! Па зар је све то могло да се формира случајно?! Ни говора! Нико логичан тако шта неће тврдити. Свако већ на први поглед види да су сви људски органи праве техничке справе које људска техника може само донекле имитирати, али никад потпуно. Око је прави фотографски апарат кога је могао конструисати само неко ко одлично познаје законе технике и физике, специјално законе преламања светлости. Ухо је толико сложен апарат који непобитно сведочи да је његов конструктор знао све законе распрострањања звука и услове за осећај положаја у простору. У уху имаш око 24 хиљаде влакана која трепере према јачини и врсти звука. Зар ће ико тврдити да је слепи случај могао све то произвести?! А срце људско је права пумпа са вентилима. Његов рад на растеривању крви кроз жиле у остале делове тела, право је чудо од техничке целисходности и савршености. Посебно се та целисходност опажа на раду срца и крвотока док се дете још налази у утроби мајке. Ако познајеш неког лекара,

макар био и атеист, замоли га нек ти објасни шта је то такозвани „форамен овале“ и „Боталов канал“, па ћеш видети колико у томе има премудрости и, тако рећи, техничке досетке, да се дете у утроби правилно снабдева крвљу. Нико логичан неће тврдити да је и све то дело слепог случаја, јер је очигледно да има одређену сврху.

Најзад, останимо код једног најочигледнијег примера. То је наша рука. Она изгледа нешто сасвим просто и једноставно. А у ствари она је тако мајсторски начињена справа, да је људска техника никад не може тачно имитирати. Један велики анатом светског гласа (Хиртл) каже: „Не можемо замислити никакав уређај по коме би употреба руке могла бити савршеније дотерана. Сваки додатак, па био он не знам како изведен — вели Хиртл — пре би био на сметњи него од користи.“ Знаш, рећи ће ти твој учитељ: рад је створио људску руку. То је очигледна бесмислица. Човек може људски радити тек онда кад има руке и кад има разум. Без тога нема рада. Ту је ситуација обратна: рука производи рад, а не: рад производи руку.

Ово је све само један врло незнатан део од обиља примера који сведоче да људско тело није и не може бити производ никаквог слепог случаја него премудрог Божјег разума. Тако, дакле, ова прва тврдња библијског текста да је човек дело премудрог Створитеља, остаје очигледна истина за коју сведоче безбројне чињенице.

2) Друга тврдња Библије о човеку гласи: Човек има материјално тело и духовну душу.

Да ли је то тачно? Очигледно и несумњиво! Да човек има тело и да се то тело састоји од материје у то нико нормалан не сумња. Али пошто тело само по себи још не мора да буде ни живо ни свесно, а човек је живо и свесно биће, то је онда очигледно да мора постојати

нешто што човеково тело оживљава и даје му свест; мора постојати носилац свести. А тог носиоца свести и живота, то „нешто“ што чини да човеково тело није мртав леш ни бесвестан предмет, ми зовемо људском душом.

Познато ми је да постоје људи који поричу постојање људске душе као бића различитог од људског тела. Неки то поричу тобож у име философије и науке, као што чине материјалисти, а неки у име Библије, као што чине секташи (суботари). Но и једна и друга тврдња је скроз бесмислена и нетачна. Прва, што се сукобљава са неоспорном чињеницом да је тело само за себе мртав леш па није и не може бити носилац ни извор духовних особина као што су свест, разум, осећање, хтење и савест; а други због тога што се сукобљавају са много пута израженом тврдњом Библије да човек покрај тела има и душу. (Опширније о томе можеш наћи у „Мисионару бр. 3 из 1965. г. „Да, постоји бесмртна људска душа“ и бр. 3 из 1966. г. „Шта каже Св. писмо о људској души“).

3) Трећа тврдња Библије о човеку гласи: Њудско тело је Бог начинио од праха земаљског.

Многи се смеју и ругају над овом тврдњом Библије. Звучи им као мит и бајка. А међутим, нема ништа јасније и опипљивије од те тврдње. Па истинитост ових речи доказује сваки ручак и свака чаша воде коју попијемо, и сваки делић ваздуха који удахнемо. Јер, наше данашње тело састоји се од онога што поједемо, попијемо и удахнемо. А све то долази, преко биља и животиња и воде и ваздуха, од земље. И заиста, ако хемијски анализирамо људско тело, видећемо да у њему нема никаквих нарочитих, друкчијих, материја него што их има и у земљиној кори, или како то Библија поетски каже: „у земаљском праху“. А кад човек умре, очигледно је да се његов

леш изједначи са земљом у којој почива. Према томе, трећа истина Библије о човеку не само да је очигледна, него чак и опипљива. Човек је заиста начињен од земље!

А на који начин? Е, то нам Библија не каже! Ту су као одговор могуће различите људске претпоставке. Једни држе да је Бог, применивши хемијске законе и техничке принципе, својим дејством на материју која постоји у земљи учинио да се појави људско тело, које је затим оживео удахнувши на неки начин у њега дух животни, то јест спојивши то тело са људском душом. Дабоме, никоме од људи ипак није познат технички пут и начин како је то Бог извео. За наше људско знање то је непрозирна тајна.

Други верују да је Бог људско тело „начинио од праха земаљског“, али не непосредним и моментаним дејством своје чудотворне силе, него је дугим током еволуције живих бића, која се развијала по Његовом плану, учинио да се појави људско тело (јер и животиње су постале из земље: 1. Мојс. 1, 24), па кад је то тело постало способно да буде стан и оруђе људске душе, онда је Бог у такво тело удахнуо праву људску душу.

Трећи пак верују да се све то десило без икаквог дејства Божјег, просто по природној нужности, или по слепом случају. Видели смо већ да је ово треће гледиште у чистој супротности са напред наведеним чињеницама које непобитно сведоче да је тело човечје дело премудрог Створитеља. Према томе у обзир за веровање долазе само она прва два гледишта.

Што се мене лично тиче — ако је уопште важно и моје лично мишљење — ја верујем у оно прво гледиште, то јест да је Бог на неки мени непознат начин чудесно дејствовао на материју која се налази у земљи, применио физичке и техничке принципе и хемијске законе, те се

појавило људско тело, у које је Он удахнуо разумну духовну душу која га оживљава и која је носилац свести и целокупног живота.

Разуме се, ја за ову тврдњу не могу навести ни библијске, ни историјске, ни природно-научне доказе. Јер, Библија, као што је већ више пута овде наглашено, не износи нам начин како је, него само материјал од кога је Бог створио човека. Зато нема библијског доказа за ову тврдњу. Даље, нико није старији од Адама да би нам као очевидац могао испричати и описати начин његовог стварања. Зато кажем да нема историјских доказа за ову тврдњу. И најзад, чудесно Божје деловање не може бити предмет научног испитивања у каквој лабораторији ни опсерваторији, па зато кажем да за такву тврдњу не постоје природно научни докази. А што при свем том одсуству доказа ипак верујем у њу, верујем зато што ми она изгледа не само могућна, него и логична. Бог који је могао створити прву живу ћелију из мртве материје, исто је тако могао створити и цело људско тело. А докази који се наводе за животињско порекло човека, макар и уз дејство Божје, не изгледају ми довољно убедљиви.

Уосталом, запамти, важно је ово: Бог је створитељ сваког човека, а не само оног првог. Па било да то Бог изводи природним путем ембриолошког развића у утроби мајке, било непосредним чудесним дејством, било путем еволуције преко разних животињских облика, ми смо у сваком случају дело Божје са телом од земље а са душом из духовног света. Па као што је наша љубав према родитељима увек стална и неокрњена, без обзира да ли знамо како су нас родитељи извели у овај свет или не знамо, тако је и наша вера у Бога створитеља тврда и неокрњена, без обзира на који је начин Бог створио, и без обзира да ли ми тај начин знамо или не знамо.

4) Четврта библијска тврђња о човеку гласи: човек је створен да буде господар видљиве природе.

Да ли је ова тврђња тачна? Најочигледније! Зар има ико на свету ко би се усудио то да пориче! Зар има ико коме није јасно да је човек најсавршеније и највише биће у видљивом земаљском свету. Он својим умом не само што надмашује све биљке и животиње, него продире чак у неизмерне дубине васионе. По величини свога тела, он је у поређењу са звездама само обична трунка грашине. Али по својим духовним особинама, он је „мало мањи од анђела“ како каже Св. Писмо (Пс. 8, 1—8).

5) Најзад пета библијска истина о човеку гласи: Човек је створен по облику Божјем.

Да ли је то истина? Без сумње! Иако је Бог као савршени дух бескрајно узвишен изнад свих својих створених бића, ипак, ако чинимо поређење између Бога и човека с једне стране а Бога и осталих земаљских бића с друге стране, очигледно је да постоји далеко већа сличност између Бога и човека него између Бога и лава, или љубичице или камена.

У чему се састоји та сличност? У створитељству. Бог је створитељ, а човек је стваралац. То није исто, али је слично. Само човек има науку, философију, књижевност, религију, свестан плански рад. Животиње и биљке тога немају. Но пошто је све то производ људског духа, то је онда сличност између Бога и човека заправо у људској души коју је Бог удахнуо у тело. Но, пошто је по вечном плану Божјем превечни Син Божји постао човеком у лицу Господа Исуса Христа који је у прослављеном људском телу васкрсао и узнео се у небески свет, то је онда у извесном смислу речи и човечје тело својим достојанственим изгледом слика Божја. Ту је смисао оних речи из попребних стихова св. Јована Дамаскина: „Плачу и

ридају једна помишљају смрт и вижду во пробје лежаччују по образу Божију сазданују нашу красоту”.

Ето, дете, то Библија учи о човеку. И као што видиш свака од тих њених тврђњи је очигледно истинита и као гранит тврда и необорива без икаква обзира на питање да ли су тврђње еволуциониста о човеку тачне или не. Ако су тачне, немамо права да их поричемо. А ако су недоказане, тада немамо разлога да их усвојимо. У сваком случају оставимо читав тај проблем биолозима. После свега овог мислим да је излишно да се и осврћемо на доказе које је твој учитељ изнео.

II

Шта каже твој учитељ о пореклу човека?

Иако смо рекли да питање еволуционизма остављамо биолозима, ипак погледајмо изближе чиме је то твој учитељ довео у забуну тебе и твоје другове.

1) Учитељ каже: између човека и мајмуна постоји велика сличност, и то: а) Имају сличан састав крви па се може вршити трансфузија између човека и мајмуна. б) Длакавост по телу човека и мајмуна. в) Човек и мајмун оболевају од истих болести и истих паразита. г) Човек има рудиментарне органе, на пример слепо црево. д) Понекад се рабају људи са репом или длакави по целом телу. ђ) Преисторијски, пећински људи су имали животињски изглед. е) Мајмуни такође показују извесну интелигенцију и душевна расположења: радост, жалост, гњев итд. Све то, каже учитељ, сведочи о животињском, мајмуњском пореклу човека.

Шта да кажемо на све то? — Рећи ћемо чисту истину које се ми хришћани никад не бојимо. Рецимо одмах: све што је учитељ навео, све је чињеница. Ништа није

измишљено. Али, то још нису прави, несумњиви научни докази за животињско порекло човека.

Истина је, постоји сличност у праћи и општем изгледу тела између човека и мајмуна. Али сличност није истоветност, нити мора потицати од заједничког претка. Има људи који су слични као да су близанци, но ипак нису никакав род. Једна врста мајмуна (хемигалато) толико је слична миши, да уопште и не личи на мајмуна, па ипак нико не тврди да миш и мајмун имају заједничког претка. Између коња и магарца постоји могућност укуштања, а између човека и мајмуна не постоји та могућност, јер је у ембриону мајмуна уцртан план да се од њега развије само мајмун, а из ембриона човечјег само човек, ма колико та два ембриона на изглед били слични.

Тачно је, постоји могућност трансфузије крви између човека и мајмуна. Но, ако би та чињеница сведочила за њихово заједничко порекло, онда би и чињеница да два рођења брата који немају исту крвну групу, па не могу један другом да позајме крв за трансфузију, сведочила да они не потичу од истих родитеља. А то ипак није тако.

Тачно је да човек и мајмун оболевају од истих болести. Но човек туберкулозу и шип може да добије од краве, и беснило од пса, и трихину од бобичаве свиње, па из тога нико не изводи никакве закључке о пореклу човека.

Заиста бива, бар сам на цртежима видео, да се неко родио сав длакав по телу, или са меснатом израслином у виду репића. Но рабају се људи и састављених прстију, слично туљану, и расечених усана, слично дабру, и са шест прстију на рукама и ногама, и са две главе, и као сијамски близанци, и ко ће набројати све евентуалне абнормалности за које не знамо откуда и зашто бивају,

па се из тих чињеница још не може извести никакав важан и несумњив доказ о животињском пореклу човека.

Кажу да је слепо црево остатак некадашњих дугачких црева из прадавног доба кад је човек био биљождер. Можда је то и тако. Па и Библија каже да је човек у почетку био биљождер (1. Мојс. 1, 29). Да слепо црево није без икакве функције то је доказано. Оно има своју сврху, иако човек може и без њега да живи, као што може и без ока или без бубрега. Али да је оно баш заиста рудименат, ја бих у то поверовао тек кад ми се претходно докаже животињско порекло човека. Дакле, доказни поступак овде иде обратно.

Длакавост човека је далеко више израз његових сексуалних особина него животињског порекла. Уосталом одсуство длакавости човека тела за разлику од животињског, као и човеков усправан ход, далеко пре се може узети као доказ против животињског порекла човека. Јер, иако су се научници старали да пруже извесно објашњење како и зашто је човек, развивши се из животиње, остао без длака по целом телу, и како и зашто би животиња, која по својој природи иде четвороношке, напустила оно што лежи у њеној природи, па упркос овоме природном саставу и инстинкту почела да хода усправно, ипак до данас нико није пружио права несумњива научна објашњења како се то десило, нити доказе да се баш заиста тако десило.

Какви су заправо изгледали пећински преисторијски људи о томе ми немамо никакве фотографије. Каткад су остаци толико сиромашни (једна вилица или један зуб или бутна кост или темена кост), да они ипак нису довољни да нам пруже баш стопроцентно тачну слику. Ипак, усвајамо тврдњу да су ти људи имали далеко

грубли, рецимо слободно, животињскији изглед. Није ни чудо. Изглед човека зависи од околности у којима живи. Али једно знамо сасвим сигурно. Тај човек се служио ватром и правио алатке. Он је дакле био проналазач. Он је био интелигентно биће, јер ниједна животиња и не помишља да се послужи ватром или да направи какву алатку. Ништа не шкоди што су алатке тога човека биле примитивне у поређењу са нашим алаткама. Кад би и данашњег човека неко оставио као Робинсона на неком пустом острву, он би крај све овоје учености и интелигенције живео таман као и некадашњи пећински човек, а грубе околности у којима би се нашао свакако би утицале на делимичну измену његовог садашњег изгледа. А Адам, изгнан из раја, нашао се баш у сличним околностима као Робинсон на пустом острву.

Истина је да мајмуни имају више интелигенције него, рецимо, мачке и пилићи. Истина је да они имају и своја осећања туге, радости, пјева. Па то имају и остале животиње. Али, немају оно што има човек: религију, науку, философију, технику, уметност, културу, цивилизацију, логичан и артикулисан говор. А све то толико издаваја човека изнад мајмуна и осталих животиња, да се та празнина ничим не да попунити.

Знам, многим се докази које је изнео твој учитељчине врло убедљиви па их усвајају. Мени они не изгледају убедљиви, па их не усвајам. Али кад би ми неко изнео праве научне несумњиве и јасне доказе о мајмунском пореклу човека, ја бих такву тврдњу без икакве резерве усвојио не бојећи се ни мало да би тиме страдала хришћанска догматика нити моја вера у Библију, јер оно што је Библија изнела о човеку, остаје неокрњено тачно, без обзира да ли је Бог створио човека непосредним чудесним стварањем или путем еволуције.

2) Истина је да огромна већина данашњих биолога, и не само биолога, него свих културних људи, па и велик број теолога, усваја принципе еволуције. И ја лично мислим да је еволуција живог света на земљи стварна чињеница. Јер заиста, животињски и биљни свет не јавља се одједанпут овакав какав је данас. И Библија такође тврди да је постојао извештај редослед појаве живих бића. Али све то није још никакав доказ за оправданост атеизма. Јер сами творци еволуционистичких теорија, Ламарк и Дарвин, били су религиозни људи.

Зато, учи биологију што год боље можеш и не бој се да ће њени резултати разорити твоју веру у Бога и Св. писмо.

Шта каже Свето писмо о људској души?

(Одговор једној читатељки)

ВАШЕ страдање подсећа ме на Јова, баш исто као и Ваша вера. Кад је Јов био савладан тешком болешћу, њега су његови пријатељи тешили и саветовали, али све некако укриво, све против истине Божје. Сличан је случај и са Вама. Ваше срце после толико дугог боловања налази утеху још једино у речи Божјој, у обећању Божјем да је душа важнија од тела, да тело није све, да човека чека после смрти тела живот у духовном свету, а Ваша јетрва адвентисткиња жели да Вас „утеши“, да Вам каже „истину“, па руши и последњу Вашу наду порицањем бесмртности душе. Да је она присталица атеизма, или материјалистичке филозофије, ми бисмо од ње тражили

и материјалистичке филозофске доказе за то тврђење, знајући сасвим сигурно да такве доказе ни она нема, као што ни било ко други такве доказе не поседује. Али пошто она каже да верује Св. писму, онда оставимо на страну сву филозофију, без обзира чија је и како се зове, и обратимо се Ономе који те ствари боље познаје од свих филозофа. Обратимо се васкрелом Христу. Јер, филозофске тврдње ма како биле мудре и паметне, ипак могу код човека да изазову сумњу и питање: откуда тај филозоф зна шта бива после смрти кад још није умро и кад није био у духовном свету? Прича се да је пред старим филозофом Диогеном неки човек много причао о небеским стварима и проблемима. Филозоф га је стрпљиво слушао, а онда га запитао: „А кад си сишао с неба?” Онај заћута! Слично питање са истим резултатом може се поставити сваком филозофу. Сваком човеку. Свакој личности уопште. И свуда би одговор био исти: ћутање. Постоји, међутим само једна личност која је у том погледу изузетак. То је Господ Исус Христос. Само Он као очевидца зна ове људске и небеске тајне. Зато њему више верујем него осталима.

Да ли те тајне још когод зна? Да. Знају делимично и Његови ученици и апостоли којима је Он открио тајне људског бића. Знају то делимично и остале свете личности које су писале Библију, јер их је Дух Свети учио основним истинама које се тичу Бога и човечје душе. Зато оставивши на страну светску филозофију, чујмо шта каже Библија о људској души.

1) Тело, душа и дух.

Кад Св. писмо говори о човеку оно каже да је Бог створио човеку тело од земље и удахнуо у њега дух животни и поста човек душа жива (Пост. 2, 7). То значи да се човек не састоји само из материјал-

ног тела, него у материјалном телу постоји духовно биће које га оживљује. Тај духовни нематеријални део људског бића Библија назива различито. Час га зове дух, желећи тиме да нагласи да тај део људског бића није материјалан него духован, а час га зове душа, желећи тиме да нагласи да то није какав било дух, рецимо анђелски или демонски јер и они су духовни, него наглашава да је то посебна врста духовног бића које оживљава људско тело и које сачињава духовни део људске личности. Ево одмах библијских примера. Кад еванђелист Матеј описује страдање и смрт Спаситељеву, он каже за Исуса: „А Исус опет повика иза пласа и испусти душу” (Мт. 27, 50). А еванђелист Лука кад описује исти догађај, каже: „И повикавши Исус иза пласа рече: Оче, у руке твоје предајем дух свој. И рекавши ово издахну” (Лк. 23, 46). Дакле, дух човечји и душа човечја су исто биће, само са два различита назива. Ево још једног примера. Кад је Спаситељ васкрснуо Јаиорову кћер, то се по опису еванђелиста Луке десило овако: „А он (Исус) узе је за руку и зовну говорећи: Девојко, устани! И поврати се дух њезин и устаде одмах” (Лк. 8, 54—55). А кад ап. Павле васкрсава младића Евтиха у Троади, онда исти еванђелист Лука који је писао и Дела апостолска и треће Еванђеље каже: „А себаше на прозору једно момче по имену Евтих, надвладано од тврдога сна, и кад Павле говораше много, наже се у сну и паде с трећег спрата и дигоше га мртва. А Павле сишавши паде на њ, и загрливши га рече: не буните се јер је душа његова у њему. Дакле, у тело Јаиорове кћери приликом васкрсења вратио се њен „дух”, а у тело Евтихово вратила се његова душа. То значи да су „дух” и „душа” у библијском језику два разна назива за духовни део људског бића, које ми такође називамо час дух час душа. Најзад још један пример

из Старог Завета. У књизи Проповедника пише: „И врати се прах у земљу како је био, а дух се врати Богу који га је дао” (Књ. Проп. 12, 7). А кад пророк Илија васкрсава сина удовице у Сарепти Сидонској он се овако моли Богу: „Госпoде Бoжe мoј, нeкa сe пoврaти у дeтe дyшa нeгoвa”. И Госпoд услишa глaс Илијин тe сe пoврaти у дeтe дyшa нeгoвa” (1 Цар. 17, 211—22).

Каo штo свaкo мoжe видeти из ових примерa Библијa тврди дa чoвeк имa тeлo и дyшy, a дyшy чaс нaзивa дyхoм чaс дyшoм. Aкo јoш ни тo нијe дoвoљнo, oндa чујмo рeчи сaмoг Спaситeљa. Он кaжe: „Нe бoјтe сe oних кoји убијaју тeлo, a дyшe нe мoгу убити, нeгo сe бoјтe Oнoгa кoји мoжe и дyшy и тeлo пoгyбити у пaклу” (Мт. 10, 28). Јаснијe јe нeмoгућe гoвoрити.

Тaкo дaклe пoстoји у живoм чoвeкy тeлo и дyшa. Тo јe тврђa Библијe. Нo дa вaс сeктaши нe би збунили, имaјтe нa уму дa сe у Св. писмy кaткaд гoвoри и o дyши и o дyхy у извeснoм друкчијeм смислу рeчи, јeр сy oбe тe рeчи сa вишe знaчeњa. Aли у тим слyчaјeвимa oбичнo сe нe рaди o људскoј дyши. Тaкo, нa пpимeр, рeћи ћe вaм сeктaши дa јe дyшa истo штo и крв, јeр пишe у Библији: „Нe јeди мeсa с дyшoм нeгoвoм, a тo мy јe крв” (Пoст. 9, 4). Oчиглeднo јe дa сe тy рaди o живoтинскoм a нe o људскoм мeсy. Уoстaлoм aкo Библијa и кaжe дa јe дyшa чoвeкy у крви, тимe сaмo нaглaшaвa дa дyшa и крв нису истo.

2) Душа после смрти тела.

Штa бивa сa дyшoм чoвeкoвoм пoслe смрти тeлa? Нa тo питaњe мoгућa сy двa oдгoвoрa. Aкo сe стaнe нa мaтeријaлистичкo глeдиштe дa нeмa Бoгa ни пpомислa и пpавдe Њeгoвe, и дa нeмa дyшe у чoвeкy, рaзличитe oд тeлa, нeгo дa измeђу чoвeкa и живoтинe нeмa никaквe битнe рaзликe, oндa и тeлo и дyшa

имaју пoпунo исту oудбинy. Тaкo кaд Прoпoвeдник пoсмaтpа свeт oнaкo кaкo би свeт изглeдaо сa aтeистичкoг, мaтeријaлистичкoг глeдиштa, oндa кaжe дa јe oвe у свeту тaштинa нaд тaштинaмa „Јeр штo бивa синoвимa људским бивa и стoци, јeднaкo им бивa; кaкo гинe oнa, тaкo пинy и oни, и сви имaју исти дyх; и чoвeк нијe ништa бoљи oд стoкe, јeр јe oвe тaштинa” (Књ. Прoп. 3, 19). „И пoу живy бoљe јe нeгo мртвy лaвy. Јeр живи знaју дa ћe умрeти, a мртви нe знaју ништa нити им имa плaтe, јeр им сe спoмeн зaбoрaвиo” (Књ. Прoп. 3, 19; 9, 5). Eтo тaкo пo Св. писмy изглeдa свeт и чoвeк aкo сe пoсмaтpају сa aтeистичкoг глeдиштa. И кaд би aтeизaм биo тaчaн, oндa би и oвo глeдиштe билo нeминoвнo и aпсoлyтнo тaчнo. Јeр, зaистa, aкo нeмa дyшe, мoжeш тeлo сaхрaнити и у злaтaн сaндyк, нeгa ипaк oчeкyјe истa сyдбинa кaо и свaкoг псa.

Мeђyтим имa и дpyги oдгoвoр, oдгoвoр Бoжји. Пo тoмe oдгoвoрy тeлo сe зaистa рaспaдa у зeмљи, нo нe нa вeчнa врeмeнa. Oнo ћe сe пo тврoм и вишe пyтa пoнoвљeнoм Бoжјeм oбeћaњу пpиликoм oпштeг вaскрceњa силoм Бoжјoм пoнoвo пoјaвити у пpeoбрaжeнoм видy (Јн. 5, 28—29; 1. Coл. 4, 13—17).

A штa бивa сa дyшoм људскoм oд чaсa смрти тeлa дo oпштeг вaскрceњa? Aдвeнтисткиня Вaм јe oдгoвoрилa нa тo питaњe: *дyшa спaвa*. Дyшa нијe свeснa ничeгa штa сe вaн њe дeшaвa. Нијe свeснa ни сaмe сeбe. Oнa јe у стaњу пoпунe нeсвeсти.

Дa ли тaкo кaжe и Св. писмo? Нe. Нe кaжe. Тo јe њихoвo чистo људскo мишљeњe. Уoстaлoм нијe тo стpaшнo штo јe тo мишљeњe „људскo” a нe Бoжјe, нeгo јe јoш вишe стpaшнo штo јe тo мишљeњe сyпpoтнo Бoжјeм oткpивeњу, пa зaтo скpоз пoгрeшнo. Eвo библијских дoкaзa.

По тврђњи Библије дух човеков после смрти враћа се Богу који га и даде (Књ. Проп. 12, 7). Бог није Бог мртвих него Бог живих (Мт. 22, 32). А код живог Бога нема спавања и невести. А да су у духовном свету душе сасвим свесне свога постојања и свега што се са њима дешава, види се из многих речи Св. писма. Тако, на пример, св. Јован Богослов кад је био у духовној визији посматрао је „душе побијених за реч Божју и за сведочанство које имаху и повикаше гласом великим: Докле Господару свети и истинити, не судиш и не кајеш крви наше а онима што живе на земљи” (Откр. 6, 9—10). Ако је адвентистичка тврђња тачна, онда је Јованова визија лажна. Обе тврђење не могу бити тачне. Ја више верујем Св. писму него адвентистима. Апостол Петар, свакако поучен од самог васкрслог Христа, обавештава нас да је Христос пострадавши за наше преке телом био убијен, али Духом сиђе у ад и „проповеда духовима који су у тамници, који некад не хтеше да слушају кад их очекиваше Божје трпљење у време Нојево кад се градио ковчег” (1. Петр. 3, 18). Очигледно је да је Христос по овоме сведочанству, док је Његово тело било у гробу, душом својом сишао у ад, т.ј. у духовни свет где су биле душе старозаветних покојника и *проповедао* им. А да су оне биле несвесне, да су спавале до невести зар би им се могло проповедати? Које дакле треба више веровати, вашој јетрви адвентисткињи и осталим адвентистима, или апостола Петру и Св. писму? За побожног човека одговор је врло лак. Апостол Павле са радошћу очекује дан кад ће изићи из овог света да се састане са Господом Христом. Кад његова душа не би после смрти била ничега свесна, што би се он онда толико радовао сусрету са Христом у небеском свету? И како би он уопште могао доживети тај сусрет као неки радостан доживљај, ако његова душа уопште не буде свесна?

Спаситељ на крсту обећава покајаном разбојнику: „Заиста ти кажем: данас ћеш са мном бити у рају” (Лк. 23, 43). После овако јасних речи порицати свестан живот душе у загробном животу, значи терати Христа у лаж. А то није мали прех.

Знам, адвентисти од тога праве читаву игру речи. Ваша јетрва адвентисткиња рекла Вам је да је Христос после васкрсења одговорио Марији Магдалини кад је хтела да Га додирне: „Не дотичи ме се јер се још не вратио к Оцу својему” (Јн. 20, 17), па из тога изводи закључак да је Христос просто преварио разбојника на крсту обећавши му да ће га већ тог дана увести у рај, а ето још ни Он сам није отишао у рај.

А зашто Ви нисте упитали своју јетрву, да ли је Марија Магдалина хтела да додирне Христову душу или Христово васкрсло тело? Ако је хтела да додирне Његово васкрсло тело, а очигледно је да је баш то хтела, онда је тачно да се Христово тело још није било вратило у небески свет Оцу. То ће се десити на дан вазнесења. А Христос није разбојнику ни обећао да ће већ у дан распећа и сахране *телом* отићи у рај, него *душом*, као што и тврди текст Еванђеља.

Знам још за једну адвентистичку шегу са тим текстом. Они веле да је Христос обећао разбојнику: „Заиста ти кажем *данас*: бићеш са мном у рају”. Но, нити је Христос икад тако говорио, нити ико тако говори. Зашто би Христос нагласио то „данас”? Зар разбојник не зна кад му Христос говори, па треба да нагласи то „данас”? За разбојника је далеко важније да зна кад ће бити у рају, и Христос му обећава да ће то бити већ истог дана кад су распети, а не тек у дан општег васкрсења. Уосталом еванђелисти нису написали тако како би адвентисти желели, него онако како је сасвим нормално. А ја верујем

да су еванђелисти ствар боље познавали од адвентиста. И чиним сасвим правилно што тако верујем.

У 16. глави Еванђеља по Луки говори Спаситељ о загробној судбини немилосрдног богаташа и убогог Лазара. Спаситељ нам њихово стање показује тако да се сасвим јасно види да су њихове душе свесне свега што се са њима после смрти дешавало.

Па то је прича, кажу адвентисти.

Претпоставимо да је и то само обична прича као и све остале. Па и опет као прича, то је сведочанство да је Спаситељ замишљао *загробни живот као свесно постојање душе после смрти тела*. Јер, да није тако замишљао, Он не би такву причу испричао. Он би нам тада испричао неку причу у којој је стање душе после смрти приказано онако како то адвентисти замишљају. А таква прича ни где у Св. писму не постоји. И ако адвентисти заиста верују Св. писму, као што се хвале да верују, онда нек покажу две ствари: нек покажу где је у Св. писму речено да је случај Лазара и богаташа само обична прича, и нек покажу где је у Св. писму објављена од Бога истина да душе наше спавају, да нису ничега свесне. Нек нађу у Еванђељу једну такву причу. Можете им слободно обећати највећу награду ако вам тако шта покажу.

Најзад да Вам скренем пажњу на још једну замку у коју неопрезно можете пасти кад разговарате са њима о том питању. Они ће Вам рећи да је Спаситељ за умрлог Лазара и Јаирову кћер рекао: не умре него *спава* (Лк. 8, 52; Јн. 11, 11—14). Исто тако кад пророк Данило прориче о општем васкрсењу мртвих он каже: „И много онијех који *спавају у праху земаљском* пробудиће се, једни на живот вечни а други на срамоту и прекор вечни” (Дан. 12, 2). Ето дакле, Св. писмо каже да наши мртви спавају, веле адвентисти.

Па да, спавају, али у праху. А то се очигледно односи на тела која ће васкрснути, а не на душу. Па душа не иде у прах, него Богу. У прах иде тело као што видимо и из живота и из Св. писма (Књ. Проп. 12, 7). И кад је Спаситељ рекао за Лазара из Витаније да заспа и за Јаирову кћер да спава, то је очигледно говорио о њиховом телу, а не о души. Уосталом Он је у ова два случаја употребио израз „спава” зато да би нам ставио до знања да је Њему, Господару живота и смрти, исто тако лако васкрснути умрлога, као што је нама лако пробудити заспалог човека. За њега, смрт не постоји као нека стварна сметња животу. Она је за Њега исто тако немоћна као и сан. То је смисао Спаситељевих речи.

Зато, не бојте се ништа адвентистичких прича. Нек говоре што год хоће. Бог и истина Његова остају вечно и не могу се никад наружити. Треба само *отворених очију и чиста срца читати Св. писмо* па ће се све јеретичке сплетке покидати саме од себе, као паучина.

Желећи и молећи се Богу да Вам дарује брзо оздрављење и да вас сачува у истини, топло Вас поздрављам.

Да, постоји бесмртна људска душа

(Писмо ученику)

ИЗНЕО СИ МИ у писму своје доказе о постојању бесмртне душе људске. Та истина до које си самостално дошао здравим размишљањем на основу чињеница била је одавно позната човечанству, а нарочито философима и теолозима. Дозволи да је ја прерађену изнесем и осталим читаоцима „Мисионара”.

1) Шта је човеково „ЈА“?

Сваки човек за себе каже „ЈА“. А ретко се ко запитао: шта је то његово „ЈА“. Обично се мисли: па то „ЈА“ то је само моје тело.

То је истина. Али не цела. Кад ме неко додирне за руку, кад ме удари по руци, кад ми да да једем, увек кажем: Он ме је додирнуо, он ме је ударио, он ме је нахранио итд. Дакле, моје „ЈА“, то је свакако моје тело. Али, није само тело. Има ту и нешто далеко важније. Погледајмо чињенице.

Ја сада имам 50 година. Ево ти неколико фотографија. Познајеш ли ко је то на њима? Не познајеш? Како то? Па то сам ја! Ево, ово је моја слика кад сам био дете од 5 година, ова је од 10 година, ова од 15, ова од 20, ова од 30, а ова од 40 година. У педесетој видиш ме лично.

Колика разлика, кажеш! Па да, још каква разлика. Не можеш да ме познаш. Дакле, ја сам по облику тела до сада безброј пута мењао свој изглед. Толико сам га мењао, да не можеш чак ни да ме препознаш. А међутим, ја знам сасвим сигурно да је моје „ЈА“ апсолутно оно исто „ЈА“ које је било у моме телу још кад сам имао пет година!

Окањимо се сада мене. Хајде мало да посматрамо тебе. Ти имаш 74 килограма тежине, а 18 година. Шаљеш се ако мислиш да су ти исти материјални делови сачињавали твоје тело и пре 14 година, дакле кад си имао четири године. Ко би могао израчунати колико си килограма хране појео и пића попио и ваздуха удахнуо! Да су све те честице остале стално у саставу твога тела, ти би био брдо од човека. Замисли само колика би ти била коса, па нокти, па двоструки зуби (млечњаци и стални). Очигледно је, дакле, да се материјал свачијег тела стално мења. У току 5—7 година човек апсолутно измени и

последњи делић свога ранијег тела. Ти си данас у својој 18-тој години већ прећи човек, ако је човек само тело, зар не?! А међутим теби нико не треба да доказује да си ти онај исти „ЈА“, то јест да је твоје „ЈА“ оно исто које је било откад знаш за себе. Пази, не кажем *онакво исто*, него *оно исто*. Твоје „ЈА“ није више *онакво* исто какво је било у петој години, јер си од тада ти много шта доживео, научио, заборавио и схватио, што тада ниси могао. Али при свем том, оно је остало то исто „ЈА“. Ти си иста она личност.

Скратимо причу! Ако је Твоје и моје и свачије тело, променљиво и по облику и по материјалу, ако сам ја крај свих телесних промена опет онај исти „ЈА“ који је до сада већ седам пута узео на себе материјално друго тело, јасно је онда да тај *непроменљиви* „ЈА“ није моје тело, него моја свест. Или још тачније моја самосвест. А пошто је тело променљиво, а свест остаје иста, и пошто свест није ништа материјално јер нема ни боју ни тежину ни ширину ни дужину ни дебљину, то онда носилац свести ипошто не може бити наше тело. А нешто свакако мора бити *носилац* те свести.

Је ли ти тешко да погодиш шта је то — Мени није ни мало тешко. Ја то биће зовем на српском језику *душа*.

2) Чиме човек доживљује своје свесне доживљаје?

Кад бих ја тебе, млади пријатељу запитао: чиме ти гледаш, чиме слушаш, чиме осећаш додир неког тела, убој, топлоћу, хладноћу, глаткост, рапавост. — кад бих те, дакле, све то запитао, ти би у себи савладао чуђење што ти постављам „бесмислена“ питања и одговорио:

Ја, као и сваки човек, гледам очима слушам ушима, осете додира осећам кожом на телу, нарочито на прстима.

И то је истина, само не цела. Саме очи нису довољне за гледање ни уши за слушање ни кожа за осет додира. Ја сам те јуче срео крај Саборне цркве, и обрадован сусретом, довикнуо сам из све снаге: Здраво, Зоране! Ти си био толико дубоко замишљен, да ме ниси ни чуо ни видео. Звучни таласи издавали су се из мога прла и ишли право на твоју бубну опну, надражили и њу и слушни живац, али ти ме ипак ниси чуо, иако ниси глув. Светлосни зраци одбијали су се од мога тела и падали кроз твоју зеницу тачно на твоју мрежњачу и очни живац. Ти ме ипак ниси видео, иако ниси слеп човек. Кад си се вратио са утакмице била је толика пужва у публици, да су ти све ципеле изгазили. Ти ниси осетио никакав бол!

Дакле? Да ли је само тело довољно за гледање, слушање и додир? Очигледно није. Ако нема у телу неко ко ће да прими све те надражаје из спољашњег материјалног тела, онда су сви ти телесни надражаји узалудни, као и разни телефонски позиви телефонској централни у којој је телефонисткиња од умора заспала, или отишла кући, или је уопште и нема. Та телефонисткиња у нашем телу, то је наша *душа*.

Ти се као мало прибојаваш овог мог закључка, па кажеш: ипак су све наше мисли производ нашег мозга и живаца. Јер, гле, довољно је да човек попије мало више ракије па да и његови опажаји и његове мисли буду потпуно погрешне. А ако наиђе велика температура тела, човек бунца, а при повреди мозга и живаца човек остане или слеп, или глув или парализован, већ према томе шта је оштећено. Где је тада та душа?

То нека те ни мало не збуњује. Ако се прекину телефонске жице, или се поквари твој апарат, или нестане струје, где је тада телефонисткиња из централе? Нити

ћеш ти моћи да чујеш њу, нити она тебе. Значи ли то да она не постоји?

Ти си, чујем, добар клавирист. Хтео си пред гостима да отсвираш Шубертову серенаду. Али твоја млађа сестра, права чипра од детета, рацгимовала је клавир. А ти то ниси знао. Кад гости добоше, ти си хтео да их изненадиш својом уметношћу. Наместио си ноте, притиснуо дирке клавира. Али какво изненађење! Уместо дивног акорда чуло се страшно нескладно свирање. Идући пут хтео си да поправиш свој пораз пред гостима. Али несташлук твоје сестре, изгледа, нема праница. Отклопила је клавир, на жице ставила вунени шал и мараму, па заклопила. Ти ни то ниси приметио. Таман си хтео да госте изненадиш својим свирањем, а клавир звука не пусти од себе. Гости су закључили да ти ниси код куће, а клавир сте, вероватно, продали.

Јесу ли ти њихови закључци били тачни? Очигледно, нису. Ето, тако исто нису тачни ни твоји закључци ако мислиш да човек нема душе зато што она не може правилно или и никако да испољи своје дејство без здравих телесних органа, а нарочито ако су поремећени живци и мозак.

3) *Какве је боје твоја радост, млади пријатељу?*

Ти се смејеш моме питању. Право имаш, јер је бесмислено. Свако зна да се за радост, жалост, тугу, гњев, страх, кајање, не може рећи такве су боје и толико сантиметара су дугачки и толико килограма тешки. А кад се то не може за осећања рећи, то онда значи осећања која ми доживљујемо као нешто сасвим стварно и опипљиво, нису материјална. Ако нису материјална, онда само могу бити духовна. А ако су духовна, онда она не могу у својој суштини потицати од тела које је материјално,

него само од душе која је духовна супстанција. Наша осећања могу само да се *испољавају* преко тела. Човеку се на лицу и у очима огледа страх, радост, жалост, пљев, кајање итд. Али ништа од свега тога није материјално, него духовно.

4) *Ти млади пријатељу, хоћеш да играш шаха са мном!*

Лепо! А *чиме* ти то *хоћеш*. Чекај да се разумемо! Ја знам да ћеш ти фигуре мицати прстима. Ја знам да ћеш ти комбинације стварати својом памећу. Али не знам *чиме* ти *хоћеш* да играш. Шта је то твоје *хтење*, та твоја *воља*? Је ли она нешто материјално? И ако јесте, за који део тела је она везана?

Ти се опет смејеш мојим питањима. Имаш и право, јер су и она глупа, као мало пре питања о боји осећања. А глупа су због тога, што воља није ништа материјално, него једна чисто духовна активност. Толико духовна, да не можеш никако да је вежеш ни за један део тела.

И мисао је духовна активност, али ипак можеш макар да је сместиш у главу, да је некако привежеш за мозак па кажеш: мислим главом а не петом. И осећање је духовна активност па ипак можеш некако да га вежеш за срце, па да кажеш: срце моје жели срце моје љуби, срце ми дрхти од страха, иако се ту не мисли баш буквално на онај мишић, што бије у нашим грудима и који се зове срце. Све то, дакле, иако је духовно, ипак можеш макар да локализујеш на одређеном месту тела. Али *вољу*, *хтење*, е то не можеш ни да локализујеш нигде да вежеш за извешан део тела. Она је толико духовна појава, да својом слободом одлучивања чак пркоси телу. Сав свет зна да је Паскал радио математику чак и кад

га је зубобоља највише мучила. Толико је његова воља могла да пркоси телу! А тек велики испосници и подвижници! Њихова воља је целог века пркосила телу и његовим жељама. Очигледно је да извор и носилац једне тако јаке духовне појаве не може бити тело, него *душa*.

5) *Да ли душа може ишта учинити без тела?*

У материјалном свету она без тела (било свога било медиумовог) не може да учини ништа. Јер, тело је њено природно средство којим она долази у додир са материјалним светом. (А ако су тачни такозвани спиритистички феномени, онда би још само медиумово тело могло да послужи као неко средство за везу душе са светом. Но ја те ни мало не упућујем на спиритизам, јер је у науци његово учење врло спорно).

Али, ако душа не може да делује без тела у материјалном свету, може у чисто духовном. Покушаћу да ти наведем читаву градацију таквих појава.

Има слепих људи који могу и у граду да се врло добро оријентишу и крећу без очију. Додуше они имају остале органе тела здраве па делимично накнаде услугу очију. Но ипак! Чињеница је да слепац без очију може да се снађе. А то никад не би могао кад не би имао једну душу, која и без тела може нешто да доживи. Сав свет зна да је чувени музичар Бетовен, иако глув, компоновао дела којима се диви свет. Он то својим телесним ушима није чуо. Али је духовно доживео. А то не би било могуће, кад душа не би могла и без тела нешто учинити и доживети.

Обичан сан је такође појава у којој душа може и без тела да нешто ради и доживљује. Човек у сну и гледа, и слуша и болује и радује се и боји се и умара се и све

доживљује као на јави. А чиме он то доживљује ако нема душе?

Знам, теби пада на памет помисао: па све то што ми у сну доживљујемо, све је то само плод фантазије. Све су то само слике наше фантазије и ништа више.

Нек је и тако. Али, ко то ствара те слике наше фантазије, и ко их онако живо доживљује, ако нема душе? Испричаћу ти један туђ доживљај.

Блажени Августин имао пријатеља Генадија, лекара, који је порицао постојање душе. Једном приликом дође му Генадије са отвореним признањем да душа ипак постоји. На чуђење Августиново, откуд тај преокрет, Генадије му рече.

„Дошао ми је у сну један младић и упитао ме: Генадије, спаваш ли ти?

Спавам.

А видиш ли ти мене?

Видим.

А чујеш ли ме?

Чујем.

И говориш са мном?

Говорим.

А чиме ти мене видиш, кад су твоје очи затворене? Чиме ти говориш кад су твоја уста непомична?

То ме је, рече Генадије, уверило да ипак мора постојати душа.”

А има и још нешто више да ти кажем, драги мој. Да ли си чуо да је чувени писац Жил Верн скоро све своје романе у којима описује разна „дугетештвија” написао захваљујући сну? Велики музичар Моцарт пише да је многе своје ствари компоновао пошто их је претходно „чуо” у сну. Роберт Шуман, велики композитор, сањао је да му је Бетовен диктирао једну композицију. Пробудив-

ши се, он је то компоновао и назвао „Тема духова”. Један од највећих светских говорника, адвокат Лагвардер, имао је задатак да брани на суду неког младића кога су све околности тешко теретиле. Сви су изглед били да ће његов клијент бити осуђен на смрт. То јутро кад је требало да на суду изговори своју одбрану, он се пожали жени да је у сну био саставио сјајну одбрану, али да ју је сада сасвим заборавио. Жена која је приметила да је он ноћу устајао и нешто писао за столом, приведе га столу. А тамо, стоји начисто написана одбрана коју је он у сну написао, а у будном стању сасвим заборавио. Младић је био ослобођен. Ми често примамо депеше које телеграфисти пишу Морзевом азбуком. А и не помишљамо на то да је Морзе до те азбуке дошао у сну.

Ја не видим, младићу, чиме би то човек све могао постићи и доживети, ако осим тела нема још и душу која све то прерађује са минималним учешћем тела, или можда чак и без тела.

Ако ти ни сви ти докази нису довољни, саопштићу ти још једну чињеницу која је општепозната и општепризната, а не може се свести на слике наше фантазије, јер изражава баш објективну, спољашњу стварност. То су пророчки снови.

Чекај, молим те, да се прво споразумемо. Немој мислити да те упућујем у какво сујеверје и да ти кажем да баш сваки сан има неко значење. Далеко од тога! Али је чињеница да има снова са изразито пророчким значењем. Од многих примера таквих снова које наводи не само Библија него и свакидашње искуство, навешћу ти само један, који је већ ушао и у историју.

Познати јавни радник Јован Јовановић „Пижон”, написао је студију „Стварање заједничке државе СХС”. У првој књизи те студије он пише како је мађарски бискуп

Јозеф Лани сањао да се налази у својој резиденцији и отвара приспелу пошту. Између многих писама примети једно уоквирено црним. Када га отвори, а у њему описан сарајевски атентат до најситнијих детаља. Бискуп је тај сан снιο у мају 1914. и о томе обавестио бечког престолнаследника, уз савет да ипак не иде у Сарајево. Овај није савет послушао, и 28. јуна 1914. бискупов сан се до танчина остварио.

6) *Шта бива са душом после смрти тела? Тело се распадне, а душа?*

Кад би душа била исто што и тело, или кад би била производ тела, онда би и њена заједничка судбина била иста као судбина тела, распала би се. Али, као што смо видели душа није нити истоветна са телом, нити производ тела. Према томе судбина тела није за њу обавезна. Она не мора да има исту посмртну судбину као и тело.

И не само што *не мора*, него и *не може*. Јер душа, није састављена ни из каквих делова и честица као што је тело састављено. А оно што нема делова, не може се ни распасти. Душа се, дакле, не може распасти. Ње не може нестати на тај начин.

Али, ако се не може распасти, да ли бар може пропасти, то јест ишчезнути, претворити се у једно апсолутно ништа, тако да је после смрти тела нема више нигде, ни у телу ни ван тела?

То би могло бити само под условом да је душа производ нашег тела. Тада би ње морало нестати чим нестане тела. Јер, кад нестане тела нестаје и његов производ, душа. Али, као што знамо то није тако. Душа је самостално биће, а није производ тела. Зато нестанак тела не мора да повлачи за собом и нестанак душе.

И не само што *не мора*, него и *не може*. Јер, то би било противно основном закону природе. Још у давна времена написано је у Библији: „Дознах да што год твори Бог, оно траје довека и не може му се ништа додати, нити се од тога може шта одузети” (Књ. проп. 3, 14). Ову библијску истину потврдили су научници Лавоазје и Мајер Роберт. Лавоазје је доказао да се ни најмањи део материје не може уништити људским средствима нити сам пропасти. Мајер Роберт је то исто доказао за енергију. Према томе, ако ништа у природи не пропада, ако је то основни закон природе, онда он мора важити за целокупну природу па и за људску душу. Значи, ни она сама од себе не може пропасти, не може се претворити у неко апсолутно ништа, не може ишчезнути из света.

Да, да, кажеш ти, али ако је душа као нека врста енергије неунштивна, онда она заиста неће моћи да пропадне сама од себе, али можда се као и свака друга енергија претвара у нешто друго, као што се електрицитет претвара у топлоту и тада нестаје као електрицитет. Тако и душа ако се претвори у нешто друго, неку другу енергију, она ће изгубити своју самосвест, и мене ће тада нестати као посебне личности, те према томе ја од такве „бесмртности” у којој нећу бити свестан себе, немам баш ништа.

Тога се не бој. Свест није производ тела. Свест није ни резултат заједнице душе са телом. Свест је, као што смо из напред изложеног видели, битна особина душе. Без ње душа није душа. Она остаје иста крај свих телесних промена. И према томе ње би могло нестати само тада, ако нестане и саме душе. Но како је по природним законима немогуће да нестане душе, а свест је битна особина душе а не последица јединства душе са телом,

то се онда она од душе не може одвојити, као што се ни просторност не може одвојити од материје.

Охо, професоре, да се нисте мало преварили!? — питаш ти мене. Јер, ако је то све тако, ако је свест битна особина душе, откуд се онда може десити да се човек онесвести? Је ли он тада изгубио душу? Откуд се може десити да човек изгуби памћење, па се рецимо после каквог потреса мозга не сећа ничега шта је било раније?

Добро је што си ми поставио то питање. Ствар ипак треба истерати на чистину. Боље него да мислиш да хоћу нешто да прокријумчарим.

Покушаћу да ти одговорим. Сећаш ли се кад оно твоја сестра натрпа оне вунене крпе у клавир, па жице нису могле да даду гласа од себе? Јесу ли тада оне биле изгубиле своју природну способност треперања и давања звука? Свакако нису. Та способност била је само спречена спољашњим утицајем страног тела. А кад се тај утицај одстрани, онда жица опет звучи јасно као и раније. Слично се дешава и са човеком који падне у невест или изгуби памћење. Док је душа у телу, постоји узајамни утицај душе на тело и тела на душу. Ако су живци и мозак сувише надражени или повређени каквим хемијским или физичким средством, душа је тада у невести.

Наиме, треба да знаш да душа човечја има пранице својих моћи примања разних надражаја. То се у психологији зове праг надражаја. Тај праг може бити доњи и горњи. Ако је надражај сувише слаб, душа га неће осетити, он се налази ван свести душе. Рецимо, падне на тебе једна трунка прашине. Она је свакако надражила мало твој живац. Али тај надражај је толико слаб, да га живац није ни регистровао и није га саопштио души. То је остало ван твоје свести. — Али, исто

тако постоји и горњи праг надражаја. То је најјачи надражај који душа може да прими и у свести региструје. Ако је тај надражај сувише јак, ако прелази ту границу душевне моћи, она га неће уопште регистровати ни опазити. Ако те неко обасја сувише јаком светлошћу, ти нећеш ништа видети као ни при потпуној тами. Ако је бол јак, ти ћеш га осећати као нешто страшно несносно. Али, ако је сувише јак, ти га више нећеш осећати. Он прелази пранице до којих душа може да га прима и региструје као осећај, и ти се тада налазиш у невести. Није душа тада изгубила свест као своју природну особину, него је утицај спољашњег надражаја на њу толико јак, да онемогућује њено испољавање, баш као што су и оне крпе на жицама клавира онемогућиле звук жице, иако жице нису одузеле природну способност да и даље остане извор звука. Кад се душа ослободи тих спољашњих телесних сметњи, онда се опет враћа свести. А ако се не ослободи потпуно, може се десити губитак памћења, и човек не може да се сети ничега што се десило пре његовог трагичног пада са праћевине или под кола.

Но, кад душа напусти тело, она се налази у духовном свету и спољашњи материјални свет не може да делује на њу, па нема разлога ни могућности да изгуби свест као своју битну особину. Уосталом, као што видимо из наведеног примера, она ту битну особину не губи стварно ни у овом свету.

Тако, дакле, млади мој пријатељу, ко хоће да мисли природно и логично на основу чињеница, не може порицати ни постојање, ни бесмртност душе. Јер, душа постоји, а не може се распасти јер је једноставна; не може пропасти, јер ништа у природи не пропада; свест је њена битна особина и она без свести не може остати. Дакле, по сведочанству природних чињеница и природног закона, душа људска је бесмртна.

Је ли доста, драги мој млади пријатељу? Ја мислим да јесте. Не смем више да те замарам, иако бих имао још и теолошких разлога и доказа за бесмртност душе. Али, њих да овога пута оставимо на страну! Зар не?

Па ипак, један не смемо прећутати. Наиме, не заборави никада чињеницу да је Христос васкрсао из мртвих. А то значи, Он је тиме доказао да је Бог. А то даље значи да Он као Бог познаје људско биће боље него ико од људи. Па кад он каже: „Не бојте се оних који убијају тело, а потом не могу ништа више учинити, него се бојте Онога који може и тело и душу погубити у паклу” (Мт. 10, 28), онда значи да по Његовом сведочанству душа постоји и у живом човеку и после смрти. И кад Он каже покајаном разбојнику: „Заиста ти кажем: данас ћеш са мном бити у рају”. (Лк. 23, 43), онда је то такође сведочанство Божје да човек има бесмртну душу. У Св. писму се може наћи још и више сличних потврда.

Па кад и природа и чињенице и логика и реч Божја сведоче да човек има бесмртну душу, онда то тако заиста и јесте, па нек те та истина у животу руководи и развештава ти мутне хоризонте живота ако те некад спападне туга, страх и осећање празнине овоземалског живота.

Пророштво и слобода људске воље

ВИ СТЕ, драги православни читаоче, мало збуњени и поколебани у својој вери да човек има слободу воље да се одлучи за добро или за зло. Разлог Ваше збуњености нашли сте у чињеници да постоје пророштва као

неко Божје предодређење које се апсолутно мора испунити. Ако је Христос прорекао своје страдање, оно се морало испунити. А ако се морало испунити, онда Га је Јуда морао издати, Петар Га се морао одрећи, Пилат Га морао осудити и Јевреји морали тражити Његову смрт. Ако се пак све то морало десити, онда су све те личности морале поступити тако како су поступиле, онда оне нису имале слободу одлучивања па је неправедно осудити их као прешнице.

1) Директни докази за слободу воље

а) Морао бих да Вам одговорим кратко и директно само на тај приговор. Али пошто сте у писму изразили жељу да Вам се изнесе правилно и недвосмислено учење о слободи воље, то ћу Вас замолити за пристанак да нас два у разговору размотримо тај проблем, на основу чињеница, логике и Светог писма.

Пристајете ли? Хоћете! Врло добро! Да Вас нисам ја чиме присилио на тај пристанак? Да Вас није ко други на то присилио? Увиђате ли да можете, ако желите, и да одустанете од понуђеног разговора? Ако Ви све то увиђате, онда сте Ви потпуно свесни да сте на наш заједнички разговор пристали потпуно слободно.

Узмимо још један пример. Хоћете да купите оловку. Књиџар изнесе пред Вас два комада исте величине, истог квалитета, исти цене, само различите боје. Једна је зелена а друга црвена. Изабрали сте зелену. Јесте ли ви морали то учинити? Ваша непосредна свест, јасна и непомућена, сведочи Вам да нисте морали. Могли сте узети црвену уместо зелене. Могли сте узети обе (под условом да имате новца за обе), а могли сте обе вратити књиџару и изићи из књиџаре не узевши ни једну.

Још један пример. Док ово читате, у суседној соби се десила нека силна експлозија. Ви сте зинули од изненађења. Јесте ли Ви то хтели да зинете или сте морали? Морали сте. Ту Ваша воља није ни најмање учествовала.

Из наведених примера видимо да има дела која вршимо нехотично, нужно, без икаква учешћа наше воље, а има дела која чинимо потпуно слободно. То нам најнепосредније сведочи наша непосредна, јасна и непомућена свест.

Па као што је наша свест о нашем постојању једини доказ да ми заиста стварно постојимо, тако је и наша свест о слободи, која је исто колико јасна као и наша свест о постојању, непобитни (иако не једини) доказ да је наша воља заиста каткад слободна у одлучивању, а каткад не.

б) Пре него што сте узели ону зелену оловку Ви сте се предомишљали и одлучивали. Неколико пута сте се машили за црвену, али сте најзад ипак узели зелену. И тако чини сваки човек често у животу, не само при одлучивању за оловке него у многим приликама. Та чињеница недвосмислено сведочи да човек има слободу воље у одлучивању. Јер, да је немамо, размишљање пре доношења одлуке и промена саме одлуке били би немогући, и искључени.

в) Кад учините неко дело за које накнадно видите да није добро, или бар да није корисно, а и пре самог учинка то сте наслућивали, Ви се горко кајете. Кајање, међутим, може да наступи само у оним случајевима у којима је човек учинио нешто што *није морао* да учини; нешто што је могао и *не* учинити. Човек се дакле може кајати само за дела која је учинио по слободном избору своје воље. За дела која чинимо без учешћа наше воље,

по физичкој нужности, ми можемо осећати само жаљење, а не и кајање.

Ради објашњења узмимо један пример. У судару возова Ви сте нехотично пали на неко дете и утљечили га. Ви због тога дела можете осећати дубоко *жаљење*, али не и *кајање*, јер тај случај није ни најмање зависио од Ваше воље. Али ако сте Ви свесно, намерно, по својој личној одлуци скочили на дете и удавили га, онда ћете осећати дубоко *кајање*.

Чињеница да постоји кајање, сведочи о томе да има дела која чинимо по слободној одлуци наше воље.

г) Претпоставимо да човек нема слободу воље. Тада би све судске пресуде и казне и напраде биле исто толико бесмислене и неоправдане као кад бисмо некога казнили зато што дише, препће, штуча, зева, или што је рођен са плавим очима или са црним, или што је рођен као мушко а не као женско. Осећате ли како би све то било апсурдно? А пошто је практични живот немогућ без оцене и пресуде људских дела, то онда стојимо пред дилемом: или су све судске оцене и пресуде апсурдне и неосноване, или је апсурдна тврдња да човек нема слободу воље. **Логичан човек ће врло лако решити на којој је страни истина.**

а) И вера и разум уче нас да Бог постоји и да је Он савршено праведан па ће прешнике казнити а праведнике наградити. Значи, Бог поступа са људима као са бићима која имају слободу воље, иначе не би било над људима Божјег суда као што га нема ни над минералима и биљкама.

б) Св. писмо директно тврди да човек има слободну вољу. Бог људима даје заповести за чије извршење обећава напраду а за прекршај казну. Значи Бог поступа са људима као са бићима која могу Његове заповести испу-

нити или не испунити. Спаситељ каже: „Ко хоће да иде за мном, нека се одрече себе“. А богатом младићу каже: „Ако хоћеш савршен да будеш...“ (Мат. 19, 21). А тако се говори само бићу које има слободу воље да се одлучи да ли хоће или неће да пође за Христом.

Према свему томе воља човекова је заиста слободна. То сведочи наша свест, наше доношење и мењање одлуке, наше кајање, практичан живот, а пре свега то сведочи и сам Бог као наш Створитељ који несумњиво зна да ли нас је створио са слободном вољом или без ње.

2) Ограничење слободне воље

Има случајева кад је наша воља ограничена у своме одлучивању, у већој или мањој мери.

а) *Физичка немогућност*. Ја имам и жељу и вољу да мало полетим на Марс, или на Јупитер. Али за сада немам физичких и техничких могућности. Ту је моја воља ограничена физичком немогућношћу. У ствари физичка немогућност не ограничава само моје хтење, него *остварење* тога хтења. Физичка немогућност не спречава мене да ја *хоћу*, него да *остварим* то што хоћу.

б) *Мотиви*. Наша воља се увек одлучује на основу извесних мотива. Мотиви то су управо разлози који нашу вољу подстичу да нешто учини или не учини. Они дакле у извесној мери ограничавају нашу слободу, што зависи од јачине мотива. Човек се на пример дуго ломи да ли да своме познанику позајми суму од 10.000 динара које има код себе. Ако му његов шеф посаветује да учини ту позајмицу, он ће се већ лакше одлучити. А ако изиђе пред њега гангстер па га са упереним револвером „замоли“ нека се не премишља дуго, него нека одмах ту суму изволи „позајмити“, овај се онда неће дуго премишљати.

Извадиће паре и дати. Тако дакле различити мотиви различито ограничавају нашу слободу. Али ни један од њих не делује присиљно на нашу вољу, чак ни онај гангстеров револвер.

б) *Навике* такође ограничавају нашу слободу одлучивања. Човек који навикне себе да избегава прех и свако зло; решимо да не псује, да говори само истину, да пости у извесне дане, обично каже: ја *не могу* да псујем, *не могу* да слажем, *не могу* да премрсим. И те његове изјаве су истините, иако не значе да он баш заиста не би могао тако шта учинити.

И обратно. Човек који се навикне на псовку не може да отвори уста а да не опсује. Човек који се навикне на пијанство, коцку, блуд, крађу толико ослаби снагу своје воље, да каже: па, ето, убиј ме, али ја не могу друкчије. И у тим речима има много истине. И Спаситељ каже: Ко чини прех роб је преху (Јов. 8, 34). А роб самим тим што је роб, нема слободе.

Но при свем том ипак се дешава да се и такви људи понекад прену и добију снагу и вољу да се боре против својих прешних навика.

г) *Страсти и афекти* у највећој мери спутавају слободу наше воље. То знамо из обичног искуства. Човек у афекту страха, или пнева или мржње, није кадар да доноси слободне одлуке него чини онако како му диктира моментан афект. Такви се случајеви приликом судске оцене наших дела обично урачунавају као олакшавајуће, а понекад и као отежавајуће, околности.

Па ипак има људи, ма да ретко, који су кадри и у афекту себе да обуздају, и да се одупру навали и најјаче страсти.

3) Приговори против тврдње да је човечја воља слободна

Философи који поричу слободу човечје воље зову се детерминисти. Они наводе следеће разлоге против слободне воље:

а) *Закон узрочности.* У свету се, кажу они, све дешава по закону узрочности механички нужно. Кад би човек имао слободу воље, то би се противило основном природном закону узрочности. Како природни закони не знају за изузетке, то онда ни људска воља није слободна.

Овакво је философирање нетачно, јер се коси са очигледним чињеницама искуства. Механичка узрочна нужност постоји у природи. Али она важи само за мртве ствари, а не за жива човека. Погледајмо бар један пример.

Кад се локомотива покрене, тада ће се по механичкој узрочној нужди кренути и сви вагони који су за њу прикачени. Кад машиновођа притисне ручицу на локомотиви, она ће се, ако није покварена, одмах покренути. И то бива механички нужно. А да ли ће машиновођа притиснути ручицу да покрене локомотиву, то већ не бива механички нужно, него зависи од машиновођине слободне одлуке.

Да, кажу детерминисти, али и машиновођина одлука да покрене локомотиву зависи од тога да ли му је дат сигнал да крене, или му је напротив забрањено да крене.

Све је то тачно, само ипак постоји разлика између машиновођиног покрета и покрета неког вагона из композиције. Вагон ће баш морати да се покрене или заустави, а машиновођа ако хоће да прими на себе последице непослушности, може да се одупре свим сигнаlima и да

крене или заустави воз кад му је воља. А вагон то не може.

б) *Мотив.* Већ смо рекли да се наша воља одређује на основу разних мотива. Детерминисти кажу да ти мотиви делују на нашу вољу присилно, тако да се она ипак не одлучује слободно, него механички нужно.

То није тачно. Кад би то било тачно, воља би се увек морала одредити за јачи мотив, а ако на њу делују два мотива исте јачине, она би морала остати неодлучна. Из искуства видимо да то тако не бива. Видели смо да човек може да мења одлуку. То би било немогуће кад би се воља увек морала одредити за јачи мотив. Ви сте мало пре у књижари изабрали зелену оловку. Је ли она Вас баш присилила да је узмете? Јесте, кажу детерминисти. А Ви у том моменту оставите зелену и узмете црвену, па опет зелену, па опет црвену и тако у бескрај. Где су ту мотиви који су Вашу вољу присилили?

Осим тога, претпоставимо да Вам је књижар показао не зелену и црвену оловку, него две оловке исте цене, исте величине истог квалитета и исте боје, обе су зелене. По логици детерминиста, Ви се никад не бисте могли одредити за једну од тих двеју, јер су то два једнака мотива који делују на вашу вољу. Међутим свако зна да Ви ипак можете изабрати или једну или ону другу која је иста, или обе, или ниједну. Где су ту мотиви који Вашу вољу присиљавају?!

Још нешто. Кад би мотиви присиљавали нашу вољу механички нужно, тада би се наша воља морала одредити чим мотив почне на њу деловати, као што се и вагон креће чим га локомотива повуче. Међутим свако зна да тако не бива. Наша воља може некад и 20 година да се одупире мотиву који на њу делује.

в) *Слобода воље је илузија*. Један философ детерминист, Спиноза, тврдио је да је наша свест о слободи воље само обична илузија, самообмана, варка, као што је варка да се Сунце креће преко неба око Земље. И да би ту тврдњу поткрепио, наводи овакав пример. Камен који се креће падајући на земљу, креће се зато што мора. То је очигледно. Али, кад би камен био свестан свога кретања он би уображавао да се креће слободно као што и ми мислимо да смо слободни, а у ствари наше одауке су исто тако нужне као и оно кретање камена.

Ништа од свега тога што тврди Спиноза није тачно. Кад би наша свест о слободи била само обична илузија као што је илузија да се Сунце креће око Земље, онда ми никад не бисмо правили разлику између наших слободних и неслободних одаука и дела, стално бисмо били под илузијом да смо слободни као што смо стално под илузијом да се Сунце креће око Земље. А то не бива. Ви знате сасвим јасно и сигурно да сте зелену оловку купили зато што сте *хтели*, а да сте приликом експлозије зинули не зато што сте хтели него што сте *морали*. Исто тако знате да сте у воз ушли зато што сте *хтели*, а да сте приликом судара возова налетели на дете зато што сте *морали*. Та јасна разлика коју увиђамо између наших слободних и неслободних дела сведочи да наша свест о слободи није варка него стварност.

Додајмо томе још нешто. Ко сме тврдити да је наше *кајање* варка и самообмана? Оно је још како опипљива стварност. А кад је тако, онда ни наша свест о томе да смо дело због кога се кајемо могли и *не* учинити није никаква илузија него права стварност.

Најзад, ништа не вреди ни онај Спинозин пример са каменом. Јер, откуд Спиноза зна како би се камен осећао

кад би био свестан свога кретања? Је ли му камен то испричао?

Али ствар се ништа неће променити ако место камена узмемо за пример тело жива човека. Опростите што опет Вас лично узимам за пример. Ви сте се на аеродрому из чекаонице упутили пешице у авион. Ви сте свесни да се крећете не зато што морате већ зато што хоћете. Мало касније Ви сте падобраном искочили из авиона. Ваше падање на земљу траје 10 минута. Ви сте опет свесни да се крећете. Али овога пута Ви сте свесни да се крећете не зато што *хоћете*, него зато што *морате*. А по Спинозином умовању Ви бисте и овом приликом морали уображавати да се крећете зато што хоћете. Спиноза се, дакле, свестрано преварио.

г) *Слобода и пророштво*. Али ако је воља људска слободна, како онда Бог може унапред знати и прорећи шта ће се десити?

Ево питања које Вас највише збуњује и које вас је и подстакло да пишете „Мисионару“.

Ви сигурно замисљате да су пророштва последица Божјег предодређења свих догађаја. По вашем мишљењу Бог је тачно предодредио шта се мора десити и томе се не може избећи. Ако је тако онда нема места за слободу воље.

Ваш закључак је тачно изведен, али из погрешне претпоставке, па је зато крај све своје привидне тачности ипак погрешан. Тачно је да не може постојати слобода воље ако постоји безусловно Божје предодређење. Али није тачно да постоји такво безусловно предодређење. То не тврди ни Библија, а против такве тврдње сведочи и јасна логика људског разума. Јер, ако верујемо да Бог постоји, то онда морамо по логичкој нужности веровати и да је Бог праведан. А ако верујемо да је Бог праведан,

то он онда неће човека приморавати на зло својим безусловним предодређењем. Предодређење, дакле, не постоји.

Али откуд онда пророштва, питаћете? Пророштва постоје зато што Бог унапред *зна* шта ће се десити, а не што је унапред *одредио* да се тако деси. Пророштва, дакле почивају на Божјем *предзнању*, а не на Божјем *предодређењу*. А разлика између предзнања и предодређења је двојака. Прво *предзнање* је ствар Божјег свезнајућег разума који по својој бескрајности продире у суштину свих ствари и зна шта је било, што бива, шта ће бити и шта би било под извесним друшћинским околностима осим стварно датих. А предодређење, кад би постојало, било би ствар Божје воље. Па зато као што воља и разум нису исто, тако и предзнање и предодређење нису исто.

Друга разлика између предзнања и предодређења је у томе, што би предодређење, кад би постојало, уништило нашу слободу приморавашући нашу вољу да делује баш тако како је одређено. Предзнање, међутим, ни на шта не приморавашу нашу вољу. Оно не стоји ни у каквој узрочној вези са нашим делима. Ево Вам пример.

Ја сам сазнао сасвим сигурно да ће у четвртак 24. X. године у подне Пера Перић ићи на железничку станицу и проћи испод Вашег прозора. То своје сазнање ја сам Вам рекао две недеље пре самог догађаја. Одређеног дана и часа Ви погледате кроз прозор и стварно видите Перу Перића како је упртио куфер и жури испод Вашег прозора на железничку станицу. За сваки случај Ви га упитате куда ће, и он Вам одговори да путује у Нештин па жури на станицу.

Може ли ико тврдити да тај Пера Перић иде на станицу зато што ја унапред знам куда он иде и што сам

то пре две недеље прорекао? Ја мислим да нико тако шта не може тврдити. Моје предзнање није ни најмањи узрок Периног путовања. Тако ни Божје предзнање није ни најмањи узрок наших дела и одлука наше воље. Јер, Бог ако зна на шта ћу се ја одлучити, зна и то да ћу се ја одлучити, на основу разних мотива по слободној одлуци своје воље.

Укратко: Пророштва не потичу из Божјег предодређења, него из Божјег предзнања. Предодређење би заиста уништило нашу слободу кад би постојало. Али оно не постоји. Предзнање Божје, међутим, постоји, али оно нас ни на шта не приморавашу и тиме не уништавашу нашу слободну вољу.

Пошто дакле ни један од изнесених приговора против слободе воље није оправдан, то останите тврдо у убеђењу да је црквено учење о слободи воље (са поменутиим ограничењима) чиста овејана истина, потврђена и чињеницама свакидашњег искуства, и логиком и Речју Божјом.

Ако неко и покрај свега тога пориче слободу воље, он то чини не зато што има на својој страни оправдане разлоге, него зато што му је то потребно. Јер, признати слободу воље, то значи признати постојање нематеријалне **људске душе, пошто слобода не може бити особина материје.** А ко пориче постојање душе тај самим тим мора порицати и слободу воље, макар и по цену сукоба са очигледним и опипљивим чињеницама. Исто тако, ко пориче постојање свесног личног Бога Створитеља и Промислитеља, тај тврди да се у свету дешава све по некој механичкој нужности — као што је учио Спиноза — то мора онда да пориче и слободу воље, макар и по цену сукоба са најопипљивим чињеницама. Детерминисти дакле не

поричу слободу воље зато што имају неке стварне доказе да слобода не постоји, него што им је то порицање потребно да би оправдали своја философска предубеђења. Јер ако призна слободу воље, онда пада цела његова философија. А такав резултат не жели да прихвати. Најзад понеко се збуни привидно озбиљним разлозима, као што је то био случај са Вама, па зато може да посумња у слободу воље, чак и да је порекне.

Са жељом да благодат Божја обасјава Вашу свест стално да у њој јасно као на дану видите истину о слободи човечје воље, топло Вас поздрављам.

Надин Божић

ДОКТОР Сима, професор историјских наука, ватрени православац, увек је прослављао у кући Божић свечано, топло, са овим старим обичајима. А оно што је у његовој кући представљало *посебан божићни доживљај*, то је читање *Св. писма после вечере на Бадње вече и певање божићних песама*. То је давало божићној прослави тако топло, оригинално божићно расположење, да његова деца никад више у животу нису могла да забораве те свете и топле бадње вечери.

Сваке године за Бадње вече и Божић долазила му је као гошћа његова синовица Нада, јединица ћерка његовог покојног брата. Он ју је толико волео, да је није одвајао од своје деце и кад год би с њом говорио, увек ју је из милоште звао: лепа моја девојчице, секо моја рођена. А она је заиста била врло нежна, врло мила, врло интелигентна и врло побожна девојка. Њена душа је горела од радости и одушевљења и божићног расположења приликом певања божићних песама уз читање одговарајућег текста из Св. писма.*

---

* Читају се следећи делови из Светог писма:
Посл. Јеврејима 1:1—67; Посл. Галатима 3:23—29, 4:4—7.
Еванђеље по Матеју 1:18—25, по Луци 2:1—20, по Матеју 2:1—12, по Матеју 2:13—23.

Божићне песме:

Нада је и ове године дошла код стрица за Бадње вече и Божић, али иако је о Божићу у доктор-Симиној кући било све као и раније, Нада није више плаivalа у радости. Њу је нешто мучило, у њеној души се нешто ломило. На студијама нашла се у новој, антихришћанској, околнини и друштву. Њиховим критикама и потсмесица она је одолевала. Али је прочитала у једном недељном листу чланак „Мистерије и противуречности Божића“**, и то је њу збунило. Ако је истина све то што је тамо под плаштом „науке“ речено о Божићу, онда је оно њено дивно божићно расположење било само једна лепа и слатка, варка, ништа више. Бојала се да стрицу не поквари божићно расположење па се зато дуго ломила да ли да тражи од њега каква објашњења у вези са прочитаним чланком, или просто да ћути и у себи да раскине сваку даљу везу са Божићем, па и са православљем, па и са религијом уопште. Али, пошто је видела да је стриц приметио њено нерасположење и да ће је сам стриц о томе питати, то је искористила прилику кад су деца отишла на спавање, па наставши се са стриком насамом, постави му ова питања.

— Небо и земља днес пророчески да возвеселатсја, — Волсви персидсти царије, — Рождество Твоје, — Дјева днес пресушщественаго раждајет, — Посјетил ни јест овипше Спас наш, — Веселитесја праведни небеса радујтесја, — Слава во вишњих Богу воспјевајте људије, — Всеи јазиии восплаштите рукама. — С нами Бог разумјејте јазиици, и друге.

** Чланак под овим насловом донео је италијански магазин »Vie Nuove« Nг. 51 од 24 дец. 1960. Превод тога чланка објавиле су код нас „Недељне информативне новине“ бр. 532, стр. 14—15, од 15. јануара 1961.

Чико, рече Нада, ја сам ових дана прочитала у недељним новинама чланак који ме је страшно збунео и моју веру обесхрабрио. У њему сам наишла на антихришћанске тврдње за које писац вели да су научне и несумњиве. Зато ћу ти у вези са тим чланком поставити неколико питања с молбом да ми на њих одговориш. Ево тих питања:

1) Писац чланка тврди да је постојало у историји много месеја, много христоса. Чак наводи и неке примере. Да ли је то тачно?

2) Је ли тачна пишчева тврдња да се не зна где се родио Христос?

3) Писац даље каже да се не зна датум и година рођења Христова. Да ли је то истина?

4) Је ли тачно да се Божић слави тек од IV века, и да је он заправо многобожачки празник Сунца које се после краткодневице враћа на север доносећи светлост, топлоту, пролеће и лето.

5) Писац још каже да је натприродно рођење Христово од Девојке (Дјеве Марије) мит, позајмљени од многобожаца и заснован на погрешном преводу једног пророчтва из књиге пророка Исаије. Да ли је то тачно?

6) Је ли најзад тачна пишчева тврдња да је слављење Богородице само чиста копија многобожачког култа посвећеног богињи Изиди коју су многобошци у химнама називали „звездом јутарњом“, „вратима небеским“, баш као што и хришћани називају Богородицу?

Молим те, сприче, рече Нада, одговори ми на та питања. Сматрам их необично, чак судбоносно важним за своју веру.

Лепа моја девојчице, — рече доктор Сима — много си ми спремила питања за вечерас. Видиш и сама да је већ близу 11 сати и да нећу моћи на свако питање да ти

дам опширан одговор. Али ипак ћу покушати да те поучавам док се не умориш.

Пре свега, рећи ћу ти да сам прочитао тај чланак и да сам се зграњуо пишчевом незнању и препредености. Он, на пример, меша „безпрешно зачеће” и натприродно Христово рођење, као да је то исто. *Многе чињенице је измешао и приказао у погрешној светлости на онда изгледају сасвим другачије него што јесу.* Кад би ти стала пред неравно огледало, оно би искривило твој лик да не можеш сама себе да познаш. Тако је и он погрешно приказао и протумачио извесне чињенице. Али боље да ти одговорам тачку по тачку.

1) Питаш да ли је било више месија, више христоса?* Јесте, било је. То је тачно. Из историје знамо сасвим поуздано да је било људи који су се приказивали као хри-

---

* *Христос* је грчка реч равна јеврејској *Месија*, што значи *Помазаник*. — Титулу „Помазаник” носили су старозаветни цареви (1 Сам. 24:7; Пс. 2:2). Исусу је ово име стварно припадало као доносиоцу новозаветног царства Божјег. — Поред царева у Ст. Завету помазивани су и свештеници и пророци (3 Мојс. 4:3, 1 Цар. 18:16) чија је служба била праслика службе Месијине. — Ученици Исуса из Назарета уверили су се, да се у особи њиховог Учитеља јавио *обећани Месија* (Мт. 16:16, 21:11, Лк. 7:16). — Исус Христос је највећи Пророк, истинити Првосвештеник и небески Цар.

(*Исус* је прчки облик јеврејског имена Јехошуа, Јешуа, Јешу што значи: „Јахве је спас”; изједначено је са речју *Спаситељ* (види Мт. 1:21). То име је Христу нарочито додиковало јер је Он заиста спасао људски род од греха. — Ово име у доба Христово није било ретко; доцније је сасвим ишчезло, јер су се хришћани устручавали да својој деци дају то божанско име, а Јудеје је од Њега одвраћала мржња према Христу).

стоси, као месије. То знамо и из Св. писма. И оно говори о лажним христосима, па чак наводи и примере (Дел. ап. 5: 34—36). И не само што их је било, него по пророштву Христовом биће их увек, а нарочито пред друти долазак Христов (Мт. 24:5). То је досталом сасвим природно. Из историје разних старих религија и нових окултистичких покрета видимо да су људи увек желели, тражили и очекивали разне месије и спасиоце с неба. Многи су у својим религијама исфантазирали такве личности, као што беше Вишну у Индији, Митра у Персији, Озирис у Египту, или Кришна-Мурти, Алсион код савремених теософа итд.

Писац чланка је сигурно знао за те случајеве па их је навео као страшило за *неупућене хришћане* или за *слабоверне људе* који ће рећи: О, па кад је било толико много лажних, измишљених христоса, онда је сигурно и овај еванђелски такав.

Чуди ме што тако провидна замка и тебе збуњује. Ти си неко време радила у банци, па као стручњак умеш да разликујеш лажну монету од праве. Ако ти неко да 10 или 100 лажних хиљадарки а само једну праву, хоћеш ли ти и ту једну праву бацити у ватру заједно са оним фалсификованим?

Свакако нећу, орговори Нада. Али ја као стручњак могу тачно да знам која је лажна а која права банкнота. Но како могу знати који је од толиких месија (христоса) прави а који лажни?

Па то је бар лако, рече сприц. Дрво се познаје по роду (*Матеј, 7:16—20*) а личност по делима. Стави на једну страну све измишљене и самозване христосе, а на другу страну еванђелског Господа Исуса Христа, који је био распет за време Понтијског Пилата. Срачунај: колико су светитеља, колико подвижника, колико поштених људи, колико узвишених идеја, колико среће и утехе чове-

чанству дали сви они први, измишљени и самозвани христоси заједно? Где су њихова дела, да их видимо и уживамо у њима? — А погледај историју света и види дела Христова од Његовог рођења до данас! Чије су идеје биле узвишеније? Чијим су се идејама китили сви стварно напредни покрети у историји? Ко је свету дао највише истиноских светитеља, чудотвораца, државотвораца, великих уметника, великих учитеља? Чија је црква, осим Христове, била кадра издржати толика бурна и страшна времена која су се као опромни океански таласи преко ње преваљали па да она ипак остане духовно најмоћнија, најжбљивија, највитаљнија установа у свету? Христово пророштво да ће сазидати цркву своју коју ни врата адава неће савладати (*Мт. 16:16*) испуњава се већ две хиљаде година пред очима целог света. Његово пророштво о судбини Јерусалима и јеврејског народа дословно се испунило (*Лк. 19:41—44*). Његова чудеса не само што нису заборањена, него се безброј пута понављају у Његовој Цркви. Још стари јеврејски учитељ Гамалило рекао је о хришћанству врло паметну реч: *ако је ово дело од људи, пропаћиће; ако је од Бога, не можете га уништити* (*Дел ап. 5:34—39*).

Увиђаш ли ти, секо моја роњена, да је то тако? Појава лажних и самозваних христоса, ма колико их било, *може само слабе и неупућене преварити* (*Мт. 24:5; 24*), али од њих неће ни за длаку потамнити најсветији и најсветлији лик Христа Спаситеља.

2) Питала си ме је ли тачно да се не зна где се Христос родио. То није тачно. Четири еванђелиста су четири биографа Христова. Сваки од њих износи Христов живот и рад онако, како га је он лично видео, чуо, запазио и запамтио. Отуда међу еванђелистима постоји разлика у описивању Христова земаљског живота, као што би сваки

историчар својим речима и начином испричао неки историјски догађај. *Те разлике међу њима нису противуречности, него узајамна допуњавања*. Двојица еванђелиста, Матеј и Лука, изричито тврде да се Христос родио у Витлејему. Одатле је испред Иродове претње привремено био у Египту, а потом се настанио у Назарету. Са људског становишта посматрано све се то десило „случајно“. А са Божјег гледишта, то је било све по Божјем плану и промисли, да се оствари Михејево пророштво о рођењу Христа у Витлејему. Ја не видим шта ту има невероватно, кад ми ту вест о рођењу Христа у Витлејему доноси људи који су били на извору догађаја и који су могли проверити добијене податке, и који најзад немају никаква разлога да представљају ствари друкчије него што су биле.

Добро, чико, рече Нада, а зар ти ни мало не претпостављаш могућност да су еванђелисти измислили причу о Христовом рођењу у Витлејему, да би тиме „доказали“ како се на Исусовој личности „испунило“ Михејево пророштво?

Ту могућност, секо моја роњена, ја уопште не узимам у обзир, рече чика Сима, јер је она апсолутно искључена. *Да су Матеј и Лука измишљали доказе за Исусово месијанство, они тада не би веровали у Христа. Ко може веровати у своју свесну измишљотину?! А да нису веровали, не би ишли да проповедају Христа чак ни за најдебље хорораре, а камо ли да још и главу и живот дају за Њега. Осим тога, да је било и најмање разлога за сумњу у то да је Христос роњен у Витлејему, то би изнели већ Јевреји који су живели у доба Христа и апостола, а не би чекали да се чак у двадесетом веку у Италији појави чланак који си ти у преводу прочитала.*

Реци, дете, по души, да ли су моје мисли логичне и да ли одговарају чињеничном стању? — Нада је ћутала.

3) Питала си ме даље, је ли тачно да се не зна датум и година рођења Христова. — То је тачно. Еванђелисти нам то нису нигде навели. Зато су каснији хришћански писци, жељни да сазнају и оно што нам није дато, много лутали на том питању. Дионисије Мали, хришћански писац из почетка VI века, прорачунао је на основу извесних података да се Христос родио 754 године од оснивања Рима или 1960. година пре нашег времена. Тај начин рачунања је ушао међу хришћанима у употребу, иако није тачан. Он се у рачуну преварио најмање за четири године, ако не и за целих пет, па можда чак и седам година. Рођење Христово никако није могло бити 754, него између 747 и 750 године од оснивања Рима.

Исто тако не знамо ни месечни датум кад је Христос рођен. Разни хришћански писци наводили су и различите датуме, јер нас еванђеља ни о томе не обавештавају.

Али, стриче, — упадне Нада нестрпљиво — зар је могуће да о једној тако крупној личности као што је Христос, не знамо ни датум ни годину рођења, ако је он стварна личност?!

Да, то је сасвим могуће, чак у неку руку и логично, рече стриц. Само код ситних људи, чији се цео живот састоји из рођења, евентуалне женидбе и смрти, датум рођења представља најважнији догађај у животу, па ако се ни он не запамти, онда о тим личностима не би управо имало шта да се каже. Код историјских великана, сасвим је друкчије. Хоћеш ли ти рећи да је на пр. Наполеон велик зато што се родио на Корзици у граду Ајачи 1769. године?! Велики људи се рађају неприметно и нечујно, а постају велики тек по својим делима, а не по датуму или месту рођења. Многима од њих ми чак и не знамо датум рођења. Кад је био рођендан Сократов, Ариототелов, Пи-

тагорин, Александра Великог? Па чак и у новом веку има великих људи којима не знамо годину рођења. Које године је рођен Доситеј Обрадовић? А Михајло Пупин? Недавно се преко „Политике“ водила полемика о години његова рођења. Смемо ли ми из те чињенице извести закључак да он онда није ни био велики научник, нити је уопште постојао, јер ето не знамо годину и датум његова рођења?! Ако те, дакле, те чињенице не збуњују, зашто се онда твоја вера толико спотиче због тога што нам еванђелисти нису навели датум и годину Христовога рођења, које се десило у једној витлејемској стаји у пољу, неприметно и нечујно од осталих људи. Зар ти мислиш да су Витлејемљани знали и уопште слутили како их је висок Гост те ноћи посетио?! Још мање су о томе могли знати остали људи, да би тај догађај завели у своје дневнике и летописе.

Али стриче, зар рођење Христово нису објавили анђели небески и звезда необичног сјаја. Према томе Христово рођење ипак није било незапажено, рече Нада.

Имаш право дете, рече стриц. А знаш ли ти коме су анђели објавили Христово рођење? Да ли Витлејемљанима? Или можда Атињанима, Римљанима, Коринћанима? Не, ништа од свега тога, тај догађај анђели су јавили само неколицини простосрдачних пастира из околине Витлејема који су те части били удостојени. Пастори су то могли сутрадан и испричати Витлејемљанима, а ови на то одмахнули руком кар и сваки неверујући човек. Што се тиче необичне звезде, њу су заиста могли видети сви. Али ко је из њене појаве могао закључити да се у Витлејему родио Христос? Осим тога она се на небу видела дужице времена, а не само једно вече, да би се по том могао одредити датум.

Све је то тако, стриче. Али ја још увек не могу да се начудим еванђелистима зашто не наведоше датум, кад су то могли сазнати од Богородице, рече Нада.

То је тачно. Они су датум могли сасвим тачно сазнати, да су сматрали то неопходним. Али да бисмо имали потпуну слику о некој личности, далеко важније је навести њена дела него датум рођења. Датуми су чисто људска мера времена, а догађаји су дела Божја. Зато су догађаји у очима еванђелиста далеко важнији од сваког датума. Зато у еванђељима имамо далеко више описаних догађаја него временских података и датума. Ако мислиш да став еванђелиста није правилан и природан, онда ћу и ја тебе нешто запитати:

Кад је рођен твој најмилији професор Др. Пангић, о коме тако често и одушевљено причаш? Кад је докторирао? Кад дипломирао? Кад је написао своје најважније научно дело?

Не знаш?! Па како онда смеш замерити еванђелистима што су они, задивљени Христовим чудесним делима, сматрали датуме потпуно неважнима?! Знај, дете, и не заборавај: нису еванђелисти писали дневник, ни записник, ни хронику, него чудесна дела и науку Христову коју су чули и видели, и то пишу у облику мемоара.

4) Питала си ме даље, да ли је тачно да се Божић празнује тек од IV века и то као копија многобожачког празника Сунца.

То није тачно. Бар не сасвим и тако просто како је у чланку речено. Већ почетком III века имамо писане потврде да је тада празнован празник Богојављење, и то заједно са Божићем, о чему можеш наћи опширна строго научна обавештења у *Хеуртологији* Др Лазара Мирковића. А од четвртог века издвојен је Божић као посебан празник и слави се од тада 25 децембра. Зашто баш тај

датум? Није искључена могућност да се Христос родио баш тога датума. Али то за Цркву није од пресудне важности. Црква као и еванђелисти наглашава важност самог догађаја, а не датума. Ти знаш да се велики црквени празници: Ускрс, Спасовдан, Духови, Цвети не празнују по датуму. Да је Црква сматрала датум важнијим од самог догађаја, онда би и тим празницима утврдила датум, и то баш онај оригинални који је лако утврдити. А што је Божић одредила за 25 децембар, то није због сагласности са многобошцима који су тих дана славили бога Сунце, него баш напротив. Желела је да спречи евентуално учење својих чланова у многобожачким светковинама дајући им један далеко узвишенији празник, везан, ако не за датум, а оно за стварни историјски догађај. Осим тога она је тиме хтела да каже многобошцима: кеј, ви тамо што седите у тами и сенци смртној, кога ви то славите? Сунце?! Па оно је само створење Божје, светао и топао предмет који је Бог поставио на своду небеском да нас греје, обасјава и да нам служи као временска мера за дане и године. А ако хоћете да ваше славе не буде обично безумље, онда славите са нама Бога јединог, Оца небеског, који нам је послао свог Сина јединородног, Господа Исуса Христа. Он је право сунце правде, Он светлост која обасјава сваког човека.

Да, дете, тако је историјски дошао до празновања Божића. А дошњији, млађи хришћански народи искитили су своје домаће славе Божића разним лепим, топлим, символичким и поучним обичајима као што су бађњаци, јелке, слама, чесница, положајник итд.

5) Питала си ме још о *натприродном рођењу Христовом*. Да ли је оно могуће и стварност, или је то само мит сличан разним многобожачким митовима, и заснован на погрешном преводу пророштва из књиге пророка Исаије, као што то тврди писац тога фамозног чланка.

Та је пишчева тврдња скроз нетачна. Преводаици који су преводили Исаијино пророштво са јеврејског на грчки, знали су оба језика боље него писац чланка. Јеврејска реч „*ха алма*“, која је употребљена у пророштву Исаијином, значи исто тако девојку, праву девојку, као и јеврејска реч „*бетулах*“. У јеврејском тексту Библије, кад се говори о Ревеки, невести Аврамовог сина Исака, употребљена су оба та израза, иако Библија изричито тврди да је она била права правцата девојка (1 Мојс. 24:16 и 43). Према томе писац чланка пише о стварима које не познаје, као да их познаје!

А да еванђелисти нису испрели причу о натприродном рођењу Христову по угледау на многобожачке митове знамо сасвим сигурно по томе, што *први проповедници хришћанства нису били многобошци*, и што су своју проповед управљали баш *против многобоштва*. Осим тога, већ сам ти рекао, да су они намерно измишљали чињенице о Христу, тада не би веровали у Христа. Осећаш ли ти, драго дете, и увиђаш ли логичност и истинитост мојих речи. Уосталом то и нису моје речи него сугве чињенице и чиста логика.

Па јесте, тако се и мени чини, рече Нада. Само да ли је натприродно рођење од девојке уопште могуће?

Да ли је могуће?! А шта је Богу немогуће?! Да се роди човек, по природним законима потребна је мушка и женска компонента. У случају натприродног рођења од девојке, била је присутна само једна, женска компонента. Улогу мушке компоненте накнадио је Бог својим чудесним дејством. Па, зар ти мислиш да Бог који је и без мужа и без жене створио првог човека, не може формирати људско Христово тело уз садејство већ готове женске компоненте? Или мислиш да је Богу било теже учинити то чудо, него из мртве материје створити сва жива

бића?! Ако мислиш да је Богу немогуће, онда ти немаш јасан појам о Божјем свемоћству. Или мислиш да је природа јача од Бога? Погледај, дете, овај магнет. Ево кад га принесем штеталици овог зидног сата, она ће се прилепити за њега и сат ће престати да ради. Јесам ли ја тиме укинуо природне механичке законе по којима сат ради? Не. Него сам их само савладао јачом силом магнета. То је основни закон природе да се слабија сила покорава јачој сили. А Бог је најјача сила уопште. Пред Његовим дејством природни закони се не нарушавају, него се савлађују и повинују Његовој свемоћној сили. Зато се у цркви и пева: „Идјече бо хошчет Бог, побјеждајетсја јестества чин“, тј.: *Онде где хоће Бог престају закони природе*. И знај, дете моје, да је то питање које тебе мучи, пре свих људи поставила сама Богородица арханђелу Благовеснику. И добила је од њега небески одговор: „У Бога је све могуће што рече“ (Лк. 1:34—37). Како је то Бог учинио — то је тајна у коју не може продрети не само људски ум него ни анђелски. Али да је то могуће, јасно је из свега што си напред чула. А да је и стварно било, непобитно следи из свих чудеса Христових која *несумњиво сведоче да Он није само човек него и Бог*, и да је натприродно рођење једини начин рођења који правом Бого-човеку приличи.

6) Питала си ме најзад и о поштовању Св. Богородице од стране хришћана. И то је у чланку означено као копија многобожачког култа богињи Изиди и другим божицама. Као доказ навели су чињеницу да се Св. Богородица у хришћанским химнама назива „Звезда небеска“, баш као што су и многобошци своје богиње називали.

Све је то, дете моје, чиста клевета и подметање. Никада Црква, ни Православна ни Римокатоличка, није Св. Богородицу прогласила за божицу као што су многобо-

шци Изиду, Цибелу и остале. И никада хришћани нису Богородицу *обожавали*, него само *поштовали*. То зна сваки добронамеран човек.

А то поштовање Св. Богородице, које потиче још из доба апостола, има још како солидне разлоге. Пре свега она је као личност била идеал моралне чистоте. Зато ју је Бог и изабрао да нам кроз Њу пошаље Спаситеља. Њу сам небески весник о Благовестима назива *благодатном*, а сам Дух Свети, кроз уста праведне Јелисавете, назива је Мајком Господњом (*Лк. 1:28 и 41—43*). То су несумњиво оправдани разлози што су Њу хришћани увек поштовали, а *не обожавали* као што су многобошци обожавали своје исфантазиране богиње, пуне лукавости, блуда, неверства и спремне на свако зло и освету. Зар је могуће, дете, да ти не увиђаш тако јасну разлику између Св. Богородице и паганских богиња!

А ако је кроз Њу дошао Бог у свет, онда је сасвим природно и логично што је и пророк Језекиљ у визији (*Језек. 44:2*), и хришћански песници називају „*небеснаја двер*” или „*врата небеска*”. Разуме се, то је само поетски, фигуративан израз. А пошто она претходи доласку Христа, Сунца правде, као што звезда Зорњача претходи Сунцу, то јој онда песник у православном акатисту кличе: „*Радујсја звезде јављајушчаја солнце*” тј.: Поздрављамо Те, звездо, која најављујеш сунце, а у римокатоличким лауретанским литанијама песник јој кличе: „*Звијездо јутарња, Врата небеска, моли за нас!*”

Да ли су многобожачки песници своје богиње називали истим или друкчијим називима, то се нас хришћана ни мало не тиче. Наше песме Богородицу називају тим епитетима зато што јој они стварно приличе и припадају, а никако због неке жеље да копирају многобошце, за чије химне богињама ни пророк Језекиљ ни хришћански песници

ни нити су знали нити су марили, нити хајали. Ено, многа примитивна племена у Аустралији и на Огњеној Земљи, а и Ескимпи, називају Бога Оцем небеским. Хоће ли онда писац тога чланка тврдити да су евангелисти пишући „*Оче наш*”, који су чули од Христа, рећи да су они можда копирали та примитивна племена за која нису били ни чули? Осећаш ли ти, моја лепа девојчице, колико је тај чланак *сиромашан логиком а богат мржњом против хришћанства?*

Нада је пажљиво слушала стрица, дубоко и озбиљно размишљајући о свему. Сутрадан, на Божић, ишла је у Саборну цркву на свечану патријарашку литургију. Вратила се просто озарена. На лицу јој је блистала некадашња радост. А о ручку, приликом ломљења чеснице, певала је „*Рождество*” као никада дотле. Из њених очију врпале су сузе, а из погледа могло се јасно прочитати: — „*Хвала ти, стриче!*”

Ко је то Исус Христос?

НА ДАНАШЊИ ДАН пре више од 19 векова Јерусалим је пружао један несвакидашњи приказ. Улице на улазу у град беху закрчене од мноштва народа и деце, који су раздрагани изишли са палмовим гранчицама, посипајући пут цвећем и простирући своје хаљине по путу, којим ће проћи један човек јашући на магарету, а праћен дванаесторицом ученика и мноштвом народа из суседне Витаније. Улице се проламају од промких дусклика: Осана

(Беседа одржана у Топчидерској цркви на вечерњу на Цвети 1964.).

Сину Давидову! Осана, Благословен грјадити во имја Господње!

Они који су клицали и изишли на дочек, знали су кога дочекују и коме кличу. Знали су бар толико, да је то Исус, пророк из Назарета Галилејског, који је јуче ту у оуседној Витанији васкрснуо Лазара који већ четири дана беше лежао у пробу. Али, многи од Јерусалимљана, а нарочито многи од оних који су са стране дошли у Јерусалим, нису знали ко је тај кога дочекују и коме народ кличе. Зато је најчешће питање које се тога дана могло чути у Јерусалиму гласило: Ко је то што долази? Исус Христос? Ко је то Исус Христос?

И ето, то питање које су први пут поставили источни мудраци видевши на истоку чудну звезду која је по њиховом мишљењу наговештавала рођење неког новог цара, то питање понављао је безброј пута народ који је слушао његову чудну проповед и гледао његова чудна дела. То питање понавља се кроз целу историју хришћанства. То питање: Ко је Христос, то је и тема мојег вечерашњег разговора са вама.

На то питање дато је до данас четири одговора. Последњи, најновији одговор гласи: Христос је фантом, измишљотина, мит. Њега нема ни на небу ни на земљи. Нит Га има, нити Га је икад било. Тај одговор можете чути од многих наших савременика који тврде: науком је доказано да никакав Христос није постојао.

Узалуд ћете тражити објашњење која је то наука доказала, којим начином, којим оредствима? Тога објашњења нити има нити може бити. Где, у свету су се појавили многи културни, религиозни, социјални и политички покрети и ниједном се не пориче оснивач, само се хришћанству пориче. Но, као што нико не може објаснити појаву будизма без Буде, ни мухамеданства без Мухаме-

да, ни лутеранства без Лутера, тако се још мање може објаснити без Христа појава хришћанства, духовне силе која кроз толике векове води најкултурнији део човечанства. Тако дакле, чак и да није остало никаква писана прага о Христу- ми бисмо на основу чињенице да постоји хришћанство морали закључити да је постојао и његов Оснивач, Христос, и то не као обичан човек.

Али ми не морамо овде да се ослањамо само на логичке закључке, нашег ума. Па ми имамо историјске изворе који нас обавештавају не само о постојању Христовом, него и о Његовим особинама и о Његовој науци. Ено, еванђелисти и апостола Павле оставили су нам своје списе који нам о Христу дају сасвим довољно података. И што је најважније, ти подаци потичу од очевидаца. И то још каквих очевидаца! Од очевидаца који своје сведочанство потврђују не обичном заклетвом „часна реч!“, него дају главе и животе за истинитост онога што су о Христу рекли и написали. Они се не повлаче пред претњама својих гонитеља, него им одговарају: Ми не можемо а да не говоримо оно што очима видесмо, ушима чусмо и рукама својим опипасмо. Да ли би ма који жив човек могао дати јаче и убедљивије сведочанство, него што су то учинили апостоли. Дајући главе и животе за сведочанство својих тврдњи о Христу?!

Они који поричу стварност и историчност Христове личности желели би да им о Христу пише неки тадашњи грчки или римски историчар, онда би, кажу, поверовали. Врло смешна жеља! Као да је неко у Риму или Атини могао бити боље обавештен о Христу него апостоли који су Га у стопу пратили! И као да су горди Римљани баш много били заинтересовани какве се то распре воде у далекој и забаченој земљи Палестини између галилејских рибара и фарисеја! Они су и на једне и на друге гледали

с дубоким презрењем. Али доцније, кад се хришћанство распаљало и у самом Риму и по целој Римској империји, е онда су се морали заинтересовати за име оснивача тога „гадног сујеверја”, како су они из мржње називали хришћанство.

Зато кад нам кажу да о Христу није остало никаква писана трага у историји, онда је то директно порицање несумњивих и општепознатих чињеница. Писали су о Христу баш Његови очевидци и сарадници. И не само они, него и Његови противници који су Га мрзели, а да Га нису ни видели. И ако неко, упркос свакој здравој логици више жели да верује неочевидцима него очевидцима, који своје главе дају као сведочанство, онда нек прочита списе Плинија Млађег, Тацита, Светонија, Јосифа Флаввија и јеврејски Талмуд, па ће ту наћи било директна, било индиректна сведочанства о Господу Исусу Христу као правој историјској личности.

Ви сте свакако видели да на свим железничким, аутобуским и банкарским и поштанским благајнама пише: Пребројте новац на каси! Накнадне рекламације не примамо!”. И то је сасвим правилно. Замислите да ви после 19. дана пријавите своју рекламацију! Ко би вам је признао? Нико! А после 19. година? Па то би било управо смешно. А кад би ваши потомци после 19 векова на каси неке поште пријавили накнадне рекламације, зар то не би било још смешније.

А ето, они који поричу историјност Христове личности данас, у 20. веку, чине буквално исту такву бесмислицу. Јер, сви савременици Христови, како они који су Га волели, тако и они коју су Га мрзели, ови углас и усмено и писмено признају Његово историјско постојање. Они који су Га мрзели и гонили док још беше на земљи, изнели су против Њега све могуће клевете и погрде, чак

и да је Њаво у Њему (Јован 8, 48). А гле, никоме од њих није пало ни на крај памети да порекне Његово постојање. Па кога би онда гонили и клеветали и мрзели, ако Му порекну постојање?! И то је, ето, најнесумњивији логички доказ Његове историјности. Зато су они који поричу Христово постојање тек у 19. и 20. веку сувише закаснили са својим порицањем. Њихова рекламација долази после 19 векова. Доцкан!... Накнадне рекламације не примамо!

Да је Христос постојао као стварна историјска личност, то као што видите, тврде и историја и логика. Али ми хришћани можемо томе додати још и нешто више: Ми хришћани осећамо и видимо да Христос, иако више није телесно на Земљи, ипак дејствује у човечанству и данас, и то тако конкретно, као да се уопште није ни узнео у небески свет. Када се Спаситељ узнео са Горе Јелеонске, оставио је на Земљи само неколико својих следбеника врло застрашених и утучених. Данас, међутим, има у свету преко 700 милиона крштених душа, од којих би многи и живот дали за Њега, Господа и Бога свога. А колико је тек покојних хришћана! И замислите како би то била импозантна поворка кад би испред нас продефиловали ти безбројни милиони људи који су не само међу нама Србима, и не само међу православнима, него по целом свету, дали и своју младост, и своје богатство, и своја земаљска уживања, и владарске круне, и живот свој, за Њега, једину радост и једину наду своју. И замислите да иза њих крену милиони и милиони оних страдалника и бедника који су не само данас, него кроз целу хришћанску историју, нашли лека и исцељења и души и телу у хришћанским светињама расутиим по целој Земљиној лопти. Па замислите да се после њих појави огромна поворка великих светитеља, мученика, научника, философа, књи-

живника, уметника свих врста, свих земаља и свих времена хришћанске историје, који су своје таленте умножили и са дубоком побожношћу вратили их на поклон Њему, Који их је тим талентима и обдарио. Како би то била величанствена поворка!

А сада вас питам сасвим озбиљно: Сматрате ли ви да је ту величанствену и безбројну свиту могао одушевити и привезати за себе и исцелити их само један фантом, само један мит, само једна измишљотина, или је све то дело вечно живог и вечно присутног Христа?

И обратно. Историја човечанства зна за злочинце великог стила који су читаво човечанство завијали у црнину. И где, њих у обичном животу скоро нико и не помиње. А где, Господ Исус Христос који никад никоме није учинио ни најмање зло — који зло није ни могао учинити ако није постојао — Он, и дандањи стоји као необорива стена, као мета коју људи најрадије нападају на разне начине, све до најпрљавије псовке која излеће из прљавих псовачких уста, и то од Неронових и Диоклецијанових времена све до данас. Зар може, питам вас, један обичан мит, обична измишљотина, изазвати против себе тако трајну и тако упорну мобилизацију свих нагона који извиру из прешне људске душе?

Одговор на та два питања остављам потпуно вашем слободном уверењу. Али, ма шта ви о томе мислили, за мене је као дан јасно и несумњиво да тако силно дејство на људе никад не може имати једна утвара, него само вечно жива и вечно присутна личност Господа Исуса Христа.

Па ко је онда Христос? Ко је та чудесна личност која тако моћно и неодољиво присуствује у сваком моменту људске историје и у сваком срцу, било као предмет љубави и обожавања, било као предмет мржње и чак псовке.

Да ли је Он само обичан човек, философ, учитељ морала и социјалних теорија? Да ли је Он само Бог?

Да вас не бих замарао разним дијалогима и логичким извођењима, ја ћу вам испричати један догађај. Немачки краљ Фридрих II једном је у наступу сумње у Божанску природу Христову дозволио дворског свештеника и рекао му: желим да ми одмах докажете божанственост хришћанства. Али, брзо, без дугог причања и околишења.

Јевреји, величанство! — одговори свештеник. Шта Јевреји, како Јевреји, упита цар? Па ето, све што су јеврејски пророци прорекали за Христа, испунило се на Њему. А све што је Он прорекао за Јерусалим и Јевреје, испунило се на њима. А остварено пророштво, то зна и Ваше Величанство, не може никад потицати од човека него само од Бога, заврши свештеник своју реч.

Према томе кад је Христос права и стварна историјска личност, а Његово дејство у човечанству право човечанско и право божанско дејство, онда је Он прави Бог и прави човек, прави Богочовек, како нас то учи наша Црква. Он је Друго лице Свете Тројице које је примило на себе људску природу, осим греха, и постао човек не престајући бити Богом. То је света, небеска истина па вам је зато нећу ни изложити ја, него вас упутујем једном врло светом и врло ученом човеку, светом Јефрему Сирском. Ево шта каже светитељ:

Ако Христос није био човек, нашто онда Марија? А ако није био Бог, кога онда Гаврил назива Господом? Ако није био човек, ко је онда лежао у јаслама? А ако није Бог, кога су онда славили небески ангели? Ако није био човек, кога је онда Јован крстио на Јордану? А ако није био Бог, за кога је онда Отац говорио с неба: Ово је син мој који је по мојој вољи? Ако није био човек, ко је онда позван на свадбу у Кани Галилејској? А ако није

Бог, ко је онда претворио воду у вино? — Ако није био човек, ко је спавао на лаби кад беше она силна бура? А ако није Бог, ко је онда утишао буру и таласе? Ако није био човек, ко је онда плакао на Лазаревом гробу? — А ако није Бог, ко је онда заповеднички приморао четвородневног мртваца да изиђе из гроба? Ако није био човек, ко је онда распет с разбојницима на крсту? А ако није био Бог, ко је онда казао разбојнику: Данас ћеш самном бити у рају? Ако није био човек, чије је онда ране од клинаца и копља Тома опитао? А ако није био Бог, коме је онда Тома повикао: Господ мој и Бог мој? Ако дакле Христос није прави Бог и прави човек, онда чему сведочанства апостола, чему пророштва пророка? — Не, не. Нема сумње, Христос је заиста прави Бог и прави човек.

То је одговор Цркве Божје. Одговор заснован на Св. писму, на речи Божјој. Одговор који нам дају очевидци Исусови, очевидци који главу и живот дају као сведочанство своје проповеди. Зато оставимо сумњалице нека сумњају колико год хоће. А ми се у мислима и срцем пренесимо у Јерусалим да бисмо са ондашњим Јерусалимљанима дочекали Христа клучући Му: *Осана во вишњих, благословен који долази у име Господње! Амин!*

Искуљење и спасење људског рода

Тумачење св. литургије — Трећи антифон („Блажена“)

ДРАГИ МОЈ С., пошто си из песме другог антифона сазнао да је Господ Исус Христос Син Божји, оваплоћено друго лице Свете Тројице, наш Спаситељ, желим да ти у

овом писму прикажем шта је Господ Исус Христос учинио за наше спасење. Од чега нас је Он спасао? Чиме? Како?

Ето, то су питања на која нам дају одговор песме трећег антифона које се припевају уз еванђелске стихове о блаженствима, па се зато и зову „блажена“. Тих песама (недељних) има 64. Оне су подељене у осам група (осам гласова) по осам песама, тако да исту групу песама можеш чути у цркви тек сваке осме недеље. Тешко је рећи која од тих осам група (осам гласова) има лепшу мелодију и текст. Мени лично највише се свиђају мелодије четвртог и осмог гласа, јер ми се чине највечаније, а текстуално, садржином, најбогатија су блажена трећег, четвртог и седмог гласа.

У свакој од тих осам група песама, песме су поређане по извесном реду. У првој песми говори се о Адамовом паду у прех и разбојниковом покајању. У другој о Христовом страдању на крсту и значају тога страдања за спасење. У трећој и четвртој о Христовом силаску у ад и Његовом васкрсењу. У петој и шестој описује се радост васкрсења и јављање васкрслог Спаситеља мироносицама и апостолима. У седмој песми, уз припев „Слава Оцу и Сину и Свјатому Духу“, прославља се Света Тројица као извршитељ нашег Спасења. И најзад у осмој песми, уз припев „И ниђе и присно и во вјеки вјеков амин“, прослављамо Св. Богородицу коју је сам Господ прославио изабравши је за средство свога оваплоћења и нашег спасења.

И ето, док верници свечано, складно и побожно певају „блажена“, нас двојица ћемо у мислима да пратимо и објашњавамо дубоку садржину тих песама у којима су нам изложене основне истине хришћанске вере. Покаткад

можеш ми поставити директно питање, као што ћу и ја теби, да бисмо се боље објаснили.

Ево прве истине коју сазнајемо из песама трећег антифона: Адам је својим прехом навукао Божје проклетство и вечну смртну осуду на себе, своје потомство и целу земљу, као што и пише у Библији (I Мојс. 3, 17—24). То значе речи из песама: „Отвершаго, Христе, заповјед твоју праоца Адама из раја изгнао јеси”. „Сњедију изведе из раја враг Адама”, „Древом Адам раја бист изсељен”, „Красен бје и добр в сњед иже мене умертвивиј плод”. „Сопрјешних нас смертноју осудио јеси кљатвоју живодавче и Господи”.

Адам је, дакле, због преха истеран из раја, осуђен на патње и смрт, и та судбина сналази и нас, његове потомке, јер нисмо ништа бољи од њега, нити бисмо ми боље поступили да смо били на његовом месту, па је суд Божји над нама потпуно праведан.

Да ли је то заиста тако као што кажу песме? Како да није! Зар ти никад у овом свету ниси видео бол, страдање и смрт? Ми знамо и верујемо да је овај свет дело Божје. Но при свем том у њему има толико бола, толико патње, толико страдања, толико греха и смрти, да крај свих овоземаљских лепота и красота и уживања, ми просто осећамо и видимо да се сам сатана пакосно цери над човечанством, мучећи га грехом, страдањем и смрћу. Зар то није очигледна и опипљива чињеница?

А пошто је Бог створио свет врло добрим, без трунке зла (I Мојс. 1, 31), то се грех, страдање и смрт јављају у овом свету као уљези, као кукољ који је непријатељ посејао по њиви овога света на којој је Домаћин њиве био посејао само добро семе (Мат. 13, 24—28). И не само што је то тако, него прех се као и сваки коров страховито брзо шири у свим видовима. Но у ма каквом се виду

појавио, он је у својој суштини увек пркос Богу, гажење Божјих закона и вечне Божје правде. Зато прех и раба вечну смрт.

Шта, то ти није јасно? Хајде размисли мало и сам па ће ти бити јасно. Кад човек човеку нанесе увреду то је велико зло. Али кад син оцу учини увреду, онда је то још далеко веће зло. А кад човек који је створен зато да **би био послушни син Божји**, иако је достојанство Божје спрам човечјег неизмерно веће, наруши закон вечне правде Божје, онда је то зло толико велико да се не може измерити никаквим земаљским мерилима. Величина тога зла је неизмерна, као што је неизмерно и величанство Божје. Зар то није логично и јасно? А у Св. писму пише: „Плата за грех је смрт” (Рим. 6, 23) „Кроз једног човека дође на свет грех, и кроз прех смрт, и тако смрт уђе у све људе јер сви сапрешисше” (Рим. 5, 12).

То је, ето, тај вечни закон правде Божје, уписан у нашој души, који се не може ни укинути ни мимоићи. И зар не видиш ти њега уписаног и оствареног не само у нашој души, него у целој видљивој природи? Ако скочиш из авиона без падобрана, распашћеш се. Земља ће те казнити смрћу, јер си погазио законе које је Створитељ прописао за њу. Паднеш ли са палубе брода у море, удавићеш се. Вода ће те казнити смрћу, јер си се опрешио о законе које је Створитељ прописао за њу. Попијеш ли отров, умрећеш. Материја ће те казнити смрћу, јер си се опрешио о законе које је Створитељ прописао за њу. Изложиш ли се сувише дуго прејакој сунчевој светлости и топлоти, спржићеш се и умрети. Светлост и топлиота казниће те смрћу, јер си се опрешио о законе које је Створитељ прописао за њих. Ухватиш ли неопрезно жицу са високим електричним напоном, умрећеш. Електрична стру-

ја казниће те смрћу, јер си се огрешио о закон који је Створитељ прописао за њу.

Па кад Бог тако доследно кажњава преступ против закона које је поставио за живу и мртву материју, то колико већа казна очекује онога који се огрешио о највиши закон духовнога света, закон правде и љубави Божје! Такво биће и по људској и по божанској логици заслужује неизмерну казну и вечно проклетство. Јер, колика кривица, толика и казна. Неизмерна кривица — неизмерна казна. А Адам је баш такву кривицу учинио. И сви ми својим личним пресима чинимо то исто, јер сви ми газимо Божји закон чија је вредност увек неизмерна. Ето, ту опипљиву истину износе нам прве песме о блаженствима.

Ауҳ, црне и мрачне истине! Па још уз стихове о блаженствима! Вајно ми је и јадно то блаженство, ако су свет и живот заиста такви, и ако нема никаква пута и начина, чак ни изгледа, да се човечанство спасе од тога неизмерног преха и вечне осуде на смрт која му по закону Божје правде неумитно предстоји.

Не бој се! Има пута и начина. Кад бисмо светом управљали ти и ја, или ма ко од људи, онда се тај пут и начин не би никад пронашао. Свет и живот били би бесмислено лутање по домбовитом и прљавом Њорсокаку, као што то и изгледа онима у чијем је срцу замрла вера. Али, срећом, овим светом не управљамо ми него Бог. А Бог није само неки хладни и неумитни закон правде. Бог је исто толико неизмерна мудрост, и исто толико неизмерна љубав. Зато оно што нама људима (због нашег скученог видика и опраниченог знања) изгледа сасвим немогуће, Богу је потпуно могуће (Мар. 10, 27). Његовом свезнању и премудрости нема краја. А и љубав Божја толико је неизмерна, да се неће устезати ни пред највећом

жртвом за спасење човечанства (Јн. 3, 16; Рим. 5, 5—8). Нема те жртве коју мајка неће учинити да спасе дете. А Божја љубав је још и неизмерно већа.

Значи ли то, онда, да ће Бог због своје љубави према прешном роду Адамовом одустати од свога закона вечне правде који пласи „плата за прех је смрт“, па рећи: „плата за прех није смрт, него живот вечни“? — Не, не! Све је код Бога неизменљиво па и закон вечне правде. Али је дубина мудрости разума Божија толико неизмерна (Римљ. 11:33) да је кадра задовољити и закон вечне Божје правде и захтев неизмерне Божје љубави и милости, кроз тајну страдања Христовог на крсту. То управо и јесте друга истина — овог пута узвишена и у основи радосна истина — којој нас уче песме о блаженствима. Покушајмо да ту дубоку истину бар делимитично објаснимо.

Говорећи еванђелским језиком, наши преси су наши дугови Богу (Мт. 5, 12). А говорећи правничким језиком кога је у овом случају и Еванђеље употребило (јер појам дуга је правнички појам) наши преси су пред свевидећим оком Божјим као каква меница или признаница на дуг „рукописаније“ на којој су исписани сви греси човечанства са нашим потписом. Но ти наши дугови Богу су толико велики, да их ни један човек, ни сви људи заједно не могу измирити никада.

Зашто не би могли? Па, не могу из два разлога. Прво, већ смо рекли да прекршити закон вечне правде Божје значи оптеретити себе вечним дугом, а човек је искупише ситно биће да би тај дуг могао исплатити. Јер, по том закону Божјем који пласи: „плата за прех је смрт“, човек мора да умре, и то вечном смрћу. Па ако умре вечном смрћу у чему ће се онда састојати његово спасење? А ако не умре, закон вечне правде Божје остаће незадовољен, а то је немогуће. И друго. Човек је потчинио себе преху.

Он стално чини прех на прех. Па тако личи на дужника који није кадар да врати ни свој основни дуг, а при том чини све нова и нова задужења, нове грехе. Или, ако ти та слика није довољно јасна и убедљива, позајмимо једну друкчију слику од једног српског врло умног беседника и богослова.

Живот човечанства — каже он — преноси се црвеном реком крви. По тој црвеној реци крви већ од самог извора тече црна струја преха у којој су потопаљени сви људи. То је, ето цела слика.

Ко нас може спасти од те црне струје греха? Само онај који том струјом није захваћен. И ко може исплатити неизмерне дугове целог човечанства закону вечне правде Божје, па поцепати нашу признаницу пред Богом? Опет само онај, који не учини никаква греха, па зато није подчињен вечној осуди Божјој, и чије је достојанство равно Божјем достојанству, па његова смрт пред судом правде Божје има већу вредност него што је тежина свих људских преха. Да ли такву цену има крв животиња које су старозаветни свештеници приносили на жртве? Ни говора! Те жртве су могле бити само предслика једне савршене жртве која ће стварно имати откупитељну вредност (Јев. 9, 8—14). А такве особине нема нити је имао ико други ни на небу ни на земљи, осим Богочовека Господа Исуса Христа, чија нас смрт и крв искупљују од овакога греха (I Јов. 1:7). Ето, ту истину казују нам песме трећег антифона: „Вознесијсја на крест смертнују разрушивиј силу и загладивиј јако Бог јеже на ни рукописаније Господи”. „Рукописаније наше на крестје копијем раздрал јеси”. „На крест вознессја шчедре, Адамово рукописаније древњаго грјеха загладил јеси”.

Сваки догађај у овоме свету има свој узрок, своје последице и свој циљ који му Бог одређује у општем плану

света. Према томе сваки догађај има своје дејство на свет. Какво је, дакле, дејство Христове смрти на крсту? И по узроку, и по циљу и по конкретним последицама оно је откупитељно. Човечанство је било слично пруту дужника које је царев закон башио у тамницу док не исплате дуг. Царев син се смиловао на њих, исплатио сав њихов дуг, поцепав њихову признаницу, разрешио их окова и ослободио вечне тамнице. То је дејство Христове смрти, изражено у слици и у црквеном песништву, уопште, па и у песмама трећег антифона. Јер, да Господ Исус Христос није примио на себе прехе света (Јн. 1, 29), да није претрпео смрт и мучење за сав свет (Римљ. 5:6—9) проклетство Божје изречено над Адамом и његовим потомством остало би во вјеки вјеков. У том случају ситуација човечанства, и, разуме се, сваког човека посебно, била би оваква: „Живећеш и патићеш се на земљи око 70—80 година. Трпећеш за то време на тој проклетој планети разне философске и религијске лажи и заблуде. Сатираће те разне бриге, недаће, болести, страдања са свих страна, како од саме твоје болесне и искварене природе, тако и од стране других људи па и од стране спољашње природе и њених стихија. Биће ту каткад понешто и радости, али она ће бити врло пролазна и за њом ћеш утолико више жалити уколико она брже прође. Најзад ће те телесна смрт одвојити од земље. Тело ће у земљи иструлити, а душа ће отићи у ад у духовни свет над којим не лебди милост Божја нити светлост лица Његова. И то ти је твоја вечна судбина. У томе и јесте управо вечна смрт, не у вечном уништењу, него у вечном постојању далеко од милости и светлости Божје”.

Смрт Христова је из основа изменила ту вечну осуду. Дуг је плаћен. Признаница поцепана. Смрт уништена. Ад-

ски мучитељ сатана свезан, а сужњима дарована велика милост, васкрсење и вечни живот у царству Божјем.

То је, ето трећа, најрадоснија истина на свету којој нас уче песме „блажена”. То управо значе речи: „Ручкописаније наше на крестје копијем раздал јеси и вмјенивсја в мертвих тамошњаго мучитеља свјазал јеси, избавивиј свјех от уз адових воскресенијем твојим имже просвјетихомсја, човекољубче Господи”. „Храм твој тјелесниј придневним воскресивиј погребенијем, со Адамом и иже от Адама воскресил јеси Христе Боже”. „Смертију твојеју. Господи, пожерта бист смерт и воскресенијем твојим. Спасе, мир спасал јеси”. „Сопрјеших нас смертноју осудил јеси кљатвоју живодавче и Господи. Тјелом же твојим, безпрјешне Владико, пострадав, мртвија оживил јеси”. „Тридневним твојим воскресенијем иже во адје умершвљенија јако Бог оживотворивиј совоздвигал јеси и нетљеније свјем јако благ источил јеси нам”. „Смертију твојеју, Христе, смертноју разрушил јеси силу и совоздвигал јеси јаже от вјека умершија”. „Помјани мја иже смерт пљенивиј погребенијем твојим и воскресенијем твојим радости свја исполнивиј јако благоупробен”. „Пригвоздивиј на крестје шчедре прјехи нашја Христе, и твојеју смертију смерт умертвил јеси, воздвигнувиј умершија из мертвих”. „На древје пригвожден бив, Спасе наш, волеју, јаже от древа кљатви Адама избавил јеси” „Днес Христос васкрес от проба, свјем вјерним подаја нетљеније и радост обновљајет мироносицам по страсти и воскресенији”.

Ето највеће радости и на небу и на земљи, радости васкрсења! Васкрсење Христово као извор и гаранција општег васкрсења, као победа живота над смрћу, правде над неправдом, истине над лажју, Бога и човека над сатаном: васкрсење Христово као непобитан доказ Бо-

жанства Христовог и истинитости Његове науке, јесте уједно и једини извор праве истинске радости живота. Без васкрсења живот на земљи не би имао ни смиола ни оправдања, јер би личио на грновиту и прбаву ставу која се завршава провалијом, безданом. Са васкрсењем овоземалски живот је, крај свих својих патњи и страдања, сладак и пријатан. Он је пут који води у вечно блаженство, у вечну радост. Нека патње! Нека и страдања! Нека и гоњења! Нека и смрти! Он, васкрсли Христос, лично нам заповеда, лично нас храбри и лично нас поздравља: „Радујтесја и веселитесја, јако мазда ваша многа на небесјех”. Да. То је Хришћанство! То је поука трећег антифона: „Напрада на небесима, а радост већ на земљи.

Иако, драги мој С., овим нису исцрпене све поуке из трећег антифона, не могу дуже да замарам твоју пажњу, па ћемо своја размишљања о „блаженима” продужити тек други пут. А дотле одбаци далеко из душе ону црну слику живота какву ти је дочарао почетац нашег тумачења трећег антифона, па чиста срца запливај у неизмерни океан васкрсне радости.

Тумачење св. литургије (6) — Трећи антиф. (продужење)

ДРАГИ МОЈ С., Када смо прошли пут тумачили песме о блаженствима (трећи антифон), па када смо сазнали значај страдања и васкрсења Господа Исуса Христа за искупљење и спасење рода људског, видео сам у твојим очима одблесак дивљења премудрости промисла Божјег и одсев радости због васкрсења, у коме је једино стварно оправдање живота и постојања. Међутим из садашњег твог писма видим да ти је неко мало помутило ту радост. Неко ти је рекао да читав тај план спасења и искупљења како смо га прошли пут приказали није православно

учење него производ западних богослова схоластичара, па смо га ми православни неопрезно и без резерве прихватили.

Чуди ме колико си слаб и поводљив. Зар ти нисам износио чињенице! Зар није чињеница да људи стењу под теретом греха и страдања и смрти? Зар није чињеница да и у Св. писму и у природи пише: „Плата за грех је смрт”? Зар није чињеница да се закон правде Божје не може ни изменити ни мимовићи? Зар није чињеница да љубав Божја не жели смрт грешника? Зар није чињеница да је бескрајна премудрост Божја нашла пут и начин да задовољи и закон правде и захтев љубави? Зар није чињеница да сваки догађај у свету има своје последице па да према томе и смрт и васкрсење Христово имају своје спасоносне последице? Зар није чињеница да све то пише у Св. писму које тврди, не једанпут него безброј пута, да је Христос наш Спаситељ и Искупитељ, и да нас крв Његова чисти од сваког греха, а васкрсење Његово да је победа над смрћу и гаранција општег васкрсења? Зар није све то чињеница?! Па кад јесте чињеница, што се ти онда плашиш питања да ли је то учење потекло од православних или римокатоличких богослова? Истиномљубив човек гледа пре свега на то, да ли је оно што му се каже засновано на чињеницама или не, па тек онда, као споредно, поставља питања ко је први дошао до сазнања тих чињеница. Уосталом истине које сам ти био изложио не само што су засноване на изложеном чињеничном стању, него су оне баш по своме пореклу православне. Ваљда се живо сећаш и сам да смо се нас двојица тада налазили у православној цркви на св. литургији, а не у римокатоличкој на миси. И те песме које смо тада тумачили и у којима се садржи све ово што смо напред изложили, те песме није написао ни Тома Аквински ни Анзел-

мо Кентербериски, ни Лутер ни Калвин, нити ико од римокатоличких схоластичара или протестантских теолога, него православни свети оци пре него што се римска схоластика и родила. Додуше, истина је да и римокатолички схоластичари уче о догми искупљења и спасења исто тако као што смо ми изложили тумачећи песме о блаженствима. Али пошто су наше песме временски старије од римокатоличког схоластичког богословља, оне не могу бити копија тога схоластичког богословља. А исто тако не тврдим ни да је схоластичко богословље копија наших песама. Наше песме износе једну дубоку хришћанску догму која је изражена и у Св. писму, а делимично и у самој природи и људском разуму. Зато су схоластичари могли до ње доћи сасвим самостално без упледања на наше песме. И та чињеница је само доказ више да је у тим песмама изражена једна дубока истина. Зато је, драги мој С., безумље, због чистог ината према римокатоличким схоластичарима, избацити ту истину из православља и поклонити је њима. Зашто, чему, насилно стварати јаз и разлике чак и онде где они усвајају истину коју смо рекли још пре њих?!

Други су ти опет рекли како је тај план спасења нелогичан, јер су, кажеш, Јапанци говорили хришћанским мисионарима: „Па ви проповедате најбезумнију религију на свету! По вашем учењу Бог се због једне Евине глупости наљутио на сав свет, па зато казнио свога сина и тиме се задовољио”.

Ти се помало прибојаваш тога приговора. Не бој се ништа! Нема те ствари ни на небу ни под небом коју незналица и пакосник не би могли *карикирати*, па ма колико да је узвишена! А то се десило баш са тим јапанским приговором. Њега сигурно нису учинили *крштени* Јапанци који знају суштину хришћанства, него они *не-*

крштени који нису схватили смисао и узвишеност Христове жртве. Не ради се овде ни о каквој Евиној глупости, несташлуку, нити о Божјој љутњи на сав свет. Грех се не састоји у томе што је Ева из детињског несташлука оштетила рај за једну јабуку. Суштина преха се састоји у томе, што је *човек потчинио себе сатани*, непријатељу Божјем; што је под наговором сатане више заволео један рајски предмет него Бога, Створитеља; што је покушао не да остане син Божји, него да се као и сатана изједначи са Богом; што је по савету сатане прогласио Бога за лажова и варалицу који га само напрасно плаши смрћу да би спречио човека да постане раван Њему; што је човек покрај опомене Божје да ће прекршај заповести повући као последицу вечну смрт, ипак прекршио заповест и тиме извршио и самоубиство и убиство свих својих потомака. Према томе првобитни прех је, не неки Евин детињски несташлук нити оштећење раја за једну јабуку (уосталом Библија и не каже да је то дрво била баш јабука), него је грех првих људи комплетан, потпун грех, прекршај свих Божјих моралних заповести. А то без икакве љутње Божје, по чистом закону правде и логике, повлачи за собом смртну казну. Па како смо и сви ми остали људи безброј пута у животу прекршили Божје заповести, и како Бог по своме свезнању зна да бисмо и ми исто онако поступили на Адамовом месту као што је поступио Адам, то се по закону правде осуда коју је Бог изрекао Адаму, природно односи и на цео Адамов род. Не дакле због бесне жеље да се Бог Адаму освети на тај начин што ће искалити свој гњев на свим Адамовим потомцима — па то не би учинио ни најсвишепнији човек, да искали своју освету чак на праунуцима некога ко му је нанео увреду! — него зато, што ти праунуци нису ни за даку бољи од свога оца. Зато су сви људи били пот-

чињени закону вечне Божје правде, и зато је крв Безпрешнога, крв овалопћеног Сина Божјег била откупна цена за човечанство.

Него, драги мој С., остави поспрани те бесмислене приговоре. Ја желим да те поштедим тога. Зашто да се навеземо на дебеле и черупаве таласе бесплодних и безразложних дискусија, кад пред нама стоје чињенице које смо побројали? Боље је радовати се васкрсењу и вечном животу, него се препирати око ствари које су сваком добронамерном човеку несумњиве. Дакле, да још једном **поновимо: Христова смрт и васкрсење**, то су догађаји који су целом човечанству донели избављење и спасење од Божје осуде на вечну смрт. То је Божји допринос нашем спасењу. То је услов без кога човек не може ништа учинити сам за своје искупљење и спасење. А тек кад је тај услов остварен, онда тек човек може и треба да учини свој лични допринос спасењу. У чему се састоји тај допринос о томе нам такође говоре песме пређег антифона.

Стара је свето-отачка мисао: *Бог је створио човека без човекова учешћа, али га не спасава без човекова учешћа*. Спасење није неки спољашњи акт који би Бог човеку натурао чак и без и против човековог пристанка. Бог хоће да човек буде Његов сарадник на спасењу, да се човек слободно одлучи за своје спасење, и да на томе активно сарађује. „*Ми смо Божји сарадници*“, каже Св. писмо (I Кор. 3, 9).

А шта је то што човек треба да допринесе за своје спасење? — Пре свега вера. Верујући да је Господ Исус Христос својом жртвом извршио тајну искупљења, ми самим тим усвајамо те неизмерне плодове Његове прескупе жртве. Онај који не верује у то, одбија саму жртву па личи на човека за кога је неко из чисте љубави

исплатио његов дуг, али тај човек не признаје ни свој дуг ни учињено поравнање нити онога који је то поравнање за њега учинио. Јасно је онда да такав човек пред моралним судом остаје још увек дужник. Зато се неверницима не урачунава жртва Христова, јер је они свесно одбацију. Чим би је вером свесно прихватили, она би им се урачунавала. И то је, ето, та вера која нас спасава. Зато се у свим песмама трећег антифона та вера наглашава — („сега ради *вјероју* ти зовем, помјани и нас во царствији твојем”. „И нећеније јако благ источил јеси нам, *вјероју* зовућим всегда; помјани и нас во царствији твојем”. „... и теплоју *вјероју* присно зивати ти: помјани и нас во царствији твојем”).

Но ни то још није све. Вера је свакако неопходна за спасење. Али сама вера још није довољна. *Нарочито не нека механичка вера*. Св. писмо каже да је *вера без дела мртва, као тело без душе* (Јак. 1:14—20; Рим. 2:6; 2:13; Мат. 7:21—27). А почетак свих наших спасоносних дела јесте *душевни препород или покајање*. Оно има толику вредност, да је чак и разбојника који је поверовао у Христа и покајањем се препородио, довело у рај. Зато ми у песмама трећег антифона често наглашавамо баш то разбојничко покајање, упоређујући себе са покајаним разбојником. — („Сњедију изведе из раја враг Адама, крестом же разбојника воведо Христос в оњ, помјани мја зовушча јегда приидеши во царствији твојем”. „Глас ти приносим разбојнич и молимсја: помјани нас, Спасе, во царствији твојем”. „Древом Адам раја бист исзељен, древом же крестним разбојник в рај вселисја. Ов убо вкучш заповјед отверже сотворшаго, ов же сраспинајем Бога исповједа тајашчагосја: помјани мја вопија во царствији твојем”. „Разбојниче покајаније и нам подажда, једине человековљубче, вјероју служашчим, Христe Боже наш

и вопијушчим ти: помјани и нас во царствији твојем”. „... и мене *на покајаније обратитисја*. Господи, сподоби от всего сердца мојего, и *теплоју вјероју* присно зивати ти: помјани мја, Спасе, во царствији твојем”).

Но још ни ту није крај нашем доприносу за наше спасење. Покајање јесте услов без кога човек не може да се препороди. Али се не сме остати само на унутрашњем покајању. Ваља живети тако како одговара суштини покајања. То јест *ваља донети род достојан покајања*, као што захтева Св. писмо (Мат. 3:8). А родити род достојан покајања, то значи остварити у себи и ван себе Спаситељеву науку о блаженствима, о чему нам баш и говоре *еванђелски стихови блаженства* које припевамо испред песама трећег антифона. Зато ко хоће да осећа блаженство и на земљи и на небу треба да је *сиромашан духом неваљалства, треба да плаче због греха својих, треба да је кротак, треба да је гладан и жедан небеске правде, треба да је милостив, да је чиста срца, да активно остварује мир међу људима. Треба да је спреман за правду и истину претрпети гоњење и пострадади*. Кад све то испуни, онда ће бити истински блажен, јер ће се утешити, јер ће се наситити правде Божје, јер ће бити помилован, назваће се сином Божјим, видеће Бога и наследиће царство небеско.

Ето ти, драги мој С., опет једне ведре и радосне слике живота. Такав живот нуди нам само Он, васкрсли Спаситељ наш. Нема никог у свету ко би нам могао понудити радоснију и светлију слику живота, и не верујем да има ништа на свету што би те спречило да ту величанствену радосну понуду Спаситељеву примиш и оствариш.

Него, стој сада мирно и понуте главе. Сада ћемо видети један врло свечан приказ који се у литургији на-

зива „мали вход”. Ено, дечаци обучени у беле стихаре, држећи крст, чираке и рипиде, и стојећи пред олтаром крај иконостаса као анђели пред престолом Господа славе, дошли су испред иконостаса и стали иза амвона према средини солеје. Свештеник је отворио царске двери и дечаци се поклонили. Верници у дубоком и топлом верском усхићењу, отпевавши радошне песме о јављању васкрслог Христа мирносицама и апостолима прослављају Свету Тројицу, певајући: *Слава Отцу и Сину и Свјатому Духу! Тројице нераздјелнаја, јединице сведјетелнаја и всесилнаја, Отче, Сине и Свјатиј Душе, Тебе појем истинаго Бога и спаса нашего.* Свештеник је подигао св. Еванђеље, предао га бакону, обишао свечано и побожно око св. престола клањајући се са сваке стране, јер је на њему сам Господ Исус Христос, и прешао према северним дверима камо су отишли и дечаци са крстом, чирацима и рипидама у сусрет Еванђељу. Кад верници свечано продуже песму: *„И ниње и присно и во вјеки вјеков амин! Радујсја престоле огњезрачиј, радујсја невјесто нене-вјестнаја, Радујсја јаже Бога чловјеком Дјево рождшаја”,* тада свештеник са баконим који носи уздигнуто Еванђеље, излази из олтара. Пред њима иду дечаци — прислужници: напред крст, па чираци па рипиде. Док обилазе око амвона, свештеник у себи чита молитву входа, молећи се Богу који је створио анђеле да присуствују Његовој слави, да учини да ти исти анђели учествују и у овом светом входу. Дошавши иза амвона, чини руком знак крста благосиљајући свети вход, целива св. Еванђеље, чека да бакон са двери, уздигавши св. Еванђеље узвикне „Премудрост прости”. Бакон и свештеник тада улазе у олтар, а верници промко запевају: („Приидите поклонимсја и припадем ко Христу. Спаси ни Сине Божји, појушчија ти алилуја”) — „Ходите, поклонимо се и

паднимо пред Христа. Сине Божји, спаси нас, који Ти певамо: алилуја!”

Зашто тада баш то певају? Зато, што читав тај призор малог входа симболички представља долазак Спаситељев међу људе на јавну проповед. Ту свештеник симболички представља Христа, а Еванђеље оно што управо и јесте — науку Христову. У бело обучени дечаци са крстом, чирацима и рипидама, који иду испред свештеника и Бакона, могу да нас подсећају и на анђеле који су служили Христу, а и на старозаветне пророке који су наговештавали долазак Христов. Бакон би нас у том случају подсећао на Претечу који је дошао непосредно пред Христом да Му припреми пут.

То је спољашња страна малог входа. Да на њему, као усталом на целој св. литургији, тајанствено али стварно учествују и анђели и пророци и св. Претеча чије смо име помињали већ на проскомидији, па и сам Спаситељ, у то буди дубоко уверен. Није Спаситељ узалуд рекао: *где сте два или три сабрани у име моје, ту сам и ја међу вама*” (Мат. 18:20). А св. Серафим Саровски служећи св. литургију имао је виђење приликом малог входа. Видео је да је сам Спаситељ био присутан, и по свршетку входа Његова силуета је ушла у Његову престолу икону на иконостасу, и ту је визије nestало.

Најзад, драги мој С., моја поука о трећем антифону неће бити потпуна ако пропустим да ти кажем још једну околност. Наиме, ове антифонске песме о блаженствима певају се само недељом и осталим празницима осим Господњих празника. О Господњим празницима, а то су: *Ускрс, Спасовдан, Духови, Преображење, Крстовдан, Божић, Богојављење и Цвети* (такође и Велики Петак, али тада се не служи литургија) певају се за сва три антифона пророчки стихови из старозаветних псалама. Јер, сва-

ки догађај из живота Спаситељева је или директно про-
речен, или је у песничким фигурама наговештен и описан.
Зато о појединим Господњим празницима певамо на св-
литургији стихове из оних псалмама који томе празнику
највише одговарају. Мени су највеличанственији стихови
трећег антифона о Божићу и Ускрсу, кад чтец пева стихо-
ве: „*Рече Господ Господеви мојему: сједи одеснују мене*”
— „*Дондеже положу враги твоја подножије ног твојих*”
— „*Жезал сили послет ти Господ от Сиона и господствуј*
посредје врагов твојих”, а верници после сваког од тих
стихова свечано и радосно певају „*Рождество твоје Хри-*
сте Боже наш”; или кад о Ускрсу чтец пева стихове: „*Да*
воскреснет Бог и расточатсја враги jeho и да бјезат от
лица jeho ненавидјашчији jeho” — „*Јако ишчезајет дим да*
ишчезнут, јако тајет воск от лица огња” — „*Тако да по-*
гибнут грјешници от лица Божија, а праведници да возве-
сѣлатсја да возрадујутсја пред Богом”; а верници после
сваког стиха певају: „*Христос воскрес из мертвих*”. То
је нешто најсвечаније што се може доживети само на
православној св. литургији.

Зато, драги мој С., кад год дођеш на литургију, ужи-
вај у њеној спољашњој свечаности и лепоти, уживај у
лепоти мелодија литургијских песама трећег антифона,
а душом својом удуби се у суштину и у дубину тих исти-
на које су у њима изложене, па ћеш тада доживети и
трагедију људског пада, и драматично попресну победу
Христову над грехом и смрћу, и радост васкрсења и веч-
ног живота.

Уз много топлих поздрава желим ти да та радост испу-
њава већ овде на земљи твоју душу и да те она прати
кроз сву вечност.

Разговор о Васкрсењу Христовом

ПРОЛЕБЕ ЈЕ. Од Београда ка Скопљу јури брзи воз
кроз свеже зелене, благо заталасане шумадијске пределе
окићене шумарцима и забранима из којих провирују
црвени кровови новосазиданих кућа изнад којих се лему-
јају и расипају у ритаве крпе прамичци и облачки пла-
вичастог дима. Понегде на брдашцу појаве се кубета
какве цркве која својим умиљатим и благим изгледом
даје нарочит, православни тон целој околини. Путници
путују, додуше, ови истим возом, али сваки са својим
планом, својим бригама, својим мислима. У једном купеу
друге класе има више путника. Једна средовечна дама
вероватно наставница, гледа кроз прозор уживајући у
пределима. У другом крају купеа седи један млад свеш-
теник с плавим појасом преко српске мантије, са врло
брижним и скоро скрушеним изразом лица, као да је сав
бол и терет којим је ХХ. век обасуо Православну цркву
пао на његова сопствена плећа. Крај њега седи једна
група студената и расправља о спортским прогнозама,
филмским звездама и каткад о научним техничким до-
стигнућима, позивајући при том на разговор и једног од
својих колега који се мало издвојио па са једним стари-
јим господином тихо разговара о нечему што га је силно
заинтересовало. Господин му је живим бојама и снаж-
ним речима описивао и дочаравао утиске које је доживео
приликом прославе васкрсења у једној православној цр-
кви. У једном моменту тишине студенти чуше о чему
господин причаше њиховом друпу, па га зовнуше:

„Овамо, Владо, потребан си нам. Уосталом, како мо-
жеш да слушаш те приче с којима је наука раскрстила

већ одавно и у које не верује ни овај поп ако уме интелегентно да мисли и ако хоће поштно да призна своје мишљење”.

Ова реч је севнула као варница. Сви се пренуше. Свештеник заусти нешто да каже, али га предухитри стари господин који догле са Владом причаше.

— „Ја сам, рече он — професор математике, физике и хемије. И своје предмете добро познајем. Ако вас занима могу вам признати и то да сам доктор ових наука. Знам да ни једна од њих ништа не говори о васкрсењу Христовом. Не говори просто зато што то није њихова област. Али ми није познат ни један научни доказ из области мојих наука који би доказивао да се Христово васкрсење није десило. Да ли Ви младићу, обрати се он оном студенту, знате један такав научни доказ? Ако сте јавно тврдили да је наука одавно раскрстила са васкрсењем Христовим, то значи Ви знате такве доказе, и то још одавно их знате. Изнесите нам их. Врло ће нас занимати”.

„Па то је бар лако, рече студент. Сав свет зна да је васкрсење по природним законима немогуће. Према томе није га ни било. Како може мртво тело оживети! Нема у природи те силе која тако шта може учинити,,

„Потпуно се слажем с Вама, рече професор. Васкрсење је по природним законима немогуће, нити природа сама од себе садржи такву силу да може оживети мртво тело, или чак да мртва, безоблична неорганска материја може сама од себе оживети. Али, драги мој, па нико и не тврди да је васкрсење природна ствар. То нити тврди Црква, ни теологија, ни апостоли, нити ико на свету. Кад би васкрсење било производ природних сила и закона, онда би се оно дешавало сваки час, па не би имало никакав већи значај од обичног рођења или обичне

смрти сваког посебног човека. Васкрсење може бити само последица и јасан израз *натприродног дејства силе Божије*, и као такво, васкрсење Христово је непобитан доказ истинитости целокупне религије, целог симбола вере од првог до последњег члана. Јер ако је Христос васкрснуо, онда је тиме доказао истинитост целог свог догматског и моралног учења. А кад би васкрсење било обична природна ствар, онда не би имало никаву доказну вредност. Такво васкрсење, да кажемо „природно” васкрсење, нити постоји нити га ико проповеда. Зато ваши „докази” против васкрсења на први поглед изгледају необориви и јаки јер *одбацују оно што заиста не постоји и што нико и не тврди*. Али зато су крај све своје „снаге” управо излишни па чак и смешни. Да ли Вам је то јасно, младићу?”

„Јасно ми је, господине, одговори студент. Али ми није јасно на основу чега Ви тврдите да може постојати ишта натприродно. А ако ништа натприродно не може постојати, и природна наука то изричито тврди, онда није могло постојати, па стварно није ни постојало никакво и ничије васкрсење”.

„Опет сте, младићу, преузели на себе један дуг, који — бојим се — нећете моћи да одужите. Рекли сте, да природна наука доказује да ништа натприродно не постоји и да је све што је натприродно, па и Христово васкрсење, немогуће. Заборавили сте једно да нам кажете: која наука то доказује, *чиме* и *како*? А можда Ви то и нисте заборавили. Пре ће бити да сте Ви то изнели само као обичну фразу без икаква доказа. Јер, колико ја знам, природне науке нам износе само *чињенично стање* у области природних закона. И у тој области, као што смо рекли, оне не могу пронаћи васкрсење нити ишта *натприродно*. Али њихово сведочанство важи само за њихову област а не и ван ње, као што и сведочанство неког оче-

видца важи само за оно што је он видео а не и за оно што он није видео нити је могао видети. Па као што разборит судија неће закључити да се у целом свету никад ништа друго није десило осим онога што му причају његови сведоци очевидци, тако је исто нелогично тврдити да у целом свету нема нигде ништа више осим оно и онолико колико нам о свету тврде нама познате природне науке. Тако шта не бисте сигурно ни Ви смели тврдити”, рече професор.

„Уосталом, младићу, ако нам природне науке не показују у својој области ништа натприродно — јер кад би нам говориле о натприродним чињеницама онда оне не би биле „природне” науке — оне нас несумњиво и неодољиво упућују на то да природни закони имају границе овога важења и да ван тих граница може, па чак и мора, постојати једна натприродна стварност. Покушаћу, ако желите, да Вам то и на примерима покажем.

Ви знате да се сва тела на топлоти шире а на хладноћи скупљају. То је природни закон, а као што знамо природни закони не знају за изузетке. Јер, ако би постојао ма и један изузетак од природних закона, то би могло бити дело само Онога ко је јачи од природних закона, дакле дело једне натприродне стварности. А цео свет зна да вода пркоси овом природном закону о скупљању тела на хладноћи а ширењу на топлоти. И то, пркоси му врло дрско. Није то да се она понаша просто обратно од осталих материја, да се на хладноћи шири а на топлоти скупља. Такав изузетак био би сувише прост и непромишљен, јер би тада облаци морали бити тежи од воде и кише никад не би било. Него вода се повинује том закону до +4 Целзиусова степена па се при хлађењу и она скупља као и све остале материје и зато је пара лакша од воде па облаци лебде у ваздуху. А испод +4 степена, где чуда!

— вода почиње да се шири. Услед тога је лед лакши од воде, плива на њеној површини и чува од смржњавања сва жива бића у морима и рекама, које би се, да нема тог изузетка, скроз заледиле и онемогућиле икакав живот на Земљи. Да ли Ви, младићу, можете у томе да видите дејство једне натприродне стварности која је јача од природе и њених закона и која зна и види шта је живим бићима потребно?”

„Увиђам, рече студент, да је логично по што сте изложили. Само, да ли све то није обична пука случајност, господине професоре?”

„Није, саовим сигурно није, рече професор. Један тако вешто и мудро смишљен план за опстанак живих бића на Земљи, очигледно не може бити случајан јер је разуман, смишљен. А осим тога то и није једини пример разумног и целисходног уређења природе. Зато га тим мање можемо прогласити пуком, слепом случајношћу. Према оној децјој бајци о Снежани, чак и патуљци су имали толико разума да, видевши своју кућу припремљену и удобно уређену, закључе да је ту у кући нека разумна ручка имала посла, а не слепи случај. Уосталом, драги мој младићу, ако вам све ово не изгледа довољно јасно, ја ћу онда да се ухватим за Вашу реч.

Ви сте још пре него што смо почели да говоримо о васкрсењу тврдили овде пред свима да су научници на основу разних чињеница проценили старост целе васионе на десет милијарди година. Ја се ту с Вама потпуно слажем. Не знам, додуше, да ли је старост васионе баш заиста десет милијарди година или нешто мање или нешто више, али чињеница је да научници израчунавају старост васионе па да према томе признају, као што сте то мало пре и Ви учинили, да васиона има свој почетак постојања. Иначе било би и излишно и немогућно проце-

живати њену старост. Али, ако она има *почетак свога постојања*, она свакако није могла сама себе створити. Морала је дакле имати *Створитеља* ван себе. А то управо и јесте она *натприродна стварност која чини чудесна дела у свету*, некад по природним законима а некад својим *натприродним дејством*, тако да пред њом сила природних закона избледи као што и светлост звезда избледи пред светлошћу Сунца. Уосталом, то и јесте најосновнији природни закон да се слабија сила повинује дејству јаче силе. А та *натприродна стварност која је и створила васиону и која се српским језиком зове Бог*, управо и јесте најмоћнија сила пред којом природне силе занеме као слуге пред господарем и за коју васкрсење није никаква немогућност”.

„Па то Ви, господине професоре верујете у Бога?” зачуди се студент. „Не само да верујем, него чак могу рећи и да знам да Бог постоји, јер све ово што сам вам изнео то су сугве чињенице и јасни и здрави логички закључци који из тих чињеница следе са пуном логичком нужношћу. Уосталом зар ти мислиш, младићу, да ти заиста не верујеш у васкрсење?!”

„Па не верујем”, рече младић колебљиво.

„А зар ниси ти мало пре рекао да на Земљи некада није постојало ни једно живо биће, и да су се она развила из мртве материје сама од себе. Чак си се при том позивао на Опарина, Хекела, Алексопула, Вељка Рибара и остале материјалистичке научнике. Колико је мени познат српски језик, кад неки мртвац оживи, онда се каже: васкрснуо је. Ако ти мислиш да је материја из вечнот мртвила сама себе оживела, па то онда ти верујеш у васкрсење! И то још у васкрсење без одговарајућег активног *натприродног узрока*! А ако мислиш да је материја по *природним законима* сама себе оживела, што је иначе

за оваки логичан ум потпуно апсурдно, јер нико не може тражити од слепца вид, онда ти управо тврдиш да је васкрсење природна ствар, па онда не видим с којим правом се ти позиваш на природну науку да би доказао немогућност васкрсења. И како смеш онда да оног свештеника сматраш неинтелигентним и чак непоштеним што у цркви народу проповеда васкрсење Христово?!”

„Ви сте, Господине, рече студент када већ сасвим учтиво, своје педантске зајиста чињеницама и логиком оправдали. И ја заиста немам шта да приговорим Вашем излагању. Али, увиђате ваљда и сами, да сте Ви доказали само *могућност* васкрсења, а не баш и *стварно* Христово васкрсење”.

„Тачно си приметио младићу”, рече професор. „Ја сам се држао научне области која припада мојој струци, и циљ ми није ни био да докажем историјску стварност Христова васкрсења него само да покажем неоправданост твоје разметљиве примедбе да је наука доказала да васкрсења нема и не може бити. Иначе што се мене тиче, ја сам православан, *верујем* у стварност Христова васкрсења, али пошто ја нисам ни историчар ни теолог, то онда остављам младоме свештенику нека нам он изложи разлоге који сведоче о стварности Христова васкрсења”.

„Сјајно, узвикну неко од студената. Баш да видимо како ће наш Моша разговарати с православним попом!”

Свештеник, не обазирући се на ову студентску примедбу, захвали се професору на онако јасном и убедљивом излагању, па се обрати студенту кога су колеге звале Мошом:

„Из ваших ранијих разговара сви смо сазнали да студирате историју. Према томе Ви сигурно знате кад је била и како се развијала видовданска битка на Косову?”

„Па разуме се да знам”, одговори студент.

„А како Ви то знате, јесте ли је видели, посматрали, или можда математичким путем израчунали то што знате о косовском боју?“

„Зашто ме преслишавате и питате којешта“, одговори студент увређено. „Сав свет зна да се историја учи из историјских писаних извора који нам говоре о дотичним догађајима, и ми тим изворима верујемо“.

„Према томе цело ваше историјско знање је уствари само једно *веровање*, и то вишеструко: ми верујемо Вама, Ви Вашем професору, професор историјским изворима, а писци тих историјских извора верују онима који су им историјске догађаје испричали и описали, јер не можемо тек претпоставити да је сваки писац историјских извора видео баш све оно о чему пише. Значи цело ваше историјско знање је само *вера* заснована на вери а ова опет на вери и тако редом; — *вишеструка вера*. Кад је тако, зашто онда сматрате да је вера у васкрсење Христово нешто неинтелигентно и непоштено?“

„Па зато што немамо довољно сведока за историјску стварност васкрсења, као што имамо сведоке за остале историјске догађаје“.

„Ви се тек ту много варате. За васкрсење ми имамо и многобројније и пожртвованије и веродостојније сведоке него за икоји други догађај из старине. Ви, на пример, верујете историјским изворима. И ја им верујем. А чиме су писци историјских извора посведочили то своје саопштење? Да ли су они можда *дали главу* и живот за та сведочанства која нам износе? Не само што нису дали, него питање је и да ли би дали да су то од њих прилике захтевале. Ми им просто верујемо на реч. А кад су у питању сведоци васкрсења Христовог, ту ствар стоји сасвим другачије. Замислите да се овде пред Вама не налазим ја, него *мироносице* које су виделе празан

гроб Христов. После њих се појаве *једанаесторица ученика Христових* који су видели и празан гроб и васкрслог Христа, разговарали с Њим, јели с Њим, имали прилику да га рукама додирну, и то не једанпут, него више пута у току четрдест дана. Па замислите да пред Вас стане апостол Тома и да вам каже: Ја сам, младићу, сумњао у васкрсење Христово и јаче и радикалније него ти. Ја сам се насумњао управо за сав свет. Ничија сумња није била јача и већа од моје. Али пред очигледном стварношћу, она је морала ишчезнути и претворила се не у ону многоструку веру којом ти усвајаш саопштења о историјским догађајима, него у чисто овејано знање, засновано на провереном чулном опажању, јер ја сам свога васкрслог Учитеља видео, чуо и могао сам га додирнути. Па замислите, даље, да пред вас стане *апостол Павле* и погледавши Вас у очи каже: Младићу, ја сам не само порицао васкрсење Христово, него сам Христово име и Христове следбенике тако жестоко гонио, како то може чинити само једно срце затровано најфанатичнијом мржњом. Али та моја мржња и то моје неверовање доживели су потпуни слом, јер сам својим очима видео и својим ушима чуо васкрслог Христа кога сам гонио, и који ме је за сведочанство свога стварног јављања привремено био ослепио и касније од слепила исцелио. Па замислите даље да пред вас стану пет стотина *првих хришћана* којима се Христос после васкрсења јавио и да вам кажу: Младићу, твоју причу против васкрсења Христовог причај другоме а не нама. Ми сасвим сигурно знамо да смо свога Учитеља видели жива после распећа. Па замислите даље да пред Вас искрсну сва она *мучења и страдања* која су те личности претрпеле баш због проповеди о васкрслем Христу, и да чујете у хору њихов глас: *Ми*

не можемо а да не говоримо оно што очи наше видеше, уши чуше и што рукама својим опипасмо*.

Замислите, дакле, све то. То није тешко замислити, јер историјска је стварност да су те личности постојале и тако сведочиле за васкрсење Христово. О томе имамо писана документа. О томе сведочи цела историја Цркве. О томе сведочи и *сам* чињеница што постоји Црква**, јер да све то тако није било, не би ни Цркве било. О томе најзад немо сведочи и празнина Христова гроба, јер да је тело Христово остало у гробу, гонитељи апостола показали би то мртво тело народу коме апостоли проповедаху васкрсење Христово и тиме би једном за свагда демантовали вест о васкрсењу.

Ето тако стоји ствар, младићу, са Васкрсењем Христовим. Ако се то Вама можда не свиђа, или ако баш нипошто не желите да верујете, Ви можете даље не веровати. То је ствар Ваше воље и Вашег срца. Али упоредите то Ваше неверовање са сведочанством очевидаца па се запитајте колика је научна и логичка и уопште интелектуална вредност Вашег неверовања. Да ли више вреди сведочанство онога који ствар није видео, — у овом случају то сте Ви, — или оних који тврде да су васкрслог Христа видели чули и додиривали и који су главе дали за то тврђење?! Ја верујем да ћете Ви ипак наћи логичан, интелигентан и поштен одговор на то питање”.

*) из I Посл. Јованове 1 : 1, 3. Дел. ап. 4, 20.

***) Црквом се назива не само храм у који се хришћани скупљају на богослужење.

Црква Христова, у ширем смислу, је Богом установљена заједница људи који верују у Христа, а који су сједињени међу собом једним Христовим учењем, једном православном вером, црквеном јерархијом и св. тајнама.

„И хоћу”. одговори студент. „Само, реците Ви мени, зар се ипак није могло десити да ученици украду тело и послуже се празним пробом као доказом тобожњег стварног васкрсења”.

„С обзиром на све околности, та је могућност искључена. Технички, крађа је била неизводљива јер је крај гроба била стража. Осим тога, како читамо у Св. писму, у гробу је нађено платно којим је тело Христово било увијено и убрџ којим је била увијена Његова глава, *савијен* и остављен на посебно место. Да је ико извршио крађу тела, те ствари не би остале у гробу, него би их крадљивац понео заједно с телом, пошто не би имао ни потребе ни времена да одвија омотач који се од смирне беше улепио, нити да издваја и савија пешкир. Ако се уопште краде, саовим смо сигурни да се *тако* не краде. Кад би Вам пало на памет да нешто украдете мртваца зар бисте Ви његове хаљине скинули, савили и оставили у гробу?!

Осим тога, крађа је и психолошки искључена. Да се неко излаже опасности крадући тело, треба да има врло јака разлога за то. А ако Христос није васкрснуо, ученици би дошли до јасног закључка да је Он њих три године обмањивао и varaо па би се разочарали. Нико од њих тада не би ни накрај памети пала мисао да се излаже опасностима и непријатностима крадући тело једног варалице. Да ли бисте Ви лично указали такву част своје професору кога силно волите, али за кога сте се најзад јасно уверили да је обична варалица?

Осим тога, за крађу треба имати смелости, дрскости. А апостоли су се приликом Христова страдања толико уплашили да су се *разбежали, одrekli Га се*, извесно време притајили се затворени у једној соби због страха

од Јевреја. Зар такви људи могу имати расположења још и за крађу, и то крај живих стражара?!

Најзад, они се уопште нигде не позивају на празнину гроба као доказ васкрсења, него на своје *виђење* васкрслог Христа. Они то наглашавају. И томе овом *виђењу* они стварно верују и живог дају за то! Да су пак они Христово тело украли, не би тада могли веровати у стварност васкрсења! Можете ли Ви украсти у радњи капут, па после искрено веровати да сте га купили? То је код нормална човека психолошки искључено, немогуће. Зато је Ваша — односно јеврејска — тврђа о крађи тела, потпуно бесмислена”.

Тада се у разговор умеша она дама крај прозора. Представивши се као стручњак за психологију и светску литературу искористи моменат кад је свештеник поменуо психологију па рече:

„Ти психолошки разлочи које је свештеник навео прогив могућности крађе тела потпуно су исправни. Али, — тада се обрати директно свештенику, — ми знамо из психологије да постоје такозване халуцинације или привиђења. Зар се није тако шта могло десити Апостолима? Њима се само учинило да су Христа видели. Од тог привиђења, они су мислили да је стварност, и тако су почели проповедати васкрсење. Тако ту ствар објашњава наука, специјално Ренан и Штраус за које сте, надам се, господине свештениче, сигурно чули?”

„Јесам, чуо сам”, рече свештеник. Позната су ми и њихова имена и њихова дела и њихове претпоставке, које немају никакву научну вредност нити су баш са психолошке стране могуће. Ево зашто. — Психологија заиста зна за примере привиђења. Могу очи једног човека да се обману те да му се чини да види нешто што стварно не постоји. Али да се то привиђење јавља *четрдесет дана*

и то не једном човеку него *читавом скупу лица*, па још да то привиђење и говори и једе и додирује ученике, — такве примере психологија нормалног човека не познаје. Уосталом шта бисте Ви, Госпођо, заједно са Ренаном и осталим вашим једномишљеницима рекли апостољу Томи који се свим својим чулима уверио у стварност васкрсења? Шта бисте рекли еванђелисти Јовану који нам описује своје лично виђење васкрслог Христа на Тиверијадском језеру када су ученици после читаве ноћи безуспешног риболова угледавши на обади васкрслог Христа и послушавши Његов савет да још једном баце мрежу у море извукли 153 велике рибе. Ако су апостоли тобож били халуцинирани, зар су и рибе виделе привиђење? И шта ћете рећи ап. Павлу, кад Вам он каже да је ослепео од виђења васкрслог Христа а после извесног времена прогледао. Зар је и то било дело обичног привиђења? И најзад, ако је Христово јављање ученицима било само обично привиђење, Његово тело је онда морало бити у пробу, апостоли би га тамо нашли па не би веровали у васкрсење. Ви, изгледа, заједно са Ренаном и осталим једномишљеницима олако прелазите преко свит тих чињеница”.

Жена ућута. Настаде мала пауза. Изгледа да су у себи сви увиђали разборитост и логичност свештеникова излагања. Нико није имао шта ваше да примети, али нико није хтео ни да призна јавно исправност свештеникова гледишта јер би то по њиховом схватању значило лични пораз, а њихов понос није тако шта могао признати.

... Воз је стигао у Урошевац. Свештеник је овде изишао. А студенти, продуживши пут до Скопља, понов-

оживеше разговор о својим свакидашњим темама. Само је Моша седео дубоко, дубоко замисљен. Можда је Христово васкрсење баш било предмет његовог размишљања. Ко зна!...

Свет у светлости Васкрсења Христовог

*(Ускршња честитка пријатељу С.
који каже да ништа не верује).*

ЕВО, драги мој С., хитам да те поздравим најрадоснијим и најпобедоноснијим поздравом који је небо видело и земља икад чула:

Христос Васкрсе!

То је најсветлији, најрадоснији и најпобедоноснији поздрав зато, што је и Ускрс Христов празник највеће светлости, највеће радости и највеће победе. У једној ускршњој песми Црква је овако окарактерисала тај празник: „Ниђе свја исполнишасја свјета... Сада се све испуни светлошћу: небо и земља и подземље. Нека сва творевина празнује васкрсење Христово, јер се у њему утврдисмо”. Па даље Црква продужује да у радости микује певајући: „Смерти празнујем умершљеније”... „Празнујемо уништење смрти разрушење ада, почетак новог вечног живота...” Немој, драги мој С., нипошто помислити да су то само тако лепо срочене песничке фигуре. Још мање да су то празне речи. Не, заиста не! Јер, светлост васкрсења којом се данас испуни и небо и земља и подземље, оба-

сјава нам основне тајне бића и живота као што и Сунчева светлост обасјава Земљу, чак и боље. Јер сунчева светлост нас обасјава само дану, а светлост васкрсења не зна за границу дана и ноћи. И у тој светлости тајне овога света престају бити тајне. А основна, за нас највећа и најважнија тајна лежи у питању: шта је овај свет, шта смо ми људи у њему и шта је циљ нашег постојања? То је тајна која мучи сваког мисленог човека. И сасвим је сигурно да нема ни једног зрелог човека који се бар једанпут у животу није помучио и дубоко замислио над тим преважним питањем. Гле, многим, нарочито вама младим људима, овај свет личи на баштицу од ружа чију лепоту и мирис треба искористити до највеће мере. Другима, старим страдалницима и младим меланхолицима, овај свет личи на трњак и змијињак. А и једни и други, кад боље погледају виде да је свет прекривен црном заставом смрти, без обзира да ли се у њему налазе руже или трње. Зато се још упорније и јаче свакоме намеће оно питање које човека боли и тишти: Та шта је овај свет, шта смо ми људи у њему, и шта је циљ нашег постојања?!

Сећам се, ти си ми често говорио како ни у шта, ал баш ни у шта не верујеш. И чини ми се, драги мој С., као и сада да те чујем како ми говориш: Јесте, јесте, питање шта је свет, шта смо ми у њему и шта је циљ нашег постојања заиста је важно. Али шта ту може религија учинити и рећи!? Прошла су времена кад се живело вером, религијом. Нови век је век технике, природне науке, философије, а не век вере. Данас кад се лети на Месец, а ускоро можда и на Марс и друге планете, ко ће још и о вери мислити?! Зато одговор на сва питања треба тражити од технике, науке и философије. То је став савремена човека.

Кад чујем ове твоје речи, драги мој С., ма колико да те волим, морам ти искрено и отворено рећи: Грозан си! Кажеш да баш ни у шта не верујеш. Та докле ћеш заваравати себе том најбесмисленијом и најнеистинитијом тврдњом! Запамти већ једном да је неоспорно и опипљиво истинита реч Св. писма: „Вером живимо а не гледањем“! Чак и у своме најинтимнијем личном животу човек је више упућен на веру него на гледање и математичке доказе. Каквим си математичким доказом или чулним посматрањем ти доказао себи да си заиста природни син својих родитеља? Зар ниси недавно читао у „Политици“ како су се оне две мајке судиле због замењене деце. И свака верује да је оно једно дете њено. Верује, а не зна. И такав је случај са свим осталим људима, па и са тобом. Сви смо ми природом самих ствари у овом животу упућени само једним малим делом на чисто знање, а далеко већим делом на чисто веровање. Ето, да узмемо за пример баш и твоје омиљене вештачке сателите. Колико си васионских ракета или вештачких сателита ти видео својим очима? Ни један једини. Видели су их само они који су их испалили. А сви ми остали људи, заједно с тобом, само верујемо да је то тако било, и такође само верујемо, не без разлога, да ће једнога дана бити послата ракета и на Марс. И немој више ни мени нити икоме другом да причаш како ни у шта не верујеш, јер и твој „научни“ атеизам је само једна пука вера без икаквих доказа. Само вера, и ништа више!

Него, признаћу ти, има у твојим речима и један део истине. Тачно је, наиме то, да су техника, наука и филозофија новог века заиста достигле врло висок дomet. Зато сам ја управо и пошао њима, техничарима, природњацима и филозофима, да од њих тражим одговор на постав-

љена питања. Хоћеш ли да ти испричам ту своју шетњу? Ево слушај.

Отишао сам најпре техничарима и рекао им: Господо техничари, ви сте највећи миљеници и најистакнутији претставници новог доба. Ваши проналасци заиста ускићују и задивљују сваког добронамерног човека. Ви сте продрли у многе тајне, од атома и електрона све до неизмерних пространстава васионе. Могу се онда с правом надати да ћете ми расветлити и оне три основне и за човека најважније тајне: Шта је овај свет, шта смо ми људи у њему, и шта је сврха нашег постојања? А они рекоше:

Овај свет је огромна, управо неизмерна и врло, врло сложена машина у којој су примењени сви нама познати и непознати природни закони, сви облици електричне, светлосне, магнетне, топлотне, биолошке и механичке енергије, сви принципи механике, хемије, класичне физике и нуклеарне физике. Човек је један незнатни човечић од безбројних човечића у конструкцији те опромне светске машине, који ради док не допраје, а потом се баца у старо пљошје и служи као материјал за производњу нових, свежијих и потребнијих делова светске машине. Јер, кад умреш твоје тело биће или храна првима, или рибама, или зверима, а могло би се корисно прерадити и употребити као добро ђубриво за њиве. Све зависи од околности у којима ће те смрт задесити.

Је ли то цела ваша истина, упитах их? Цела целцата, без остатка, одговорише ми. А ко је прадитељ те опромне машине што се зове свет? Ко је то успео да у њој тако складно помеша толико моћне и толико различите енергије? Ко је то успео да у њој тако логично и математички прецизно примени многобројне законе физике и хемије и безбројне принципне небеске и земаљске механике чврстих течних и гасовитих тела? Ко је тај свеумни и све-

силни Градитељ свих светова, реците ми молим вас! И још вас лепо молим да ми кажете: Ако је човек само један незнатан точкић светске машине, ако је он такорећи само један незнатан трбунак прашице у неизмерној васиони, каква је то онда сила у њему, којом он може да продре у тајне бесконачне васионе, да измери њену величину у светлосним годинама, да израчуна број њених светова и брзину њихова кретања. Каква је то чудна, мађијска сила у томе трунку прашице који се зове човек? Постоји ли таква сила и у Сунцу, Месецу и небеским звездама, јер где, оне су неизмерно веће од човечјег тела? И шта бива са том силом после смрти тела, да ли и њу поједу црви или рибе или звери, може ли се и њоме нађубрити њива?

А техничари, са већ прилично изгубљеним стрпљењем, на та питања ми одговорише кратко и суво: Да ли постоји неки градитељ света и каква је то сила у човеку којом он схвата васиону и применом научних принципа ствара технику, ми то не знамо. Ми говоримо само о ономе што пише у нашим математичким формулама и у нашим техничким изумима. А у њима о томе не пише ништа. Уосталом, та се питања нас ни најмање не тичу, ми се бавимо само конкретним стварима.

Ама, људи, рекох им, како можете тако да говорите! Па шта има конкретније од питања ко сам и шта сам и шта ће са мном бити? И шта има конкретније него тврђа да свака машина мора имати свога конструктора, свога проналазача, и то што сложенија машина тим генијалнији проналазач. Јер, можда би неко и могао помислити да је дугме са мога радио апарата само од себе постало. Али да цео радио апарат сам од себе постане из некаквог вечног хаоса, то се не може веровати. А да цела васиона постане случајно, то се још мање може веровати.

Утолико мање уколико је васиона већа и компликованија од једног радио апарата. Зато, драги моји техничари, ако име Градитеља светске машине није записано у вашим математичким формулама и вашим техничким проналасцима, оно је неизбрисивим словима записано у светској машини и у вашем разуму, па зато немојте да Га прећуткујете. И немојте глумити како вас тобож то питање уопште не интересује. Где, чим видите најобичније наливноперо ви одмах завирујете да видите која је марка, чији патент, ко га је начинио. А кад вас питам чији је патент овај величанствени свет кога сте упоредили са врло сложеном машином, ви се онда правите да вас то питање не интересује!

И тако сам, драги мој С., напустио техничаре, високо усхићен и очаран њиховим проналасцима, а дубоко разочаран њиховим одговорима на моја питања. Па сетивши се твојих речи да човек данашњег времена треба да тражи објашњења и одговоре од данашње науке, отидох природњацима па и њима упутих исто питање: Господо природњаци, ви проучавате природу. Ви знате многе, можда и све, њене тајне. Можете ли ми бар ви рећи шта је овај свет, шта смо ми људи у њему и шта је крајњи циљ и смисао нашег постојања? А они одговорише.

Овај свет се може упоредити са једном бескрајном и стално променљивом њивом која се кроз бескрајне милионе векова претварала и у магловите облаке и у вреле течне метале и у хладно тврдо камење и у плодну црну земљу (хумус). Једног дана на оном делу те свесветске њиве који сачињава наша планета Земља појавило се једно ситно, ситно живо биће, кога нико не би могао видети простим оком. Оно се множило, мењало, усавршавало, док се једног дана после многих промена није претворило у човека који, ето, живи као и свака биљка или

животиња тек толико да донесе плод и да после послужује за храну другим живим бићима. Јер, знај, ти кад умреш из остатака твога тела можда ће нићи пшеница чија ће зрна позобати кокошки чија ће јаја украшавати ускршњу трпезу твојих праунучића. Ето, то је сва истина о свету и човеку!

О, наопако, мрачне „истине“! Па добро, хоћете ли ми макар рећи ко је власник и сејач те њиве? И ко је извор оног првог живог бића које се појавило на Земљи? И, ако је сва судбина човека само у томе да се кроз пшенична зрна претвори у кокошија јаја и евентуално мућкове, у шта ће се онда претворити ваша наука и ваш разум којим стварате ту своју науку? Молим вас реците ми. Јер, ако ми на то не одговорите ви, дубоки и свестрани познаваоци природе, ко ће друти?

А они, већ прилично изнервирани оволиким мојим упорним запиткивањем рекоше ми: Слушај, знај и упамти да ми претстављамо егзактну, конкретну науку. Ми говоримо само о ономе што смо у искуству видели и опипали. Да ли постоји неки господар и сејач ове светске њиве, и да ли постоји неки магловити извор живота о коме нам ти причаш, и шта ће бити са нашим разумом после наше смрти, ми ништа од свега тога нисмо видели па зато о томе ништа и не знамо. Уосталом зар је то важно? Нама је дат живот да живимо, а не да се бакћемо твојим запиткивањима.

Дат вам живот?! А од кога дат, и зашто дат? И на основу чега ви тврдите да је то моје питање баш толико бесмислено да се на њега не треба ни осврнути? Гле, ви испитујете људско и животињско тело и знате тачно циљ и сврху постојања сваке стоногине ноге и сваког маковог зрна и сваког зрнца људске крви, све то има своју сврху и ви то врло пажљиво испитујете. А кад је у питању свр-

ха човечјег живота и људске културе, онда кажете да то није важно. И још, ви тврдите да говорите само о оном што можете конкретно сазнати тледањем или другим људским чулима. Значи ли то да сте ви већ видели кад и како је постало оно прво живо биће, за кога сте и сами рекли да га нико ни од живих ни од мртвих људи није могао видети? И значи ли то да сте ви видели кад су се од тог ситног живог бића развила сва остала бића па и човек. Ако ви то нисте видели, а јасно је да нисте, зашто онда говорите о свему томе као о каквој видљивој и опипљивој чињеници, а не говорите о извору живота и Домаћину те светске њиве, иако сасвим сигурно знате да ниједна њива не може сама себе засејати, а још мање да мртва материја може сама од себе оживети?! Господо природњаци, ја високо ценим ваше богато познавање многих чињеница из природе, али ваш одговор на она преважна питања која сам вам поставио не заслужује чак ни двојку. Зашто? — Видели сте и сами.

Тако ти ја, драги мој С., напсутим природњаке и као савремени човек упутим се филозофима с надом да ћу бар код њих наћи одговор на она три питања. Али тек ту сам доживео разочарање! Јер, у њиховим одговорима нико се не може снаћи. Једни тврде: свет је дело случаја. Други: свет је дело промисла. Једни кажу: у свету нема ништа друго осим материје. Други кажу: материја не постоји, само је дух реалан. Међу овим тим разним филозофским мишљењима нарочито се издвајаше један филозоф разбарушене косе и крупних очију, звали су га Шопенхауер, који је из све снаге доказивао да је овај свет не само бесмислени вашар, него банкрот у свим својим крајевима, а живот лосао који ни трошкове не подмирује. И многи му повероваше и извршише самоубиство. Шта би друго и урадили ако је живот зајста такав! Но

Шопенхауеров учитељ, стари азиски филозоф Буда, улива човеку у срце још отровнију жаоку. Јер, по његовој филозофији, не само што је живот жива мучка, него самоубиство није никакав лек против те мучке, јер он тврди да ће човек и после извршеног самоубиства морати још безброј милиона пута да се појави на земљи у виду разних животиња: паука, муве, гуштера, змије, тигра итд.

Ето ти, драги мој С., филозофије! Има ли ишта горе и црње од тога? Замисли само, молим те, да се после смрти поново јавиш у овом свету у виду јагњета, и твој рођени син купи те на пијаци и закоље као печеницу! Ала је то црна филозофија! Тешко нама ако ти филозофи имају право.

И тако у тим тмурним мислима пробох крај храма Божјег, крај цркве православне, а то из ње уз бљештаву светлост силних свећа и полијелеја допираше дивна песма хора: Ниње свја исполнишасја свјета: небо же и земља и преисподњаја. Да празнујет убо свја твар востаније Христово, в њемже утврждаемсја". Смрти празнујем умершљеније адово разрушеније, иногo житија вјечногo начало..." (Сада се ове испуни стелости: небо и земља и подземље. Нека сва творевина празнује васкрсење Христово, у њему се утврдисмо. Празнујемо уништење смрти, разрушење ада, почетак новогa вечногa живота...)". Ове речи улиле су ми тврду наду да ћу бар ту у храму Божјем чути одговор на она три постављена питања. И нисам се преварио. Одговор сам добио, и то још како диван! Ево тог одговора.

Свет је творевина вечно живогa премудрогa и преблагогa Бога, оца нашег небеског. Човек је славом и чашћу и разумом и ликом Божјим овенчани цар видљиве природе. А циљ његовог постојања је у томе да, испунивши вољу Оца небеског, учествује у вечној слави и блажен-

ству и то не само својом бесмртном душом, него и телом које ће васкрснути у преображеном и продужовљеном облику за живот будућег века, на новом небу и новој земљи.

Ето дивне и радосне и светле истине за коју сведочи свака звезда небеска, свака биљка пољска, свака кап росе која дрхти на јутарњем цвећу. Ево истине за коју сведочи свака логична мисао људска, сва култура и техника људска, сваки шапат људске савести, сваки откуцај чистог дечјег срца. Ето истине за коју сведочи цела створена природа! Али, ако ти се сведочанство природе чини мутно и мутаво, знај да за ту истину сведочи неко ко је бескрајно јачи и већи и светлији од природе. За ту истину сведочи сам Творац природе кроз свога Сина Васкрслог Господа Исуса Христа. Да ми је ма ко од људи посведочио ту истину, ја бих у његову људску мудрост могао посумњати ма колико она била велика и богата. Али кад за то сведочи Васкрсли Господ, онда је ту искључен и најмањи драм сумње. Нема више лутања и колебања. У светлости васкрсења Христова се утврдисмо, и оне три тајне посташе нам потпуно јасне. Ја сад знам ко сам, шта сам, где сам и шта ће са мном бити. Благо човеку који је обасјан светлошћу васкрсења. А благо и целом роду Адамовом кад га једног дана та светлост обасја!

Зато, драги мој С., иако не знам да ли си увидео бесмисленост, нелогичност и безнадежност свога неверовања, ја ти од срца желим да те обасја светлост васкрслог Христа, па те још једном топло поздрављам оним најсветлијим, најрадоснијим и најпобедоноснијим поздравом:

ХРИСТОС ВАСКРСЕ!

Зар се још увек може веровати у Вазнесење Христово?

Спасовданска литија

БИО ЈЕ СПАСОВДАН 1936. године. Слава града Београда. Сав је град на ногама. Свечана литија иде из Вазнесенске у Саборну цркву, пролазећи кроз улице: Милошеву, Краља Милана, Теразије, Кнез Михајлову, Париску и Богојављенску. На челу литије један чтец у златном стихару носи крст. За њим један студент теологије, такође у стихару, носи велику свилену црвено-плаво-белу заставу ошвићену златним кићанкама, а на њеном плавом пољу грб Српске патријаршије. За њима разне корпорације са друштвеним заставама. Ту су разни црквени хорови, еснафи, спортска друштва, војска, монаси, монахиње, карловачки богослови, ђаци основних и средњих школа, студенти теологије Београдског Универзитета, затим многобројни црквени барјаци са по једним, три, пет и шест копча, крстоносци, свећеносци, рипидоносци, чтеци, ђакони и свештеници у свечаним одежама, затим епископи српски и руски, чланови Светога Архијерејског Синода и најзад под небом патријарх Варнава у изузетно лепом архијерејском орнату који је облачио само за спасовданску литију. Иза њега представници државних, војних и грађанских власти, многобројне богомољачке заједнице са својим барјацима и најзад безбројно православно грађанство. Са Калемегданске тврђаве пружају топовске салве, брује звона свих београдских цркава, а кроз улице се разлеже песма деце, ђака, богослова, теолога, монаха, монахиња, црквених хорова и побожног света уз пратњу

војне музике: „Вознесалсја јеси во славје, Христe Боже наш”.

На балконима и прозорима начичкали су се људи. Међу посматрачима су и два стара пријатеља. Један од њих је Тома Којић професор философије, а други је Бранко Тасић професор астрономије. Литија која је туда пролазила, наметнула им је овог пута тему разговора.

Вазнесење је апсурд

Па, шта велиш, Томо, рече Бранко Тасић, зар не изгледа ова литија и лепа и величанствена, чак узбудљива? А осим тога и сам празник Вазнесења Христова изазива у човеку врло дубоке мисли и рађа врло тешке проблеме.

Море, батали поповске фабуле, одврати Тома. Кад човек чита Еванђеље, добије утисак да је то мешавина једног врло узвишеног морала са историјским чињеницама, фабулама и митологијом. Ја нисам атеист. Али ипак не могу да схватим и усвојим ово званично поповско хришћанство са свим легендама и митовима. Ја бих врло радо усвојио једно демитологизирано хришћанство.

А шта ти то значи „демитологизирано” хришћанство, упита Бранко?

Врло једноставно, одговори Тома. Избаците из Св. писма сва чудеса, све оно што је непојмљиво и несхватљиво, и ето имали бисмо једну чисту етику, засновану на здравом темељу разума и историјских чињеница, без икаква мита и фабула. Нарочито бих радо избацио мит о вазнесењу.

Знам, познато ми је, рече Бранко, да међу протестантским теолозима одавно постоји тежња за једним таквим „демитологизирањем” хришћанства. Али, ако би се из Еванђеља и Дела апостолских избацило све оно што је чудно и надразумно шта би онда остало од Св. писма? Ти

се горко вараш ако мислиш да можеш одбацити еванђелска чудеса а задржати еванђелско морално учење. Зар ти мислиш да оно није надразумно? Зар ти мислиш да једна еванђелска заповест, као што је она: љубите непријатеље своје, молите се Богу за оне који нас гоне — као што је учинио Христос на крсту — зар ти мислиш да тако шта може извирати из ове наше људске природе? Охо, мој драги, још како је то натприродна ствар за наше природне људске силе! Зато ја мислим да се из Еванђеља не може избацити ни један део а да се не уништи целина. А немамо ни разлога да то чинимо.

Па добро, рече Тома мало повишеним тоном, зар можеш веровати у вазнесење Христово? Ја у једној таквој причи видим четвороструку немогућност: биолошку, физичку, астрономску па и логичку. Чуди ме да ти као астроном то не увиђаш.

Ти знаш, као културан човек, да је људско тело прилагођено за живот у овоземаљским условима. Већ на двадесетак километара изнад земљине површине наше тело нема могућности опстанка. А у васиони поготово. Тамо је хладноћа 273 степена испод нуле. Тамо зраче ултраљубичасти зраци и други космички зраци који уништавају све живо. Према томе, вазнесење је противно свим биолошким законима природе па је зато немогућа ствар.

Ти знаш даље, продужи Тома, да је по физичким законима немогуће да човек без икакве летилице напусти ову земљу, па да се само својом људском телесном снагом вине у небеске висине васионског пространства. Зато је вазнесење противно физичким законима природе, па је и зато немогућа ствар.

Најзад, ти знаш, продужи даље Тома, да не постоји никакав небески тврди материјални свод, па према томе чак и кад би неко успео да се вине у васионска простран-

ства, чак и кад би могао да издржи услове тамошњег постојања, не би имао куда да се узнесе „на небо”, јер неба нема. Вазнесење је, дакле, не само биолошки и физички немогуће, него и астрономски, па чак ако хоћеш и логички. Јер, ко се може узнети на небо, кад неба нема?! Куда је то вазнесено тело отишло?!

Зато, ето, драги мој Бранко, без обзира на осталу демитологизацију Еванђеља, ја сматрам да је прича о вазнесењу чиста измишљотина, обичан мит и накарадна прича из оних времена кад људи нису имали појма о васиони. Вазнесење је апсурд!

Вазнесење по учењу Св. писма и догматике

Знаш Томо, рече Бранко, ја се са твојом критиком у многоме слажем. Чак ти признајем да би она била потпуно оправдана и разорна и смртоносна за допму о вазнесењу Христовом, кад би твоје схватање вазнесења било исто као и оно вазнесење о коме говори Св. писмо. Међутим, баш то није случај.

— Како, како, изненади се Тома?! Зар ја нисам изнео чисте и познате чињенице? Јеси, одврати Бранко. Сасвим је тачно да је вазнесење за мене и за тебе и за сваког земљаног и земаљског човека вишеструко немогућа ствар. Ни ја нити икоји земаљски човек не би могао сада овде на овом балкону раширити руке па одлетети у васиону и тамо продужити да живи, или да лети на неку материјалну небеску сферу које нема. То ти је, дакле, сасвим тачно што си рекао. Тачно је, такође и то, да стари народи нису имали ове појмове и знања о васиони која ми данас имамо. Тачно је и то да су писци новозаветних библијских књига имали исто онакво схватање васионе као и сви њихови савременици. Ту си ти сасвим у праву.

Али, ниси у праву кад мислиш и тврдиш да су апостоли замишљали вазнесење тако наивно као што га замишљаш ти, ништи су они догађај вазнесења везивали за икавак астрономски систем васионе. Ти уображаваш да си уопште први човек који је увидео и „доказао” немогућност вазнесења, а и не слудиш да су ти твоји „докази” били познати на пример ап. Павлу.

Чуј шта он каже кад говори о свеопштем васкрсењу, а то је догађај који је у врло тесној вези са вазнесењем. „Постоје тјелеса небеска и тјелеса земаљска”. „Има тијело тјелесно и тијело духовно” „Како носимо обличје земаљскога тако ћемо носити и обличје небескога”. „Тијело и крв не могу наслиједити царства Божијега” „Мртви ће устати нераспадљиви и ми ћемо се претворити (преобразити) (1. Кор. 15, 40—53).

Из тих речи видимо сасвим јасно да апостол Павле зна далеко пре тебе да се са овим нашим земаљским, физичким телом, трулежним и распадљивим, може живети само на земљи, али не и у небеском свету. Такво тело не иде у небески свет, него „тело небеско”, или „тело духовно”, или „тело претворено”, то јест преобразено. А ако је тако, онда очигледно опадају твоји биолошки, па и физички докази против вазнесења. Јер, кад Св. писмо говори о вазнесењу, оно не мисли на вазнесење оваквих наших земаљских трулежних тела, него прослављених, преобразених, или „духовних”, „небеских”.

То „духовно” или „небеско”, или „претворено” тело није никакав фантом нити сенка и привиђање. Не, Оно је сасвим стварно, потпуно реално тело. Оно садржи делове материје. Али материје која је преобразењем добила сасвим другачија својства него што их имају ова наша смртна телеса.

— А откуд ти то све знаш, кад ниси теолог него астроном, упита Тома?

— И ја сам некад као и ти сматрао вазнесење чистом немогућношћу и апсурдом, рече Бранко, јер сам о вазнесењу имао исте такве наивне представе као ти сада. Међутим, кад сам прочитао Св. писмо и догматику, па видео шта се тамо стварно каже о вазнесењу, ја сам тада приметио да моја критика погађа само *моје* схватање вазнесења, а не оно о коме говори Библија и догматика. Ево ти још један пример.

У Еванђељу је описан догађај преображења Христовог на гори Тавору (Матеј 17, 1—8). Ако сам правилно разумео тај еванђелистов опис, чини ми се да је смисао тога догађаја овај.

По црквеној догматици, заснованој на Св. писму, Христос је оваплоћени Бог. Прави Бог и прави човек. Примивши на себе људску природу, Он је примио и све физичко-биолошке законе који важе за ту природу, осим греха. Према томе Његово тело пре васкрсења, то јест између рођења и васкрсења, било је право правцато људско тело са свима физичким особинама људског тела. Апостоли су Га, дакле, свакако могли видети онаквог какав је Он кад је међу људима на земљи, у области овоземаљске природе и њених закона. Но, пошто је и његов и наш боравак на Земљи, у овоземаљском телу само једна пролазна етапа на линији нашег постојања, а права и непролазна постојбина наша је небески свет, то је Христос — сходно своме обичају да своју науку доказује не само речима него далеко више примерима, делима и чињеницама — повео ученике на Тавор да би им једном виђеном, сагледаном и доживљеном чињеницом показао бар један део своје небеске славе, тек толико колико су они као смртни људи могли видети и остати живи.

Тај догађај преображења био је само један пролазан, привремени, догађај са одређеним циљем. Међутим после васкрсења, Христово тело је било такође преображено, прослављено. Оно је по својој материји било то исто тело које беше положено у проб и од кога у пробу није ништа остало. Било је, *то исто* тело, али не више *такво исто*. Оно је имало сасвим другачије физичке особине. Он са тим и таквим телом пролази кроз затворена врата (Јн. 20, 19). Он се изненада и неочекивано појављује на разним удаљеним местима где затиче своје ученике, и изненада га нестаје (Лк. 24, 15; 31). Додуше, Он их је приликом тих јављања поштедео оне величанствене светлости коју беше показао ученицима на Тавору, јер су и околности и циљ његовог јављања то захтевали. Али, Савлу се пред Дамаском јавља у толико силној светлости, да је овај од тога ослепео (Дел. ап. 9,1—18).

Најзад, последње виђење, последњи приказ у коме су апостоли видели васкрслог Христа, дакле Христа са преображеним и прослављеним телом, описан је врло кратко у Лукином Еванђељу и Делима апостолским. Ево тога текста.

„И изведе их напоље до Витаније, и подигнувши руке своје благослови их. И кад их благослови (ученике), одступи од њих и узношаше се на небо” (Лук. 24,50—51).

„И ово рекавши, видеше они где се подиже и однесе га облак из очију њихових. И кад они (ученици) гледаху за њим где иде на небо, где два човека стадоше пред њима у белим хаљинама, који и рекоше: Људи Галилејци, што стојите и гледате на небо? Овај Исус који се од вас узе на небо, тако ће доћи као што видесте да иде на небо” (Дел. ап. 1,9—11).

— Зашто ти мени читаш Св. писмо? Нисам ја богомољца, рече Тома философ.

— Ја знам да ниси богомољца. А Св. писмо ти читам зато што те сматрам паметним човеком. Убеђен сам да ћеш сада из овога што сам ти прочитао извести потребне закључке, одговори Бранко. Ако си уморан, ево ја ћу ти помоћи.

Прво, јасно је као дан да ти ниси схватио вазнесење онако како га схвата и описује Св. писмо. Твоје схватање вазнесења било је ужасно наивно, да баш не кажем глупо. Ти си као интелегентан човек увидео немогућност таквог вазнесења, па си га зато и одбацио. Међутим, ти ниси приметио да је то схватање вазнесења *твоје лично*, него си уображавао да је то *црквено учење*, те си општрицу критике која тако судбоносно погађа *твоје* схватање вазнесења, упутио на адресу црквеног учења.

Друго, ако се вазнесење схвати онако како га описује Библија, и како је оно схваћено и описано у црквеној догматици и литургијском песништву, онда опадају сви твоји тобож научни приговори против могућности вазнесења, било да их постављаш у име физике, било у име биологије, било у име астрономије. Јер, за прослављено тело, какво је било Христово тело после васкрсења, не важе физички закони који су обавезни за наша обична смртна земаљска тела. Исто тако за прослављено Христово тело не важе ни биолошки закони који су иначе обавезни за наша смртна земаљска тела. И најзад, за прослављено Христово тело не важе ни закони простора који обавезно важе за сваку физичку материју нашег обичног смртног тела. Његов однос према простору је сасвим другачији него однос обичне физичке материје, па је зато бесмислено тражити неку материјалну небеску сферу или равнину на коју би се васкрсли Христос вазнесењем полео.

Треће, у прочитаним речима из Новог завета не говори се нигде ништа о некаквим материјалним небеским сферама о чему су говорили философи и астрономи ранијих векова. А ти баш то подмећеш Св. писму. Међутим не само из прочитаног текста него ни из целокупних ново-заветних библијских књига нико не може сазнати ништа о природи, суштини, облику и величини васионског пространства. Можеш ли ти и даље порицати ове три наведене чињенице?

Вазнесење је непрозирна тајна

— Добро, рече Тома филозоф. Рецимо да се слажем са твојим излагањем. Али, зар ти мислиш да си сад тиме нешто објаснио?! Можеш ли ти рећи да је вазнесење Христово за тебе, а по твом објашњењу и за сваког другог, јасна ствар?

— Чуди ме, рече Бранко, што ниси успео да схватиш смисао и циљ мојих речи. Ја нисам говорио зато да бих објаснио тајну вазнесења. Оно као догађај остаје за наше људске појмове и моћи схватања *тајна*. И да си ти хтео признати да је вазнесење *тајна*, ја не бих опонирао. Али ти си тврдио да је вазнесење логички апсурд и физичка немогућност. А то је оно што није тачно, односно што би могло бити тачно само под условом да се вазнесење схвати онако како си га ти схватио и изложио. Пошто пак тако не схвата вазнесење ни Црква ни догматика ни Библија, то је онда твоја критика потпуно промашила циљ и мету. А, ако је ишта погодила, погодила је само твоје лично схватање вазнесења; рецимо отворено: погрешно схватање вазнесења. Иначе сама чињеница вазнесења остаје за наше људско знање увек тајна, и то непрозирна.

— Па зар постоји нека разлика између апсурда и тајне, упита Тома?

— Још како велика! И она је јасна свакоме, па се чудим откуда ти као филозоф постављаш такво питање, рече Бранко. Апсурд је све оно што је логички, па самим тим и физички немогуће. А тајна је оно, што очигледно видимо да није немогуће, али не умемо или не можемо да продремо у начин како се то збива. Кад би неко рекао да је Христос васкрснуо пре него што је умро, или да је умро пре него што се оваплотио, онда би такве тврдње биле чисти апсурд. Али кад кажемо да се Христос после васкрсења узнео са прослављеним телом у небески свет, онда то није никакав апсурд, али јесте тајна. Тајна је зато, што нити знамо суштину и квалитете преображеног прослављеног Христовог тела, нити знамо суштину простора.

Зар ти, драги мој филозофе, мислиш заиста да си нашао решење те тајне? Ако јеси, хајде молим те, објасни је и мени. Да ли је простор само облик нашег посматрања како је то тврдио Кант, или је он нека објективна стварност независна од нашег посматрања? И да ли је он истоветан са материјом, или је он нека нематеријална стварност независна од материје? И ако је он независан од материје као каква посебна нематеријална суштина, да ли је он неки бескрајно дељив континуум, као што се сматра у обичној геометрији, или је он састављен од неких последњих невидљивих тачкица, такозваних минима и терминна, као што је то тврдио Бордано Бруно? И од чега су те тачкице? Да ли је простор нешто статично, да то једном за свагда такво какво је и толико колико је, или се он, као што каже теорија релативитета и новија астрономија стално шири? И да ли заиста можеш да

схватиш како се он то шири? И куда? И од које централне тачке?

Видиш ли дакле, драги мој философе, колико тешких и нерешивих проблема искрсава и пред тебе као философа и пред мене као астронома, кад покушамо да се замислимо над тешким питањем суштине васионског пространства. Ми о тој суштини не знамо ни за даљу више него што теолози знају о физичко-хемијским особинама васкрслог и прослављеног Христовог тела, за које малочас рекосмо само толико да је оно право стварно тело, али са материјалним својствима сасвим друкчијим него што су својства обичне материје.

Јум је заиста био у праву кад је рекао да нема ни једне поповске догме која би људски ум више збуњивала него геометријско учење о бескрајној делљивости простора на чему геометрија управо и заснива своје теореме. Теби изгледа јасно кад ти ја као математичар кажем да је круг полигон са бескрајно много једнаких страница. Ако је тако, онда и Земљин полутар (екватор) и твоје дугме на кошуљи имају подједнаки број (бескрајно) једнаких страница. Па откуд онда толика разлика у њиховој величини?!

Па ако, дакле, ни ти ни ја нити ико од људи не схватамо ни суштину преображеног Христовог тела нити суштину васионског пространства, у чије име ти онда смеш да поричеш чак и могућност вазнесења, тврдећи да је оно апсурд?!

И још нешто више! Да ли знаш макар мало енглески? Знаш ли каква је разлика између речи „хевен“ и „скај“? И једна и друга реч се преводје на српски са „небо“. Само „скај“ значи звездано небо, васионско пространство, а „хевен“ значи спиритуално, духовно небо, небески свет невидљивих бића чији је однос према простору сасвим

друкчији него однос нас материјалних физичких бића. Тај небески свет може просторно и да се прожима са васионом, па ипак је независан од ње. У тај небески невидљиви свет отишло је Христово тело приликом вазнесења. И пошто тај свет не подлеже нашем астрономско-геometriјском испитивању, то онда и не можемо одредити геометријско место где се сада налази Христово тело. Оно се свакако налази у небеском невидљивом свету, а кад би Христос нашао за потребно и целисходно, Он би нам се могао јавити и овде у нашој соби, као што се некада јавио Савлу Таршанину (ап. Павлу) пред Дамаском.

Црква ни у својим молитвама ни у спасовданским песмама никада није одређивала геометријско место где се налази тело Христово. У једној од тих песама каже се: „Јако взиде Христос идјеже бје првјеје“ (јер пузиће Христос где је био раније). И то је све! Ту нема ни помена о сводовима и сферама васионским.

Стварност Вазнесења

После извесног дужег ћутања, поново узе реч Тома философ.

— Па добро, Бранко, мислиш ли ти сада да си доказао чињеницу Христову вазнесења?

— Не, одговори Бранко. Циљ мојих речи није био доказивање *стварности* вазнесења него сам хтео да кажем само то, да вазнесење није никакав апсурд и немогућност као што си ти тврдио, и да је оно као догађај толико тајанствен да због нашег непознавања суштине простора и суштине преображене материје остаје за наш разум тајна. А тајна и апсурд нису исто. У апсурду човек не може веровати ни уз најбољу вољу, а у тајну може да верује ако за то има довољно разлога и веродостојних сведока. А за стварност историјског догађаја треба неко

да сведочи. Ти ми кажеш да као философ знаш биографију Сократову. А како ти то *знаш*? На основу сведочанства његовог ученика Платона! Е, па ето и за догађај вазнесења Христовог постоји сведочанство Његових ученика, очевидаца.

— А ако су они ту причу о вазнесењу измислили?! — упита Тома схватајући се за ту мисао као за последњу одбрану овога става.

— А зашто ти сумњаш у њихове извештаје, а не сумњаш у Платонов извештај о Сократовој смрти, иако је исто тако невероватно да је у једној културној и демократској земљи као што беше стара Атина један философ могао бити тако безочно и неправедно недемократски осуђен?!

Уосталом оставимо Сократа и Платона настрану. Одговори ми, молим те, на једно питање: Када неки варалица лаже, да ли он лаже за своју корист или за своју штету?

— Па, знаш и сам како то бива, рече Тома. Неко лаже из чисте покварености. Неко из нужде да би се извукао из какве незгоде. Неко из користољубља. А да неко свесно и намерно лаже на своју чисту и очигледну штету, то је психолошка немогућност.

— Врло добро, рече Бранко. Применимо то на Христове апостоле. Они су за проповед о васкрслом и вазнесеном Христу трпели жестока гоњења, истребљивања, страдања, па чак и смрт. Они су унапред то молили предвидети, а и да нису предвидели, да су рецимо у почетку надали се да ће им та измишљотина донети неку корист, они би је се сигурно оканили кад видеше колико их таква лаж кошта. Но они осташе као непоколебиви сведоци очевидаци који за истинитост својих тврдњи сведоче не обичном формалном заклетвом која често може да буде и лажна, него својом главом. А ја безусловно верујем све-

доку који своје сведочанство потврди својом главом, Томо! Ја не сумњам у научно доказане историјске догађаје. Али, констатујем и подвлачим да су ови ти догађаји потврђени само историјским писаним изворима за чију фактичност нико није својом главом посведочио. А за вест о васкрсењу и вазнесењу Христовом имамо баш таква сведочанства и такве сведоке: сведочанство животом и смрћу. То је најјаче могуће сведочанство које смртан човек може дати.

Зашто ћутиш, Томо? Хајде, молим те, одговори ми директно. Када би ти био судија па пред собом имао два сведока: један није био очевидац, али се очигледно боји чак и да буде, а други своје сведочанство потврди дајући главу за њега, којем би ти сведоку поклонио више вере?

Тома, схватајући куда га води ово питање, мало поћута, па на упорно Бранково наваљивање невољно одговори: Па, овом последњем.

— Хвала лепо Томо, рече Бранко. Тиме смо ствар извели на чистину. Не мораш ништа више да ми признаш.

Ућуташе обојица. Литија је већ на измаку. Крај „Руског цара“ су пролазили последњи делови поворке. Из Кнез-Михајлове улице, тамо из даљине, близу Калемегдана, још су допирали звуци војне музике и песме хорова и бака: „Вознесасја јеси во славје, Христе Боже наш...”

Е П И Л О Г

Сусрет после 33 године

Почетком фебруара 1969. године ореташе се случајно опет она два пријатеља, Тома и Бранко. Тома још из далека упита Бранка. А, шта сад кажеш на своју причу

о вазнесењу?! Ено, људи одоше на Месец па нигде не видеше ни Бога нити икакво вазнесење!

— Ја се бескрајно дивим савременој астронаутици, а још више се одушевљавам будућим успесима на пољу астронаутике, одговори Бранко. Али се још далеко више чудим бесмислености твојих питања. Извини за искреност, али толико примитивна питања нисам чуо ни од нешколована човека а камо ли од једног философа.

Постоји ли у васиони сила гравитације, упита Бранко.

— Дабоме, одговори Тома.

— Па јесу ли је тамо астронаути видели боље него на Земљи? Ако нису, а заиста нису, значи ли онда по твојој логици да она и не постоји?!

А, је ли, Томо, продужи Бранко са питањима, у ком си катихизису ти учио да се Христос узнео на Месец, или на Сунце или на неку коју било планету и звезду?! Ја такву тврдњу нисам прочитао ни у Св. писму, ни у црквеној догматици, ни у катихизису, нити чак у икојој црквеној песми. Кад Св. писмо каже да се Христос узнео, оно тада не одређује неко просторно васионско место, него каже да се узнео на *небо*, то јест у небески свет, као што сам ти још у своје време објаснио. Сети се још једном разлике између енглеске речи „хевен” и „скај”. Уосталом, ако ти сматраш да Христово преобразено тело мора заузимати баш једно одређено место у простору, па васиона је толико опромна, да наш излет до Месеца представља за њену огромност ситницу, као кад би мрав измилио из своје рупице, прошетао око ње и потом се хвалио да је обишао целу Европу и Азију. Па ако је баш нужно да се за духовни свет одреди неко посебно место, васиона ни мало не оскудева у просторствима. Али једну поуку из катихизиса увек имај на уму. Сећаш се ваљда да си још у основној школи учио да је Бог свуда и на

сваком месту, а не на Месецу или на некој звезди. Ако ту лекцију правилно схватиш, нећеш више ни мало стрепети од астронаутских излета у васиону.

— Али, шта ћеш ти, Бранко, рећи ако астронаути пронађу на некој планети интелигентна бића као што смо ми људи на Земљи?! Шта ће онда бити од твоје религије?!

— Да ли ће их пронаћи или не, ја то не знам, а пророк нисам. Али није ни мало искључена могућност па чак ни вероватност да интелигентних бића има и на некој другој планети у васиони, ван Сунчева система. Али две ствари знам сасвим сигурно и сасвим јасно.

Наиме, уколико један уметник има више ремек-дела утолико је већа његова слава. А створити човека или анђела или које било интелигентно биће свакако је веће ремек-дело него створити мртав, пуст и празан Месец. Па према томе уколико има више насељених планета, утолико већа слава Божја. То знам сасвим сигурно.

Осим тога, знам из Св. писма и догматике да се искупитељско дело Христово, све од Његовог рођења до вазнесења и слања Духа Светог односи на човечанство које живи на Земљи као Адамово потомство. Каква је била историја оних интелигентних бића која, можда, постоје на некој другој планети, то не знамо. Али знамо сасвим сигурно да њихово постојање ништа не смета љубави Божјој која се излила на Земљу и на род Адамов кроз Христово овалопење, страдање, васкрсење и вазнесење. Ето Томо, то знам сасвим сигурно, па се за то ни мало не плашим напретка астронаутике. Чак се томе и радујем. Али пошто журим, не могу више да се задржавам с тобом. Ипак пре него што се растанемо поставио бих и ја теби једно питање:

Шта ће бити од твога атеизма, ако се на некој планети пронађу интелегентна бића као што смо ми људи, па се констатује да и они знају за Бога, да су религиозни, и да можда имају једну религиозну културу далеко дубљу и вишу него што је наша земаљска?! Зар си ти баш сигуран да су ти претпостављени становници те претпостављене планете збиља атеисти?!

Хајде, довиђења, Томо, журим се.

Тома је продужио пут замишљен.

Црква Христова

„Верујем у једну, свету, васељенску и апостолску цркву”

Догматска сугшина Цркве

У СВЕТУ постоје многобројне и различите организације и друштва. Има их културно-просветних, уметничких, спортских, економско-привредних, финансијско-банкарских, војних, политичких, државних, религиозних итд. Али, међу свима њима има само једна једина која себе назива *Црквом*.

Шта је Црква, које су њена својства, њена суштина и шта је циљ њеног постојања?

Спаситељ је целокупном својом личношћу и делом, то јест и оваплоћењем и крштењем и учењем и животом и смрћу и васкрсењем и вазнесењем извршио дело искупљења и спасења људског рода. Да целокупно то Његово спасоносно дело не би било и остало ствар само једног историјског момента, него да се оно у човечанству може очувати и ширити међу људима жељним спасења, Спаситељ је основао Цркву своју да она буде „стуб и тврђава истине”, како вели Апостол (I Тим. 3, 15).

По својој спасоносној функцији Црква је огњиште вере и царство благодати Божје, а по својој тајанственој суштини она је мистично тело Христово. Кад се васкрсли Спаситељ јавља пред Дамаском фанатичном гонитељу хришћана Савлу из Тарса, Он не каже: „Савле, Савле,

зашто гониш *моје вернике*, или *моје следбенике*, или *моју Цркву*, него каже: „Савле, Савле, зашто ме гониш?! „Спаситељ, дакле, изједначује себе са својом Црквом (Дел. ап. 9, 4—5). По сазнању апостола Павла, ми хришћани смо уди Христови (Рим. 12, 4—5; I Кор. 6, 15.), а Христос је глава Цркве која је тело Његово (Еф. 1, 22—23.). Ту тесну везу између Спаситеља и хришћана нагласио је сам Спаситељ рекавши: „Ја сам чокот, а ви лозе” (Јн. 15, 5). Па као што лоза не може ни живети, а камо ли рода родити ако није на чокоту, тако ни човек не може имати вечнoг духовног живота ако није у заједници са Христом, ако није члан Његовог мистичног тела, Цркве Његове, ако није уз Њега прирастао као лоза уз чокот.

Из свега тога следи да је Црква продужење Христове спасоносне делатности на Земљи. Из тога још следи и циљ Цркве: спасење људи и њихово духовно јединство међу собом и са Христом, прожето благодаћу Духа Светог, а испољено у крајњем идеалу љубави и слоге свих људи, и свих народа свих земаља и времена. На тај начин Црква је држава Божја или царство Божје које обухвата и небо и земљу, то јест и живе људе на земљи, и праведне и свете душе покојника.

Као што је Спаситељ у личности својој спојио Божанску и човечанску природу, тако је и у Цркви својој спојио небески и земаљски свет под окриљем Свете Тројице и под својим незаменљивим старешинством, јер је Он глава Цркве (Кол. 1, 18).

То је Црква посматрана изнутра по својој догматској суштини и сврси. Споља, пак, посматрана са историјске и правне стране, она је заједница верника коју је Господ Исус Христос установио а апостоли проширили. Сам Спаситељ је једном приликом рекао: „... сазидаћу Цркву и врата паклена неће је надвладати” (Мт. 16, 18). А после

свога васкрсења јавља се апостолима са наредбом: „Идите по свему свијету и проповједите јеванђеље свакоме створењу” (Мр. 16, 15) и „научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да све држе што сам вам заповједио”, и ево ја сам с вама у све дане до свршетка вијека” (Мт. 28, 19—20.).

Припрема за оснивање Цркве

За овако узвишен и тежак задатак, сазидања Цркве, царства Божјег, није било довољно ослонити се само на природне људске снаге апостола Христових, иако су они три и по године пратили Христа, слушали његову науку и гледали његова чудеса. Човек је човек, макар био и апостол! Видели смо како су се апостоли силно уплашили када је њихов Учитељ био изведен на суд пред јеврејске свештенике, пред Пилата и Ирода, и кад је био одведен на Голготу. Они су се сви разбегли од страха, изузев Јована који га је пратио чак и на Голготу и посматрао Његово мучење и смрт. А Петар се толико уплашио, и то пред једном свештеничком служавком, да је чак порекао и своје познанство са Христом (Лк. 22, 56—62; Јн. 18, 25—27)

Зар се Црква, коју ни пакао неће надвладати, може створити и од таквих људи!? Не, не може. Ниједан човек својом људском силом не би могао од таквих плашљиваца и превртљиваца створити ништа трајно.

Али, што не може човек, може Бог, може васкрсли Господ. Зато Он, знајући трошност њихове људске природе, даје им не само заповест да проповедају Еванђеље и крштавају људе, него им даје власт какву нико од људи ни себи ни другоме није могао ни дати ни обећати. Он им даје власт опраштања греха, рекавши: „Као што

Отац шаље мене, и ја шаљем вас... којима опростите пријехе, опростиће им се; и којима задржите, задржаће се." (Јн. 20, 21—23.); Те речи су само понављање већ раније датог обећања свима ученицима: „што год свежете на земљи, биће свезано на небу, и што год раздријешите на земљи, биће раздријешено на небу" (Мт. 18, 18). А ове речи, изговорене очигледно свима ученицима, такође су понављање једног још ранијег обећања датог апостолу Петру пред свима ученицима, тако да су га сви могли чути.

Наиме, „кад дође Исус у околину Бесарије Филипове, питаше ученике своје говорећи: ко говоре људи да је син човјечиј?"

А они рекоше: једни говоре да си Јован Крститељ, други да си Илија, а други Јеремија или који од пророка.

Рече им Исус: а ви шта мислите, ко сам ја?"

А Симон Петар одговори и рече: ти си Христос, син Бога живога.

И одговарајући Исус рече му: благо теби Симоне сине Јонин! Јер тијело и крв нијесу теби то јавили, него отац мој који је на небесима.

А и ја теби кажем: ти си Петар (реч Петар значи камен) и на овоме камену сазидаћу цркву своју, и врата паклена неће је надвладати.

И даћу ти кључеве од царства небескога: и што свежеш на земљи, биће свезано на небесима; и што раздријешиш на земљи, биће раздријешено на небесима" (Мт. 16, 13—19).

Тако, дакле, Спаситељ у своме божанском свезању ништа не заборавља и ништа не пропушта да предвиди. Он је још у Старом завету предвидео и преко пророка прорекао појаву на Земљи Царства Божјег, Цркве Ње-

гове, која ће бити слична камену који је сатро сва светска царства оличена у киту чија је глава била од злата, прса од сребра, бедра од бакра, ноге од пвожба а стопала које од пвожба које од земље. Тај камен који се одвалио и пао на кип сатрвши га, нарасте као велика гора и испуни сву земљу (Дан. 2, 31—44). То је само слика Цркве Његове, слика дата кроз један пророчки сан.

Када је Он дошао на земљу, тиме је почело остварење тога пророчког сна. Он је о себи говорио као о камену темељцу своје Цркве (Мт. 21, 42; Дел. ап. 4, 11; 1 Петр. 2, 6—7; Еф. 2, 20), и додаје: „ко падне на овај камен разбиће се, а на кога он падне сатрће га" (Мт. 21, 44.). У то време постојао је дакле само камен темељац од Цркве. Он је у почетку био цела Црква. Тој ембрионалној Цркви — ако смемо да употребимо овај медицински израз који у светим стварима звучи прилично банално — припадала је још само Његова пресвета Мајка која је од анђела Божјег још приликом Благовести добила обавештење о значају њеног Сина и циљу његова доласка, а нешто касније и Св. Јован Крститељ, коме је Дух Свети открио тајну Спаситељеве личности, тако да је он духом осетио да се приближило Царство небеско (Мт. 3, 2—3) а у Њему још издалека препознао „јагње Божје које узе на себе прехе света" (Јн. 1, 32—36).

После крштења на Јордану, Спаситељ својом науком и чудесним делима сеје семе царства небеског, то јест своје Цркве, и прикупља да се изразимо фигуративно-зидарски — материјал за њу. Најпре је изабрао апостоле који ће као и пророци бити узидани у темеље Цркве, као дванаест каменова, а камен темељац је Он лично. Ту истину нам саопштава апостол Павле — који се Еванђељу научио откривењем самог Христа (Гал. 1, 11—12) пишући ефеским хришћанима да су „назидани на теме-

љу пророка и апостола, гдје је камен од угла сам Исус Христос на коме сва грађевина расте за Цркву свету у Господу” (Еф. 2, 20).

Нама је то сада јасно, пошто нас је о томе обавестио апостол Христов и пошто видимо већ готову грађевину. Међутим у почетку самог грађевинског рада то није било јасно ни апостолима. Они су, истина, пошли за Христом, али тог дана кад су пошли, никоме од њих није било јасно каква их велика част чека. То ће им Учитељ објаснити тек нешто касније, кад за то буде прилике и повода, кад они буду бар толико зрели да Га препознају, и да знају са ким су и за ким су пошли. И код Кесарије Филипове, апостол Петар је пружио Спаситељу прилику и повод да им објасни шта то значи бити апостол Христов. Наиме, пошто је Петар први човек на Земљи који је — по откривењу Божјем — јасно и отворено признао Божанство Христово — то јест да је Исус из Назарета Христос син Бога живог а та истина је темељ хришћанске догматике, и та вера је темељ Христове Цркве, јер где нема такве вере ту нема ни Цркве, — онда Спаситељ Петру као награду за тако јасну и тврду веру открива тајну апостолства.

Шта то значи бити апостол? То значи бити узидан у темеље Цркве Христове, И то још значи добити највећу могућу власт: власт разрешавања греха људских. Ето, то Спаситељ својим одговором Петру открива и обећава, а то су чули и други апостоли. Колика част, и колика власт!!

Једнакост апостолске власти

Интересантно је да ни Петар, ни остали апостоли нису те речи Спаситељеве схватили као некакво давање Петру примата власти над осталим апостолима. Јер, да су тако

схватили, међу њима не би било недоумице ко је већи, па би изостале и препирке око тога. Међутим, забележено је да су се они после тог догађаја препирали ко је међу њима највећи (Мр. 8, 27. упореди Мр. 9, 33—36 и Лк. 9, 46—48.).

Да су апостоли речи Христове изговорене Петру код Кесарије Филипове схватили као давање Петру неког првенства над њима, међу њима не би се ни поставило питање ко је највећи, јер то се већ зна. А ако су случајно и заборавили на тај разговор, Петар би их подсетио. Међутим он се не позива на оно обећање Христово. Значи: или је и он то заборавио, што звучи крајње невероватно; или из скромности није хтео да то помиње, што није немогуће; или ни сам није те речи схватио као неко добијање некаквог првенства.

Уосталом, он се и једном другом приликом понашао као човек који нема појма о некаквом свом првенству. Кад Спаситељ на тајној вечери пере својим ученицима ноге, није пошао од Петра, да опере *прво* њему па тек онда осталима. И гле, Петар нити се чуђи томе поступку свога Учитеља, нити се жали на занемаривање свога првенства. Уопште питање првенства не пада му тада ни на крај памети.

Исто тако, кад је апостол Петар, пошто је примио Божје откривење да иде у Кесарију у кућу многобожачког капетана Корнилија да га крсти (Дел. ап. 10, 1—48), дошао у Јерусалим, тамошњи хришћани су га позвали на одговорност, како је смео да иде у кућу једнога незнабошца. А како се Петар брани? Он не каже: ја сам ваш и апостолски врховни старешина па имам право да решавам то питање како хоћу, и нисам дужан вама да полажем рачун о томе. Ко вас је овластио да ми уопште постављате таква питања?! Петар се, дакле, не правда тако,

као што би то учинио сваки човек који поседује првенство власти. Он се позива на визију којом му је Бог саопштио и наредио да иде у капетанову кућу (Дел. ап. 11, 1—18).

Разуме се, да је у целом том питању најважније оно што је *Спаситељ* мислио изговоривши Петру она обећања код Кесарије Филипове. Уствари, ми смо већ одговорили на то питање. А да Спаситељ заиста није тиме мислио да Петра постави изнад осталих апостола, сведоче три чињенице. Прво, приликом препирке апостола о првенство Спаситељ им није рекао: *Што се препирете око питања које сам ја већ једном решио кад смо оно били код Кесарије Филипове?! Напротив, Он им даје укор и одговор који искључује свако првенство међу апостолима* (Мр. 9, 33—37; 10, 42—43).

Друго, кад Спаситељ пере ноге свима апостолима, он им даје изричиту поуку зашто то чини. Чини зато да им покаже њихову међусобну једнакост, да и они један друге перу ноге (Јн. 13, 12—15.).

И најзад, трећа чињеница. Ону исту власт везивања и разрешивања греха коју је Спаситељ обећао ап. Петру код Кесарије Филипове, нешто касније обећава свима апостолима (Мт. 18, 18.). А после васкрсења Он ту власт даје свима својим ученицима што сведочи Еванђеље по Јовану (Јн. 20, 21—23.). И још нешто више. Он ту власт такорећи изједначује са Божанском влашћу, јер је још пре свога васкрсења рекао својим ученицима: „Ко вас слуша мене слуша; и ко се вас одриче мене се одриче; а ко се одриче мене, одриче се онога који ме је послао“ (Лк. 10, 16.).

Према свему томе, на основу Св. писма може се тврдити само толико, да су сви апостоли имали једнаку апостолску власт у Цркви. Нико од њих није имао некакво

првенство власти, па ни Петар. Он је само прва особа којој је апостолска власт обећана, и ништа више.

Истина је, додуше, да се о апостолу Петру у Св. писму најчешће говори. Али, било би врло погрешно из тога извести закључак о његовом првенству, јер по тој логици било би таман тако да онај апостол о коме Св. писмо чешће говори, има већу власт. На тај начин би Јуда имао већу власт од многих апостола, јер се о њему чешће говори него о многим другим апостолима.

Истина је и то да се Петар спомиње први у списку апостола. Но ако би се та чињеница тумачила тобожњим првенством власти, онда би апостолска власт уопште била неједнака, па би први имао већу власт од свију, други од оних иза њега и тако редом. Тако шта никоме не пада на намет.

Истина је и то, да је апостол Петар чинио чудеса. Но чудеса су чинили и други апостоли (Дел. ап. 5, 12). Уосталом дар чудотворства није везан ни за какав правни и административни положај у Цркви. Из историје Цркве знамо да је било чудовораца који нису имали високи, па чак и никакав ранг у црквеној јерархији. Било је светих жена са даром чудотворства. Има чак и чудотворних икона! Моћ чудотворства Бог даје светитељима због моралне узвишености њихова живота, а не због хијерархијског положаја. Има далеко више патријараха и папа који нису били чудотворци него оних који су били!

Истина је, најзад и то, да су се у раној Цркви апостолског доба тројица апостола, и то Јаков, Петар и Јован, нечим нарочитим истицали, јер су називани „велики апостоли“ и „стубови Цркве“ (Гал. 2, 9.). Но нема у целом Св. писму текста из кога би се могло закључити да су се то они истицали по некој већој власти од осталих апостола. Највероватније ће бити да су они то уважење у

раној Цркви постигли због плоднијег ефекта њиховог рада. На то нас упућује и чињеница што апостол Павле, чији је рад имао најочигледније плодове, тврди о себи да ни у чему није мањи од превеликих апостола (2 Кор. 11, 5; 12, 11; 1 Кор. 15, 10). Ако дакле апостол Павле ни по чему, па ни по власти апостолства, није мањи од Јакова, Петра и Јована, онда ни они — па ни Петар — нису од Павла већи ни по чему, па ни по власти. Уосталом и да јесу, то првенство, очигледно, не би припадало само Петру, него и осталој двојци, као и апостолу Павлу који од њих тројице није „ни по чему мањи“.

Али, иако је очигледно да ниједан апостол није имао првенство власти над другима, ипак има велики број хришћана, чак и већина — јер у питању су римокатолици — који тврде да је Петар имао првенство власти. Но чак и кад би се то питање решило тако да је Петар заиста имао првенство власти — а видели смо да Св. писмо такву тврђу пориче — постојао је у Цркви неко ко је изнад сваког апостола посебно, па и изнад Петра. То је апостолски сабор. Да је ико од апостола имао врховну власт над целом Црквом, тада не би било потребно сазивати апостолски сабор у Јерусалиму. На том сабору се сви апостоли понашају као равноправни. Сви учествују у дискусији, нико своје мишљење не намеће. Нико, па ни Петар, се не понаша као да има врховну власт. Најзад, после дугог већања и дискусија, сабор прима предлог апостола Јакова и усваја га као своје једногласно решење, донесено под дејством Духа Светог (Дел. ап. 15, 13—28).

Има у Св. писму још један разговор између васкрслог Христа и апостола Петра који код површина читаоца може створити утисак да се ради о некој посебној Петровој власти изнад осталих апостола.

Еванђелист Јован нас обавештава како се васкрсли Спаситељ једном приликом пред зору јавио једној групи апостола који су сву ноћ безуспешно ловили рибу по Генисаретском језеру. Био је ту присутан и Петар. Кад су се пред зору, уморни од безуспешног ловљења приближили обали, приметиле и препознаше на обали свога васкрслог Учитеља. Том приликом између Спаситеља и Петра водио се овакав разговор:

„Рече Исус Симону Петру: Симоне Јонин! Љубиш ли ме већма него ови? Рече му: да, Господе! Ти знаш да те љубим. Рече му Исус: паси јагањце моје.

Рече му опет другом: Симоне Јонин! Љубиш ли ме? Рече му: да, Господе! Ти знаш да те љубим. Рече му Исус: паси овце моје.

Рече му трећом: Симоне Јонин! Љубиш ли ме? А Петар поста жалостан што му рече трећом: љубиш ли ме? Господе! ти све знаш, ти знаш да те љубим. Рече му Исус: „паси овце моје“ (Јн. 21. 15—17).

Две су ствари врло значајне за разумевање овога разговора. Прво, Петар се *ожалостио* кад је и по трећи пут чуо исто питање од свога Учитеља. Значи, Петар тај разговор није схватио као некакво добијање неке изузетне власти над свима апостолима, јер да је тако схватио, он би се обрадовао а не ожалостио.

Друго, Спаситељ Петру поставља *трипут* исто питање, а први пут још наглашава да ли га Петар *више* воли од осталих апостола. Очигледно је да је то алузија на некадашње Петрово хвалисање да се неће одрећи Христа никада, чак и ако га се сви други апостоли одрекну (Мт. 26, 33—35), на што му је Христос прорекао да ће га се одрећи већ те ноћи пре него што петао запева, и то трипут (Мт. 26, 34).

То се Спаситељево пророштво, као што знамо из Еванђеља, потпуно обистинило, и та је чињеница стално пекла савест и мучила душу апостола Петра. Он је због ње горко плакао. Постоји једно предање које каже да је он плакао кад год би зачуо петлов пој. Такво душевно стање за њега је било неподношљиво. Он је себи стално пребацивао ту погрешку, и вероватно се у себи питао: да ли сам ја достојан да се и даље налазим међу Христовим апостолима. Црквени песник је то Петрово душевно стање врло дирљиво описао речима: „Господе, после твога тридневног васкрсења и јављања апостолима Петар ти је завапио: ‘жене бише храбре, а ја се уплашио, разбојник је богословствовао а ја се одрекох! Да ли ћеш ме, дакле, поново узети за апостола и учинити ме ловцем људи? Али, пошто се кајем, прими ме, Господе, и спаси ме.” (Сједален на васкрсном јутрењу, глас 5.).

Ове песникове речи су заиста морале бити верна слика Петрове душе после Христовог распећа и васкрсења. И Спаситељ који је знао за ту душевну борбу и буру у Петровој души, хоће да га охрабри, да му каже да му је сав тај кукавичлук опроштен као и осталим ученицима, па да може мирне душе да пасе Христове овце и јагањце.

Црквени песник је и то правилно схватио и изразио чувеном и дивном петровданском стихиром: „Трикатним вопрошенијем јеже Петре љубиши ли мја, трикатноје отверженије Христос исправил јест”. Дивна је и узбудљива та стихира, као и сам еванђељски догађај о коме је реч, и ја мислим да нема ни једног православног богослова који је ту стихиру могао певати без дубоког узбуђења до суза.

А пошто је Петар, видевши да га Спаситељ трипут пита о величини његове љубави, схватио та питања, сасвим правилно као алузију на његово некадашње хвалисање,

изишао му је пред очи читав тај догађај који се десно у првосвештениковом дворишту кад се свог Учитеља одрекао, свакако је том приликом чуо у души и петлов пој, па није никакво чудо што се био растужио, ожалостио кад му је Спаситељ трећи пут поставио исто питање. Ето, због свих тих библијских и логичких разлога Црква Божја увек је сматрала да су ови апостоли по апостолској власти добијеној од Спаситеља били међу собом једнаки, а пошто је Спаситељ Богочовек и пошто је обећао својим ученицима да ће бити с њима стално, до свршетка века (дакле значи и са апостолским наследницима) (Мт. 28, 20), то онда нити је могућно, нити је потребно да ико од апостола себе сматра и прогласи Христовим замеником на земљи. И тако шта нико од апостола, па ни апостол Петар, није никада чинио. За њихову савест то би било право богохулство, јер би значило изједначити себе са Богом као што је некада хтела да учини Ева по наговору змије (1 Мојс. 3, 4—6).

Оснивање цркве

Када је Спаситељ тако припремио материјал за прву Цркву, кад је искупио и поучио своје апостоле, било је неопходно да промени њихову слабу људску природу, јер такви какви су још нису ни способни ни достојни да буду уграђени у темељ Цркве Његове. И Он у десети дан после вазнесења испуњава своје обећање.

За време јеврејског празника Педесетнице беше много народа у Јерусалиму из свих крајева пространог Римског царства. И док су Јевреји имали своја свечана богослужења у Јерусалимском храму, апостоли, иако по народности Јевреји, нису им се придружили, нису отишли у Јерусалимски храм, него су били у једној кући на молитви. И гле, око девет сати пре подне „у један пут постаде хука

с неба као духање силнога ветра, и напуни сву кућу где себаху; и показаше им се раздијелени језици као огњени; и сједе по један на свакога од њих. И напунише се сви Духа Светога, и стадоше говорити другијем језицима, као што им Дух даваше те говораху." (Дел. ап. 2, 2—4).

Тада се апостоли духовно преобразише. Нестаде њихове дотадашње бојазни, и напунивши се мудрости и храбрости смело проповедаху Христову науку, и то на велико чуђење присутних, говораху на разним језицима тако да је свако могао чути реч Божју на своме језику. Том приликом апостол Петар је одржао присутном народу опширну поуку о Христу, о Његовом страдању и васкрсењу и позва народ да се покаје и крсти. Тада се крстило око три хиљаде душа. И то је прва црквена заједница. Тај празник силаска Светог Духа на апостоле, то је први рођендан Цркве, рођене у Јерусалиму. Од свих помесних цркава то је најстарија.

Ту, на томе светом месту, у томе светом граду и околини десило се страдање и васкрсење и узнесење Христово, ту и силазак Светог Духа, ту и појава прве хришћанске цркве. Зато је Тај град био одувек у особитом поштовању код свих хришћана. Црквени песник назива Јерусалимску Цркву мајком свих цркава, кличући: „Радоја Сионе свјатиј, мати црквеј, Божије жилишце!"

Из Јерусалима се даље ширила Црква Божја по целом пространом Римском царству и ван царства. Убрзо су постале и друге помесне цркве као Коринтска, Кипарска, Ефеска, Солунска, Римска, Антиохијска Александријска, а касније и Цариградска чије су духовне кћери Српска, Руска, Бугарска и Румунска црква. Све те цркве из самог почетка сачињавале су једну општу, васељенску Цркву, подељену по административним центрима и областима, често и по националним границама, али јединстве-

ну по истоветности вере, светих тајни, богослужења, и нарочито по једном истом Духу Светом који своју Цркву чува и води кроз тајанствена и чудесна збивања светске историје. Највиша видљива власт у Цркви, почевши још од апостолског доба био је васељенски сабор чију праслику видимо у апостолском сабору. До данас је било седам таквих сабора које Црква признаје за васељенске.

Особине Цркве Христове

Из напред наведених чињеница јасно се могу извести главне и битне особине Цркве Христове.

Црква је једна

Ако је Црква тело Христово, а Христос њена глава, као што тврди Св. писмо, онда Црква може бити само једна, као што је и Христос само један. Осим тога, Сам Спаситељ је нагласио јединство Цркве рекавши да ће основати Цркву, дакле једну Цркву, а не више цркава. Његова је ватрена жеља била а то је и његово пророштво да буде једно стадо и један пастир. Тај пастир је Он лично, а стадо су сви хришћани који припадају Његовој Цркви (Јн. 10, 16).

Зато што је Црква само једна, и што је она тело Христово, она је суштински недељива. Никада се Црква не може поделити. Од Цркве само може отпасти ко хоће, и она може из свога крила избацити онога ко то заслужи, јер Спаситељ каже ко ни Цркве не послуша нека је као незнабожац и цариник (Мт. 18, 17). Зато се реч Црква, кад се говори о њој у догматском смислу, не може употребити у множини, јер нема више цркава. Та реч се каткад и у говору и у Св. писму употребљава у множини

(1. Кор. 16, 19). Али из текста је очигледно да је ту реч о помесним црквама које су делови једне исте васељенске Цркве, а не о разним конфесијама. Исто тако се у јектенији молимо за благостање светих Божјих цркава и за јединство свих. Није ни ту реч о разним хришћанским конфесијама, него о помесним црквама за чије се благостање и јединство молимо.

Ни од куда не следи да се јединство цркве мора схватити у смислу неког административног црквеног централизма са једном видљивом главом која би на себе преузела улогу заменика Христовог. Стара хришћанска Црква је била састављена из појединих помесних цркава које су имале своју унутрашњу самоуправу, чак и своје помесне саборе, али су увек биле свесне тога да су оне само део једне свеопште васељенске Цркве, којој је глава сам Христос, а над којом видљиву врховну власт има само васељенски сабор. Због тога су сабори и сазивани, кад се за њих указала потреба, што тада није постојала у Цркви ни једна људска личност која би била видљива глава Цркве, која би могла решити питања која припадају само васељенском сабору, и која би била чак и изнад сабора. Тако шта није било познато старој васељенској Цркви, као ни данашњој.

За јединство цркве нужно је, и довољно, јединство вере, јединство благодати Духа Светог која се добија кроз свете тајне, јединство јерархије која преко апостола потиче од самог Христа, јединство богослужења, и већ разуме се само по себи, јединство у вери и јерархији са старом апостолском Црквом и јединство са Христом као једином и незаменљивом главом Цркве. Православна Црква је крај све своје административне и националне расцепканости све до данас, пуних двадесет векова очувала своје пуно јединство у свему, без икакве видљиве

главе која би замењивала Христа, и без икаквог административног централизма. То је право историјско чудо, коме се протестанти диве и чуде јер они тога немају.

О протестантизму се не може ни говорити као о некој јединственој појави. То је скуп разних верских учења, често супротних једно другоме, а заједничка им је црта само протест против папства. Зато протестантизам, свеједно да ли се ради о њиховим великим скупинама као што су евангелисти, реформати, баптисти, или о оним мањим сектама којих има у Америци на стотине, као што су адвентисти разних врста, квекери, мормони и др. протестантизам такав какав је нема унутрашњег духовног јединства нити јединства и континуитета са старом апостолском Црквом коју је основао Христос. Црква мора потицати из времена Христовог телесног боравка на Земљи а не из 16 17. или 19. века. Њен оснивач мора бити Христос, а не какав свештеник, распол или чак и нетеолог који се проглашава вођом и оснивачем Цркве.

Данашњи екуменски покрет покушава да кроз хришћанску љубав приближи хришћане разних конфесија на заједничком пољу чињења добрих дела у свету. А кроз то приближавање и љубав да се постигне и крајње јединство. Да ли ће то успети и кад ће се то остварити, то је ствар будућности која је у Божјим рукама. Тешко је бити пророк без Божјег откривења. Али, ма колико да је љубав први и најважнији корак ка узајамном зближењу и јединству, ма колико она била цемент и кохезија која спаја крштене људе, јединство се не може остварити без познања и признања истине о Цркви. А истина је да Црква може бити само једна и да се њено јединство састоји у напред побројаним условима јединства. Све дотле, онај ко те услове не поседује, стоји ван Цркве, ма колико иначе његова хришћанско-харитативна делат-

ност била богата. Свакако да ће му то Спаситељ урачу-
нати као веома добро и корисно за спасење. Али, при
свем том то спасење не долази редовним путем кроз
Цркву како је то Спаситељ установио, него посебним
путем и дејством милосрђа Божјег и љубави Његове која
неће дозволити да икоме пропадне плата на небесима,
чак ако је и само чашу воде пружио једном човеку
(Мт. 25, 35; 10, 42.).

Спасење ван цркве

Што се пак тиче спасења оних људи ван Цркве који
за цркву нису ни чули као, на пример, деца која некрш-
тена умру у најранијем детињству, или и одрасли људи
који нису имали прилике да се за живота упознају са
Христом и Његовом науком и Његовом Црквом, њихово
спасење је за нас тајна коју ће разрешити Божје све-
знање, Божја милост и Божја правда. Пред та три бес-
крајна рефлектора ничија морална природа, ничије срце
и ничије мисли и дела неће бити скривени, и никоме од
њих Бог неће учинити никакву неправду. У то смо си-
гурни.

А ако је неко баш толико нестрпљив и радознао да
сазна шта ће бити са таквим особама које нису крштене,
а веровање у Еванђеље и крштење постављено је у Св.
писму као услов без кога нема спасења (Мр. 16, 16.), онда
на основу Св. писма можемо извући овакву претпоставку
као одговор:

Св. писмо сведочи да је Спаситељ између своје те-
лесне смрти и васкрсења душом својом био у аду и тамо
проповедао душама старозаветних људи (1. Петр. 3, 18—
20.). Црква у тропару Св. Јована изражава веру да је он
душама у аду благовестио оваплоћеног Бога („Благовјест-
ила јеси и сущим во адје Бога іавашчагосіа плотију“).

Иста вера изражена је и у песмама о праведном старцу
Симеону Богопримцу (Адаму извјестити хотјај, иду во
адје живущчу и Евје принести благовјестије, Симеон во-
пијаше...“ Минеј фебр. 3. Канон).

Дабоме, пошто ми не знамо какав изгледа духовни
свет, то не знамо ни како су изгледале проповеди душама
у аду. Али једно је сигурно: ако се њима тамо пропове-
дало Еванђеље, а Св. писмо сведочи да јесте (1. Петр. 4,
6.), то су онда душе у аду могле да учине нешто што би
било еквивалентат вере и крштења нас земаљских људи.
Шта је то, у чему се састојао тај еквивалентат, ми то не
знамо. То је за нас тајна. Али по логици ствари он је
морао постојати, јер ако га није било, онда је излишна
и илузорна проповед која им је држана.

Па ако је Бог по својој мудрости, правди и милости
сматрао за потребно да се еванђеље проповеда старозавет-
ним мртвацима, да би им се дала могућност спасења и
да би им се могло судити (1. Петр. 4, 6.), не видимо онда
никакав логички разлог зашто би мудрост милост и
правда Божја ту могућност одузела душама новозавет-
них људи који су помрли немајући могућност да се на
Земљи упознају са Христовим Еванђељем и Христовом
Црквом. Логично је веровати да ће и њима та истина на
оном свету бити на неки начин саопштена, и да ће им
Бог дати могућност да учине нешто што је еквивалентно
нашем земаљском крштењу и веровању

Да ли оваквом одговору одговара баш објективна
стварност у духовном свету, то не можемо знати без по-
себног Божјег откривења, а њега немамо. Али да је тај
одговор сам по себи логичан и да је у пуном складу са
Св. писмом, то се не може порећи. У сваком случају он
је бољи и утешнији и у бољем складу са духом хришћан-
ства него други одговори који категорички оспоравају

могућност спасења свакоме ко не припада дотичној вери или секти. Такви одговори су више израз неке злобне освете и смишљеног застрашивања него Божје истине и љубави.

Црква је света

Друкчије не може ни бити. Када Црква не би била света, не би била Црква. Светост је неодвојива особина Цркве.

Светост Цркве не треба схватити као збир светости њених чланова. Не добија Црква светост од својих чланова него они од ње. А она као заједница, као тело Христово, света је по својој природи јер је освећује Дух Христов, Дух Свети, својом благодаћу која се кроз свете тајне излива на верне.

Дејство Божје благодати на разне људе доноси различите плодове. То је зато, што Бог ни на једног човека не делује присилно. Његова благодат нас прати и помаже у светом животу, али само онда ако човек слободном вољом прихвати њено дејство. Зато Св. писмо каже да смо ми Божји сарадници (1. Кор. 3, 9). Пошто се различити људи различито одазивају благодати Божјој и у разној мери сарађују са њом, то онда у Цркви има не само светитеља, не само праведника, него и грешника. Црква је — по речима Спаситељевим — слична мрежи која се баца у море па заграби рибе од сваке врсте (Мт. 13, 47—49). Зато Црква и не жури са екскомуницирањем грешника, него као и Бог, чека његово покајање. А ако покајање не дође, лако је за казну! Она ће стићи оног дана кад се из мреже буду избациле безвредне рибе. Треба имати у виду чињеницу да Спаситељ чак ни Јуду није избацио из друштва својих ученика, иако је знао

какав је и како ће се понети према Своме Учитељу. Спаситељ му је до последњег секунда давао могућност да се покаје. Тако чини и Црква са грешницима. Изузетак су само тешки, упорни јеретици који тврдоглаво и пркосно одбацују истину и разбијају Цркву.

Но, иако је по тврдњи Св. писма сваки човек прешан, ипак има разлике у прешности појединих људи. Нису сви подједнако грешни ни сви подједнако праведни. Та скала је неизмерно дугачка. Спаситељ каже: Многи су станови у кући Оца мога" (Јн. 14. 2). Они хришћани који су благодат Божју искористили у највећој мери, тако да су савладали грех у себи, и да их је Бог прославио чудесима, то су светитељи Цркве Божје. Црква је у сва времена имала светих људи, па и у новом веку. Да поменемо само неке опште познате као што су св. Серафим Саровски, Св. Василије Острошки, св. Јован Кронштатски и још многи неканонизирани живи испосници и подвижници.

Ни та појава светитељства не постоји код секташа нити уопште код протестаната. А то је велики недостатак. Права Црква не може бити без правих светитеља. Уосталом светитељство је крајњи и највиши циљ људског постојања.

Црква је васељенска

Символ вере каже да је Црква, васељенска, или саборна, или католичка (овај последњи израз не значи: римокатоличка!). Шта значе ти изрази? У грчком језику постоје две речи којима се означава својство Цркве: „јерменики“ и „католики“. Онај први израз преводимо са „васељенски“ јер Црква не зна ни за националне ни

за државне границе. Она се шири по целом свету, по целој васељени, и зато је васељенска. Она треба и хоће да сабере у себи све народе и све генерације, зато је она саборна или католичанска. У њој, како каже Св. писмо нема Јудеја ни Јелина, роба и слободњака, него је у свима Христос (Гал. 3, 28).

То, разуме се, не значи да Црква пориче националност свих нација. Она признаје националност и национална осећања као нешто што је природно, што је током историје сам Бог створио. Апостол Павле, иако је изразио васељенски апостол, иако каже да у хришћанству нема Јудеја ни Јелина, ипак осећа за свој народ толико силну љубав да каже волео би да се његови сународници спасу, па макар и он лично био одлучен од спасења (Рим. 9, 3). Кад Спаситељ после васкрсења шаље апостоле у свет да проповедају Еванђеље, Он каже: „Идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа” (Мт. 28, 19).

Спаситељ дакле признаје природну чињеницу индивидуалности појединих народа и не дозвољава ученицима да то поричу или превиђају. Црква у једном народу треба да је оно што је душа у телу, или да се изразимо поређењем Спаситељевим она је квасац стављен у три копање брашна док све не ускисне (Мт. 13, 33).

Православна Црква је кроз своју историју тако и поступала са својим народима. Она је чувала и бранила биће и дух народа који су јој припадали, старајући се да тај народни дух евангелизира, да га освети благодаћу Духа Светог.

Црква је апостолска

Бити апостол, то значи бити посланик Божији у свету. То значи ширити и остваривати Еванђеље Христово међу људима. Црква то чини од свога постанка до данас, па је по томе *апостолска*. Она је дакле апостолска по своме посланству, по својој мисији у свету.

Црква је апостолска још и по томе, што је заснована на темељу пророка и апостола, где је камен темељац сам Христос, како каже Св. писмо (Еф. 2, 20). Цркву је основао Христос, а апостоли су је проширили па је и по томе апостолска.

И најзад, Црква је апостолска по томе што она има закониту црквену власт, јерархију која потиче од самих апостола и од Христа. Она верока заједница која нема јерархију која потиче од апостола и то непрекинуто, та није апостолска Црква. Исто тако она заједница која не учи снако како су апостоли учили и веровали, него или нешто додаје или нешто одузима, не може се назвати правом апостолском Црквом.

Православна Црква је права Црква

Данас у хришћанском свету постоје многе заједнице које себе називају Црквом. Међу њима постоје мање или веће разлике. Но права Црква може бити само она, која има напред наведене особине, то јест која историјски потиче од Христа и апостола, која има неизмењено Христово и апостолско учење, која има св. тајне и благодат Духа Светог, која има у себи светости и светитеља, кратко речено: која је једна, света, саборна и апостолска. Сва та својства несумњиво има Православна Црква.

Зашто славимо Свету Богородицу?

На празник Успења Прев. Богородице 15/28 августа

ДНАС у целом свету где има макар једно православ-но срце узносе се топле молитве пред престо Свевишњег у част и славу Свете Богородице, јер је данашњи дан највеће славље Свете Мајке Божје. На данашњи дан Она је напустила ову прљаву планету чији је пакосни пород распео Њеног Сина, па се и душом и телом винула кроз ваздушна митарства у надзвездана небеска пространства где Њен Божански јединородни Син царствује у сјају своје славе небеске. Заиста то је морао бити потресан и величановен тренутак састанка Сина и Мајке, који су услед греха људског били привремено развојени мрачним дубинама васноне. Гледајући тај приказ, анђели су од радости клицали. Зато Црква није данашњи дан прогласила за дан жалости, него га слави као *светли и радосни празник Мајке Божје, најчистијег, најнежнијег и најсветијег бића људског које је живело на Земљи*. Њена личност је као свежа зелена оаза у пустињи, као бели крин израстао на ђубришту грешног човечанства. У њеној личности изражене су и остварене све врлине и све истине православља, и то у највећој мери.

Јер, ко је био чистији од Ње? Ко је био блажи и милосрднији од Ње? Ко је био смернији и скромнији од Ње? Ко је од створених бића био светији од ње? У њеној личности остварена је и благост и највиша чистота и највећа смерност и највећа светост после Бога. Зато је Мајка Божја по сазнању и веровању Цркве Пресвјатаја. Она је часнија од херувима и несравњено славнија од серафима.

Осим тога у Њеној светој личности остварене су основне истине православља о оваплоћеном Сину Божјем. Јер, ко верује да је Господ Исус Христос прави Син Божји оваплоћено Друго Лице Свете Тројице, тај самим тим мора веровати и да је Света Дјева Марија права Богородица, Мајка Божја. Ко указује љубав и поштовање Христу као Богу и Спаситељу, тај ако хоће да буде до краја логичан и доследан, мора указивати љубав и поштовање и Мајци Божјој.

То је јасно свакоме ко здраво и логично мисли. Па ипак има секташа који нас наговарају да примимо њихову веру и тврде да они поштују Христа, али не поштују Св. Богородицу. Кажу да тако шта не пише у Св. писму и да према томе ми православни падамо у многобоштво кад указујемо поштовање Св. Богородици.

Мени је врло жао кад морам о хришћанима да кажем нешто неповољно. Али, заиста ја се питам где су њима очи да виде шта пише у Св. писму, и где им је разум да схвате то што је написано јасно и разговетно?

Ено, у Св. Еванђељу кога и они читају проречено је *да ће Св. Богородицу звати блаженом сви нараштаји*. Сам посланик Божји, св. Арханђел Гаврил назива је, по наређењу Божјем, *благодатном*. Сам Дух Свети, кроз уста праведне Јелисавете, назива је *Мајком Божјом*. Тако, видите, говоре небеса о Светој Богородици. А секташи? Они, као да знају боље и од св. Арханђела и од Светог Духа, све то одбацују и опходе се према њој као и према свакој другој обичној личности, називајући је просто Марија, као и сваку своју сусетку. А ако верују да је Христос Бог, зашто онда не називају Богородицом Ону која Га је родила? И ако признају да је Она заиста Богородица, зашто јој не указују дужно поштовање, одговарајуће Њеном достојанству које Јој је сам Бог даровао?

И најзад, какво је то хришћанство без Богородице? Ако је то уопште хришћанство, онда мора да је врло крње. Јер, може ли ико замислити хришћанство без Благовести? Ја не могу! А Благовести без Св. Богородице? Још мање! Може ли ико замислити хришћанство без Божића, без рођења Христовог? Ја не могу. А Божић без Св. Богородице? Још мање! Може ли ико замислити земаљски живот Христов без Његове пречисте Матере која се појављује у свим важнијим моментима Његова земаљског живота. Она га склања у Египат испред безумног Ирода. Она га брижно негује и води у Јерусалимски храм. Она га прати у Кану Галилејску. Она рида под крстом приликом Његова распећа. Радује се са анђелима приликом Његова васкрсења. Испраћа Га до горе Јелеонске приликом Његова вазнесења. Са ученицима Његовим очекује долазак Духа Светог. Зар све те чињенице нису довољан и предовољан разлог за поштовање Свете Богородице. Па све је то написано у Св. писму. И где, секташи опет кажу: нема места и разлога за њено поштовање и слављење, сматрајући је мртвом и немоћном, и да према томе њене молитве пред Богом не вреде ни толико колико њихове.

Како је то погрешан поступак и плитко умовање. Па ко би могао и помислити да ће Господ наш, који је васкрсао мртваце, оставити Мајку своју у оковима смрти? И ко може ма за часак и помислити да ће Господ, који је услишио молбу жене Хананејке, и многобожачког капетана, и слепог Вартимајеа и десеторице губаваша и крвоточиве жене и свих других који су Га усрдно молили, одбацити и бити глув једино за молитве своје свете Мајке, која се непрестано моли за нас? Зар није то сасвим логично и паметно мислити и веровати да уколико је неко праведнији и ближе Богу, утолико и његове молитве

имају моћније дејство. А ко је од свих људских бића био праведнији и ближе Христу, него што је то Св. Богородица? Секташи, можда? Не, не, нико није имао толику меру светости и праведности. Зато су хришћани свих времена и нараштаја — баш као што је и проречено у Св. писму — увек приносили своје топле молбе Св. Богородици, мајци нашој небесној, да нас она својим моћним молитвама спасе и заштити од беда и невоља.

Али та љубав и поштовање према Мајци Божјој не потичу и не почињају само на овим еванђелским цитатима и логичким закључцима. Не, не. Љубав према Св. Богородици и поштовање Св. Богородице код хришћана, покрај напред наведених еванђелских и чисто логичких разлога, почива још и на чињеници да је Св. Богородица безброј пута показала своје моћно дејство и своју помоћ. Кад би пред наше очи искрсли сви примери и сви призори како Мајка Божја спасава и помаже оне који јој се молитвом обраћају, видели бисмо безбројне болом и неправдом скрхане душе, безбројне увељене мајке, безбројну самохрану сирочад, видели бисмо многе научнике и уметнике; видели бисмо многе војске, народе, државе, градове и крунисане, главе како на колена падају пред њеним светим ликом, тражећи помоћ и утехе од ње и добијајући је у изобилју.

Бог помоћу природних закона остварује свој план и ред у васиони и природи. Основни закон природе, познат сваком човеку, чак и сваком детету, гласи: слабија сила покорава се јачој сили. А зар има ипде у свету јаче силе од воље Божје?! У црквеној песми пева се: „Идјеже бо хошчет Бог побјеждајетоја јестества чин” — Тамо где хоће Бог, побеђује се дејство природе. Па тако и јесте. Кад Сунце покаже своју светлост, звезде постају невидљиве, као да не постоје. Тако и кад Бог покаже своје дејство, закони природе постају

послушни и немоћни да се успротиве. А у Личности Свете Богородице то је безброј пута доказано. Јер, не само што је она надприродним путем родила Сина Божјег, не само што је Она „по рождествје дјева и по смрти жива“, него је она својим молитвама за нас подарила људима безброј пута чудесно исцељење од неизлечивих болести, кад јој се обрате људи топлоом и искреном молитвом.

Уостаом помоћ коју нам она указује не мора увек да буде натприродна. Може она да се деси потпуно по природним законима, и најчешће се тако и дешава, па ипак да носи на себи печат чудесности и убедљивости за оне којима је указана. Ево вам неколико примера.

Сви ви знате ону дивну песму Богородици: *Возбраној војеводје*. Није та песма постала случајно. Нису њу испевали докони песници. Не, она је најтоплији и најискренији израз захвалности Богородици због очигледно указане помоћи коју је неколико пута даровала Цариграду, ондашњем расаднику православља. У време цара Ираклија који беше одвео војску на исток да брани православну земљу од персијског цара Хозроја, Цариград је био остао скоро потпуно без одбране. Са истока га беше опсео персијски војсковођа Сарвар са опромном флотом, а са запада скитски војсковођа Хаган. У књигама стоји записано да је тај Хаган претио не само Цариграду него баш православљу, „возсилаја глаголи хулнија на Бога“ — то јест псујући православне светиње. Православни Цариграђани знајући да су им војне снаге врло мале, а знајући и свирепост нехришћанских војсковођа, беху у великом страху. Цариградски патријарх Сергије са масом православног народа вршио је топле и свечане молебне Мајци Божјој носећи Њену икону у дугим литијама. Озлојебени Хаган, уверен у своју војну снагу хулио је на Бога и Богородицу у исмејавао православне довикујући им: „Не-

мојте се само заваравати вашим Богом и Богородицом. А молили се, а не молили, ја ћу сутра свакако ваш град разорити“. То је православне потицало на још усрднију молитву. И где чуда! Сутрадан она шачица православних војника тако је моћно савладала Хаганову војску која се, иако многобројна и храбра, од нечег уплашила, а силна бура потопила је Сарварову флоту, тако да је жижка православља, Цариград, за трен ока био слободан! Слична историја са Цариградом десила се касније још двапут: за време Константина Погоната и за време цара Лава Исавријанца.

А нешто врло слично поновило се 1812. године У црквеним књигама је забележено, као и у свим историјским документима, да је те године Наполеон цар западног безверја пошао на Русију, ондашњу заштитницу целог православног света. Уза се је водио скоро целу западну Европу. Православна војска, бројно слабија, морала је да се повлачи чак до Бородина. А тада, увидевши своју људску немоћ пред јачим непријатељем, донесоше икону Мајке Божје, па цела православна војска и генерали и православни цар и православни народ падоше на колена пред Њеним светим ликом и као из једних уста завацише ону познату уздах песму: „Спаси от бјед раби твоја Богородице“... И као што знамо, спасење је ипак стигло; не од људске моћи него од Божје. Јер, кад је православна војска већ била напустила и Москву, и тиме јасно признала да не може да се супротстави Наполеону, тада се диже рука Божја. Само један мраз, онај прави руски, и војска западног безверја пред којом је цела Европа држала као деца пред ноћним страшилом, скљока се и паде као цвеће под њим.

И немојте ви рећи: е па то је било одавно. Ја ћу вам навести и савременије примере. Архитекта Жарко Татић

у својој књизи о Хилендару наводи догађај како се 1925. године упалила манастирска шума. Пожар је био тако страшан и тако се неминуовно и незадрживо приближавао Хилендару, да га нико од људи није могао задржати. Ветар га је носио ка манастиру. Искупише се сви светогорски калуђери: и Срби и Грци и Руси и Румуни и Бугари да гасе пожар и спасу Хилендар. Али, људска снага ту је била савршено немоћна. Тада се један српски калуђер о. Авакум сети да је Мајка Божја заштитница Хилендара. На његов предлог изнесоше велику икону Св. Богородице из Цркве, обнесоше је у литији око храма и понесоше према упаљеној шуми певајући молбене песме. И где чуда. Ветар промени правац и пожар се заустави као руком задржан. Кад сам пре неколико година био у Хилендару, видео сам својим очима ту икону и то место до којег је пожар дошао и зауставио се.

И не само да су се калуђери молили. Знам ја и научнике који су призивали Св. Богородицу у помоћ. Било је то 1929. год. Један талијански научник, Нобиле, пошао је ваздушном лађом на Северни Пол. Том приликом папа му је дао један велики крст да га баца на сам пол кад буде стигао. Експедиција је успела. Стигли су до пола, бацили крст и вратили се. Све светске радио-станице славиле су тај успех као што се данас говори о васионским путницима. Али при повратку олуја захвати ваздушни брод, сломи га, и Нобиле са једним делом посаде паде на санте леда. Њихова отпремна радио-станица беше покварена, а пријемник је остао неповређен. Тако су они слушали све станице света како преносе веселу музику и хвале њихова постигнућа, а они немоћни седе на санти леда немајући могућности чак ни да позову људе у помоћ. Тада Нобиле и сва његова учена пратња падоше на колена и запеваше молитву Св. Богородици. Научници

XX века! Да је њихова молитва била изговорена црквено-словенским језиком, гласила би: „Пресвјатаја Богородице спаси нас!“. И пле шта се десило! Њихов радио техничар, иако је отпремник био покварен, продужио је да преко њега упућује радио-позив за помоћ. У једном моменту, аларат некако проради. А један радио-аматер у једном руском селу око четири сата изјутра ухвати те позиве преко радија, обавести о томе сву светску јавност те се брзо формираше нове експедиције које су пронашле и спасле бродоломнике.

Шта да кажемо на све ове догађаје? Сасвим је природно да већа војска, кад се уплаши, може да буде тучена од мање војске. Сасвим је природно да бура може да буде толико јака да потони целу једну средњовековну флоту. Сасвим је природно да зими у Русији буде јак мраз. Сасвим је природно да ветар може да промени правац. Сасвим је природно да је техничар чепркајући око радиоапарата могао да изазове срећан спој са осталим светом. Све је то сасвим природно и могуће. А ипак *све је то као целина потпуно чудесно*, и непобитно сведочи о помоћи коју је Св. Богородица указала на природан начин, онима који су јој се обраћали топлим вером.

Па кад је све то тако, онда оставимо ми на страну и секташе и невернике нека умују како год хоће. А ми знамо да и реч Божја и логика људског разума и чињенице искуства јасно и непобитно сведоче да је пресвета Мајка Божја и после своје телесне смрти жива у небеском свету и да њене моћне молитве прате и чувају сваког хришћанина који јој се с вером и топлим молитвом обрати за помоћ. Зато и певамо у тропару да она после смрти није оставила свет, јер њена помоћ је увек присутна.

Зато, чујте православне хришћанке. Немојте да се китите којекаквим амајлијама: слончићима, кучићима,

мачкицама, лествицама и одачарима. Оставите то сујеве-
рим многобошцима. А ваша грса нека буду украшена
ликом Мајке Божје или часним крстом Њеног Сина. А
из срца и уста наших нека се стално извија она дивна и
кратка али топла молитва: „Пресвета Богородице спаси
нас“.

Да ли су светитељска тела балсамована?

(Одговор читаоцу П. С. из Мачве)

Нису. Апсолутно нису! Балсамовати некога да би га
прогласили светитељем то значи дати му лажну светитељ-
ску легитимацију. А прави светитељ нема потребе за лаж-
ном легитимацијом, јер самим тим што је лажна, није
светитељска. Осим тога светитељ има праву небеску лепи-
тимацију свога светитељства, а то су чудеса која се де-
шавају на његовом пробу или над његовим моштима.
Погледајмо цело то питање у светлу следећих чињеница,
јер чињенице су најбољи учитељ. Верујте тим чињеница-
ма, а не мени.

Прва чињеница. По природним хемијско-биолошким
законима тело живих бића се стално распада, али и стал-
но обнавља. То је очигледна и општепозната чињеница.

Друга чињеница. Исто тако по природним хемијско-
биолошким законима мртва тела свих живих бића се
распадају на своје састојке чим их напусти оно што их
оживљава (ми хришћани то називамо душом).

Трећа чињеница. Брзина распадања човечјег леша за-
виси од земљишта у коме леш почива, а и од начина
покојникова живота и исхране. Зато неко тело иструли

врло брзо, неко спорије, а неко остане врло дуго нера-
спаднуто.

Четврта чињеница. Постоје разна хемијска средства,
позната малом броју научника, помоћу којих се може
спречити распадање мртвог тела. Применом тих хемиј-
ских средстава врши се балсамовање.

Пета чињеница. Балсамовања има разних врста, и деј-
ство неких може да траје дуже а неких краће, па се тело
после извесног времена опет распада.

Шеста чињеница. Балсамовање је врло скупо, па се
на тај луксуз не може дати свако. Зато се балсамовање
врши обично само над личностима које су у животу биле
знамените и имале високи положај.

Седма чињеница. Ниједно од тих балсамованих тела
не показује никакве чудесне знаке. Нико од њих није
добио ни утеху ни духовно охрабрење, а камо ли какво
телесно исцељење.

Осма чињеница. Међу сачуваним светитељским тели-
ма (моштима) има и таквих која су припадала непозна-
тим, сиромашним људима, пустињацима, подвижницима.
Они нити су могли коме платити да их после смрти бал-
самује, нити им је тако што уопште падало на памет.
Њихова тела су била сасвим природно, нормално сахра-
њена у земљу. Понекад им се и проб био заборавио.

У тим случајевима балсамовање је очигледно било
искључено. Па ипак њихова тела су нађена нераспаднута
и нераспаљива. У часопису „Преглед епархије Жичке“
бр. 11—12 од 1921. године на стр. 189. описано је како су
радници вршећи неке оправке у манастиру „Вујину“ на-
ишли на проб непознатог светитеља и у њему нашли
мошти целе, нераспаднуте, жуће као свећа. Према једном
старом запису оне су ту почивале још од 1597. године.
Али и пре откопавања, пре него што је констатовано да
ту почивају нетрулежне мошти, народ је долазио на проб

да се моли непознатом светитељу и ту су се дешавала исцељења.

Иако то није давнашњи догађај, ако баш желите и новијих података, онда отидните до манастира Јована у Овчарско-Кабларској клисури, и ту ће вам свако показати проб оца Макарија. То је био велики подвижник познат целој околини са својих молитвених подвига и дубоко поштован још за живота. Умро је 1949. год. Сахрањен је на врло влажном терену, у врло прошном дрвеном сандуку чије је дно решеткасто јер је од само неколико летава начињено. У манастиру то тако намјерно чине да би тело што пре испружило. Кад су приликом пресељења манастира Јована, (1956 или 1957) које је било потопљено, извадили његово тело из проба да би га сахранили на новом месту, оно је било цело целцато, нераспадануто и нераспаљиво. Чак и кад су отворили сандук, оно је дошао у додир са ваздухом и сунчевом светлошћу, ни тада се није распало. Очевици тога догађаја су многобројни.

Девета чињеница. Црква зна да постоје балсамована тела. Она зна и да привремена нераспаљивост балсамованих тела није никакво чудо Божје, него обична природна ствар. Зато она саму нераспаљивост тела још не узима као довољан доказ светитељства. Нужно је да се над тим моштима дешавају чудесни догађаји. Ако се и то деси, бар неколико пута, онда је то небеска лепитимација и потврда дотичног светитеља, па је у том случају потпуно искључена сумња да имамо посла са балсамованим телом. Јер чудеса су дела Божја, па ако би неком несавесном човеку и пала на памет болохулна мисао да изврши фалсификат нечијег светитељства подметањем балсамованог тела место правих светитељских моштију, Бог свакако не би учествовао у тој превари чињењем чудеса.

Десета чињеница. А да се над ђивотима правих светитеља дешавају чудесна исцељења, то је општепозната ствар. Историја каже да су се над моштима св. Саве молили не само православни, него и римокатолици и муслимани. А ако чак и један муслиман долази над ђивост једног „Баурског“ свеца, онда он за то мора да има врло јаке и неодољиве разлоге. Ти разлози су били очигледна, необорива и непоречива светитељева чудеса.

И не само што су се та чудеса дешавала некад, него се она дешавају и данас. Отидите у Дечане, у Пећку Патријаршију, у Св. Наум, у Острог, па ћете чути и видети да и данас људи тамо доживљују чудеса, и то не само православни, него и неправославни. За описивање тих чудеса није ни близу довољно једно писмо, нити ова свеска „Мисионара“. Колико је мени лично познато, оно што сам чуо од очевидаца само у манастиру Острогу, опис чудеса која су се десила само над ђивотом св. Василија Острошког од 1956. године до данас захтевао би једну дебелу књигу. Толико су та чудеса многобројна.

Да завршим. Ко хоће да сумња, може сумњати до миле воље, али не може никад оборити чињенице. А ја и не тражим да верујете мени, него чињеницама. Отидите и видите!

Догма о васкрсењу мртвих

(Кратко изложење докторске тезе приликом полагања докторског испита и одбране дисертације)

Реч о самом раду

ТЕМА коју сам изабрао за своју дисертацију гласи: „Догма о васкрсењу мртвих”. Покрај Св. писма и дела светих отаца која сам наводио по Мињу, ребе по руским преводима, користио сам и осталу богословску литературу која се односи на тај предмет. Много жалим што нисам успео да дођем до дела шпанског богослова Сегаре *De identitate corporis carnalis et corporis resurgentis* (О истоветности земаљског и васкрслог тела), као и до Шилцове ствари *La resurrection des corps devant la raison* (Васкрсење тела пред разумом), јер бих се њима користио у решавању проблема идентитета тела са којим ме је упознао Камил Фламарион, још у првим годинама мојих теолошких студија.

Главни, управо најтежи проблем у апологији ове догме јесте питање идентитета, индивидуалитета и интегритета тела. Јер, од правилног схватања, постављања и решења тих проблема зависи могућност научног оправдања догме о васкрсењу.

Рада сам поделио на Увод, Први део, Други део и Закључак. У уводу говорим о важности ове догме износећи њен кратак историјат. У првом делу излажем и

образлажем саму догму, критикујући приговоре против ње. У другом делу износим остварење догме, то јест сам догађај васкрсења како ће се одразити на природи и својствима васкрслих тела. Најзад, у закључку, дошавши до уверења о истинитости ове догме у њеној православној интерпретацији, изводим из ње философско-моралне конзеквенце о високом достојанству човека у свету.

Хришћанство је религија васкрсења

Од свих питања која муче људски ум бесумње је најважније питање о суштини и судбини људског бића. То питање се провлачи кроз многе антрополошке и социолошке науке, кроз све философије и религије. Према схватању и решењу тога главног антрополошког и есхатолошког проблема, хришћанство се с правом може назвати религијом васкрсења и вечног живота. Васкрсење је тема која се провлачи, не као танка нит него као главна идеја, кроз све свете књиге, кроз богослужење, кроз историју и свакидашњи живот Цркве. Васкрсење је парола с којом је хришћанство ушло у историју човечанства без обзира на жестоке нападе и на згражање нехришћанског света над једном тако необичном вешћу. Не може се порећи истинитост Харнакове изјаве да је хришћанство ступило у свет као есхатолошка вест, дакле као вест о васкрсењу.¹⁾ Још је Тертулијан дао кратку карактеристику хришћанства рекавши: *Fiducia christanorum est resurrectio mortuorum.*²⁾ (Вера хришћана је васкрсење мртвих).

Званична црквена формула ове догме је врло кратка: „Чају воскресенија мртвих“ („Чекам васкрсење мртвих“).

1) Lehrbuch der Dogmengeschichte I Band S. 67.

2) De resurr. carn. c. I.

Краткоћа ове формуле је доказ више да се о овој догми међу хришћанима није водило толико много и тако оштрих спорова као о другим, рецимо христолошким, догмама. Она је била порицана само од екстремних јеретика и многобожаца. Први су је порицали заобилазним путем, свдећи појам васкрсења на душевни препород, а други су је директно отворено одбацивали, сматрајући је апсурдом. У доба васељенских сабора, као и касније у доба средњовековне схоластике, истинитост ове догме није могла бити осумњичена јер је ауторитет натприродног Божјег откривења, на коме је она и заснована, био неоспоран. У доба нове философије пред људски ум су избачени нови проблеми. Нова философија и теологија су биле окупиране проблемима са чијим решењем стоји или пада и догма о васкрсењу мртвих. То су питања Христова васкрсења, принципијелне могућности натприродног откривења, и чак питање постојања Бога као персоналног духовног бића различитиог од света. Отуда су и философија и теологија ову догму остављале по страни, на миру, у позадини. Зато је и литература о овој догми, у поређењу са другим богословским темама, сразмерно врло сиромашна. Ради илустрације, наведећу само један пример.

Познати православни руски апологет Свјетлов у својој књизи „Что читат по богословю?“ наводи 1820 озбиљних догматских и апологетских дела која су у његово време (почетак 20. века) била савремена и актуелна, на руском, немачком, француском и енглеском језику. Од свих тих дела само једно једино расправља баш догму о васкрсењу мртвих, покрај још неколико дела есхатолошке садржине.

Наша српска богословска литература је и иначе сиромашна. А када је у питању догма о васкрсењу мртвих,

верује у мене ако и умре живеће” (Јн. 11, 25), јер „иде час кад ће сви који су у пробовима чути глас Сина Божијега и чувши га, оживети” (Јн. 5, 28—29). Ове речи Спаситељ није изговорио само као какве заводљиве пароле, него их потврђује васкрсењем Лазара, Јајдрове кћери, младића сина наинске удовице, а најпотпуније својим васкрсењем.

Васкрсење Христово и опште васкрсење

Ако догму о васкрсењу мртвих посматрамо у светлости Христове васкрсења, онда је наше васкрсење не само очигледна могућност, него и догматска нужност. Ево како сам ту мисао схватио.

Васкрсење Христово је чињеница за чију историчност сведоче веродостојни извори и веродостојни сведоци. Сви покушаји разних хипотеза да се овај догађај порекне, претрпели су потпуни неуспех. А ако се васкрсење десило макар један једини пут, онда је његова могућност самим фактом доказана.

И даље: Ако васкрсли Христос обећава васкрсење свих као коначну судбину човечанства, који логичан ум може онда посумњати у једно тако високо и тако солидно загарантовано обећање?! Треба бити начисто с овим: ако је Христос заиста дошао да спасе човечанство, као што сам каже „Син човечји је дошао да спасе изгубљено” (Мт. 18, 11), а својим васкрсењем је то несумњиво и доказао, онда Његов долазак, а особито васкрсење, не може остати без икаква трага по коначну судбину човечанства које кроз све религијске облике тежи и чезне за спасењем, спасењем од смрти, јер спасење се управо у томе и састоји. „Спасење човеково је уништење смрти”

(*Illius enim salus evacuatio est mortis*),⁶ вели с правом св. Иринеј Лионски.

Та идеја о узрочној вези Христова и нашег васкрсења није само догматска мисао, него она лежи у самој природи ствари. Јер, ако се призна ма и најблеђа веза између преха и старадања — а порицати тако шта значи доћи у сукоб не само са Библијом, него и са људском савешћу у којој је та идеја дубоко усабена; то даље значи, доћи у сукоб са веровањем целог човечанства, и чак са свадашњим искуством које нам ту везу потврђује — ако се, дакле, призна узрочна веза између преха и страдања, онда се неминовно мора признати и узрочна веза између страдања праведника и искупљења, које може бити потпуно само ако се оствари кроз васкрсење. Страдање, смрт и васкрсење Христово су слика пута којим мора проћи људска природа ка својој потпуној рехабилитацији. Спаситељ је заиста ПУТ, ИСТИНА И ЖИВОТ (Јн. 14, 6.).

Мисао о узрочној вези између Христова и нашег васкрсења врло је живо изражена у црквеном песничству. „Страстију твојеју, Христе, от страстеј свободихомсја и воскресенијем твојим из истањенија избавихомсја” — то је мисао која се провлачи кроз цело васкрсно богослужење и светоотачку теологију, а заснована је на Св. писму које каже: „Као што у Адаму сви помреше, тако ће у Христу сви оживети” (1 Кор. 15, 21—22.). Зато св. Амвросије Милански, кад говори о значају васкрсења Христове, каже: „Васкрснуло је у Њему небо, васкрснула је у Њему земља, васкрснуло је у Њему свет”).

6) *Adversus haer. L III c. 23, 7.*

7) Октоих на стиховне стихире гл. 1.

Веза између Христовог и нашег васкрсења

Ево нас пред једном дубоком и непрозирном тајном! Наиме, како, којим путем и начином васкрсење са Христа прелази на нас и на сву твар, или зашто би Христово васкрсење требало да буде узрочник и извор нашег васкрсења? То питање спада у најтеже проблеме и тајне на које сам наишао у току обраде ове теме. На то тешко питање ја ни у Св. писму, ни код светих отаца, ни у природи нисам могао да нађем други одговор осим овога:

Цела узрочност у овом свету може се, чак и мора, свести на један извор, један основ узрочности, на вољу Божју. Кад је тако, зар онда воља Божја не би могла бити довољан разлог и подесан начин да Христово васкрсење буде извор и узрок нашег васкрсења, јер је у Христовој личности васкрсла људска природа? Сам васкрсли Спаситељ каже: „Ово је ВОЉА Оца који ме посла, да ништа од свега што ми је дао не изгубим, него да га васкрснем у последњи дан” (Јн. 6, 9.). Дакле, силом и путем воље Божје васкрсење се са Христа преноси на све људе.

Извесну паралелу овоме можемо наћи и у природи живих бића. Наиме, човечанство у очима Божјим представља једну биолошку, крвну и духовну целину. Па као што је у природи воља Божја, изражена кроз природне законе, да се здраве ћелије у организму жртвују за спасење оболелог организма; и као што цео организам неке биљке болује и пати због болести корена, и као што ће се цео организам ослободити страдања и смрти ако се из корена одстрани или уништи узрок болести, или ако се у организам убаци противотров, — као што је све то воља Законодавца органског света, тако је и воља законодавца свих светова да се васкрсењем Христовим исце-

ли од смрти и трулежи цело човечанство, јер му је тиме као целини прицепљен нови живот. У томе је смисао Спаситељевих речи: „Ја сам чокот а ви лозе” (Јн. 15, 5).

Тако, дакле, из Откривења видимо:

Смрт је контингентна, то јест условљена појава у овом свету. Сила Божја може се одупрети закону смрти, чему је најочигледнији доказ васкрсење Христово. Оно је морални, сотериолошки и метафизички узрок нашег васкрсења које нам је сам Бог обећао. Тако васкрсење мртвих, као и сваки други догађај у васиони, има свој основ, свој узрок и свој циљ. Основ је васкрсење Христово, узрок (causa efficiens) је воља Божја, а циљ је рехабилитација, васпостављање, нарушене људске природе, манифестација Божје правде и премудрости, или кратко речено- остварење царства Божјег.

Рационално — научно оправдање васкрсења

Али догма о васкрсењу мртвих може се образложити не само на основу натприродног Божјег откривења, него и са природног, логичког, научног гледишта. О томе говорим у трећем одељку Првог дела свога рада. Само, пре научног излагања оправдања догме о васкрсењу морају се учинити две неопходне ограде. Прва се тиче квалитета, а друга земљишта на коме почива одбрана о оправдање ове догме. Наиме, научно оправдање неке догме не састоји се у математичким или експерименталним доказима за њену истинитост, јер такви докази у религији нити су могућни нити су потребни. Довољно је навести разлоге који ће оправдати нашу ВЕРУ и НАДУ на васкрсење; доказати да васкрсење не само што није никакав апсурд, него је оно потпуно могућан и у извесном смислу неопходно потребан догађај.

Што се, пак, тиче основа на коме је могућно правдати догму о васкрсењу, мора се налазити да је то оправдање могућно само са теистичког терена, као што је напред већ речено и образложено. Једино кад би се ствари морале развијати по шема дијалектичког материјализма: теза — антитеза — синтеза, и кад би се та шема баш морала применити на човечју личност, и на човечанство као целину, једино би се тада могло говорити о васкрсењу као негацији негације, или као некој врсти синтезе живота као тезе и смрти као антитезе. Тада би смо живот схватили као тезу, смрт као антитезу, а васкрсење као синтезу. У том случају, дакле, васкрсење би било дијалектичка нужност.

Али доказ овакве врсте почивао би на недоказаним претпоставкама и не би био тачан ни формално ни материјално. Међутим, за научно оправдање догме није потребно ослањати се на недоказану дијалектику, него је довољно доказати да васкрсење није апсурд, да је у складу са својствима и плановима Божјим и са људском природом, а то је све могућно доказати.

Могућност васкрсења

Могућност васкрсења следи из Божјег свемогућства. Порицати могућност васкрсења, значи порећи Божју свемоћ, или чак и Божје постојање. Необично је логично и природно питање апостола Павла: „Шта, зар ви мислите да се не може веровати да Бог подиже мртве!“ (Дел. Ап. 26, 8.).

Људском уму је чак и лакше замислити васкрсење него стварање из ничега (*ex nihilo*). Јер, као што сасвим логично вели св. Јован Златоусти: овде постоји макар

материјал, а тамо ни тога не беше.⁸ А по оправданом мишљењу Тертулијановом „Бог може обновити оно што је већ створено“⁹ јер „није Бог потчињен творевини, него творевина Богу“¹⁰ како с пуно разлога додаје св. Иринеј Лионски. Логичност ове мисли признаје чак и Волтер кад каже: „Васкрсење је најпростија ствар на свету. Није чудесије двапут него наједанпут на свет доћи“.¹¹ Зато васкрсење може порицати само онај који пориче постојање Божје, или који ако и признаје Божје постојање, нема јасан појам о Божјем свемогућству.

Могућност васкрсења следи такође и из разних примера у природи који нам служе као слика васкрсења, па самим тим и као доказ његове могућности. И у Еванђељу и у I Посланици Коринћанима наведен је пример клијања зрна као слика васкрсења, те према томе и као доказ његове могућности. Свети оци, на пример св. Јустин мученик и философ и св. Григорије Ниски, покрај тога наводе и формирање човечјег тела као слику васкрсења. А као најјачи природни доказ за могућност васкрсења служе појава првог живота на земљи.

Научна је чињеница да на земљи некад није било живота. Појава првих живих бића равна је чуду васкрсења, јер је тада материја, тај вечити мртвац, први пут оживела. А ако се такав чудесан догађај десио некад, и то чак без дејства Божјег како, тврде материјалисти, онда је тим логичније веровати у могућност васкрсења уз свемоћно дејство Божје. Васкрсење, дакле, и са ло-

8) In genes. sermo 7.

9) De result. carn. c. 56, 68.

10) Adversus haer. 5, 5.

11) Пиома.

гичког и са научног гледишта није никакав апсурд, већ сасвим могућна ствар.

Неопходна потреба васкрсења

Али васкрсење не само што је могуће, него је оно и неопходно потребно ради потпуне манифестације Божје премудрости и правде. Ствар стоји овако.

Телеологија (целисходност) је у свету стварност која се са разних становишта може различито објашњавати, али се ни са једног становишта не може порећи. Неоспорна је чињеница да сваки делић људског тела — чак и свако зрнце цветног праха — има свој циљ и сврху. А кад је тако, кад сваки делић људског тела има свој циљ и сврху онда разуме се, и тело човечје као целина, и човечанство као још шира целина, морају имати неки циљ и сврху.

Може ли тај циљ бити гроб и трулеж у што ће се човечанство са свом својом културом и техником, са свим својим духовним напорима и постигнућима кад-тад сурвати ако га од тога ко не спасе? Ако је то коначни циљ постојања, онда је то најбесмисленији циљ од свих могућих циљева који се даду замислити. Зар не би премудрост Божја била тиме дефинитивно демантована ако би се она тако галантно показивала у детаљима, да би, кад је у питању целина, цео свој труд једним ударцем смрти, једним потезом немарности, претворила у прах и пепео!?

А, не! Ум васионе не може бити безуман! Ако, дакле, постоји премудри Створитељ света, а законитост, контингентност, ујерочност и целисходност природе у то нас несумњиво уверава, онда се Његова премудрост може потпуно манифестовати само уништењем смрти, дакле

васкрсењем. Јер, чему стварање света и човечанства, чему толика брига и старање о њему, ако ће гроб за сву вечност све то прогутати! Сасвим оправдано узвикује св. Амвросије Милански: „Шта може вредети благодат ако ја нећу сав васкрснути? Шта вреди живот, ако ће у мени дело Божје пропасти?“ (Quae gratia potestesse, ubi a non totus evasi? Quae vita, si in me opus Dei excidat?)¹²

Исто тако и правда Божја може се дефинитивно остварити само под условом да се деси овеопште васкрсење. Јер, човек је потпуно и цело биће тек кад се успостави његово духовно-телесно јединство. Тек као такав он може осетити пуноћу награде или казне. Кад би човек био биће анђелског реда, само дух, тада би његова душа сама за себе била довољан објект награде или казне. Но, ма колико да је душа важнији део човечјег бића, она је без тела ипак само *део*, само руина човечјег бића, јер човек по плану Створитељевоу представља неку врсту копче између духовног и телесног света, припадајући обама подједнако. Зато „necesse est corpus resurgere cuius actus experitur“¹³ (Потребно је да васкрсне тело, о чијим се делима и ради), као што сасвим оправдано вели св. Амвросије Милански.

Тако, дакле, са врло оправданим разлогом ми можемо рећи: Васкрсење је **МОГУЋНО** и васкрсење је **ПОТРЕБНО**. А оно што је и принципијелно могуће и фактички потребно, то ће премудрост Божја овакако и остварити у дан који нађе за сходно. Тиме је нашој вери у опште васкрсење дато не само библијско, него такође и рационално, разумно, оправдање.

12) De resurr. 9, 128.

13) De fide resurr. 52.

Приговори против догме о васкрсењу

Међутим са гледишта природне науке постављају се догми о васкрсењу и разни приговори, који би, кад би заиста били оправдани, могли ову догму прогласити апсурдом. Први такав приговор гласи: Васкрсење је противно природном развоју организма коме је природним законима одређено да се роди, да расте до кулминације, опада и умире. И то је све!

Тачно је да су та четири стадијума природан пут кроз који мора да прође сваки организам у овом свету (уколико његов развој не би био спољашњим околностима насилно спречен). Али наша догма и не тврди да је васкрсење дело природних закона, нити неки природни биолошки процес, нити да се васкрсава за живот у овом свету, него за живот „будућачаг вјека“, на новој земљи и новом небу, где ће после општег преображења природе бити све ново и другачије, па и биолошки закони који већ и у овом свету имају само позитивно, али не и апсолутно важење, као што то имају на пример математички и логички закони.

А да су сила и закон смрти опрам бескрајне силе Божје равни нули, то је истина која се може физиком доказати и математиком изразити. Наиме, према физичком закону израженом теоремом о паралелограму сила, резултанта двеју компонената све се више приближује већој уколико је међу компоненатама већа разлика. Кад једна компонента постане бескрајна, она самим тим постаје резултанта, јер је свака коначна величина опрам бесконачне равна нули. $x : \infty = 0$.

То је основни природни закон који је дубљи и свеобухватнији од свих других природних закона, па и од закона смрти. Јер, за закон смрти ми сазнајемо само

из искуства, строго узевши само из овоземаљског искуства. Противност томе закону, ми људи нисмо кадри остварити, али смо је кадри бар замислити. А међутим закон о повиновању слабије силе јачој вреди без изузетка увек и свуда, не само на Земљи него у свим световима, и противност томе закону не да се чак ни замислити. Ми ако хоћемо, можемо Земљу замислити и са бесмртним бићима. Међутим ни уз најбољу вољу, ни при најбујнијој фантазији, не можемо замислити да је мања сила јача од веће силе. Узмемо ли да је Божја воља бескрајна сила, дакле најјача сила у свету, онда свака друга сила, па и сила и закон смрти пред њом се повињују и постају равни нули. То је оно што каже црквена песма: „Идјеже бо хошчет Бог, побјеждајетоја јестества чин“ (Кад Бог хоће, побеђује се дејство природе). Да, $x : \infty = 0$!

Идентитет тела

Други приговор тиче се идентитета тела. Наиме, догма гласи да ће свако васкрснути у своме телу. У аквилејској редакцији такозваног апостолског симбола каже се чак: *Credo huius carnis resurrectionem* (Верујем у васкрсење овога тела).

Христос је васкрснуо са оним истим телом које је било положено у гроб. А ако је он образац нашег васкрсења, то значи и ми морамо васкрснути у телу које ће бити идентично са овим земаљским.

Међутим научна је чињеница да се материјални састав нашег тела стално мења, тако да наше тело није ни у два момента идентично само са собом, а камо ли још и са телом после васкрсења. Јер, ако се наше тело сваких седам година потпуно измени, то значи неки човек за својих 50 година живота промени бар седам разних тела која су међусобно различита и по изгледу и по материја-

лу. Са којим ће се од тих седам тела душа његова сјединити у дан васкрсења? — питају критичари наше догме.

Као што се види, питање је не само по садржини него и по форми слично питању које су садужеји поставили Спаситељу.

Очигледно је да тај приговор полази од погрешног схватања идентитета тела. Нумеричка истоветност атома и молекула није уопште нужан услов за идентитет тела. Ми смо свесни да се материјал нашег тела мења, па ипак у сваком моменту осећамо своје тело подједнако својим, без обзира одакле долази материјал у његов састав; да ли са храном која је израсла на српском или америчком тлу. Према томе, и о васкрсењу ће свако осећати васкрсло тело као потпуно своје, без обзира одакле су узети атоми за његов састав.

Ако мудрост Божја буде нашаа за потребно, свакако ће за састав васкрслих тела узети првенствено оне молекуле који су још за земаљског живота улазили у састав дотичног тела, бар када су у питању мошти светитеља. Али, принципцијелно говорећи, све то није нужно за идентитет, и према томе приговор је безвредан.

Мешање честица разних тела

(Индивидуалитет тела)

Трећи приговор је сличан претходном и полази од чињенице мешања материјала разних тела. Многи атоми су улазили у састав различитих људских тела. Којем ће телу они припадати у дан васкрсења? У случају људождерства у питању је не један атом него цело тело. По мишљењу критике, овде се не вреди позивати чак ни на Божју све-

моћ, јер ма колико да је Бог свемоћан, ми људи никако не можемо схватити да неки атом може истовремено бити у два различита тела.

На овај привидно врло опасан приговор покушао је да одговори још један од најранијих хришћанских апологета, Атинагора. Он је, наиме, порицао саму чињеницу да постоји мешање материјала људских тела. По његовом мишљењу и објашњењу, Бог је сваком бићу одредио природну храну која улази у састав његова тела. Човечко тело није природна храна ни за које биће, нарочито не за човека, па према томе, мисли Атинагора, оно и не улази у састав тела других људи.

Блажени Августин је с правом ово објашњење сматрао неуспелим покушајем. Прелажење истог материјала у разна људска тела је очигледна чињеница са чијим порицањем не вреди ни покушавати. Да исти материјал често улази у састав разних људских тела то је очигледно не само из чињенице људождерства, — то је само најдрастичнији пример — него то бива и дојењем, и трансфузијом крви, и најочигледније самим зачећем и развићем детета у утроби до рођења.

Да, то је све тачно. Само, све то није ни од какве опасности за нашу догму. Јер, ако то прелажење истог материјала у разна тела не смета нашем идентитету и индивидуалитету у овом свету на земљи, а видимо да то нашем индивидуалитету ни најмање не смета, зашто би та појава представљала сметњу индивидуалитету наших тела после васкрсења?!

Уствари цео овај приговор полази од погрешне претпоставке о идентитету и суштини људског тела. Путке се, и нехотично, можда и неосвесно, полази од претпоставке да је људско тело једна константна непроменљива целина чији се идентитет састоји у нумеричкој истоветности мо-

лекула који улазе у састав тела и да они баш сви морају ући у састав човека тела.

И заиста, тек кад би та претпоставка била тачна, тек тада би приговор био потпуно оправдан. Али, пошто све то није тако, пошто је кроз састав људског тела у току живота прошло далеко више материјала него што је потребно за један његов квантитет (Замислимо колико је човек у току 80 година појео хлеба и попио воде и удахнуо ваздуха! Колико би било и на шта ли би личило васкрсло тело кад би оно морало садржати у себи сав тај материјал?!), то је овај приговор до кога су противници васкрсења највише држали, потпуно неоснован. Он је типичан пример научног псеудопроблема, и то врло надуваног.

Интегритет тела

Четврти приговор се односи на питање интегритета васкрслих тела. Ако свако треба да васкрсне у своме телу, онда ће — веле критичари — и слепи и кљасте и богаљи васкрснути у таквим телима каква су имали на земљи. А зар би такво васкрсење чинило Богу част?! — питају противници наше догме.

На то им је Тертулијан кратко одговорио: „Ако ће се тело од трулежи обновити, тим пре ће се од недостатка исцелити“ (Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de vitiatione revocabitur)¹⁴⁾, јер, као што сасвим оправдано каже св. Јустин: „Ако је Христос исцељивао телесне недостатке у овоземаљском животу, то ће тим пре Он учинити о васкрсењу“.¹⁵⁾

14) De resurr. carn. c. LVII.

15) De resurr. c. IV.

Исто је тако безвредан приговор који се односи на целисходност појединих телесних органа после васкрсења. Чему, на пример, полне разлике и органи, кад се после васкрсења неће ни женити ни удавати? Чему зуби и сви други органи за храњење, кад царство Божје није јело и пиће? Чему стомак, кад апостол каже: „Јела су за трбух и трбух је за јела, али ће Бог и ова и оно уништити“ (I Кор. 6, 13.). Чему, дакле, све то, а без свега тога на шта би личила васкрсла тела?

Као што се види већ на први поглед, сви ови приговори полазе од погрешног схватања живота после васкрсења, и погрешног схватања телеологије. Наведене речи апостола Павла имају очигледно смисао моралне поуке, а не буквални смисао. Осим тога ми немамо право да поричемо нечему сврху само зато што нам та сврха није позната. Тако би онда и дете могло порицати сврху сваког делића локомотиве, јер му је та сврха непозната. Осим тога, ако је Створитељ тако галантно остварио естетски циљ у овом свету који је са библијског гледишта нека врста казнионице за нас, то колико се више можемо надати остварењу естетског циља у свету после васкрсења! А интегритет људског тела томе циљу најприкладније одговара. Зато је сасвим оправдана Тертулијанова тврдња: „Resurget igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, et quidem integra“¹⁶⁾ (Васкрснуће, дакле, тело, и то цело, исто и неокрњено).

Стварност васкрсења

У другом делу рада излажем остварење догме о васкрсењу, то јест, описујем сам догађај, како ће се према обећању Божјем догодити и како ће се одразити на целокуп-

16) De resurr. carn.

ној природи и људским телима. Ту расправљам ове проблеме: Општи преображај природе, особине васкрслих тела, питање свеопштости или делимичности васкрсења, и најзад излажем и критикујем адвентистичко-хилијастичко схватање ове догме.

Држећи се јасног смисла Св. писма, опредељујем се за свеопштошћ васкрсења против теорије „факултативног васкрсења“. Адвентистичко-хилијастичко схватање ове догме такође одбацујем, јер је несагласно и са Св. писмом и са здравим логичким смислом саме догме. Они је замишљају грубо материјалистички (гајење винограда, грађење кућа, једење гроздја и чак вођење ратова после васкрсења), затим узимају да ће бити посебно васкрсење праведника, па тек после хиљаду година васкрсење грешника, и најзад тврде да ће грешници васкрснути само зато да би били уништени.

Пошто је све ово противно Спаситељевом апостолском излагању васкрсења, а не могу поверовати да они целу ту ствар боље знају и од васкрслог Христа, и пошто је нелогично и бесмислено васкрсавати грешнике који су смрћу већ једампут били уништени (јер па адвентистичком учењу не постоји бесмртна душа) да би били још једампут уништени, то сам адвентистичко-хилијастичко гледиште морао одбацити као погрешно.

Закључак

Дошавши тако до оправдања вере у васкрсење и обрзложење ове догме у њеној православној интерпретацији, можемо у закључку извући из ње ове консеквенце:

Човек је заиста највише и централно биће видљивог познатог нам света. Тај закључак не почива на неком

астрономском геометријском геоцентризму и антропоцентризму средњовековне астрономије, него на високој вредности коју је Створитељ доделио човеку одредивши га за вечни живот кроз васкрсење.

Овако високо достојанство и ведрa перспектива рабају у човеку осећање праве животне радости и моралне дужности. Кад би човек био остављен сам себи, тако рећи заборављен као какав трунак праштине на овој ситној планети у бескрајној васиони, морао би врло лако доћи до осећања своје ништавности и безвредности из кога се врло лако раба морална разуданост. Јер, ако ја не представљам у васиони никакву вредност и немам никакав значај, ко ми онда може наметати икакве моралне дужности и обавезе. Право каже апостол Павле: „Ако се само у овом животу уздамо у Христа, беднији смо од свих људи“ (I Кор. 15, 19), и „Ако нема васкрсења... да једемо и пијемо, јер ћемо супра умрети“ (I Кор. 15, 32.).

Ипак, има једна дубока истина која служи човеку као моћан ослонац у борби против греха и очајања, само ако је човек правилно схвати и искрено усвоји. Та истина гласи: „Чају воскресенија мртвих“ (Чекам васкрсење мртвих).

Очекујем васкрсење мртвих

НА ЛЕТОВАЊУ у једном логору у Приликама крај Ивањице 1953. год. било је мешовито друштво. Било је ту медицинара, техничара, архитеката, глумаца, књижевника, филозофа и један теолог. Свако вече су се искупљали око логорске ватре или у једном од шатора, ако је падала киша. Постојала је и нека врста неписаног реда. Једно вече су певачи певали и глумци рецитовали,

друго вече су се причали интересантни доживљаји и анегдоте, треће вече су се причали само вицеви, четврто вече је било шарено, а било је и вечери одређених за дискусије. Присуство теолога деловало је на остале као какав запаљив материјал. Чим се закажу дискусије, одмах се мислило на критику религије, и све су очи биле упрте на теолога.

Тако једне вечери, одређене за дискусију, рећи ће један од присутних. Е, људи, пре неколико дана сам видео на сарајевском православном гробљу највећи могући апсурд. На једном надгробном споменику пише: „Овде почива до општег васкрсења тело Танасија Н...“ Замислите, молим вас, „до општег васкрсења“!

Па има ли, људи, шта апсурдније од тога? Има ли ишта немогућније? Па само за годину дана тело ће се претворити у прах и пепео и разне тасове који испаравају и губе се ко зна где у пространој Земљиној атмосфери. Многи од тих молекула ући ће у траву, у пшеницу, у винову лозу, а одатле у састав тела других људи. И то се тако понавља безброј пута. Па кад би сви људи васкрсли, ко ће то разграничити који молекул коме треба да припадне кад су били у разним телима. Зар се може игде наћи већа бесмислица од приче о општем васкрсењу мртвих! Ја могу да верујем у Бога и душу, јер ипак мора да постоји нека виша сила коју људи зову Бог. Али опште васкрсење, па то је прича која не улази ни у чију главу!

За религију, господине докторе, — узе реч теолог — није ни мало страшна та чињеница што истина о општем васкрсењу мртвих не улази у Вашу главу. Јер, догађај васкрсења није заснован на Вашем личном знању и на Вашој личној моћи. У дан општег васкрсења нико неће стати пред Вас и рећи: „Господине докторе Пајићу, изво-

лите васкрснути све милијарде људских тела расутих по целој земљи од Адама до данас!“ Кад би неко поставио такав захтев, то би заиста био прави, правцати апсурд. Јер, такво васкрсење било би заиста права немогућност. Али такав захтев нико неће поставити. Васкрсење није дело ни Ваше ни моје нити уопште ичије људске учености. Васкрсење ће бити дело Онога, који је и од Вас и од мене и од свих људи, посебно и укупно узетих, неизмерно моћнији, неизмерно интелегентнији. Зато чињеница што Ви лично не можете да схватите васкрсење мртвих није за религију ни мало опасна, ни мало страшна, па чак ни штетна.

Штета је, међутим, г. Докторе, што Ви тим својим одбацивањем васкрсења дубоко омаловажавате медицину, рече теолог. Јер, крајњи циљ медицине јесте борба против смрти и победа над смрћу. А нема потпуније и дефинитивније победе над смрћу него што је васкрсење. Па ако ви то проглашавате највећим апсурдом, онда Ви унапред капитулирате пред својим противником. Осим тога, ако се људи, медицинари, хватају у коштац са смрћу и каткад је делимично и привремено побеђују, зашто онда мислите да ће се Бог, у кога Ви иначе верујете, уплашити од смрти па побећи испред ње, оставивши у њеним канцама цело човечанство за вечита времена?

Видите, г. Докторе, мени се такво Ваше веровање чини далеко апсурднијим од вере у васкрсење. Јер, дозволите, г. Докторе, Ви рекосте да верујете у Бога. Бесмислено је и апсурдно веровати у Бога, а сумњати у Његову моћ и свезнање. А ако Ви заиста у то верујете, онда шта има невероватно и апсурдно у тврђњи да Бог који све зна, зна и то где се налазе разбацани делићи наших тела, пронаћи их и поново сјединити са нашом душом за вечни живот.

Тако су — каже једна анегдота — савременици Њутнови изразили сумњу у васкрсење мртвих истим речима и примером који сте Ви навели. На то научник затражи да му даду мало струганог праха од гвожђа. Помеша тај прах са земљом, брашном, прахом сумпора, креча и других материја, па упита присутне: Може ли сада ико од вас издвојити из ове смеше сва зрнца гвозденог праха. Сви прснуше у смех. Шта вам пада на памет, мистер Њутн, рекоше. Па јасно је само по себи да је тако шта немогуће. Тада Њутн принесе један јак магнет оној шареној смеши, и сва зрнца гвожђаног праха полетеше из ње и прилепише се за магнет. Ето видите, рече Њутн. Зар онај који је овом гвожђу дао толику силу, неће моћи ништа више да учини кад дође време да се душе наше поново објуку у пребашња али обновљена тела — упита Њутн забезекнуте посматраче.

Видите, г. Докторе, ја налазим да је Њутнов одговор далеко логичнији од ваше сумње која Вас као човека који верује у Бога и бесмртну душу води у чист апсурд.

Присутни зачас заћуташе, очигледно изненађени теологовим одговором, а затим ускочи у дијалексију један професор биологије.

То су приче, рече он теологу. Оне могу бити духовите, али су далеко од стварности. Човек је органско биће и као такав он се свим својим телом налази у власти биолошких закона. А биологија зна само за зачеће, ембрионално развиће, рођење, растење, старење, смрт и распадање људског тела. То су неумитни закони развића људског тела. А о некаквом васкрсењу биолошки закони немају ни најбољега појма, нити тако шта дозвољавају.

Браво, г. професоре! — рече теолог. Видите, господе, — обрати се теолог присутнима, — тако се говори кад се жели истина рећи! Биолошки закони не знају за васкр-

сење! То је сушта истина, г. професоре. Али, зар ико тврди да је васкрсење биолошка појава? Ко то каже да ће се васкрсење мртвих десити по сили биолошких закона? Онај који верује у васкрсење, тај верује да ће се васкрсење десити не по сили биолошких закона, него по свемоћној сили и вољи Божијој. Или Ви, г. професоре, можда мислите да ван закона биологије не постоји никаква друга стварност за коју закони биологије не важе, баш као што ни кривични или брачни закони једне државе не важе за другу.

Оставите Ви државне законе настрану, одврати професор. То су закони које су писали људи по својим потребама, и кад потреба захтева ти се закони могу мењати. Биолошки закони, међутим су природни закони и као такви они важе за целу природу.

Збиља?! — узвикнуше иронично техничар и архитект. А важе ли они и за онај Њутнов магнет, и за електрицитет, и за светлост, и за топлоту, и за звук, и за статистику, и за небеску механику?

Па јасно је да не важе, одговори професор. Али то су посебне области природе, ван граница биологије.

Браво још једном, г. професоре! — упале сада теолог. Заиста ништа није пријатније него расправљати са искреним човеком. Али, г. професоре, ако постоје области ван граница биолошких закона — као што сте то сада без околице признали — то онда значи да биолошки закони заиста нису кадри да изведу васкрсење, али исто тако нису кадри ни да га спрече, ако Бог хоће да васкрсење оствари мимо закона биологије и ван области у којој ти закони важе. Тако дакле, г. професоре, биологија са својим законима остаје у неокрњеној части и угледу, али је не можете потрзати као неког оведока против могућности васкрсења, као што сте то покушали да учи-

ните. Штавише, биологија нам може пружити примере који су у неку руку слика и паралела васкрсења, па самим тим и доказ за његову могућност.

Мени такви примери нису познати, рече професор. Јесу, јесу, одврати теолог, само Ви о њима нисте можда довољно размишљали. Уосталом ако Вам и нису познати, онда Вас ја као нестручан морам с њима упознати. У Св. писму наведен је пример зрна које паднувши у земљу истрнули и многи род роди (Јн. 12:24, I Кор. 15:36). Зар то није слика васкрсења?

Није, рече професор. Јер човеково тело истрнули сасвим, а код зрна остаје жива клица која трулу материју око себе формира у ново живо биће.

То је сасвим тачно, г. професоре. Зато Св. писмо и не каже да је клијање семена исто што и васкрсење, него само једна појава *слична* васкрсењу. Појава која несумњиво доказује могућност васкрсења. Јер, ако је Бог дао клици снагу да од мртвог материјала ствара жива бића, то је сасвим логично веровати да Онај који је створио и саму живу клицу има пуну власт над животом и смрћу. Осим тога, Ви као биолог знате да некад на Земљи није било живих бића. Појава првог живог бића из мртве материје сасвим је равна чуду васкрсења. Па ако је Бог могао створити из ничега цео свет, и мртвој материји удахнути живот, то је онда за Њега још лакше васкрснути људска телеса (ако се за Бога уопште сме употребити израз „лакше“). Јер, пошто се делићи нашег тела само растурају, али се не уништавају него и даље постоје у природи, то онда за васкрсење постоји бар потребан материјал, а за стварање чак ни тога не беше. Зато, ако верујете да постоји Бог Створитељ, а појава живих бића из мртве материје непобитно сведочи да заиста Бог постоји, онда васкрсење није никаква прича као што сте

били рекли, него је оно једна стварна могућност па је не логично порицати га и проглашавати за апсурде и немогућности. Волтер је, г. професоре, врло духовито рекао у једном писму: „Васкрсење је најпростија ствар на свету; није чудесније *двајута* него једанпут на свет доћи”.

Ах, Волтер! — изненада патетично узвикну онај млади гаумац, који је вечито терао шепу са свачим, па је изгледа хтео да то учини и од ове дискусије. О, сјајан је то писац! Само, господине, — обрати се он теологу — сав свет зна да је Волтер био антихришћанин.

Па да, то је и мени познато, одврати теолог. Утолико је његово признање могућности васкрсења драгоценије. А да је његов одговор о васкрсењу заиста логичан то сигурно увиђате и сами. Видите, наше рабање је премијера, а васкрсење реприза. Ако је могућа премијера, зашто би Вам реприза била тежа од ње. Зар је реприза тежа од премијере? То је управо Волтерова мисао, изражена језиком позоришне уметности.

Гаумац одушевљен одговором — да ли стварно или глумећи, ко зна? — заборавивши на озбиљност, скочи: Јао, попе, чекај да те пољубим за ту реч!

Сви пренуше у смех, и тим поводом наста велика галама. Кад се граја мало стишала, јави се један младич који је ту дошао пре 2—3 дана. Он се претстави. Ја сам по струци философ. И пошто је — као што је познато — материјализам једина исправна научна философија, то сам и ја убеђени материјалист. Као стручњак, познајем правила логики потпуније и свестраније од нестручњака. И могу отворено рећи да је по правилима формалне логики теолог потпуно у праву. Јер, ако постоји Бог, Он је свемогућ и свезнајућ, па са тим особинама је способан да створи цео свет и свако чудо које хоће, па и васкрсење. Али, другови, то је само *формална* логика, а не стварна,

дијалектичка, материјалистичка. Јер, као што је опште познато, Бог не постоји. Према томе нема ко да изведе тако чудесан догађај као што је васкрсење, јер закони материјалне стварности не знају за такву појаву као што је васкрсење. Материјална стварност, а друга нека стварност и не постоји, зна само за основни закон дијалектике по коме се цела стварност развија у спиралној линији: теза-антитеза-синтеза; или: афирмација—негација—негација негације; или да кажемо српски: тврдња—одрицање и одрицање одрицања. То је суштина целе стварности, и то је све. А ту нема места ни за какве изузетке, па ни за васкрсење.

Ја сам Вам, млади друже, — рече теолог — искрено захвалан за ово излагање. Ипак, морам Вам се исповедити: жао ми је две ствари. Прво, жао ми је што нисам од Вас чуо те *научне* доказе да Бога нема. А тако сам жељан тих доказа! Откад знам за себе ја трагам за њима, и нико ни од живих ни од покојних философа није успео да ми их пружи. Надао сам се да ћете то учинити бар Ви. Но узалуд. Ви сте само *казали* да Бога нема, али нисте ни покушали да то и *докажете*, иако видим да тако силно љубите „стварне” а не само „формалне” доказе.

А друго, још више ми је жао што тај закон „теза-антитеза-синтеза” налазим само у материјалистичким књигама, но не и у природи. А да сам га пронашао у природи, он би ми тако добро дошао као непобитан доказ не само за могућност, него управо за нужност и неопходност васкрсења.

Сви зинуше од чуда, а философ рече: Није ми јасно како то мислите. Какве везе има тај дијалектички закон са васкрсењем?

Па то је бар јасно, рече теолог. Живот је теза или афирмација. Смрт антитеза или негација. Ако по закону

природног развоја свака негација мора имати своју негацију која неће бити повратак ствари на старо стање него нешто квалитативно ново, онда дијалектичка логика коју сте Ви назвали логиком ствари а не формалном, нужно захтева да после смрти дође васкрсење и преображење за нови живот будућег века, као једина права негација негације. Јер, смрт не може имати радикалнију негацију, која би представљала нешто суштински квалитативно ново и различито од бившег овоземаљског живота, него што је васкрсење са преображајем. Зар Вам то није јасно? Зато је, ето, мени жао што тај закон дијалектике нисам могао да пронађем ни у природи, ни у логици, ни у математици, него само у материјалистичким књигама.

О, па све то што сте Ви рекли — рече философ — то је најобичнији софизам једног метафизичара. То само сведочи да Ви не можете да се оканите метафизике и да уђете у суштину дијалектике.

Можда је тако, друже, сасвим је могуће, рече теолог. Ја нисам ни овезнајућ ни непопрешив. Знам само то, да је све ово што сам Вам рекао чиста логика и суве чињенице. А ако сам негде у своме умовању и закључивању погрешно, или ако сам неку чињеницу изврнуо, Ви ћете као добар логичар показати шта није тачно у моме излагању и где и какву сам логичку грешку учинио. Ево, спреман сам да слушавам Ваше примедбе.

Тада наста једна општа граја у друштву. Једни су тражили од философа доказе. Други су му довикивали: Ма, говори као секташ кад почне да хвали своју веру као најистинитију од свих других вера. А трећи су га храбрили и одобравали му, очекујући и надајући се да ће он тражене доказе изнети. Међутим, философ је ћутао.

Тада се јави дубоким гласом један књижевник. Господо, рече он достојанствено, ја сам пажљиво пратио целу

дискусију. И приметио сам да је теолог говорио врло логично, па ако логика значи истину, онда и сасвим истинито. Но ипак, све су то били само логични изводи који нам доказују само оно што је јасно само по себи: за Бога и Његову мудрост и силу васкрсење је сасвим могуће. Ја не видим, зашто се не би смело веровати да Бог подиже мртве? Али, модерном човеку није довољна само могућност. Модеран човек тражи нешто више, он тражи стварност, а не тек голу могућност. Међутим историја, коју ја као стручњак добро познајем, не зна за такву стварност, не зна за васкрсење.

Ваша примедба, г. Перовићу, живо ме потсећа на апостола Павла, рече теолог. Тај ваш узвик: „Зашто се не би могло веровати да Бог подиже мртве“, изрекао је апостол Павле далеко пре Вас (Дел. ап. 26:8). Али постоји и једна битна разлика између Вас и апостола Павла. Разлика је у томе што апостол Павле говори као очевидца, а Ви као неочевидца. Признајем, Ви лично нисте видели васкрслог Христа. И прогласивши самог себе за историју, Ви сте без икаква историјског основа тврдили да баш нико на свету није видео васкрслог Христа, и чак да некадашњим људима није падало ни на крај памети да захтевају да виде нешто стварно, него су веровали само голим могућностима. Чињенице међутим, сведоче сасвим супротно. Апостол Павле, као и Ви, сасвим јасно увиђа могућност васкрсења мртвих. Али он не проповеда васкрсење само на основу те могућности, него на основу баш стварног виђења васкрслог Христа. И за ту тврдњу да је видео васкрслог Христа, он главу даје. А сваки судија више верује очевидцу него неочевидцу чак и кад очевидца не даје главу за своју тврдњу, тим пре ако даје. Јесте ли Ви, г. Перовићу, спремни да за своју тврдњу, да

васкрсење нико није видео, изнесете јаче доказе него што су их изнели апостоли?

Па добро, господине, мало повишеним тоном рече књижевник — зар је ико видео то ваше *опште* васкрсење и преображење о коме цело вече говорите?

Е, ту сте заиста у праву, г. Перовићу, рече теолог. Њега још нико није видео нити може видети, јер је то догађај будућности. У његово остварење може се само веровати. Оно се може само очекивати. Тако Символ вере и каже: „*Чају воскресенија мертвих*“.

Па добро, веровати, веровати! А коме да верујемо? Ко ми то гарантује да ће се опште васкрсење заиста десити? — нервирао се даље књижевник.

Е, г. Перовићу, за остварење тога догађаја имамо двојструку гаранцију. Ви сте, колико ми је познато написали диван роман. Свако слово у Вашем роману има изванредан циљ, зар не? — Сасвим је тако, рече књижевник. — А роман као целина, има ли он какав циљ? — Па јасно је да има. Бесмислено би било дати циљ свакоме слову у роману, а роман као целина да нема никаква циља!

Потпуно се слажем с вама, г. Перовићу, рече теолог. А да ли је циљ Вашег романа да буде бачен у ватру, или да деца праве од њега змаја, или да пиљарице увијају у њега намирнице?

Ама, оканите се, човече, глупих запиткивања! Па то ме већ вреба, рече књижевник. Шта сте закупили са којекаквим питањима која немају никакве везе са васкрсењем!

Извињавам се, рече теолог озбиљно. Немам намеру да вас вребам. Хтео сам само да подвучем једно поређење.

Какво то поређење, заинтересоваше се сви.

— Па ето, рече теолог, сваки делић нашег тела има извесну сврху као и свако слово у Перовићевом роману. Ако сваки делић има сврху, онда и тело као целина мора имати извесну сврху, баш као и Перовићев роман. А ако сврха Перовићевог романа не може бити у томе да он буде спаљен или скидан за прављење дечјих змајева и пиљарских кеса, онда ни сврха тела свих људи не може бити у томе да се она распадне и послужи као храна црвима. Ја високо ценим роман г. Перовића, али човечанство ипак више вреди од једног романа. Је ли тако, г. Перовићу? Зато кад не би било васкрсења мртвих, цео свет и живот били би људорија. Бог би био сличан писцу који пише романе само зато да пиљарице имају у шта увијати намирнице, или лончару који прави земљане лонце тек зато да би деца имала шта да разбијају. Зато у целисходном уређењу природе налазимо сведочанство да смрт и трулеж ипак не могу бити последњи циљ постојања човечанства. Ако човечанство као целина треба да има извешан циљ свога постојања — а пошто циљ постојања има свака длака на људској глави то онда свакако и човечанство као целина мора имати неки циљ — тај циљ може бити само *васкрсење и живот будућег века*.

Но што је за нашу наду на васкрсење још далеко важније, то је директно Божје обећање да ће се васкрсење мртвих заиста десити. Васкрсли Христос нам је то више пута обећао, а својим васкрсењем и потврдио то обећање. На сваком јупелу и у Апостолу и у Еванђељу читају се те утешне речи о општем васкрсењу.

Господо, да је ма ко друти обећао опште васкрсење мртвих, ја бих могао посумњати у његово обећање. Али кад то обећање долази од васкрслог Христа, онда је свака сумња искључена чак и у случају да је васкрсење

апсурд као што је то у почетку ове дискусије тврдио доктор Пајић, а камо ли што смо се сви сложили у томе да васкрсење крај све своје тајанствености ипак није никакав апсурд него за Бога сасвим могућа ствар.

Сви ви, господо, знате великог проналазача громобра-на Бенцамина Франклина. У својој младости он је био штампар. Но он је као велики познавалац природе тако тврдо веровао у васкрсење мртвих да на његовом надробном споменику стоје ове речи:

„Овде лежи тело Бенцамина Франклина, једног штампара, као корице једне старе књиге из које је садржина извађена и са које су узели натпис и позлату; храна црвима; али ипак само дело неће пропасти, него ће се — као што он тврдо верује — поново појавити у новом, лепшем издању, прегледаном и поправљеном од самог Аутора“.

Ето видите, господо, — заврши теолог своју реч — због свега тога ја са дубоком вером читам завршне речи Никејско-цариградског Символа вере: *„Чају васкрсенија мртвих, и жизни будушчаго вјека. Амин.*

Свеопшти суд Божји

ИМА ДАНА који у нама изазивају тужне и жалосне мисли. Има дана који у нама рабају злослупне и црне мисли. Има дана који нам буде наду и ведре расположења. Има дана који нам доносе гњев, бригу и јед. Има дана који нас заплускују калугом греха, а има дана који

(Беседа у месопусну недељу говорена у Шабачкој цркви 12. II 1950.)

нас купају благодаћу Духа Светог. Има дана који нас обаспу мислима ситним и безначајним и досадним као мушице. А данашњи дан у души свих православних хришћана изазива најкрупније и најдубље мисли. Изазива мисли о најславнијем догађају који ће се по обећању Божјем догодити кад то Бог буде хтео; изазива мисли о свеопштем суду Божјем.

Мисао о последњем дану Земље и човечанства провлачи се не само кроз нашу веронауку, не само кроз Св. писмо, него кроз све науке, кроз све философије, кроз све религије, кроз целу историју и кроз цео живот. Многи природњаци верују и доказују да иде време кад ће се и Земља и Сунце и чак цела васиона охладити до апсолутне нуле, где ће ледена смрт укочити сваки покрет у васиони и сваки живот. Ако се то баш и не деси са целом васионом, али са Земљом и Сунцем, кажу, десиће се сасвим сигурно. Други природњаци верују и доказују да се Земља у своје обртању око Сунца све више приближује Сунцу, па ће једног дана улетети у Сунце и ту ће бити огњени крај и њој и сваком телу на њој. Трећи, који мисле да у васиони има и непредвидених случајности, верују да би се Земљина лопта могла једног дана распасти услед случајног судара са неким другим небеским телом. Постоји чак и стрепња да би неопрезно руковање атомском енергијом могло изазвати код радиоактивних материја толико снажну експлозију која би разнела у парампарчад целу Земљину лопту. И тако редом, све прње и горе и безутешније.

Да, ето видите, природна наука, ма колико радо говорила о вечности света, ипак никако не може да заобиђе мисао о првом и још теже о последњем дану Земље и човечанства. Да ће свет овакав какав је, заједно са човечанством имати свога краја, да му мора доћи послед-

њи дан као што је морао бити и први дан, то је, ето, та велика мисао коју нам Црква кроз данашње Еванђеље ставља пред очи, а коју можете наћи у свим наукама у свим философијама, чак и материјалистичким.

Додуше многи у практичном животу заборављају на ту мисао. Али, тај дан долази, незадрживо долази, па или ми желели да он дође или га преклињали нек не дође. Он долази и доћи ће. То је истина која стоји ван сваке сумње. Но за нас и не постоји питање *да ли ће он доћи*, него за нас је далеко важније питање: *какав ће изгледати тај дан?* Хоће ли то заиста бити само ледени или огњени погреб Земље и човечанства, или ће се тог дана десити нешто више?

Ми видимо у природи да је премудрост Божја врло заинтересована за овај свет. Бог се брине за живот и храну не само људи него и птица небеских и црвима земаљских и травки пољских. Кад је тако, да ли ће онда, питам вас, мудрост и правда Божја остати незаинтересоване за судбину човечанства? Хоће ли правда Божја макар у онај дан доћи до речи и до своје пуне победе?

Нема ништа логичније, него веровати да хоће. Јер, ако ни тада не дође до њене победе, кад ће онда?! Чему уопште појам правде и идеја правде, чему морални Божји закон, ако се правда никад неће остварити?! Нема тога законодавца који би постављао законе без икакве санкције. Јер, ако нема санкција, тада ће и разбојници и светитељи имати подједнаку плату: смрт и уништење у вечном леду или у вечитом огњу. Зато ми дубоко верујемо да правда Божја неће преспавати тај дан, него да ће славити своју потпуну победу над сваким злом. Тако говори људска логика и здрав људски разум.

Али, Бог нам кроз Св. писмо даје и више обавештења о том последњем добу. Оно ће бити слично Великом Пет-

ку, Великој Суботи и Ускрсу. Као што је о Великом Петку сатана ликовао, а злоба пакост и лаж славиле свој крвави пир на Земљи, и као што су о Великој Суботи Истина и Милост заједно са Христовом личношћу спуштене у гроб, и запечаћене и под стражу стављене, и као што је о Ускрсу Христовом правда однела победу над силом и истина над лажу, и милост над пакостју и Богочовек над Сатаном, као што се тих дана земља затресола и Сунце помрачило, тако ће бити и у последње дане пред други долазак Христов.

„У последње дане ће настати времена тешка. Јер ће људи постати саможиви, среброљупци, хвалише, поносити, хулници, непокорни родитељима, неблагодарни, неправедни, нељубазни, непримирљиви, опадачи, неуздарљивици, бијесни, недоброљубиви, издајници, нагли, надувени, који више маре за сласти него за Бога, који имају обличје побожности а силе су се њене одрекли... људи изопачена ума, невешти у вери... њихово ће безумље постати јавно пред свима”. (Тим. 3, 1—9).

„Изићи ће — још вели Св. писмо — лажни пророци и лажни христоси и многи ће одступити од вере... и што ће се безаконје умножити, охладнеће љубав многих”. „Чућете ратове и гласове о ратовима. Јер ће достати народ на народ и царство на царство и биће глади и помори, и земља ће се тријести по свијету”.

Тада ће се, вели Св. писмо јавити безаконик, Антихрист, чији ће долазак бити по чињењу сатанином са оваком силом и знацима и лажним чудесима и са сваком преваром и неправдом. То ће бити човек безаконца, син погибељи који се противи и подиже више Бога. Њега ће Господ Исус убити духом уста својих и искоренити светлошћу доласка својега (2. Сол. 2, 3—12).

Е, па ето видите и сами, зар неће ти последњи дани бити заиста слични Великом Петку и Великој Суботи, а други долазак Христов сличан ускрсној победи!

Али нека се нико не заварава мишљу да ће Бог пуштити своју правду да кроз сву вечност стење у оковима неправде. То никако! Па ми видимо из историје и свакодневног живота да се суд Божји над појединцима, над појединим народима, па и над целим човечанством стално испуњава.

Потоп о коме говори Библија био је стварна историјска чињеница, један страشان догађај када су се природне стихије дигле и својим таласима задржале и удавиле прешно човечанство. Био је то догађај који се урезао у свест човечанства врло дубоко, тако да код свих народа постоји предање о потопу као успомена на какав давно сањани ружан сан. По својој спољашњој форми, потоп је био једна изванредна али у основи ипак природна појава. Јер што би било неприродно да се појави једна катастрофална поплава тако великих размера као што беше потоп! Али по своме моралном узроку и циљу то није било ништа друго него суд Божји над прешним човечанством.

И поједини народи доживљавали су у својој историји суд Божји над собом било у виду казне било у виду награде. Библија обилује примерима казни Божјих над Израелицима и другим народима старог века. И та правда Божја и суд Божји над народима испољавао се не само во времја оно, у старо доба, него и данас. Морални пад неког народа, редовно изазове, пре или после, и страдања тога народа. Поједина царства и државе су најчешће и пропадале баш због моралне покварености. А шта је то друго, него суд Божји над народима!

И не само човечанство као целина, не само поједини народи као групе, него и поједини људи доживљају суд Божји на себи, било у виду казне било у виду спасења и благослова. О, колико има људи које је спигао Божји суд због клетве родитељске, или због суза сиротињских! Колико је људи осетило на себи суд Божји због неправедно стечена богатства, због отимачине, због кривоклетства због тајног убијства! Има тешких тајних грешника којима суд Божји не да ни живети ни умрети, док се не исповеде. Мени је лично позната трагедија једне богате породице, трагедија којој се цела околина чудила и жалила, а за коју сам касније сасвим случајно сазнао да је последица кривоклетства.

Суд Божји у свакодневном животу је тако честа појава, да је народ то искуство изразио пословицама и приповеткама. Народ из искуства зна да „Бог ником дужан не остаје“, да је „отето проклето“, да „ко зло чини ало и дочека“ и да „ко другом јаму копа сам у њу упада“. Исто то искуство народ је изразио у приповеткама: „Правда и кривда“, „Правда се мука не да сакрити“, „Добра дела не пропадају“, „Ко мање иште више му се даје“, „Пепељуга“ и још многе друге.

Та идеја правде Божје и суда Божјег нашла је овога израза и у књижевности. У позоришту падамо Крлежину драму „Господа Глембајеви“. У тој породици се стално дешавају тешке трагедије. И како то објашњава писац? Објашњава проклетством због крвавог злочина који је учинио један предак Глембајевих! Па шта је то друго, него суд Божји?! И ко би једно такво решење очекивао од једног Крлеже?!

И на личностима данашња света три Јерарха испунио се суд Божји. Навешћу вам само један пример. Царица Евдоксија као обесна и раскалашна жена мрзела

је св. Јована Златоуста што је у својим беседама осуђивао њене пороке и разузданост. Она зато нареди да светитеља протерају из Цариграда. Но исте ноћи кад је св. Јован одведен у прогонство, Цариград је био попођен тешким земљотресом. Царица схвативши то, сасвим оправдано, као казну Божју, наредила је да се светитељ врати у Цариград, и она га је, лијући сузе, молила за отпштај.

Да, да, цела историја и свакодневни живот пуни су суда Божјег. Додуше делимичног, но ипак јасног. Па кад се суд Божји тако обилато показује у овоземаљском животу људи, зар може онда неко и помислити да ће баш само последњи дан Земље и човечанства проћи без суда?!

А, не, не! Баш тада ће се правда Божја показати у пуној светлости. Пронаћи ће нас сведоцима правда божја — О, за то не брините! — пронаћи ће нас макар били скривени и на дну океана. Макар прах тела нашег био развејан по целом свету, сведоцима око Божје и свеоправедна мудрост Божја пронаћи ће га, сјединити у васкрслост и преображеном телу са душом нашом, и привести пред свеопшти суд правде Божје.

Где, кад је правда Божја стигла Нојеве савременике, нека се нико не тешки грешном и празном надом да ће она мимовиђи антихристове савременике, јер ови последњи биће чак и гори од оних првих. И кад је правда Божја направила праведног Јова, нека се нико не боји да ће Бог сустати или одоцнити у онај дан да награди све оне који Га љубе. Јер, овако нам сведочи реч Божја:

„Доћи ће Син Човечји у слави Оца својега са анђелима својима и тада ће дати свакоме по делима његовим“ (Мт. 16, 27). А пред Његов долазак који ће бити изненадан као одсев мунџе, „уједанпут, у тренутку ока мртви

ће устати нераспадљиви и живи ће се преобразити". (1. Кор. 15, 51, 52).

Када ће то бити, питате? Тај дан и час познат је само Оцу небеском, тако вели Спаситељ (Мт. 24, 36). Сектаци, адвентисти и Јеховини сведоци су се често и радо бавили прорачунавањем кад ће бити тај дан, и дабоме, увек су се преварили. Чудан је то свет! У Св. писму директно пише, и то не једанпут, да је тај дан и час познат само Оцу небескоме, и они тврде да верују Св. писму, а ипак покушавају да израчунавају тајну која је скривена чак и од анђела! Виде да су се толико пута преварили у рачуну, а ипак упорно остају при својој измишљотини! То је психологија секташа!

А Бог зна да је за нас боље да нам не открије датум свога суда. Суд ће бити, свакако ће бити, али не онда кад то сектаци прорачунају, него онда кад Бог буде хтео. Кад зло буде достигло свој врхунац, тада ће се појавити на небу знак Сина Човечјег, то јест знак крста, и проплакаће сва племена земаљска. Многи ће поумирати од страха, јер ће бити знаци на Сунцу и Месецу и силе небеске покренуће се, небеса ће с хуком проћи као књига кад се савије, а Земља и дела што су на њој изгореће и стихије ће се од ватре распасти (Мт. 24, 29—30; 2. Петр. 3, 10). Речено хемијским језиком сва материјална једињења ће се услед велике температуре разјединити на атоме, можда чак и на електроне, и цела материјална природа ће се преобразити и мртви васкрснути.

Тада ће се појавити Господ у свој слави својој са анђелима небеским. И тада ће Цар небески — каже Св. писмо — сабрати све народе и различите њих између себе као што пастир различује овце од јараца. И поставиће овце с десне а јарце с леве стране. И тада ће рећи цар онима што стоје с десне стране: ходите благословени

Оца мојега; примите царство које вам је приправљено од постанја свијета. Јер оладњех и дасте ми да једем, ожедњех и напојисте ме, гост бијах и примисте ме, го бијах и одјенусте ме, болестан бијах и обиђосте ме, у тамници бијах и добосте к мени.

Тада ће му одговорити праведници говорећи: Господе! кад те видјесмо гладна и нахранисмо или жедна и напојисмо? Кад ли те видјесмо госта и примисмо, или гола и одјенусмо? Кад ли те видјесмо болесна или у тамници и добосмо к теби?

И одговорајући цар рећи ће им: Заиста вам кажем: кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте.

Тада ће рећи онима што му стоје с лијево стране: идите од мене проклету у огањ вјечни припремљени баволу и анђелима његовим. Јер оладњех и не дадохте ми да једем, ожедњех и не напојисте ме, гост бијах и не примисте ме, го бијах и не одјенусте ме, болестан и у тамници бијах и не обиђосте ме.

Тада ће му одговорити и они говорећи: Господе! кад те видјесмо гладна или жедна, или госта или гола, или болесна или у тамници и не послужисмо те?

Тада ће им одговорити говорећи: заиста вам кажем: кад не учинисте једноме од ове моје мале браће, ни мени не учинисте.

И отићи ће ови у мучку вечну а праведници у живот вечни" (Мт. 25, 31—46).

Ето видите, дакле! Завршетак је тачно као у ускршњем антифону који каже: „Тако да погину грјешници от лица Божија, а праведници да возвеселатсја, да возрадујутсја пред Богом". Амин.

Личност и теологија Светог Саве

У ИСТОРИЈИ ЧОВЕЧАНСТВА постојале су многе личности које су сасвим заслужно добиле од свога потомства, или можда већ и од својих савременика, епитет „Велики”. Александар Велики, св. Атанасије Велики, св. Василије Велики, Лав Велики, Карло Велики и тд. Свако је од њих у својој врсти људи, и на свој начин, заиста био велик. Али у историји српског народа постоји једна велика личност крај чијег имена нема тог епитета „Велики”. А није ни потребан. Јер, та је личност заиста велика, и без тог формалног епитета. То је св. Сава српски. Чак ми се чини да би он некако био умањен, кад би се крај његовог имена ставио тај епитет „Велики”, таман као кад би се крај имена великих светских научника, на пример Николе Тесле или Михаила Пупина, ставила још и титула „доктор”. То је нешто што се само по себи разуме.

И заиста, св. Сава је многоструко велик. Али пре свега, он је велик као светитељ. И рецимо одмах: све остале његове величине извидру баш из те основне његове величине, величине светитељства.

Ми који живимо у 20. веку, стојимо врло далеко од идеала светости. Он нам изгледа страшно магловит и нејасан и непожељан. Просто не знамо шта да учинимо с њим, куда да га денемо. Зато наше лаицистичке историје,

кад говоре о св. Сави, обично прећуткују ту његову особину. Оне га третирају или као великог народног учитеља и просветитеља, или као првог књижевника, или као вештог дипломату и црквеног организатора, или просто као Саву Немањића, чак као Растка Немањића. Све је то тачно. Био је св. Сава и Растко, и Сава, и Немањин син, и дипломата, и државник, и књижевник, и црквени организатор, и учитељ и просветитељ. Ове две последње његове функције помињу се чак и у његовом тропару. „Био си *наставник* и *учитељ* пута који води у живот. Јер, најпре дошавши, Светитељу Саво, отачаство твоје *просветио* си...” певамо ми у светосавском тропару. И то је тачно. Историјски тачно. Али, то све још није довољно да би се добио прави лик Св. Саве. Јер, оно што нам даје основа и оправдања да тако говоримо и певамо о св. Сави као великој личности у сваком погледу, то је, поново тврдим, његово светитељство. Ево томе и доказа.

У многим народним приповеткама о св. Сави остали су неоториви докази колико је св. Сава био омиљен као народни учитељ од кога су Срби — по сведочанству тих приповедача које су управо исповест народне душе — добили свако знање; чак и то да светлост улази у кућу кроз прозоре! А тако дубоко продрети у душу једног народа и у душу свих личности са којима се долази у додир, као што је то успео св. Сава, то је могао постићи само човек из кога зрачи морална чистота, љубав, благодет, мудрост, разборитост, несебичност и спремност на жртву. Свих тих особина има сваки човек у извесној мери. Али кад се оне у некој личности нагомилају у изузетно великој мери, онда та личност светли међу осталим личностима. Светли Божанском благодаћу, и она је оветитељ. Прави светитељ, не у неком преносном, поетском оmissу речи, него баш у најбуквалнијем, догматском и фактич-

ном смислу. Таква личност својим духовним ликом обасјава пут и својим савременицима и познијим генерацијама кроз историју, као што је св. Сава обасјавао пут наше српске историје. Он може да пише најсупарније параграфе, као што је на пример Крмчија и манастирски типичи, али кад он у све то унесе дух свога светитељства, онда то читаоцу буде и лепше и топлије и интересантније од многих савремених књижевних дела у која је писац унео све силе свога књижевног талента и све богатство свога светског знања.

Он својим подвигом може да задиви целу Свету Гору, све њене житеље. А Светогорци бар најбоље знају шта је то прави подвиг и право светитељство.

Он може својом светитељском разборитошћу и достојанством да наговори никејског цара и васељенског патријарха да драговољно учине нешто, што никад ником другом за вољу не би учинили: да даду самосталност Српској цркви.

Он има смелости и умешности да изиђе пред маџарског краља Андрију, бесног и обесног средњовековног агресора, који је заједно са латинским царем Хенриком напао Србију и имао, тако рећи, готову победу у рукама. Јер, шта је могла да учини сама Србија против заједничке и истовремене акције два моћна царства!? И не само што је имао смелости него он успева да нападача наговори нек се окани рата против Србије, и на тај начин, му је, тако рећи, ишчупао из руку већ готову, загарантовану, победу. Чиме он то чини? Да ли само дипломатском вештином? Не! Без светитељства које је из њега зрачило, без ефекта који је он учинио на краља овојом топлином, моћном и успешном молитвом Богу, сама дипломатска вештина била би, у овој прилици и за ову сврху, сасвим недовољна, ма колико била велика.

Он својом светитељском благошћу и разборитошћу успева чак и разбојнике да претвори у покајнике, а по сведочанству биографа, својом молитвом исцељује узетог човека. А тако шта може да постигне само човек високог светитељског ранга.

Савремени историчари који полазе од предубеђења и научно недоказане претпоставке да не постоји ни Бог ни Божје дејство у природи и у историји, обично прећуткују ове чудесне елементе из живота Светитељева. Али, у накладу за то ћутање, о томе говоре Савини биографи, који су и временски и духовно св. Сави били неупоредиво ближи, а Доментијан је био добрим делом и очевидац онога што је написао о Св. Сави. А сведочанство очевидаца, па још онако часног као што беше Савин ученик Доментијан, за сваки судија ће радије узети у обзир него ћутање неочевидаца.

Осим тога, неоспорна је чињеница да је српски народ запамтио св. Саву далеко више као светитеља чудотворца него као дипломату или књижевника. У народу постоји чак и Савин пост. А да народ није имао разлога за то, да га на такво веровање није упућивало његово свакидашње искуство за време живота и после смрти Светитељеве, свакако би та успомена пала у заборав. Или, ако би се успомена на св. Саву и одржала у народном памћењу, пошто је св. Сава био велики миљеник српског народа, она би била слична лику другог народног миљеника, Марка Краљевића. А познато је да Марко крај свих симпатија које је уживао у срцу српског народа, и крај свих врлина којима га је народна машта окитила, ипак није запамћен ни као светац ни као чудотворац. Свакако зато што је за једну такву слику Маркове личности недостајао историјски основ. А код св. Саве, напротив, постојао је баш историјски основ да га народ за-

памти као свеца и чудотворца. А народно памћење никада не вара.

Уосталом, о чудесима св. Саве писали су чак и неправославни писци. Кома то нису познати стихови Андрије Качића-Миошића:

„Рад чудеса Светитеља Саве
словенске га све државе славе“?

Додуше то је само песма једног песника, и то из познијег доба. Али је песник свакако знао да такви његови стихови имају историјски основ. И тај историјски основ подстакао је чак и учене белгијске језуите боландисте да о св. Сави у „Акта санкторум“ пишу баш као о правом Божјем светитељу.

Ето, то светитељство св. Саве, то је његов прави историјски лик, то је његова права и основна величина из које извиру све остале његове величине.

А шта је извор тога његовог светитељства?

Зна се. Главни извор светитељства може бити, и јесте, само благодат Божја. Бог је тај који неку личност освећује обиљем своје благодати. Али, коју личност? Само ону, која уложи довољно личног напора своје воље да Божју понуђену благодат прими, прихвати, и сарађује с њом на своме личном освећењу. Без те личне жртве и подвига и добровољне сарадње са Божјом благодаћу нема светитељства. Код Св. писмо каже за нас људе да смо ми Божји сарадници и помоћници то оно мисли баш на ту сарадњу наше воље са Божјом благодаћу. Сарадњу, која и од обичног племића, чак маминог мезимца, може да учини великог аскету и великог светитеља. А оно што је Саву подстакло и повело на једну тако плодносну сарадњу са Божјом благодаћу, то је била његова теологија, његов поглед на свет и живот, његов поглед на Христа и Еванђеље.

Биографи св. Саве кажу да је он још од детињства волео побожне књиге и свети живот. То је, можемо рећи, била теологија његовог детињства. Кад је отишао у Свету Гору, он је ту теологију свога детињства проширио до крајњих граница могућности читањем дела светих отаца која је у изобиљу имао у богатим манастирским библиотекама. И ту своју теологију детињства он је не само проширио, него и продубио, опет до крајњих граница могућности, својим личним аскетским подвигом, у чему је могао имати примере за уред не само читањем житија старих хришћанских подвижника, која лајичком уву звуче као легенде из далеког света, него је он такве подвиге гледао очима на светогорским старцима-отштетаницима којима је усрдно доносио храну. Није он био никакав занесењак. Није се он поводио ни за каквим легендама. Он је своју теологију, и то високу теологију, остварио у животу.

У теологији св. Саве могу се изразито запазити три карактеристичне црте. То су: строга ортодоксија, или строго васељенско православље, емпиризам или остварење еванђелских истина и еванђелских моралних принципа у свом личном животу, и практичност, то јест остварење Еванђеља у спољашњем свету. Све те три особине избијају пуном снагом како из списа, тако и из живота св. Саве.

Васељенска ортодоксија у теологији св. Саве најчистије и најпотпуније долази до изражаја у његовој беседи о правој вери, упућеној православним Србима, које он жели да заштити од јеретичких заблуда. Ту он излаже читаву догматику Православне Цркве, изражену у Символу вере, делима св. отаца и одлукама васељенских и помесних сабора, које он у беседи поименично набраја, спомињући чак и колико је св. отаца било на коме васе-

љенском сабору. То је, дакле, чисто васељенска теологија, чисто васељенска вера, која садржи све догме: о Светој Тројици, о оваплоћењу Сина Божјег у две природе, и искупљењу рода људског кроз страдање, смрт, васкресење и вазнесење Христово, о другом доласку Христовом и суду Божјем, о Цркви Православној коју је основао Христос и коју чува и води Дух Свети, о поштовању св. Богородице и осталих светитеља, и о поштовању светих икона. Ту васељенску веру св. Сава је усадио прво у своју душу, а затим у душу српског народа. И та васељенска ортодоксија је прва карактеристична црта теологије св. Саве.

Друга карактеристична црта теологије св. Саве јесте емпиризам, то јест искуствено проверавање и остварење еванђелских принципа. Ова црта се највише огледа у ставу св. Саве према напред поменутој васељенској теологији. Принципијелно, ту су могућа три става.

Прво ћемо поменути став такозване либералне протестантске теологије, или тачније, негативног рационализма који се уствари срозава на позиције антитеологије. По томе ставу све специфично хришћанске догме, дакле све оно што је св. Сава у својој беседи о правој вери изложио, није ништа друго, него обична митологија; само хришћанска, за разлику од паганске, са којом, уосталом, има велике сличности.

Дабоме, св. Сава није могао знати за имена данашњих либералних теолога, али је сасвим сигурно знао за њихов принципиелни став према Христу и Еванђељу. Јер, тај став је у основи апсолутно исти као и став јеврејских садуксеја, књижевника и фарисеја; наиме, став који не жели да зна за чињенице, него за претходно створене калупе. Па шта томе калупу одговара, то је чињеница. Што не одговара, не признаје се за чињеницу. То може

бити само мит, прича. Садукееји, књижевници и фарисеји имали су своју претставу Месије. Исус из Назарета није одговарао томе калупу. Може он наводити сва старозаветна пророчанства у своју корист. Они на све то кажу: Пророк из Галилеје не долази. Може Он њима давати тако логичне одговоре пред којима се они забезекну и не могу и не смеју више ништа да питају. Они ће у том случају побећи испред Њега. Може он чинити и чудеса. Они ће их прогласити за дело Велзевула, кнеза ђаволског. Не, не, Личност Исуса из Назарета не улази у њихов калуп Месије и зато он не може бити признат за Месију, Христа.

Тачно тако поступају и либерални теолози. Они унапред полазе од предубеђења да чудеса Божја не постоје, а можда ни Бог. Према томе еванђелски Христос заједно са свим еванђелским чудесима може бити само мит. Признати га за стварност, значи опрешити се о моду и либерализам. Као да је истина костим за плажу или битас-фризура, па да се мери модом и личним прохтевима! Као да један професор математике сме рећи: у име моде и слободе мишљења не признајем више да су два и два четири. Хоћу да су девет. Доста више с тим шаблонима и конвенционалностима! Хоћу да будем модеран и да мислим како ја хоћу! И као да би један објективан професор историје смео тако поступати са историјским чињеницама. А либерализам и модернизам баш тако поступају. И у томе поступку је срж сваке јереси.

Такав јеретички однос према Христу, Еванђељу и васељенској теологији св. Сава резолутно одбацује, па по обичају ондашњег времена чак и апотемише.

Други став према васељенској теологији има западна схоластика, која би се могла назвати и окарактерисати као позитивни рационализам. То је интелектуално, фило-

софско оправдање теологије. Ту се философија ставља у положај 'служавке теологије.

Тај став није лош у својој суштини и може често да буде врло користан. Но иако тај метод има својих вредности, он је за једну душу као што беше св. Сава сувише спор и заобилазан, па чак и прилично блед и мршав. Јер, св. Сава припада оној врсти људи који као ап. Павле горе од љубави према Христу и који хоће Христа да усвоје целим својим бићем, а не само интелектом.

Јер, ум човеков ма колико да је врхунац човекове духовности, ма колико да је човек по своме уму сличан Богу, ипак ум не претставља целог човека, него само један део човека. Достојевски негде каже да је ум двадесети део човека. Не знам да ли је тај његов проценат баш математички тачан, али је неоспорно да је ум само део човека. А религија, међутим, обухвата и прожима целу људску душу. Кад Христос позива своје следбенике да пођу за њим, Он тада не тражи само њихов ум, него целокупну људску личност, баш као што се каже у црквеној јектенији: „... сами себе и друг другта и вес живот наш Христу Богу предадим”.

А као што видесмо напред, св. Сава је у својој теологији био прво веран ученик Цркве, да би постао њен учитељ. Зато он не само што усваја теологију васељенске Цркве, него и њен метод проверавања и оправдања теологије. Тај метод је емпирички. Он је изражен оним причасним стихом: „Вкусите и видите јако благ Господ”. Тај метод Црква је наследила од самог Христа и апостола. Спаситељ све своје сабеседнике, било присталице било противнике, уверава и логичним одговорима и чињеницама, тако да је за себе могао рећи: ако речима мојим не верујете, делима мојим верујте. А сви његови ученици могли су попут ап. Филипа рећи: „Приди и вижд” = „До-

Би и види". Ето тај метод и тај однос према теологији усваја св. Сава.

Којим путем је ишао св. Сава у примени тога емпиричког метода? Сасвим је вероватно да је он знао за контемплативни пут исихаста, мистичара. Свакако да је од њих много шта добро и корисно научио у својој аскези. Па ипак, из његове биографије не видимо да је он тежио да баш физичким очима види божанску светлост, нити га је мучио проблем да ли је та светлост идентична са таворском светлошћу. Ако је схоластика била за њега сувише заобилазан пут ка Христовој истини, мистика му се могла учинити сувише магловит пут. А он Еванђеље и живот схвата чисто реалистички.

Он полази од чињенице да је Бог љубав. Христос је Бог, Христос је љубав. Према томе сав живот мора бити испуњен и прожет и регулисан само једним законом: законом љубави према Богу и према ближњем. Та љубав не сме никако бити нека платонска љубав. Она мора бити делотворна. Она се мора до крајњих граница људске могућности изливати на све људе, па чак и на сва бића. Зато кад читамо списе св. Саве, видимо да он најчешће говори о тој и таквој љубави, делотворној. Код њега нема ни трага од Лутерове доктрине да се човек спасава само вером. Напротив, он у својој беседи о правој вери отворено цитира апостолске речи „Вера спасава љубављу делајући“, „јер је вера без дела мртва“. Др. Мартину Лутеру ове речи су звучале „празно као слама“, иако су речене у Св. писму, које је он пропласио за једини извор вере. Св. Сави оне су биле јасне као подне. И не само што св. Сава *цитира* те речи, него их он *остварује* у животу. Он похарчи грдно благо делећи милостиње на све стране. Он откупљује манастирско робље. Он чак и покајаног разбојника облачи у свилене хаљине. Он не

жали свога труда и телесног бола да босоног иде по светогорском крсту, носећи пустињацима храну. Све су то плодови његове љубави према Христу.

Ако телесне жеље спречавају душу у тој љубави према Христу, треба их обуздати постом, молитвом, бдењем, подвигом. У томе је св. Сава био толико ревностан, да су му се Светогорци дивили. У тој делотворној љубави према Христу и ближњем, у тој борби душе против преха, св. Сава је налазио извор радости, неисказане радости. И то је управо било за њега емпирички доказ да је Еванђеље заиста *еванђеље*, блага и радосна вест.

Тај начин живота њега је толико узвисио и очистио, да је он у молитвама које су забележене у његовој биографији, разговарао с Богом тако непосредно, као што Библија каже за Мојсија да је разговарао с Богом лицем к лицу. Оно осећање неисказане радости и усхићења и блаженства које је он доживљавао испуњењем Еванђеља то беше за њега лично унутрашњи стварни, опипљив доказ за тачност његове теологије, а ефекат његових молитава беше спољашњи емпирички доказ не само за њега него за све остале људе који нису могли видети ни осетити његову радост, али су могли видети својим очима да кроз ту свету личност заиста делује благодат Божја. Ето, то је емпиризам теологије св. Саве.

Покрај љубави према Богу и души имао је св. Сава још једну љубав која га је загревала до самоуништења. То је љубав према Србији и српском народу. Он је био дубоко убеђен да је пошао правим путем. Свету Гору волео је свим својим бићем. Па ипак, постоји један магнет који га је ишчупао из крила њему драге Свете Горе за коју су га везивале најлепше успомене из његових младих подвижничких дана. Тај магнет то је љубав и осећање моралне дужности да својој отаџбини донесе

конкретно земаљско спасење од непријатеља, а своје народу као целини, и сваком Србину посебно, небеско спасење кроз Цркву Православну.

Био је он потпуно свестан да тај подухват може довести њему великих опасности и искушења од којих би био поштеђен да је остао у Светој Гори. Али, он је спасење своје отаџбине Србије и спасење свога народа претпоставио своје лично спасењу. Баш исто онако као што ап. Павле каже: „О, кад бих ја сам био одмучен од спасења, само да се моји сународници спасу“. То је еванђелски национализам! Не запоставља св. Сава друге народе. Воли он Христовом љубављу сваког човека без обзира на народност. Али, он у души има јасно сазнање да га је Дух Свети подигао на степен архијерејства и послао као апостола на њиву *српског* народа, да ту буде истинити пастир. Зато се стара свом снагом да ту заповест Духа Светог испуни, да своје отаџбине препороди Духом Светим, као што се каже у његовом пропару, и да српски народ до дна душе сједини са Васељенском православном Црквом, која је мистично тело Христово. Да срасте с њом тако интимно, као што је лоза спојена са чокотом.

Отуда проистиче трећа карактеристична црта теологије св. Саве: то је практична теологија. Стога је огромна већина списа св. Саве из области практичне теологије: Црквеног права, литургије, пастирства, беседништва и етике.

Извињавам се, дубоко и искрено, што у овом свечаном тренутку осећам потребу да као професор апологетике одговорим својим студентима на једно питање, које ми сваки од њих већ сутра може поставити.

Наиме, ако је то теологија св. Саве, шта онда у једној таквој теологији остаје за апологетику?

Па то баш и јесте апологетика о чему вам вечерас говорим! Јер, шта је апологетика? Није она софистичко надмудривање, него изношење чињеница и извођење закључака који говоре о истинитости православног хришћанства. А ја сам то и чинио. Чињеница је да је св. Сава био светитељ и чудотворац. Чињеница је да из његовог светитељства потичу и остале његове величине. Чињеница је да га је на тај пут одвела његова теологија. А из свих тих чињеница логички нужно следи истинитост те васељенске православне теологије коју је он на својој личности остварио.

То је, ето личност св. Саве, то је теологија св. Саве, то је и његова апологетика.

Православље у српским народним песмама

ОД МНОГИХ ТЕМА које су ми биле на избору за вечерашње предавање, изабрао сам тему: *Православље у српским народним песмама*. Налазим да би она највише одговарала вечерашњој свечаности, јер ако је православље српског народа тесно везано за личност светог Саве, а то је неоспорна историјска чињеница, и ако у српским народним песмама заиста има православног елемента, а из предавања ћемо видети да га заиста има врло много, онда је св. Сава додуше не директни, али бар индиректни

Предавање одржано приликом прославе дана св. Саве на Богословском факултету Српске православне цркве.

инспиратор тих песама. А има још један разлог због кога сам се одлучио за ту тему. То је историско-апологетски значај ових песама. Ево у чему је тај значај. У доба кад су постале српске народне песме, на хришћанском Западу се увелико развијала схоластичка философија и други философски правци (и школе) који су били од врло великог утицаја на развој апологетске делатности. Међутим на Истоку, специјално на православном Балкану, где се цилитао турски топуз, није о таквој делатности могло бити ни говора. Апологетика православног Балкана беше сам живот балканских хришћана. И ко прочита народне песме, или „Заборављене Обилиће“ од Ст. Сремца, или Нушићевог „Кнеза Иву од Семберије“, или позоришни комад „Данак у крви“; или ко гледа Христићеву „Охридску легенду“, или чак чује песму о калеш-Анђи која на врло примамљиве и саблажњиве понуде да се потурчи с презрењем одговара: „Турски не разбирам“ — ко све то види, чује или прочита, имаће пред собом уметнички облик једне специјалне апологетике, не схоластичко-научне, него апологетике живота; писане не мастилом на папирну, него записане у души народној крваву, сузама и уздасима, али и достојанственим поносом и несаломљивом вером.

Тако, дакле, народне песме изражавају животну философију српског народа, а она је, као што ћемо видети, била дубоко прожета православљем. Зато, говорити о православљу у српским народним песмама, то значи говорити о српској вери, како је народ све доскора православље називао.

Додуше, ако се под изразом *вера* замисли само извештан догматски систем, онда не може бити речи ни о српској, ни о руској, ни о грчкој вери, јер је догматика васељенска, свеопшта. Али догматика и није једини еле-

менат религије. Кад би се сва религија свела само на догматику и апологетику, то би се она свела само на људски разум. А разум је сувише тесна и посна и цомбовита њива за религиско семе, јер религија обухвата целог човека: и разум, и осећање, и вољу, и савест, и фантазију, једном речи целу људску душу, па чак и тело. А кад је тако, онда је сваки народ општим цртама хришћанства могао дати понешто од своје националне боје. Хришћанин је и Србин и Шпањолац и Швећанин. А колика разлика у њиховом хришћанству! Та разлика не долази само од разних културних утицаја, већ добрим делом од њихових националних особина. Исти је случај са грчким и римским хришћанством. Грци су свој философски дух применили на хришћанство, и своју жељу за философирањем искалили на хришћанским догмама. Отуда је Византија била стално потресана верским расправама и догматским споровима који су обухватали не само богословске крутове, него све слојеве друштва, од царског двора па до плаве и зелене деме у хиподрому. И то више и жучније и далеко трајније него што данашња навијачка грознаца ухвати разне политичке партије. Васељенски сабори су у Византији имали пуне руке посла. Међутим, Римљанин је свој практични, војнички и правнички дух унео у западно хришћанство, па је од Римске цркве створио једну врло борбену, буквално државну организацију, која је била кадра, као и Мухамед, да своје назоре шири огњем и мачем, ако то затреба, јер је циљ њеног постојања толико узвишен, да се за његово остварење не морају баш много бирати средства. А словенски дух, међутим, више је био заинтересован психолошко-епичким питањима па је то дошло до нарочитог изражаја и у српском православљу. Оно се укратко може окарактерисати оним стиховима: „Правда неће нарушити

душе, а кривада ће и тело и душу"; или: „Боље ти је изгубити главу, него своју огрешити душу"; или још краће: „Све за образ, образ ни за шта”.

Но поред етике у српском православљу је врло изразито наглашена националност. Народни песник се не замара много питањем како тај уски национализам да доведе у склад са васељенским карактером хришћанства. За њега је хришћанство само православље, а православље му је исто што и српство. Римокатолици, макар били и Срби, за народног песника су „Латини”. Кад Милош иде у Латине да купи хараче, то он није отишао у Млетке ни у Рим, него у Котор. А Которани су Срби, духовна деца бароког архиепископа, примаса српског. Али они су римокатолици, дакле „Латини”, и као такви, за народног песника, „старе варалице”. Народни песник уопште не зна за јуну слатку паролу учених књижевника: „Не пита се ко се како крсти”. Напротив, он баш то пита. Да ли је такав став народног песника правилан и користан, то је друго питање које ја остављам идеолозима српства и југословенства нека га међу собом расправе, али чињеница је да је народни песник узео православље као једину ознаку српства. Чак и сам Његош, који је и избацио паролу „не пита се ко се како крсти”, главно своје књижевно дело „Горски Вијенац” написао је на једном сасвим обратном примеру, на истребљењу потурица, где се још како питало како се ко крсти и да ли се крсти.

И још нешто више. Не само што народни песник не може да схвати српство без православља, него он једва поима и православље без српства. Кад српски цар Стјепане славу слави, то му покрај осталих гостију долазе на славу и „четири српска патријарха”. Откуд четири? Па онда објашњава: „Прво пећски, друго цариградски, васиљенски и јерусалимски”. Тако дакле по мишљењу народ-

ног песника сви патријарси су чисти Срби, јер откуд би могли бити православни патријарси! А нису баш тако давно минула времена кад је по убеђењу српског народа чак и руски цар био „српске вере”, јер како би се у химни могао назвати „царем православним”! Ето, та изразито национална црта, то је друга од битних особина српског православља, како је оно изражено у народним песмама.

Трећа битна особина српског православља јесте апостола храброст и пожртвованост. Према народној песми за веру се не само живи него и мре. Српски јунаци иду „за крст часни крвцу пролевати и за веру своју умријети”, јер песма каже: „Ја се не бих вјеран превјерио, да ми даде царе царевину”.

Четврта, најтипичнија и најдуховнија црта српског православља јесте слава. По тврђњи историчара слава је дан крштења наших предака. А крстити се, то по речима Еванђеља значи поново се родити, родити се „водом и Духом Светим”. И док остали хришћани славе своје телесне рођендане, Србин усвајајући тезу Еванђеља да је дух важнији од тела, слави свој духовни рођендан. И то сви и свакад, не само цар у двору, него и војвода Тодор у тамници.

Ове четири одлике које су нашле богату примену у народном песништву дају нарочиту боју српском православљу, чиме се оно разликује од рецимо шпанског хришћанства, хришћанства једног Торквемаде и Лојоле, или шведског хришћанства, хришћанства једне Селме Лагерлеф и њеног Гесте Берлинга, на пример. Али тиме се српско православље не издваја као неко специјално хришћанство које би било битно различито од еванђељског, васељенског. Напротив, из народних песама може се исконструисати скоро сва хришћанска догматика и потпуно цела етика. С обзиром на краткоћу времена с којом

располажем, ја ћу ову тезу моћи да поткрепим само у најопштијим потезима.

По својој догматици хришћанство је религија Свете Тројице, спасења и вечног живота. Први догмат нашао је слабог одјека у народној песми. Но томе се не треба нимало чудити, још мање порећи због тога народној поезији хришћански карактер. Пре свега, та догма је далеко изнад људског разума и потребно је имати много филозофских способности, богословског знања и контемплативног настројења душе, па чак и мистичне екстазе да би се о њој филозофирало и певало. Јер, по оправданој тврдњи црквеног песника, богаство богопознања добија се само Свјатим Духом. А тај дар непосредне визије, који је имао један пророк Исаија или св. Јован Богослов, нису добили ни сви пророци и светитељи а камоли остали људи. Зар не би онда било претерано тражити тако шта од косовских јунака, или од старца Вујадина и Дели-Татомира, или чак од крчмарице Јање; па баш и од народног певача, макар он био и какав смирени црноризац! Осим тога, време у коме су испеване народне песме није било нимало подесно за тако високо богословље. Кад глава игра и кад се ради о бити или не бити, онда највише важи она стара мудра изрека: прво живети, па онда филозофирати. У таквим временима Црква није могла скренути пажњу народних маса на једну догму која тако високо надмашује наш разум, а при том није у директној вези са узбурканим и окрвављеним животом. Свакодневни потоци српске крви морали су далеко више скренути на себе пажњу народног песника. Но при свем том, у песмама има мотива и стихова који су буквална копија библијских догматских цитата. Ево само неколико, примера.

По догматици Бог је један једини, свети и превечни Отац. А то каже и народна песма. „Боже мили и Боже једини”, узвикује народни песник безброј пута. „Боже свети и превечни Оче” — тако се Богу обраћа св. Јован, по речима народне песме. Бог је и свезнајући. После посете Гаванових дворова „кад су дошли анђели на престо-ла Ристова па казују Господу шта је било на земљи, оно Господ боље зна него они што кажу”.

Христологија народног песника иако није укалупљена у тврде рамове догме и канона, него лети на крилима врло бујне фантазије, ипак је толико православна, да се у њој опажа не само утицај црквене догматике, него чак и црквеног песништва. У песми „Рођење Христово”, песник изражава велику радост јер „роди Света Пречиста Христа Бога нашега који нам је створио ведро небо и земљу”. А то је само песничка парафраза II члана символа вере који за Христа каже да „Имже свја биша”, јер и апостол Павле као и евнабелист Јован тврде о Христу Сину Божјем да је кроз њега све постало што је постало.

И још нешто више. Христос је по тврдњи народног песника прави Бог, „Бог истиниј од Бога истина” како каже Символ вере. Јер, кад је Богородица позвала св. Јована на крштење Христово, она му се по народној песми овако обратила: „Кум да си ми Крститељу Јоване, ти да крстиш Христа Бога *истина*”. А приказ крштења био је по мишљењу народног песника толико потресан, да се и сам Крститељ тако уплашио и задрхтао, мал те није књићу испустио, јер „помами се Јордан вода хладна е не хоће вода потопити.” Међутим Богородица га храбри: „О не бој се, мој Јоване куме, то се није вода послалила, већ се хоће од Христа посветит”. Исти песнички мотив имате у богојављенским стихирама: „Днес вод освјашчајетсја

јестество и раздјељаетсја Јордан и својих вод возврашчајет струји Владиду зрја крешчајема". Или она друга стихира: "...„Видјеша тја води и убојашасја, трепетен бист претеча и возопи глагоља".

Али од свих догми народни песник је највише заинтересован есхатологијом. Њега највише интересује загробни живот и суд Божји. Вероватно због нераздвојне везе тих догми са моралом и свакодневним животом. Србин је увек био гладан и жедан правде. А не само по Кантовој филозофији практичног ума, него далеко пре Канта, по дубоком уверењу српског народног песника, та се тежња апсолутно мора задовољити. Ако не баш овде на земљи, а оно сигурно у небеском царству, које је по сазнању народног песника једна стварност неупоредиво вреднија од земаљског царства. Јер, „земаљско је замалена царство, а небеско увек и довека". Народни песник не држи баш ништа од филозофије старих материјалиста који су порицали душу човекову сматрајући је сенком. Нити хоће да зна за посмртну фразу: „Мир пепелу његовом!". Какав пепео, каква сенка — кад су српски цареви градили задужбине „да се њима поје летурбија оног света као и овога"?! Какав пепео и сенка, кад је по сазнању народног песника „један новчић мален дарак ал велика задужбина, рајска врата отворена, души место ухваћено?!". И најзад, какав пепео и каква сенка, кад песник каже: „Боље ти је изгубити главу него своју огрешити душу". А ко би паметтан дао главу за сенку или за прегршт пепела?!

Но сама бесмртност била би бесмислица без суда Божјег. А судњи дан неће изостати; ни посебни у дан смрти, јер „кад човека самрт снаће ништа собом не понесе већ скрштене беле руке и праведна дела своја" — а боме ни општи суд неће изостати, јер „што је вере у

Бога све ће доћи пред Бога, са страхом ће стојати и с опрезом гледати, где ће Господ судити свим праведним и грешним." А судија на томе суду биће Ристос Господ, јер песма каже за Иву Кнежевића: „Ивану ће Ристос Господ платит када Иво буде на истини".

Зар није све то што је речено, чиста црквена догматика, само не у златотканним литургијским одежама, нити у импозантним мантијама доктора теологије, него преобучена у народну ношњу?

Али сва та народна, па и црквена догматика, па и религија уопште, била би јалово дрво кад се из ње не би извела етичка правила и по њима живело. А етика народног песника је до сржи хришћанска. Многи наши литерарни радници, који у народној поезији нису опазили хришћанску догматику, не виде у њој ни хришћанску етику, па тврде да је она више нехришћанска. Заиста, кад се народне песме без предаха прочитају, добија се утисак да се у њима пенуша крв и вино. Из њих просто избија задах крви, вина и греха далеко више него мирис измирне и тамњана. Ту се ломе бојна копча, прште перни буздовани, севају бритке сабље, звече тешки ланци и синџири, циче пушке брзометке и пружају тешки топови. Ту падају јуначке главе, ломе се врта ребра, одлећу руке и ноге, парају се утробе све до бјела праа. Ту су дубиства, пијанчења, отимачине, инаги, преваре, браколомства, чак крвосмешања. Шта ту има еванђељског и хришћанског?! Али то је само моментани, први утисак. Ако песме мало дубље загледамо, видећемо да оне описују живот онакав какав је, крвав и грешан. А није песма крива што је то тако. Важно је да ниједном трећу песник не даје благослов и оправдање, него напротив, врло строгу осуду, јер он, као Лаза Лазаревић у својим приповеткама, ниједан грех не пропушта без казне или бар без моралне осуде.

Штавише он те људске грехе и описује, не зато да ми у њима уживамо, него да би их осудио. А како ће их осудити, ако нам их претходно на примерима не покаже. То баш и јесте оно што народну песму чини моралном. Без те моралне тенденције, чак би се и старозаветној Библији могао пребацити неморал, јер и у њој има врло живих описа свих људских греха, почев од Адамовог богоотступништва, које је равно атеизму, па преко Каиновог братоубиства, све до содомске похотљивости и крвосмешења Лотових кћери. — Међутим, кад се узме у обзир она морална тенденција народних песама, онда у њима, као и у Библији, крај свега тога грешног материјала, триумфују најморалнија осећања. Час у виду правде која страда, час у виду љубави која се презире, час у виду милосрђа коме се тркоси, час у виду земаљске или небеске казне због кршења Божјих заповести. Добија се утисак да је песник непосредно пред стварање понеких песама оног момента прочитао или заповести Божје, или Христову Беседу на гори, или можда опис Христово страдања, јер је само ту могао наћи инспирације за онако узвишене етичке мотиве. Нека говоре примери:

Шта је прече него Бога свим срцем љубити и показивати ту љубав и наду и поштовање добрим делима и молитвом кад је за то време. А народни песник не оставља без казне никога ко се о ту дужност огреши. Љуба богатога Гавана није осећала љубав ни према људима ни према правом Богу нити Му указивала поштовање. Чак се хвалила пред анђелима како она има неког свог бога „који јој је створио од олова двореве и сребрне столове”. А како је на крају прошла? Не питајте! Бачена је у мутно језеро по коме ће пливати до судњег дана! Марко се једва спасао гује која га је спопала кад је једне недеље поранио у лов, а „Нит с ђумио, нит Богу молио”. По

тврђи народног песника у паклу се поред других грешника муче и мајке које „у недељу дворе метијаху, преслицама много предијаху и на двору премного су ткале”. Додуше, Бакон Стеван и Бакон Тодор раде недељом. Али они за тај прекршај имају врло крупне разлоге. Треба код куће исхранити „девет немо друго девет слепо”. Па чак ни пред тако јаким разлогом песник не дозвољава да се крши заповест Божја. Он додуше нема срца да на њих наведе неке казне Божје, али зато изводи на сцену анђела Божјег који исцељује и неме и следе, само да ова два пожртвована Бакона не би и недељом морали да раде, јер песма вели: „Данас јесте недеља у њој с’ ништа не дела”.

А шта би нам народни песник могао рећи о нашим моралним дужностима према самим себи? Исто што и Еванђеље. „У добру се не понеси” — јер је охолост велики грех — „а у злу се не понизити”, јер је очајање такође велики грех. А „боље ти је изгубити главу него своју огрешити душу”. Јер, „какав ће откуп човек дати за душу своју”.

Али најузвишенија морална осећања показује нам народни песник кад говори о дужностима према ближњем. Ту се, као и у Еванђељу, љубав истиче као највећа врлина и најпреча дужност. Ево примера. Бела Неда отрује сестру да би се удала за њеног мужа. Њени сестрићи, иако знају да им је тетка отровала мајку, старају се да тетку и даље са пуно љубави слушају и помажу јој. Тетку спопале бес. Не може да трпи толику великодушност, па убије и оба сестрића. А из њихових гробова изникне босиљак да га тета мирише. Ова сва бесна чула босиљак и баца на ђубриште. Али из њега изникну два бора, да тети лети чине хлада а зими је штите од ветра. Но горопадна жена сече борове и баца на ватру. Али

љубав се не да победити. Борове младине из ватре проговореше: „Гори братке да гориме, нек се греје наша тета“. Ове речи као да су испеване по директној заповести Еванђеља које каже: „Чините добро онима који вас мрзе“. — Сличан је пример Балчета чобанче, који поклања коња и оружје своме другу Миливоју, иако зна да му је овај из чисте зависти отсекао руке. Љуба Ђакон Стевана пристаје да преда на смрт своје рођено јединче, само да исхрани „девет немо друго девет слепо“. Јетрвица Ковиљка „прије Мирку бијела хљеба даје, прије Мирку него овом Маринку“. Чак и српски хајдуци знају за љубав према ближњем, јер кад видеше како дивну и честиту душу има једна кадунa чије су дворе хтели да опљачкају, они мењају одлуку јер веле: „Ко би кадуну на муке удрио, та би душа Бога не вибела“.

Ето православа у народним песмама. То је та српска вера и српски морал. У тој вери и моралу васпитане су оне генерације које су Србију створиле, које су српство у тамним вековима очувале и које су ту исту Србију васкрсле. А духовни стојер и инспиратор те вере и морала беше св. Сава, онај заиста свети и велики човек, од чијег су и мртвог тела Турци зазирали, а коме и данас сви Срби с пијететом певају химну:

„Ускликнимо с љубављу Светитељу Сави!“

Три Видовданске истине

НА ВИДОВДАН, пре више од 580 година, српски народ је послао цвет својих синова на Косово, да ту пред лицем целог света, пред лицем своје историје, пред лицем Божјим, бране оно што је сваком народу, сваком нормалном човеку, најдраже и најсветије: овоју веру,

своју кућу и своју слободу. Истиниту веру, а не какву било. Своју сопствену кућу, а не туђу, не изнајмљену, не подељену. Праву слободу, онакву какву је српски народ увек замишљао и желео.

Лажну веру, изнајмљену кућу и привидну слободу могао је српски народ имати и без Косова. Могао је све то добити од самог цара Мурата, под условом да му се поклони до земљице црне, да му љуби скуте и руке, и пре свега, да пљуне на крст Господњи. Али, Србин је знао да истиниту веру, своју кућу и праву слободу може имати само у земљи где Србин влада по Еванђељу Божјем, а не тамо где кадија тужи и кадија суди по ћитабу. Зато кад је Мурат с војском, као какав црни облак, притиснуо цео југ српских земаља, тада се Срби отрезнише од своје свађе и инага, јер су кроз свако српско срце прострујале речи Лазарева клетве:

*„Ко је Србин и српскога рода,
А не дошо у бој на Косово,
Од руке му ништа не родило!
Не имао од срца порода
Ни мушкога ни девојачкога!“*

И где чуда! Све што је српским духом дисало, све што је крстом Божјим крштено, од Тимока и Дунава па преко шумадијских ћувика, сремско-славонске равнице, високих планина Босне поносне, херцеговачко-далматинских кршева и црногорских брда и долина, све тамо до Јадранског мора, све се то сјатило као један човек под златни крсташ барјак. И та величанствена свита, примивши св. причешће и благослов Цркве Православне, оде на Косово да положи живот свој за веру своју, за кућу своју и за одбрану хришћанске културе.

Цела тадашња Европа је пратила ток видовданских догађаја са дубоким симпатијама за Србе. Јер, европски народи су сасвим правилно схватили значај и далеки до-машај ове борбе. Зато кад је омашком известилаца Евро-па чула вест да су Срби савладали Турке, као што је у почетку боја и изгледало, она је кликнула од радости, па је у Паризу одржано свечано благодарење због победе хришћана Срба над силом некрстовом. А расположење источне, православне, Европе изразио је црквени песник речима: „Днес Церков Православнаја тајно ликовству-јет...”

Ако су се, дакле, и православни и чак несловенски и неправославни народи одушевљавали моралном и кул-турно-историјском вредношћу видовданског догађаја, то колико више морамо осећати његову вредност ми, Срби, потомци косовских витезова! И то тим више, што нам видовдански догађај и видовданска идеја износе на ви-дело три истине које као каква три моћна рефлектора обасјавају целу српску историју.

Прва видовданска истини гласи: *Српски народ је Христов народ.*

Нека нам нико због ове истине не пребације некакав великоsrпски шовинизам. Не кажемо ми да је само срп-ски народ Христов народ. Знамо ми из веронауке да је Господ Исус Христос прави Бог, да је Црква Његова основана за све људе, народе и нараштаје, и да су према томе сви народи Христови. Али, покрај тога општег при-падништва, српски народ је Христов још и због тога, што је он као целина страдао за веру Христову више него многи и многи друти народи. Ко хоће да правилно одго-вори на питање шта је то православна Србија, мора се без икакве резерве сложити са речима песника који каже да је то

*„Земља наших праотаца
Витезова и светаца
За крст часни мученика
За слободу заточника”.*

У њој је: *„Свака стопа свето гробље
Где почива српско робље.
И све олтар до олтара
Задужбина српских цара
И све мегдан до мегдана.
Пре и после Видовдана”.*

Она је: *„Сва је крвљу заливена
И сва славом окићена.”*

Осим тога, као што се живот појединих хришћана уподобљава животу Христовом, јер као што каже Св. пиомо, „ко се у Христа крстио, у Христа се и обукао” и „ако са Христом страдамо с Њиме ћемо и васкрснути”, то се може рећи и за српски народ као целину. Јер, баш тај видовдански период српске историје најсличнији је Великом Четвртку, Петку и Суботи. И српство је тада било издато и продато за рачун себичних великашких интереса. И оно је било распето и пољубљено и шамарано и трновим венцем крунисано, и у својој жеђи за прав-дом и слободом појено жучем са истока и сирћетом са запада. И оно је било сахрањено и покопано. И гле, после свега тога дошло је карађорђеовско и милошевско доба, свето и радосно и победоносно као Ускрс. Ето, по тој својој историји је српски народ Христов народ!

Друга видовданска истина гласи: *Српски народ је сло-бодарски народ.*

Сви људи и сви народи воле слободу. Али се мало ко борио за слободу толико колико српски народ. Има на-

рода који су, тако рећи, проспавали своју историју и тек се по који пут промешкољили осетивши потребу за слободом, и то обично у гладним подинама. И тако све док нису дошли други да их пробуде и ослободе. Међутим Србин је своју слободу увек скупо плаћао својом крвљу. Он се борио за слободу не ради хлеба, него ради саме слободе. Неко је негде написао: „Хлебац и слобода нама је исто”. То није никад била српска парола, макар била написана и у сред Србије. Слобода се не једе. Слободом се живи. Зато би српска парола гласила: „Живот и слобода нама је исто.” Србин се није борио да се наједе, него да живи животом слободе како је то Бог човеку и одредио, јер дух слободе, то је дух Божји. Ето, по тој борби је српски народ слободарски народ.

Осим тога српски народ је слободарски народ и по своме схватању слободе. Тешко је наћи у људском језику реч која је толико различито схватана и примењивана као што је случај са речју слобода. Верски фанатик под појмом слобода замишља своје право да све друге натера у своју веру. Национални фанатик под слободом замишља право да све друге нације пригњечи чак и биолошки истреби. Кад блудник изговори реч слобода, њему пред очима не стоји ништа друго него слобода блудничења без икаквих правних и моралних последица. Кад пљачкаш изговори реч слобода, он помисли да је то његово право да некажњено, без икакве накнаде, узме што год хоће, од кога год хоће. Анархист под појмом слободе подразумева уништење сваке власти; најбоље као и најгоре. Атеистички фанатик у појам слободе укључује своје „неоспорно” и „неотуђиво” право да може изложити руглу и подсмеху па и баналној псовци све што је религиозном човеку најсветије. И тако редом, чак и окупатори долазе у туђу земљу са лицемерном паролом слободе на уснама.

Једна ојађена душа из доба француске револуције (г-ђа Ролан), видевши шта све људи чине у име слободе, узвикнула је: О слободо, колико је злочина учињено у твоје име!

Од свих тих настраности далеко стоји српско народно схватање слободе. Српски народ је кроз целу своју историју имао пред собом само „златну слободу”, то јест пуну слободу личности без пркоса Божјем моралном закону, и пуну слободу националну без пркоса и вребања других народа. Слободу задахнуту љубављу, а не мржњом осветом и инатом. То је еванђелска слобода, и по таквом схватању слободе и борби за такву слободу српски народ је слободарски народ. То је друга видовданска истина. Да није тако, не би било ни Видовдана, ни целе српске преткосовске и покосовске историје.

Трећа видовданска истина: *Српски народ је грешан народ*

Да ли да кажемо и трећу видовданску истину, или боље да је прећутимо? Рећи ћемо је. Ако ни због чега другог, а оно макар истине ради, и ради објашњења српске историје, и најзад ради нашег лека, ако нама Србима уопште има лека. Та истина гласи: *Српски народ је грешан народ.*

Како то? Зар Христов народ, слободарски народ, а грешан народ! Је ли то могуће?

Да, да, то је могуће. И не само могуће, него је и стварно тако. По Св. писму (I Јн. 1. 8), а и по сведочанству свакидашњег искуства, ниједан човек није потпуно без греха, чак ни они који иначе имају велику меру светости. Ако је тако, онда и сваки народ, па и српски, има својих греха. Које су наши греси?

Етичари су приписали грехе у три врсте: греси према Богу, према себи и према ближњем. Што се тиче ове тре-

ће групе греха, према ближњем, њиме нисмо оптерећени. Ничију народну кућу нисмо раскућили, ничију слободу уништили, ничију срећу разорили. У том погледу ми бисмо се могли са далеко више права пожалити на друге него други на нас. Али, не можемо рећи да немамо преха према Богу и према самим себи.

У односу према српству, дакле према самим себи, ми смо слични човеку који има високо лично и морално достојанство али га ни мало не цени. Српска историја је још како велика и величанствена, а ми смо је кроз наше писце и праксу исмејали и одрекли је се. И не само то, него нема те српске величине на коју сами нисмо плунули и ногама је изгазили. Други у недостатку правих величина стварају измишљене. То није добро. То је смешно и јадно. А ми од стварних величина правимо патуљке и крпењаче за шутирање. То је још горе. То је грех. То значи бисер бацити у благо. Примера има безброј много. Узмемо један који се тиче Цркве.

Страхоте другог светског рата погодиле су српски народ у целини, и то неупоредиво више него икоји други народ. Прве и најжешће ударце поднела је Српска црква. А где је то записано, молим? Који је српски писац то макар у рабош забележио ако већ није успео да од тога направи једну истиниту епопеју? Једну једину узбудљиву песму о српском страдању написао је хрватски песник Владимир Назор под насловом Мајка православна! А српски песници и књижевници ћуте. Један од њих (Богдан Чиплић) чак прелази у банално исмејавање српства (песмом „Јаов што је дивно Србљин бити“) и православља (својом збирком песама под насловом „Слатко православље“). Његове песничке жице нису могле ни мало да затрепере пред страхотама рецимо крвавог новосадског Божиха и Богојављења 1942. године, кад су његови

војвођански Срби обојадисали таласе Дунава својом крвљу. Аја! Њему српство и православље служи као предмет за ачење и шегачење, и то он зове поезијом! Па бар да је једини! Тако, ето, поступамо ми.

Међутим други поступају друкчије. Један послератни италијански филм, „Рим отворен праг“, приказује страдања једног римокатоличког свештеника за време фашизма. Но, пошто цео свет зна да таквих случајева није било, то су режисери филма сасвим поштено, одмах на почетку филма изјавили да су сва лица и ови догађаји измишљени. Но ипак, филм својом садржином и тенденцијом изазива код гледалаца неодољиве симпатије према римокатоличком свештенику „страдалнику“, који је, ето, страдао у сред Рима.

Но, код нас Срба није било никакве потребе измишљати свештенике мученике ни порушене и обесвећене цркве, испрскане крвљу српског народа. Па ипак, ми не само што нисмо нашли за потребно да пред културни свет изнесемо тако шта него кад преко филма и позоришта говоримо о Српској цркви, ми је приказујемо кроз измишљену лакрдију „Поп Бира и поп Спира“, или „Скупљаче перја“, или „Сироту Марију“, или најзад кроз „Слатко православље“. Колика разлика између нас и Италијана, на пример, и колики наш грех према нама самим!

Па даље, као што неки побожни људи понекад малакшу у побожности, чак и затаје своју веру, као на пример апостол Петар пред Кајафиним слугама, тако и српски народ, иако Христов, иако је кроз целу своју историју гинуо за крст часни, ипак је имао и има момената кад у тој вери малакше, кад се некако као застиди или уплаши због своје вере. А тек то је велики грех према Богу!

Јер, због чега се стидети православља?! Да ли је оно било од неке штете српском народу? Да ли је оно ишчупало кога из српског народног стабла и бацило га на десету страну? Да ли је оно раскопало туђе храмове? Да ли је оно потценило вредност и достојанство људске личности сводећи је на вредност једне животиње или мртве ствари?!

О, та ништа од свега тога не може пасти на свето и светло лице Православља! Па где, ипак су поједине генерације српског народа имале врло млитав и чак негативан однос према њему, тако да српски песник са болом у души описује лик Спаситељев у једној старој задужбини српских царева како погледом тражи по цркви „даству које нема“. Колики прех према Богу!

Да, да, грешан смо ми народ! Тешко грешан. Грешни према Богу и према српству, према самим себи. Да то није тако, не би било ни видовданске историје. Муратова сила није била једини узрок пада Србије. Србија је већ била разједена нашим личним гресима. А то се више пута понављало у нашој историји. И то је трећа видовданска истина.

Можемо ли извући какву поуку из ове три истине?

Свакако! И то врло кратку и врло јасну: Учинимо све од себе да оне прве две свете истине униште ову трећу. Њима двома припада првенство и по количини јер је два веће од један, а и по квалитету, јер је боље бити Христов слободарски народ него грешан народ. То је цела видовданска поука! И ако је примимо и остваримо, тек тада ћемо се с пуним правом сматрати достојним потомцима косовских мученика којима нека је слава и хвала и вјечнаја памјат и на небу и на земљи.

Једна славска честитка

ЗА СТОЛОМ седе два пријатеља. Разговарају о својим личним стварима. Један од њих узпред помену како му се приближује слава, Св. Георгије (Бурџиц), па иако он као атеист „зна“ да никакав св. Георгије није постојао, ипак ће, рече, прославити своју славу из чистог пијетета према својим прецима и према овом старом националном обичају.

Пошто ни време ни место није било подесно за дискусију, тај свечар је после неколико дана добио од свог пријатеља честитку следеће садржине:

Драги С.,

Срећна ти слава! Шта знам друго да ти кажем за данашњи дан? Можда: „Пријатан жур!“? Отрости, ја тако нешто не могу да превалим преко језика. Бар не у овом случају.

Дуго сам се, драги мој, решавао да ли да ти упутим ову честитку или не. Јер, право да ти кажем, не знам како да те третирам. Да си чист православцац, ствар би ишла врло лако. Знао бих шта да кажем и како да кажем. Да си чист атеист, ствар би била још лакша: просто не бих имао шта да ти кажем на данашњи дан. Али овако, . . . ти си — спрости ми за израз — нека врста разломка: ни чист атеист, ни чист православцац, па лебдиш на оштрици ножа између Христа и његових противника. Но, ипак ћу те третирати као православца, јер крштен си, а Црква те није избацила из свога крила.

Ти си ми, драги мој С., прошли пут у кратком наврату приказао своје схватање славе као старог националног обичаја, који баш зато не одбацујеш што је то остало од наших старих, иако „знаш“ да никакав св. Георгије не постоји. Тиме си покушао да се предамном

некако оправдаш због слављења, закљонивши се за ауторитет традиције и за пијетет према својим прецима.

Такав покушај да се предамном оправдаш због слављења двоструко је излишан. Јер, нити мени пада на памет мисао да осуђујем и критикујем оне који славе, нити ико у овој земљи има на то права, пошто је слобода вере код нас и Уставом и законом загарантована, па нико нема права да те због слављења критикује, а још мање да те позива на одговорност.

Чудновата је та чињеница коју никако не могу да објасним: откуда да је специјално код нас православних Срба толико раширена та психоза страха од нечега што правно не постоји. Да ли је то баш заиста страх, или само нека врста изговора? То не знам. Али знам да ни у једном ни у другом случају не служи на част ни онима који се боје ни онима од којих се боје. Они који се боје, немају — значи — довољно поверења у закон. А ако је у питању бојазан од личне критике неодговорних познаника, па то није никакав разлог за оправдан страх. Кад би се и десило да ми неко баш заиста нешто приговори, или ме критикује због моје славе, тај би тиме само показао да нема довољно поштовања према закону којим је загарантована слобода вере, и ја бих имао пуног права да га запитам: Ко си ти, пријатељу, да трубиш и грмиш над мојим грађанским правима? Гледај своја посла, а моја права остави на миру!

Жао ми је, драги мој С., што баш теби морам да читам тако дугу лекцију, али шта могу, кад је твоје оправдање славе било не само излишно него и врло погрешно.

Рекао си да „*знаш*“ да не постоји никакав св. Георгије. Опрости, драги мој, али ти то *не знаш*! Човек може заправо *знати* само оно што чујима осети или математи-

ком израчуна. У све остало што не подлежи непосредном чулном опажању и математици човек може само *веровати да јесте*, ако има разлога за веровање, или *веровати да није*, ако нема разлога за веровање. А којим математичким или физичким средствима си ти као физичар, или ма ко други у свету, могао доказати да нема св. Георгија?!

Остаје нам, дакле, да се у том питању ослонимо само на образложену веру. Кома да верујемо? Па историјским чињеницама и документима!

Ја сам овде, драги мој, поступио правилније од тебе и од многих наших интелектуалаца. Наши интелектуалци у питањима религије, дакле у најсудбосносијим питањима живота, поступају најнелогичније и најнеправилније. Гле, нико неће отићи код зуботехничара да му овај направи план какве хидроцентрале, јер, ето, и он је неки „техничар“. Нити ће ико отићи код каквог пустињака-визионара да му овај изради план за телевизију, јер, ето, и он има извесне визије. А кад су у питању религијски проблеми, онда се одједанпут сви наши интелектуалци прогласе стручњацима, чак и неинтелектуалци, чак и они који умеју једва да се прекрсте! Сви они хоће да даду свој најкомпетентнији суд о религијским стварима. Жалим што си и ти тако поступио. Ја сам, међутим, пошао другим путем. Ја сам баш поводом нашег разговора консултовао једног специјалисту, једног стручњака за историју Цркве. И ево шта сам сазнао.

Године 303. било је у току чувено Диоклецијаново гоњење хришћана. Оштрије и страшније него сва претходна. Међу Диоклецијановим официрима било је такође хришћана. Један од њих, по имену Георгије, родом из Лиде у Палестини, уживао је опште симпатије због своје хришћанске чистоте и блакости, као и због велике личне

храбрости. Он је имао око 30 година кад је почело ово гоњење. Пошто није хтео да се одрекне Христа, тај млади и лепо официр, по наређењу царском, а на велику жалост не само хришћана него и самих целата, би подвргнут разним мучењима у стилу ондашњег времена. На груди му је стављен тешки камен, ставили су га на точак који га је истезао и кидао, и разна друга мучења су применили на њега. Све је овај млади и храбри официр претрпео за љубав Христову. Хришћани су његово тело сахранили и по својој љубави спрам мученика чували га у Никомидији (данашњи Исмир у Турској), где је он и погинуо као мученик.

После чувеног Миланског едикта 313. године престала су крвава гоњења хришћана. Хришћанство је постало слободна религија, па су хришћани 330. године испунили жељу и завет овог дивног мученика и пренели његове мошти у његов родни град Лиду, где је подигнут православни храм у коме се оне и данас налазе. Ако те животни пут некад одведе у тај град, имаћеш прилике да се својим очима увидиш да св. Георгије ипак постоји, чак и материјално. Ето, то су историјске чињенице у које немамо права да сумњамо.

А сада ћу ти, драги мој, поставити неколико питања. Сматраш ли ти да је подвиг тог лепог, младог и морално чистог официра заиста свети, узвишен и достојан дивљења? Сматраш ли ти да су идеали слободе, братства, љубави и светости за које је он страдао заиста свети и достојни поштовања? Ако мислиш да нису, шта је онда по твоје мишљењу свето и узвишено? Сматраш ли ти, даље, да његове молитве пред васкрслим Христом, за Кога је страдао, баш ништа не вреде и не значе, или напротив оне имају велико дејство?

Ја мислим, драги мој, да ће сваки објективан човек који расуђује слободно, својом плавом, а не по сујестистији других, на свако од ових питања одговорити потврдно, без икакве резерве. А ако је све то тако, ако је Христос заиста васкрсли Богочовек — а теологија би ти за то могла навести још како озбиљне доказе — онда је сакрално, религијско, молитвено поштовање св. Георгија, као и сваког другог правог светитеља, потпуно оправдано. Зато ја нити се стидим, нити се бојим да, похваливши у тропару величину овога мученика, обратим му се с молбом: „Моли Христа Бога спаситија душама нашим“. Тако је то, драги мој, схватила Црква, тако и српски народ, и у томе је религијски смисао поштовања светитеља и славе уопште.

Али слава код Срба има и једно дубље, еванђелско значење. Код свих народа постоји јубичај да се слави рођендан. Међутим *слава је дан преласка наших предака у хришћанство*. Она је, дакле, наш духовни рођендан. Па пошто је по Еванђељу душа неупоредиво важнија од целог света, то је утолико и наш духовни рођендан важнији од телесног. Тако је српски народ — ово говорим без самохвалисања — у овом случају схватио и применио Еванђеље дубље и доследније од свих осталих.

Но, кад је у питању баш св. Георгије, онда је то специфичан случај. Јер, ретко је који светитељ у српском народу толико омиљен као св. Георгије. Док другим светитељима Србин пева тропаре и химне, дакле званичне црквене молитве, св. Георгију се обраћа фамилијарно, скоро другарски: „Ој Бурђевдане, мој мио браде, срећан ти сјај!“

Откуда толика интимност између једног светитеља-мученика и једног народа-мученика? Свакако због мучеништва које их чини сличнима и блиским. Ја не знам други

одговор. Српски народ није могао не видети себе у личности свога светитеља-мученика. И српскоме народу, и српској држави, и Српској цркви историја је много пута стављала на прса жрвањ који му је дух пњечио и тело кидао као некада св. Георгију. И српски народ је, као и св. Георгије, ишао „за крст часни крвцу пролевати и за веру своју умрети“. Ишао је, не да пролива туђу крв да би коме веру своју силом наметнуо или преваром подметнуо, него је проливао *своју* крв, да би веру своју од силе и преваре одбранио. Зар то, драги мој, није историја Ђурђевског стила?!

И у тој славној плејади мученика, кроз једну ретроспективну историјску панораму, ти можеш сагледати своје претке којима за вољу ти ипак поштујеш славу, иако „*знаш*“ на никакав св. Георгије није постојао.

Да си ти, драги мој С., тако схватио славу, тада би се твоји преци, које толико поштујеш, духовно радовали. А пред онаквом сдбраном коју си покушао мени да даш, они су могли само плакати због губитка једног тако дивног потомка који их је — заведен неправославном пропагандом — нехотично и несвесно прогласио за будале које су до последњег издихаја и последње капи крви браниле нешто што не постоји.

Уз топле поздраве, још једном ти желим срећну славу.

Шта имаш од тога што верујеш?
Имам све оно што би атеисти увек
желели да имају, а никад немају.

Имам непомућени душевни мир,
имам радост у срцу,
имам смисао живота,
имам ослонац у искушењима,
имам утеху и наду у страдањима,
па шта ћу више! А знам да свега
тога атеисти немају.

У историји је било покушаја да
се религија избаци из човековог
срца и да се на њено место унесе
безбоштво — ти покушаји нису
донели никаква добра него само
мучеништво, после чега се чове-
чанство опет враћало Богу.